СБОРНИКЪ ЛѢТОПИСЕЙ,

ОТНОСЯЩИХСЯ КЪ ИСТОРІИ

ЮЖНОЙ и ЗАПАДНОЙ РУСИ,

ИЗДАННЫЙ

КОММИССІЕЮ ДЛЯ РАЗБОРА ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ,

состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генералъ-Губернаторѣ.

КІЕВЪ.
Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, Михайлов. ул., собств. домъ.
1888.

0

СБОРНИКЪ ЛѢТОПИСЕЙ,

ОТНОСЯЩИХСЯ КЪ ИСТОРІИ

ЮЖНОЙ и ЗАПАДНОЙ РУСИ,

ИЗДАННЫЙ

КОММИССІЕЮ ДЛЯ РАЗБОРА ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ,

состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генералъ-Губернаторѣ.

КІЕВЪ.
Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, Михайлов. ул., собств. домъ.
1888.

Разрѣшаю печатать. Предсѣдатель Комитета
Тайн. совѣт. *М. Юзефовичъ.*

27-го мая 1887 г.

ОГЛАВЛЕНІЕ.

Стр.

Предисловіе.

Въ настоящемъ томѣ помѣщены слѣдующія западно-русскія лѣтописи, составленныя въ XVII и XVIII столѣтіяхъ:

1) *Лѣтописецъ или описаніе краткое знатнѣйшихъ дѣйствъ и случаевъ, что въ которомъ году дѣялося въ Украинѣ Малороссійской обѣихъ сторонъ Днѣпра и кто именно когда гетманомъ былъ козацкимъ.*

Варіантъ этой лѣтописи изданъ былъ въ 1856 году г. Н. Бѣлозерскимъ въ его сборникѣ, названномъ: „Южно-русскія лѣтописи", гдѣ онъ помѣщенъ подъ заглавіемъ, нѣсколько видоизмѣненнымъ сравнительно съ издаваемымъ нынѣ спискомъ [1]). Сличая оба варіанта, мы замѣчаемъ, что они весьма близки между собою только въ первой половинѣ своего состава; съ 1662 года въ издаваемомъ нынѣ спискѣ появляются все болѣе и болѣе пространныя вставки; съ

---

[1]) Южно-русскія лѣтописи, томъ I, стр. 51—106. Вотъ заглавіе въ спискѣ г. Бѣлозерскаго (стр. 51): „Краткое лѣтоизобразительное знаменитыхъ и памяти достойныхъ дѣйствъ и случаевъ описаніе, что въ какомъ годѣ въ Украинѣ Малороссійской дѣялось, найпаче, кто именно когда былъ козацкимъ гетманомъ и о протчихъ приключеніяхъ отъ Россіи, кратко".

1682 вставки эти столь численны, что отрывки, сходные съ текстомъ рукописи г. Бѣлозерскаго, являются уже въ весьма слабомъ количествѣ сравнительно съ извѣстіями, приводимыми въ данномъ спискѣ, и, наконецъ, съ 1692 года оба текста совершенно расходятся и повѣтствуютъ о различныхъ событіяхъ. Текстъ г. Бѣлозерскаго продолжаетъ перечень событій въ сжатой, довольно сухой, формѣ до 1783 года; между тѣмъ какъ разсказъ списка, издаваемаго нынѣ, во второй половинѣ текста становится все полнѣе и подробнѣе и заканчивается весьма обстоятельнымъ разсказомъ объ осадѣ Очакова въ 1737 году.

Незначительная разница, замѣчающаяся въ текстѣ первой половины обоихъ варіантовъ, кромѣ стилистическихъ особенностей каждаго изъ нихъ, выражается еще нѣкоторыми, правда рѣдкими, отступленіями въ самомъ содержаніи повѣтствованія; нѣкоторыя второстепенныя событія и подробности появляются по временамъ въ одномъ изъ варіантовъ и отсутствуютъ въ другомъ, и наоборотъ. Это обстоятельство заставляетъ предполагать, что оба варіанта не представляютъ копіи, списанной другъ съ друга, а скорѣе компиляціи, заимствованныя изъ третьяго, общаго для обоихъ варіантовъ источника. Предположеніе это вполнѣ подтверждается, если мы сличимъ оба списка съ „Краткимъ описаніемъ Малороссіи“ и перифразомъ послѣдняго „Краткою лѣтописью Малыя Россіи“ В. Рубана Дѣйствительно, оба составителя въ первой половинѣ своего труда почти буквально переписывали извѣстія изъ „Краткаго описанія Малороссіи“, при чемъ каждый изъ нихъ изрѣдка опускалъ то или другое извѣстіе, ту или другую подробность, казав-

шуюся ему менѣе важною, отчего и произошли незначительныя разницы въ текстѣ. Но съ 1662 года оба компиляторы стали нѣсколько иначе относиться къ своему источнику: составитель списка, изданнаго г. Бѣлозерскимъ, сталъ все болѣе и болѣе сокращать текстъ „Краткаго Описанія"; онъ опускалъ не только подробности, сжимая текстъ довольно пространныхъ эпизодовъ часто до двухъ—трехъ строчекъ, но онъ оставлялъ въ сторонѣ многія событія, выбирая только тѣ, которыя казались ему болѣе важными и интересными. Наконецъ съ 1692—1700 годовъ онъ сталъ черпать свои извѣстія изъ другихъ источниковъ, обращаясь только въ рѣдкихъ случаяхъ къ „Краткому Описанію". Составитель издаваемаго нынѣ списка употребилъ совершенно противуположеный методъ: въ первой половинѣ труда онъ копировалъ извѣстія „Краткаго Описанія", нѣсколько только сокращая ихъ и привнося извѣстія, заимствованныя изъ другихъ источниковъ; до 1692 года извѣстія „Краткаго Описанія" всегда полнѣе и болѣе развиты въ подробностяхъ, но съ этого времени появляется въ данной лѣтописи противуположный пріемъ: извѣстія, взятыя изъ источника, компиляторъ не только не сокращаетъ, но все чаще и чаще излагаетъ событія въ болѣе пространномъ видѣ, дополняя ихъ новыми свѣдѣніями и подробностями, заимствованными изъ другихъ источниковъ, а также привнося цѣлые разсказы, не помѣщенные въ „Краткомъ Описаніи"; мало по малу прибавленія эти почти совершенно замѣняютъ собою извѣстія перваго источника и конецъ лѣтописи представляетъ текстъ совершенно оригинальный и самостоятельный.

Сравнивая текстъ издаваемой лѣтописи съ „Краткимъ Описаніемъ", мы замѣчаемъ, что наша лѣтопись представляетъ самостоятельный разсказъ не только во второй половинѣ своего состава съ 1692 года; въ первой половинѣ разсказа лѣтопись привноситъ много отрывковъ и извѣстій, не занесенныхъ въ Краткое Описаніе. Извѣстія эти представляютъ по своему характеру нѣсколько отдѣльныхъ группъ. Кромѣ главнаго своего источника, составитель лѣтописи пользовался по временамъ другими лѣтописными и историческими сочиненіями и выписывалъ изъ нихъ или цѣлые отрывки, или краткія извлеченія: такъ подъ 1647—1649 годами выписаны пространные отрывки изъ лѣтописи Самовидца о причинахъ возстанія Богдана Хмельницкаго и о первыхъ его походахъ на поляковъ; подъ 1660 годомъ внесены краткія замѣтки о походѣ Шереметева подъ Чудновъ, извлеченныя „изъ латинской печатной книжици", правдоподобно изъ сочиненія Зеленивицкаго. Сверхъ того во всемъ разсказѣ разсѣяны краткія дополнительныя замѣтки и поправки къ разсказамъ объ отдѣльныхъ фактахъ, заимствованныхъ изъ „Краткаго Описанія". Таковы: подробности объ осадѣ на Старцѣ, извѣстіе объ Искрѣ, претендентѣ на гетманство въ 1658 г., подробности объ отступленіи Яна Казимира изъ подъ Глухова, извѣстіе о столкновеніи Опары съ Суховѣемъ въ 1665 г., о вызовѣ Дорошенка въ Москву въ 1677, о постройкѣ моста въ Кіевѣ въ 1679 и т. п.; къ этой-же группѣ прибавочныхъ извѣстій относятся краткія фактическія поправки текста „Краткаго Описанія": такъ подъ 1657 годомъ, передавая слухъ, записанный въ „Краткомъ Описаніи" о томъ, что современники приписывали смерть

Хмельницкаго отравѣ, данной ему какимъ-то шляхтичемъ, пріѣхавшимъ подъ предлогомъ сватовства, нашъ лѣтописецъ прибавляетъ фамилію подозрѣваемаго шляхтича, называя его Хрцоновичемъ. Передавая подъ 1664 г. разсказъ о заточеніи Юрія Хмельницкаго, полковника Гуляницкаго и митрополита Іосифа Нелюбовича-Тукальскаго и подъ 1667 г. объ освобожденіи ихъ изъ плѣна, составитель лѣтописи оба раза поправляетъ свой источникъ, указывая на то, что митрополитъ былъ сосланъ въ заточеніе не въ Мальборкскую крѣпость, а въ м. Новый Дворъ и т. д.— Другую группу самостоятельныхъ извѣстій составляютъ свѣдѣнія, относящіяся къ исторіи православной іерархіи въ южной Руси и вообще свѣдѣнія, относящіяся къ исторіи церкви. Такъ составитель внесъ въ свою лѣтопись замѣтки о выборѣ Кіевскихъ митрополитовъ: Петра Могилы, Діонисія Балабана, кн. Гедеона Четвертинскаго, Варлаама Ясинскаго, а также извѣстія о кончинѣ митрополитовъ: Сильвестра Коссова, Іосифа Тукальскаго, Гедеона Четвертинскаго, патріарха Іоакима, архимандрита Иннокентія Гизеля; къ этой-же категоріи прибавленій относятся свѣдѣнія: объ освященіи церкви св. Петра и Павла въ Кіевѣ, о чудѣ, случившемся въ селѣ Куренѣ подъ Батуриномъ и т. п.— Третью группу добавочныхъ свѣдѣній составляютъ извѣстія о бѣдствіяхъ, постигавшихъ край, и объ явленіяхъ природы, поражавшихъ современниковъ, которыхъ мы вовсе не находимъ въ „Краткомъ Описаніи“: таковы многочисленныя извѣстія нашей лѣтописи о появленіи „мора“, объ опустошеніяхъ саранчи, объ землетрясеніяхъ, кометахъ и солнечныхъ затмѣніяхъ.

Сверхъ того составитель издаваемой лѣтописи не всегда удовлетворялся сухою передачею лѣтописныхъ фактовъ, онъ по временамъ проявляетъ побужденія критически отнестись къ передаваемымъ извѣстіямъ, объяснить причины разсказываемыхъ событій, оцѣнить ихъ нравственное значеніе и сообщить характеристики выдающихся личностей.

Такое стремленіе составителя къ изложенію историческому, вмѣсто сухаго лѣтописнаго перечня событій, проявляется довольно часто, и хотя его критическіе пріемы не всегда удачны, но во всякомъ случаѣ свидѣтельствуютъ о большемъ развитіи въ немъ историческаго самосознанія, чѣмъ у другихъ, современныхъ ему составителей лѣтописныхъ компиляцій; притомъ его сужденія о нравственномъ значеніи того или иного поступка и приведенныя имъ характеристики личностей служатъ прекраснымъ матеріаломъ для обрисовки нравственнаго кругозора современнаго ему общества или, по крайней мѣрѣ, болѣе развитой части этого общества. Таковы разсужденія составителя лѣтописи, высказанныя имъ по поводу насилій, которыя причиняли запорожцы жителямъ гетманщины послѣ избранія въ гетманы Брюховецкаго въ 1663 году, по поводу поруганія могилы Хмельницкаго Чарнецкимъ и т. п.; такова характеристика Самойловича, которою лѣтописецъ дополнилъ разсказъ объ его низверженіи; такое-же значеніе имѣетъ сочувственный отзывъ о царѣ Ѳедорѣ Алексѣевичѣ, приложенный къ извѣстію о его кончинѣ и т. д.

Въ числѣ самостоятельныхъ извѣстій встрѣчается цѣлый рядъ свѣдѣній, на основаніи которыхъ мы можемъ съ нѣкоторымъ вѣроятіемъ высказать предположеніе о томъ

источникѣ, который послужилъ составителю лѣтописи матеріаломъ для дополненія извѣстій „Краткаго Описанія“ и изъ котораго правдоподобно заимствована была вторая, самостоятельная часть лѣтописи. Такимъ источникомъ, какъ намъ кажется, была фамильная записная книга семейства Лизогубовъ, при чемъ, можно предположить, что составителемъ лѣтописи и былъ послѣдній упоминаемый въ ней представитель этого семейства—генеральный обозный Яковъ Лизогубъ.

Предположеніе это основывается на слѣдующихъ соображеніяхъ:

Въ текстѣ лѣтописи вставлены извѣстія о такихъ членахъ рода Лизогубовъ, біографическія свѣдѣнія о которыхъ ни по занимаемому ими общественному положенію, ни по ихъ дѣйствіямъ не представляютъ общаго историческаго интереса и могли быть записаны лишь родственниками или потомками упомятутыхъ лицъ въ качествѣ фамильныхъ воспоминаній; таковы замѣтки: о родоначальникѣ Лизогубовъ, козакѣ Климѣ, котораго „забито на герцу“ подъ Львовомъ въ 1648 году; свѣдѣніе о Андреѣ Лизогубѣ, воспитанникѣ Кіевской академіи, который вмѣстѣ съ братомъ Яковомъ и третьимъ товарищемъ—Обидовскимъ „посыланы были, между шестигодными науками“, въ качествѣ депутатовъ отъ академіи къ царямъ Петру и Іоанну Алексѣевичамъ съ поздравительною „печатною конклюзіею“ въ 1692 году. Такой-же характеръ носятъ замѣтки: о смерти во время Гилянскаго похода бунчуковаго товарища Антона Андреевича Лизогуба, умершаго въ Астрахани въ 1725 году и похороненнаго тамъ епископомъ Лѣницкимъ, а также о кончинѣ бунчуковаго

товарища Семена Лизогуба во время польскаго похода 1733 года и о похоронахъ его въ базиліанскомъ монастырѣ въ Гроднѣ.

Затѣмъ всѣ дѣянія лицъ, принадлежавшихъ къ фамиліи Лизогубовъ, переданы съ мелочными подробностями, не соотвѣтствующими сжатому тону разсказа о другихъ событіяхъ; указаны всѣ ихъ командировки, участіе, которое они принимали въ посольствахъ и депутаціяхъ, перечислены весьма подробно полученныя ими награды: „булавы подъ каменемъ" и пр., отмѣчены дни смерти и подробности похоронъ и т. д. [1]).

Подробностей такого рода болѣе всего разсказано о генеральномъ обозномъ, Яковѣ Лизогубѣ. свѣдѣнія о которомъ разсѣяны среди другихъ извѣстій съ 1692 по 1737 г., т. е. по самый конецъ лѣтописи; свѣдѣнія эти столь обильны, что даютъ возможность составить довольно полную біографію этого лица, занимавшаго весьма видное мѣсто среди козацкой старшины въ первой половинѣ XVIII в., и значительно пополняютъ и исправляютъ тѣ данныя, которыя были извѣстны понынѣ о біографіи Якова Евфимовича Лизогуба [2]). Первый разъ лѣтопись упоминаетъ о немъ подъ 1692 годомъ, по поводу участія его въ депутаціи, послан-

---

[1]) Въ лѣтописи встрѣчаются по временамъ свѣдѣнія о Лизогубахъ чисто семейнаго характера; такъ подъ 1686 годомъ замѣчено, что „Евфимъ Лизогубъ съ женою и дѣтьми ѣздилъ въ гостину къ Дорошенку, тестю своему, на Москву, за позволеніемъ государевымъ и гетманскимъ".

[2]) Свѣдѣнія эти собраны весьма тщательно А. М. Лазаревскимъ въ его монографіи „Люди Старой Малороссіи—Лизогубы", Кіевская старина 1882 г., № 1, стр. 115—119.

ной въ Москву отъ Кіевской академіи, о которой было упомянуто выше. Затѣмъ подъ 1700 годомъ занесено извѣстіе объ участіи Якова Лизогуба въ походѣ противъ шведовъ; онъ сопровождалъ въ этомъ походѣ своего отца Евфима, полковника Черниговскаго, но потомъ, по распоряженію Шереметьева, получилъ самостоятельное порученіе: съ частью Черниговскаго полка и съ двумя охочими козацкими полками онъ былъ отправленъ, въ качествѣ наказнаго Черниговскаго полковника, въ Гдовъ, гдѣ расположившись гарнизономъ, онъ, по порученію Шереметьева, оберегалъ новую русскую границу и тревожилъ шведовъ частыми вторженіями въ ихъ предѣлы. Послѣ смерти отца, случившейся въ 1703 году, Яковъ Евфимовичъ, въ качествѣ бунчуковаго товарища продолжаетъ войсковую службу и на него по временамъ возлагаются различныя порученія, которыя онъ весьма тщательно заносилъ въ записную книгу и потомъ перенесъ въ текстъ лѣтописнаго свода: такъ въ 1707 году, находясь въ походѣ въ Польшѣ „по цесарской границѣ надъ р. Вартою“, гдѣ при случаѣ онъ посѣтилъ Ченстоховскій монастырь, онъ получилъ порученіе конвоировать въ Кіевъ польскаго посланника; затѣмъ въ 1708 г. онъ находился въ лагерѣ Мазепы у Бѣлой Церкви и ѣздилъ съ какимъ-то порученіемъ къ польскому гетману Сенявскому и къ русскому резиденту при польскомъ дворѣ Дашкову. Во время измѣны Мазепы Яковъ Лизогубъ остался вѣрнымъ Царю; въ 1709 году онъ уже повышенъ въ чинъ генеральнаго бунчучнаго и послѣ Полтавской битвы Петръ I далъ ему порученіе насыпать курганъ на томъ мѣстѣ, гдѣ происходило это памятное сраженіе.

Въ чинѣ генеральнаго бунчучнаго Яковъ Лизогубъ упоминается съ 1709 до 1729 года; за это время онъ записалъ изъ своей служебной дѣятельности слѣдующіе факты: въ 1711 году изъ лагеря надъ Прутомъ Скоропадскій посылалъ его въ Кіевъ съ какимъ-то порученіемъ; затѣмъ онъ съ компанѣйскими полками оберегалъ южную границу Малороссіи отъ татаръ, при чемъ успѣлъ застигнуть въ степи отрядъ орды, возвращавшійся изъ набѣга на Слободскую Украину, и освободилъ до 3000 плѣнныхъ, захваченныхъ татарами. Въ 1712 году вмѣстѣ съ асауломъ генеральнымъ Жураховичемъ и вице-губернаторомъ Калачевымъ онъ вошелъ въ составъ межевой коммиссіи, проводившей пограничную черту съ Турціею, установленную по новому трактату.

Въ 1715 году Скоропадскій возложилъ на Лизогуба весьма щекотливое порученіе: назначивъ его наказнымъ Стародубскимъ полковникомъ, гетманъ отправилъ генеральнаго бунчучнаго въ Стародубъ „для охраны" Почепскихъ козаковъ отъ Меньшикова; функцію эту Лизогубъ исполнялъ въ теченіи цѣлаго года, хотя мы не знаемъ, на сколько были успѣшны его дѣйствія, ибо онъ умалчиваетъ о нихъ въ своей замѣткѣ. Въ 1717 году Яковъ Лизогубъ сопровождалъ гетмана въ Москву, откуда онъ былъ отправленъ въ Малороссію съ порученіемъ объявить во всѣхъ полкахъ о назначеніи наслѣдникомъ престола Цесаревича Петра Петровича. Въ 1718 г. онъ вошелъ въ составъ коммиссіи, отправленной въ Кіевъ для повѣрки монастырскихъ имуществъ.

Въ 1724 году карьера служебная Якова Лизогуба пошатнулась; какъ ни былъ онъ сдержанъ и исполнителенъ, общее бѣдствіе, постигшее всю генеральную старшину вмѣ-

стѣ съ наказнымъ гетманомъ Полуботкомъ, коснулось и бунчучнаго. По представленію Румянцева онъ былъ высланъ въ Петербургъ и заключенъ подъ арестъ, но уже въ слѣдующемъ году былъ освобожденъ по приказанію Императрицы Екатерины I. Въ 1729 году, вслѣдъ за избраніемъ въ гетманы Даніила Апостола, Яковъ Лизогубъ былъ назначенъ генеральнымъ обознымъ и получилъ ранговыя имѣнія. Въ 1733 онъ въ качествѣ наказнаго гетмана принималъ участіе въ польскомъ походѣ и оставался въ немъ въ теченіи двухъ лѣтъ; затѣмъ въ 1734 г., послѣ смерти гетмана Апостола, онъ былъ назначенъ членомъ учрежденнаго Анною Іоанновною Малороссійскаго Правленія, „яко первенствующая зъ малороссійскаго генералитету персона". — Въ качествѣ генеральнаго обознаго Яковъ Лизогубъ начальствовалъ надъ козацкимъ отрядомъ, сопровождавшимъ Миниха въ походѣ на Очаковъ въ 1737 году. Описаніемъ осады и штурма этой крѣпости съ подробными указаніями на дѣятельность Лизогуба и заканчивается издаваемая лѣтопись.

Уже одинъ перечень біографическихъ данныхъ, иногда весьма мелкихъ, относящихся къ Якову Лизогубу и внесенныхъ въ общую лѣтопись, заставляетъ предполагать, что или онъ самъ былъ составителемъ даннаго лѣтописнаго свода, или, по крайней мѣрѣ, его воспоминанія и записки послужили главнымъ источникомъ ея составителю, давшему имъ предпочтеніе предъ другими лѣтописными замѣтками во второй половинѣ своего свода, начиная съ 1692 года, т. е. съ того именно года, когда появляется первое біографическое извѣстіе о Яковѣ Евфимовичѣ. На основаніи этого неоспоримаго участія прямого или посредственнаго, какое

принадлежитъ генеральному обозному въ составленіи данной лѣтописи, мы, кажется, не ошибемся, предлагая назвать эту лѣтопись, въ отличіе отъ другихъ козацкихъ лѣтописей XVIII столѣтія, лѣтописью *Лизогубовскою*.

Относительно времени составленія этой лѣтописи, мы находимъ весьма обстоятельныя свѣдѣнія въ ея текстѣ: хотя сама лѣтопись оканчивается 1737 годомъ, но подъ 1729 составитель, разсказывая о назначеніи коммиссіи для кодификаціи законовъ, дѣйствовавшихъ въ Малороссіи, замѣчаетъ, что коммиссія эта окончила свою дѣятельность въ концѣ 1742 года. Въ другомъ мѣстѣ указаніе составителя еще опредѣленнѣе: подъ 1710 годомъ передано извѣстіе о свирѣпствовавшей въ то время эпизоотіи; за тѣмъ прибавлено слѣдующее замѣчаніе: „на скотѣ и посляжъ въ разныхъ мѣстахъ мало не по всякъ годъ падежъ проявлялся, *даже до 742 года, въ которомъ я писалъ сію гисторійку*". — Такимъ образомъ не подлежитъ сомнѣнію, что лѣтопись была составлена въ концѣ 1742 года.

Издаваемый текстъ напечатанъ по рукописи, писанной очень четкимъ почеркомъ XVIII столѣтія, принадлежащей частной коллекціи г. Карпенка въ Переяславѣ; точная копія этой рукописи была доставлена Временной Коммиссіи Ѳ. Г. Лебединцевымъ.

---

2) Вторая лѣтопись, помѣщенная въ настоящемъ сборникѣ, есть Кіевская лѣтопись, составленная въ концѣ первой четверти XVII столѣтія. При изданіи текста этой лѣтописи редакція пользовалась двумя ея рукописными списками: однимъ, помѣщеннымъ въ лѣтописномъ сборникѣ Ильи Коща-

ковскаго, хранящемся въ институтѣ Оссолинскихъ во Львовѣ, и другимъ, принадлежащимъ А. М. Лазаревскому.

Въ рукописномъ отдѣленіи института Оссолинскихъ во Львовѣ, подъ № 2168, хранится весьма интересная рукопись. Это небольшой томъ in 4-to въ бѣломъ кожанномъ переплетѣ, на лицевой сторонѣ котораго оттиснуто золотыми буквами церковно-славянскимъ шрифтомъ заглавіе: „*Лѣтописцы Волыни и Оукраины*“. На корешкѣ переплета точно также оттиснуты слова: „Бозько Балыка“. Рукопись эта состоитъ изъ 168 номерованныхъ страницъ, писана на толстой, сѣрой бумагѣ западнорусскимъ полууставнымъ почеркомъ XVII столѣтія. Заглавія и начальныя буквы писаны киноварью.

Въ различныхъ мѣстахъ рукописи: на поляхъ листовъ и на оберточныхъ листахъ, находятся слѣдующія 4 приписки: 1) Внизу страницъ 3 по 47: „Сія книжка монастира Подгородиского отъ велебного отца Іліи Кощаковского, уставника монастиру Межигорского, которій ту, близко отчества своего, до монастира Подгородиского, зближившися, и лѣтъ три змешкавши, житіе свое скончилъ дня 5 Іануарія ҂аѱк року, 1720 anno, а записанна естъ до монастира Подгородиского ҂аѱка року, за старшенства велебного отца Ісаіи Дунаевского, ігумена Подгородиского, его власною рукою“.

2) Внизу страницъ 1—3 мы находимъ другую приписку: „Die 6 X-bris 1750 hunc librum, cui titulus: Kronika Ruska, usui patris Hieronymi Żurakowski, in senili aetate ex residentia Horodyscensi acceptum, post obitum praefati

patris, supradictae residentiae restituendum censeo. Sylvester Koblański, ord. S. B. M. Prlis R. m. p. [1]).

3) На наружной бумажной обложкѣ встрѣчается третья приписка: „Hoc opusculum, post abolitum monasteriolum Horodyscense anno Domini 1758, insertum est cathalogo librorum monasterii Leopoliensis ad S. Georgium“.

4) Наконецъ, на первой страницѣ поперегъ наружнаго поля находится надпись: „Ex bibliotеca monasterii Leopoliensis S. Georgii Martyr.“ и точно такая-же надпись повторена внизу послѣдней, 168-й страницы.

Приведенныя приписки разсказываютъ намъ вполнѣ первоначальную исторію рукописи: первымъ ея владѣльцемъ былъ вѣроятно (если принять во вниманіе надпись на корешкѣ переплета) Кіевскій войтовичъ [2]) Богданъ (Божко, Бозько) Балыка, жившій въ началѣ XVII столѣтія, затѣмъ она перешла въ собственность „уставника“ Межигорскаго монастыря, о. Иліи Кощаковскаго; послѣдній на старости лѣтъ пожелалъ поселиться на родинѣ и потому перешелъ въ 1617 г. на жительство въ Подгородискій монастырь въ Червоной Руси [3]). Здѣсь Кощаковскій скончался въ 1620 г. и принадлежавшая ему рукопись поступила въ библіотеку

---

[1]) Т. е. Ordinis Sancti Basilii Magni Provincialis Russiae, manu propria.

[2]) Отецъ Богдана—Яцко Балыка, былъ Кіевскимъ войтомъ съ 1592—1611 годъ.

[3]) Подгородискій монастырь лежалъ у села Городище, находящагося въ нынѣшнемъ Сокальскомъ повѣтѣ въ Галиціи, на берегу р. Западнаго Буга. Село это въ отличіе отъ другихъ одноименныхъ называется *Городище Базиліянское*.

пріютившаго его монастыря. Въ 1750 году рукопись принадлежала той-же монастырской библіотекѣ и по распоряженію уніятскаго провинціяла была ей возвращена послѣ смерти священника Іеронима Жураковскаго, которому была выдана для пользованія. Въ 1758 Подгородискій монастырь былъ закрытъ и принадлежавшая ему рукопись была передана въ монастырь св. Георгія во Львовѣ. Дальнѣйшая судьба рукописи намъ не извѣстна, но для насъ гораздо важнѣе исторія первоначальнаго ея происхожденія, такъ какъ она указываетъ на мѣсто и время составленія лѣтописнаго сборника.

На первой страницѣ сборника находится заглавіе, написанное киноварью: „Кроника Руская о Россійскихъ Самодержцехъ и великихъ царехъ, откуду и какъ быша, подобаетъ взыкати. Здѣ вонмемъ и услышимъ и обрящемъ отъ сего, яко отъ Августа, кесаря Римского, корень ихъ вышелъ“.

Впрочемъ это заглавіе относится не ко всему сборнику, а только къ первой помѣщенной въ немъ статьѣ. Всѣхъ-же статей, вошедшихъ въ составъ сборника 12, онѣ расположены въ слѣдующемъ порядкѣ.

1) Самая обширная статья (стр. 1—67), заглавіе которой выписано выше, представляетъ компиляцію, составленную частью изъ русскихъ древнихъ лѣтописей, частью изъ польскихъ историковъ конца XVI столѣтія: Стрыйковскаго, Гвагнини, Бѣльскаго и т. п. По временамъ встрѣчаются свѣдѣнія, вошедшія впослѣдствіи въ составъ Кіевскаго Синопсиса, въ иныхъ, впрочемъ рѣдкихъ, случаяхъ прибавленія, заимствованныя изъ неизвѣстныхъ намъ варіантовъ русскихъ лѣтописей.

Содержаніе этой статьи расположено слѣдующимъ образомъ:

Начинается разсказомъ о томъ, что римскій кесарь Августъ раздѣлилъ передъ смертью свое царство между 4 братьями, и одному изъ нихъ—Прусу далъ земли надъ рѣкою Вислою съ столицею Мальборкомъ. Затѣмъ слѣдуетъ глава о „Варазехъ“, выписанная изъ Стрыйковскаго; въ ней повторено мнѣніе этого автора, будто варяги происходили изъ страны Варагіи, „землицы у панствѣ Саксонскаго княжаты, между Влоскою землею и Французскою“; въ заключеніе разсказано призваніе трехъ братьевъ варяговъ славянами. Въ слѣдующей главѣ выписаны извѣстія древней русской лѣтописи объ основаніи Кіева Кіемъ и о пришествіи Аскольда и Дира, при этомъ составитель компиляціи, очевидно Кіевлянинъ, прибавилъ описаніе современнаго ему Кіевскаго замка, правдоподобно въ такомъ видѣ, въ какомъ онъ былъ до пожара 1608 года: „Лежитъ тое мѣсто на горахъ, надъ самымъ Днѣпромъ; замокъ на горѣ высокой недалеко отъ Днѣпра, который естъ дваkротъ большій нижъ Краковскій, баштъ мѣлъ 7 великихъ, а малыхъ вежей безъ личбы, все древяное, и парканъ также древяный, землею фасованый“ (стр. 11). Затѣмъ слѣдуетъ извлеченіе изъ повѣсти временныхъ лѣтъ о княженіи и смерти Олега, о княженіи Игоря и Ольги, о ея мести Древлянамъ и путешествіи въ Царьградъ, о княженіи Святослава, Ярополка и Владиміра св., затѣмъ сказаніе о Кириллѣ и Меѳодіи, о крещеніи Владиміра св. и о княженіи Ярослава. Далѣе слѣдуетъ весьма краткій перечень событій до 1113 года и болѣе подробный разсказъ о княженіи Владиміра Мономаха; затѣмъ быстрый пе-

реченъ событій до 1224 года и болѣе подробный разсказъ о битвѣ при Калкѣ и нашествіи Батыя, причемъ прибавленъ интересный эпизодъ о разореніи монголами Чернигова [1]). Затѣмъ статья заканчивается апокрифическою легендою объ убіеніи Батыя венгерскимъ королемъ Владиславомъ.

2) Вторая статья сборника носитъ заглавіе: „Здѣ о двохъ монархіахъ: Руской Московской и Лядской Польской" (стр. 68—70); статья эта выписана цѣликомъ изъ Гвагнини.

3) Слѣдующая статья озаглавлена „О Литвѣ" (стр. 70—75) представляетъ рядъ выписокъ изъ хроники Матѳѣя Стрыйковскаго.

4) Четвертая статъя: „Лѣтописецъ Руских и Московскихъ князей" (стр. 75—89) представляетъ компиляцію изъ русскихъ лѣтописей и хроники Стрыйковскаго за время съ 1239 по 1559 годъ.

5) Затѣмъ слѣдуетъ статья озаглавленная: „Пораховане сего лѣтописца и хроники" (стр. 90); она содержитъ общій хронологическій перечень важнѣйшихъ событій, упомянутыхъ во всѣхъ предъидущихъ статьяхъ.

6) Шестая статья (стр. 91—99) представляетъ оригинальныя записки Кіевскаго мѣщанина Богдана Балыки, которому правдоподобно принадлежала вся рукопись; записки эти содержатъ краткія замѣтки о походѣ и судьбѣ перваго Лже-Дмитрія и весьма подробный разсказъ объ осадѣ Мо-

[1]) „И пойдоша паки ратью на градъ Черниговъ и, пришедше, обступиша градъ въ силѣ тяжцѣ; слышавъ же князь Мстиславъ Глѣбовичъ приходъ иноплеменныхъ на градъ, пойде противу имъ со своими вои и би::ася крѣпко; потомже поганыи поставиша на

сквы въ 1612 году. Статья эта озаглавлена такъ: „О Москвѣ и о Дмитрію, царику Московскомъ ложномъ. Сіе писалъ мещанинъ Кіевскій, именемъ Божко Балыка, который самъ тамъ былъ и самовидецъ тому былъ [1])“.

7) Подъ общимъ заглавіемъ: „Лѣтописецъ вторый“ (стр. 100—120) помѣщено шесть различныхъ лѣтописныхъ отрывковъ, слѣдующихъ непрерывно другъ за другомъ, не смотря на происходящій отъ того хронологическій безпорядокъ и на смѣшеніе различныхъ предметовъ содержанія этихъ отрывковъ. Первый изъ нихъ представляетъ извлеченіе изъ мѣстной монастырской лѣтописи Кіево-печерскаго монастыря (за 1051—1177 годъ), здѣсь помѣщены разсказы, вошедшіе въ составъ древнихъ русскихъ лѣтописей о постройкѣ Кіево-печерской церкви, о дѣяніяхъ Кіевскихъ митрополитовъ, о чудесныхъ знаменіяхъ, видѣнныхъ въ монастырѣ и т. п. Другой отрывокъ представляетъ извлеченіе изъ мѣстной Смоленской лѣтописи (1162—1492 г.), въ немъ болѣе пространно разсказаны событія смоленскія и прибавлены краткія замѣтки о событіяхъ литовскихъ, московскихъ и кіевскихъ. Затѣмъ слѣдуетъ отрывокъ, содержащій краткія замѣтки о событіяхъ въ великомъ княжествѣ Литовскомъ за время съ 1394 по 1572 годъ. Въ четвертомъ отрывкѣ

нихъ тараны и метаху каменіемъ у полтора перестрѣла; камень же яко можаху четыре мужи держати или подняти; и побѣжденъ бысть Мстиславъ и множество отъ вой его избіено бысть и градъ Черниговъ взяша и огнемъ запалиша, епископа же оставиша жива и ведоша его въ Глуховъ и оттолѣ пріидоша ко Кіеву (стр. 59).

[1]) Записки Б. Балыки изданы въ Кіевской Старинѣ за 1882 годъ, т. III, стр. 97—105.

собраны краткія замѣтки объ отношеніяхъ польско-козацкихъ съ 1516 по 1600 годъ, затѣмъ краткая помѣстная Кіево-волынская лѣтопись (1393—1611) и, наконецъ, какъ прямое продолженіе послѣдней, болѣе подробная мѣстная кіевская лѣтопись (1612—1620). Эта седьмая статья сборника Кощаковскаго и послужила матеріаломъ для изданія Кіевской лѣтописи, помѣщенной въ настоящемъ сборникѣ.

8) Восьмая статья въ сборникѣ Кощаковскаго озаглавлена такъ: „Линѣя митрополитовъ Кіевскихъ православныхъ до 1690 года“ (стр. 120—127); это перечень именъ 53 митрополитовъ, начиная съ Михаила (998) и до Варлаама Ясинскаго (1690); при каждомъ имени выставленъ годъ поступленія на митрополію; въ концѣ, начиная съ Михаила Рагозы, къ именамъ присоединены болѣе или менѣе обстоятельныя біографическія свѣдѣнія о жизни митрополитовъ. Послѣ имени Михаила Рагозы выставлены годы: 1596—1620 и противъ нихъ написано: „никто“. Біографическія данныя иногда очень кратки; такъ противъ имени Діонисія Балабана стоитъ замѣтка: „представился въ Корсунѣ року 1663, мѣсеца мая“; иногда же довольно подробны, такъ послѣ имени Іосифа Тукальскаго, находимъ слѣдующую замѣтку: „Тогожъ (1663) року избрано отъ всего народу Малороссійского украинского и отъ всѣхъ преложоныхъ, якъ духовного стану: епископовъ, архимандритовъ и игуменовъ, и священниковъ, такъ и свѣцкихъ: п. п. гетмана и полковниковъ и прочіихъ старшихъ и всего посполства въ Корсунѣ на елекціи на митрополію Кіевскую человѣка честного и набожного, Іосифа Нелюбовича-Тукальского, епископа Бѣлоруского, зѣло ревнивого по благочестіи святыя церкви,

который, много претерпѣвъ изгнанія и заточенія и вязенія за вѣру православную отъ зловѣрныхъ ляховъ, и не сѣдѣлъ на престолѣ своемъ въ Кіевѣ для розмаитыхъ непріятельскихъ хитрыхъ подступковъ (зышолъ для нужды Московской). Представился въ Чигиринѣ року 1676; тѣло же нетлѣнное отпроважено въ Мгаръ, монастыръ Лубенский, подчасъ розореня Чигирина отъ турчина". При имени митрополита Варлаама Ясинского, при которомъ составлена была „Линѣя" приписано: „которому дай Боже многая лѣта!" Затѣмъ ниже, другимъ почеркомъ и чернилами сдѣлана приписка: „По немъ сѣлъ Іоасафъ Кроковскій 1709".

9) Девятая статья сборника Кощаковскаго носитъ заглавіе: „Выводъ народу Словенскому и Рускому" (стр. 127—133); она представляетъ рядъ выписокъ изъ Повѣсти временныхъ лѣтъ: о разселеніи Славянскихъ племенъ, о пути изъ Варягъ въ Греки и о пришествіи св. Андрея въ Русь, а затѣмъ помѣщена выписка изъ Гвагнини о рѣкахъ Сарматіи.

10) Десятая статья чисто компилятивнаго характера (стр. 133—135) состоитъ изъ выписокъ изъ Гвагнини и хроники Мартына Бѣльскаго событій за время съ 1025 по 1378 г.

11) Затѣмъ слѣдуетъ краткая козацкая лѣтопись, сосоставленная повидимому въ Межигорскомъ монастырѣ, можетъ быть самимъ владѣльцемъ рукописи—Иліею Кощаковскимъ; она обнимаетъ время съ 1608 по 1700 годъ. Текстъ ея напечатанъ въ настоящемъ сборникѣ.

12) Послѣ Межигорской лѣтописи двѣ страницы оставлены чистыми и затѣмъ слѣдуетъ послѣдняя статья сборника: „Война Волоская отъ цесаря турецкого Османа". Подъ этимъ заглавіемъ помѣщенъ русскій переводъ польскаго днев-

ника (составленнаго, какъ кажется, Опалинскимъ) о походѣ польскаго и козацкаго войска подъ Хотинъ въ 1621 году. Фактъ этотъ конечно интересовалъ составителя историческаго сборника, подобно какъ и всѣхъ кіевлянъ, вслѣдствіе того выдающагося положенія, какое занималъ во время этого похода козацкій гетманъ Петръ Конашевичъ Сагайдачный.

Другая рукопись, которою пользовалась редакція при изданіи Кіевской лѣтописи, принадлежитъ А. М. Лазаревскому. Она составляетъ большой томъ in folio въ 669 ненумерованныхъ листовъ. Переплетъ деревянный, обтянутый черною кожею. Писана рукопись на толстой сѣрой бумагѣ, довольно разборчивымъ западно-русскимъ почеркомъ XVII столѣтія. Заглавія и начальныя буквы писаны киноварью.

Приписокъ, поясняющихъ исторію рукописи, весьма мало и притомъ онѣ сохранились въ неполномъ видѣ. Хотя поля и обложки книги испещрены были ея владѣльцами всевозможными надписями, но надписи эти по большей части совершенно лишены интереса: это или нравственныя сентенціи, или не оконченныя фразы, или просто отдѣльныя слова безъ всякаго существеннаго значенія. Отъ первоначальныхъ владѣльцевъ книги не осталось ни подписей, ни замѣтокъ и только въ XVIII столѣтіи сдѣланы были двѣ приписки, относящіяся къ исторіи рукописи: Первая приписка находится на нижнихъ поляхъ лицевой стороны листовъ 1—5, но она сохранилась не вполнѣ; нижніе наружные углы листовъ 1-го и 4-го оторваны и все нижнее поле листа 2-го испорчено, вслѣдствіе этого сохранился только слѣдующій неполный текстъ этой приписки: „Року аѱд .... азъ честный іерей Петръ Константиновичъ вѣчными часи .... втручатися, про-

клятъ, анаѳема"! Затѣмъ на обложномъ листѣ, приклеенномъ къ переплету, сдѣлана приписка въ 5 строкъ, изъ которыхъ впрочемъ 2 испорчены скобленіемъ и помарками; то что осталось отъ этой надписи, читается такъ: „Сія книга, глаголемая роба (sic), бр. .... мѣщанина и купца Березинскаго и сыновъ его .... на прочитанне имъ и куплена ся книга Кройники ве священника в Седневского, в отца Кирили 1720".

Изъ приписокъ этихъ видно только, что въ 1704 году рукопись была куда-то пожертвована священникомъ Петромъ Константиновичемъ и что въ 1720 году ее купилъ у священника Кирилла купецъ мѣстечка Березной. Изъ записокъ, помѣщенныхъ на оборотахъ 186 и 655 листовъ [1]), мы узнаемъ,

---

[1]) На указанныхъ листахъ сыновья Мороза помѣстили цѣлый рядъ замѣтокъ частнаго, семейнаго характера. Текстъ этихъ замѣтокъ мы приводимъ:

Родился братъ мой Иванъ року 1708, месеца Сентября дня 2.

Родился Петръ Еценко року 1712 месеца Иануариа дня 31.

Сынъ мой родилъся року 1731 Василій; того року и умре.

Сынъ мой родилъся року 1733 Павелъ; того року и умре.

Року 1737 месеца Декабра дня 14, на святыхъ мучениковъ Фиръса и Левкия умеръ отецъ мой Іювъ Ісаковичъ Морозъ; а жилъ отъ роду лѣтъ сѣмдесятъ девять и умре.

Братъ мой преставился Ігнатъ Іовлевъ Морозъ року 1739, месеца Марта длл 17; а жилъ отъ роду лѣтъ 45 и умре.

Параскевія, невестка моя, померла року 1739; жила лѣтъ 40 и умре.

Сынъ мой родилъся року 1741 Ювдокимъ; того року и умре.

Сестра моя преставилась, Іовина дочь Морозова, року 1742; а жила лѣтъ всѣхъ 40.

Сынъ мой родился Іювъ року 1743, месеца Марта дня 3; умре 1745.

что купецъ этотъ назывался Іовъ Морозъ, и что рукопись принадлежала его семьѣ по крайней мѣрѣ до 1745 года; дальнѣйшая судьба рукописи намъ не извѣстна.

Главная часть рукописи, 655 листовъ, занята однимъ сочиненіемъ: это южно-русскій переводъ лѣтописи Стрыйковскаго, затѣмъ оборотъ этого листа оставался бѣлымъ и съ слѣдующаго, 656 листа, тѣмъ-же почеркомъ, какимъ написана была лѣтопись Стрыйковскаго, переписанъ лѣтописный сводъ, составляющій седмую статью сборника Кошаковскаго и озаглавленный тамъ „Лѣтописецъ вторый".—Въ началѣ этого свода въ рукописи г. Лазаревскаго написано киноварью заглавіе: „Начало Печерскому монастыру" которое очевидно относится только къ первой части свода, затѣмъ всѣ составныя части слѣдуютъ въ томъ-же порядкѣ, какъ въ сборникѣ Кошаковскаго. Текстъ обоихъ списковъ почти тождественъ; они отличаются другъ отъ друга только незначительными стилистическими отступленіями, которыя были отмѣчены при изданіи; при чемъ основнымъ текстомъ былъ принятъ спи-

---

Року 1744 месеца Декабра дня 15 на святого мученика Елевферія пани матка моя преставилась Палагія Илювна, раба Божія: а жила отъ роду лѣтъ вусимъдесятъ пять и умре.

Івана Мороза Варвара моя родилась 1744, месяца Декабра дня 28.

Рокъ 1744 былъ высектовый. Еценко насъ турбовалъ Петро за кгрунта и самъ на купчи подписался, а отъ роду было ему лѣтъ въ тую пору, якъ турбовалъ—тридцать три годы".

Всѣ эти замѣтки написаны однимъ почеркомъ: двѣ первыя помѣщены на поляхъ, на оборотѣ 186 листа, остальныя на оборотѣ 655 листа во всю ширину страницы, остававшейся въ рукописи не занятою.

сокъ г. Лазаревскаго, всѣ-же стилистическія разницы по списку Кощаковскаго отмѣчены въ подстрочныхъ примѣчаніяхъ.

Въ самомъ текстѣ разсказа оба списка представляютъ лишь слѣдующія отличія: 1) Въ концѣ второго отрывка свода, содержащаго Смоленскую лѣтопись, въ рукописи г. Лазаревскаго помѣщено слѣдующее извѣстіе, котораго нѣтъ въ сборникѣ Кощаковскаго:

„Того-же року (7,000) бой былъ князю Константину Ивановичу Острозскому зъ Москвою подъ Оршею за Днѣпромъ, на Кропивнѣ рѣцѣ, и побилъ князь Москвы 80,000 на Рождество Пресвятые Богородицы: и церковъ тамъ поставилъ Рождество Пресвятые Богородицы".

Затѣмъ, предъ слѣдующимъ отрывкомъ поставлено отдѣльно заглавіе, написанное киноварью: „Кройника о разныхъ речахъ,—тутъ найдешъ чого потреба [1])".

2) Въ рукописи г. Лазаревскаго пропущено извѣстіе о возстаніи Наливайка, сохранившееся въ сборникѣ Кощаковскаго подъ 1596 годомъ; сверхъ того списокъ г. Лазаревскаго прекращается нѣсколько раньше: онъ обрывается извѣстіемъ о планировкѣ горы Уздыхальницы въ Кіевѣ въ 1617 г. между тѣмъ, какъ въ спискѣ Кощаковскаго свѣдѣнія лѣтописи продолжаются до Января 1621 года. Изъ числа этихъ извѣстій въ спискѣ г. Лазаревскаго уцѣлѣло только одно: о пріѣздѣ патріарха Θеофана въ Кіевъ въ 1620 году.

---

[1]) При изданіи лѣтописи всѣ отрывки, заимствованные изъ сборника Кощаковскаго и не находящіеся въ спискѣ г. Лазаревскаго, отмѣчены звѣздочкою.

Два владѣльца списка г. Лазаревскаго воспользовались пробѣлами, оставленными въ рукописи, и присоединили отъ себя нѣкоторыя историческія свѣдѣнія. Одинъ изъ нихъ, въ концѣ XVII столѣтія, на чистомъ оборотѣ 655-го листа записалъ четкимъ почеркомъ XVII столѣтія, отличнымъ отъ почерка всей книги, нѣсколько хронологическихъ справокъ:

„Року 1648 якъ Хмель воевалъ.

Року 1678 Чигиринъ взяли турки.

Року 1691 саранча ишла великая.

Року 1693 Озовъ взяли въ поганъ.

Року 1697 якъ Иванъ Царъ умеръ.

Року 1699 месеца Сентебра дня 13 сонце мынылося“.

Гораздо большее количество свѣдѣній вписалъ другой собственникъ рукописи, владѣвшій ею около 1621 года, о которомъ мы знаемъ изъ его словъ только то, что онъ служилъ „при боку“ подстаросты Черкасскаго, князя Семена Михайловича Лыко. Это лице воспользовалось бѣлыми листами, остававшимися въ концѣ книги и заносило на нихъ довольно неразборчивымъ скорописнымъ почеркомъ извѣстія о современныхъ событіяхъ: ему принадлежитъ пространный разсказъ о второмъ Лжедмитріи, обозначенный 1610 годомъ, и затѣмъ довольно объемистый разсказъ, обнимающій время съ 1618 по 1621 годъ, обозначенный особымъ заглавіемъ: „Коротко тежъ напишу, што ся деяло за веку мого“. Отрывокъ этотъ содержитъ извѣстія: объ эпидеміяхъ, свирѣпствовавшихъ въ Европѣ, о путешествіи патріарха Өеофана въ Кіевъ и Москву, при чемъ процитирована грамота Сигизмунда III, адресованная къ патріарху, и грамота патріарха къ Петру Конашевичу Сагайдачному. Какъ изъ текста этихъ

грамотъ, такъ и изъ разсказа составителя отрывка, видно, что дѣло возстановленія православной іерархіи въ западной Руси было обусловлено со стороны польскаго правительства требованіемъ участія козаковъ въ Хотинскомъ походѣ и что король Сигизмундъ III обращался къ патріарху Θеофану съ просьбою принять на себя посредничество въ заключеніи этихъ условій, что патріархъ и исполнилъ при посредствѣ королевскаго агента Обелковскаго. Затѣмъ слѣдуютъ краткія замѣтки о землетрясеніи, о затмѣніи луны, о покушеніи Пекарскаго на жизнь Сигизмунда III и отрывокъ заканчивается извѣстіемъ о смерти Черкасскаго подстаросты, князя Семена Михайловича Лыко, похвалою этого лица и виршами, весьма нескладно составленными въ честь его. Вирши не окончены, такъ какъ нѣсколько послѣднихъ листовъ рукописи, на которыхъ было записано ихъ окончаніе и вѣроятно дальнѣйшія замѣтки собственника рукописи—утеряны.

При изданіи Кіевской лѣтописи, оставлены были въ сторонѣ двѣ первыя части лѣтописнаго свода, такъ называемаго Кощаковскимъ „Лѣтописца втораго“, именно: извлеченіе изъ лѣтописи Печерскаго монастыря, такъ какъ факты, вошедшіе въ составъ этого отрывка, находятся въ древнихъ русскихъ лѣтописяхъ, а также отрывокъ Смоленской лѣтописи, такъ какъ передаваемые ею факты извѣстны, хотя и разсѣяны въ другихъ лѣтописныхъ спискахъ: въ сводахъ Никоновскомъ и Воскресенскомъ, въ лѣтописи, изданной Даниловичемъ, въ лѣтописи, такъ называемой, Быховца и др. Притомъ мѣстныя Смоленскія извѣстія по содержанію своему не состоятъ въ связи съ дальнѣйшими частями лѣтописи, интересъ которыхъ сосредоточивается исключительно около

Кіева и его исторической судьбы. При редакціи, для избѣжанія смѣшенія, исправленъ былъ порядокъ, въ которомъ въ рукописяхъ размѣщены были извѣстія; они приведены въ правильный хронологическій порядокъ. Отдѣльное сказаніе „О церкви соборной мурованой, иже въ Кіевѣ стоитъ на Подолѣ, якъ поправлена на старомъ фундаментѣ", составленное „уставникомъ" этой церкви, священникомъ Кирилломъ Ивановичемъ, оставлено съ отдѣльнымъ заглавіемъ въ томъ мѣстѣ и въ такомъ видѣ, въ какомъ оно было занесено составителемъ лѣтописнаго свода и въ какомъ встрѣтилось въ обоихъ рукописныхъ спискахъ.

Въ Кіевской лѣтописи несомнѣнно самую цѣнную часть ея, совершенно самостоятельную и представляющую большой запасъ новыхъ историческихъ данныхъ, составляетъ послѣдній ея отдѣлъ съ 1603 по 1621 годъ; такъ какъ отдѣлъ этотъ писанъ современникомъ разсказываемыхъ событій, то и объемъ его относительно больше, а также подробности разсказа обстоятельнѣе, чѣмъ въ остальныхъ частяхъ лѣтописи.

---

3) Третья лѣтопись, помѣщенная въ настоящемъ сборникѣ, есть Межигорская лѣтопись 1608—1700 года; она списана изъ сборника Кошаковскаго, въ которомъ она составляетъ одинадцатую статью. Мы полагаемъ, что лѣтопись эта составлена въ Межигорскомъ монастырѣ потому, что она передаетъ мѣстныя извѣстія, касающіяся этой обители, какъ напримѣръ подробный разсказъ о кончинѣ и погребеніи Межигорскаго игумена Варнавы Лебедовича въ 1663 году или свѣдѣніе о пожарѣ, случившемся въ монастырѣ въ 1665 году. Принявъ во вниманіе, что лѣтопись доведена до

1700 года, и что владѣлецъ рукописи, изъ которой она заимствована, Илья Кощаковскій, былъ уставникомъ (настоятелемъ) Межигорскаго монастыря въ началѣ XVIII вѣка, мы считаемъ возможнымъ высказать предположеніе, что лѣтопись эту могъ составить самъ Кощаковскій.

По выбору разсказываемыхъ фактовъ лѣтопись эта обращаетъ по преимуществу вниманіе на козацкія движенія, а затѣмъ на событія, иногда довольно не важныя въ общемъ, но представлявшія очевидно большой интересъ для составителя съ мѣстной точки зрѣнія; тѣ мѣстности, на судьбу которыхъ онъ почти исключительно обращаетъ вниманіе это: городъ Кіевъ и области Кіевская и Переяславская; здѣсь онъ отмѣчаетъ факты чисто мѣстнаго характера, какъ: пожаръ Кіевскаго замка (1608), устройство колодца въ оградѣ Михайловскаго монастыря митрополитомъ Іовомъ Борецкимъ (1625), освященіе Воскресенской церкви въ Переяславлѣ, (1627) и т. д. Затѣмъ составитель прибавилъ нѣсколько свѣдѣній, относящихся къ исторіи православной іерархіи: о кончинѣ и погребеніи патріарховъ и митрополитовъ (особенно подробно разсказано погребеніе Петра Могилы) и нѣсколько извѣстій о бѣдствіяхъ, постигшихъ интересовавшія его области, и о замѣченныхъ въ нихъ явленіяхъ природы: это замѣтки о морѣ, саранчѣ, проливныхъ дождяхъ, землетрясеніяхъ, солнечныхъ затмѣніяхъ и т. п.

---

4) Слѣдующая статья представляетъ собственно не лѣтопись, а дневникъ, веденный во время похода польскаго войска противъ козаковъ въ 1625 году однимъ изъ соучастниковъ этого похода, имя котораго не обозначено въ текстѣ

дневника. Этотъ „діяріушъ“ извлеченъ изъ записной книги, составленной неизвѣстнымъ лицемъ въ XVII или началѣ XVIII столѣтія, хранящейся въ рукописномъ отдѣленіи института Оссолинскихъ во Львовѣ, подъ № 204. Названная записная книга, подобно многочисленнымъ другимъ такого-же рода памятникамъ, представляетъ такъ называемую „silvam rerum“. Владѣлецъ такой книги вписывалъ въ нее обыкновенно безъ всякаго порядка и разбору все то, что представляло для него серьезный или временный интересъ; здѣсь на ряду съ грамотами, документами, отрывками изъ лѣтописей, выписками изъ историческихъ сочиненій, копіями писемъ высокопоставленныхъ лицъ, дневниками посольствъ и военныхъ походовъ, встрѣчаются публицистическіе памфлеты, сатиры, пасквили, анекдоты, веселыя, разгульныя или элегическія стихотворенія, замѣтки частнаго, семейнаго или экономическаго характера, копіи панегириковъ, проповѣдей, сеймовыхъ и надгробныхъ рѣчей и т. п. Среди такого разнообразнаго содержанія, нерѣдко встрѣчаются статьи, представляющія серьезный историческій интересъ. Одною изъ такихъ статей есть издаваемый нынѣ „діяріушъ“, копія котораго была занесена въ разсматриваемую записную книгу и занимаетъ въ ней листы 21—27.

Фактъ, разсказанный въ издаваемомъ дневникѣ: возстаніе козацкаго гетмана Жмайла и усмиреніе его польскимъ гетманомъ Конецпольскимъ, оставленъ въ тѣни какъ козацкими лѣтописцами, такъ и польскими историками. Обыкновенно мы встрѣчаемъ только ссылки на Куруковскій договоръ, долго потомъ служившій польскому правительству какъ-бы нормою для регулировки козацкихъ отношеній, но возстаніе, подав-

шее поводъ къ заключенію этого договора, оставалось долго совершенно почти неизвѣстнымъ и даже имя его предводителя не приводилось историками, описывавшими козацкія возстанія.—Впрочемъ, издаваемый нынѣ дневникъ послужилъ источникомъ для двухъ историческихъ сочиненій: свѣдѣнія, заимствованныя изъ него, мы встрѣчаемъ въ жизнеописаніи Ѳомы Замойскаго, изданномъ Батовскимъ и составленномъ въ 1643 Журковскимъ[1]). Затѣмъ, подробности возстанія Жмайла разсказаны въ предисловіи къ „Богдану Хмельницкому“ Костомарева въ двухъ послѣднихъ изданіяхъ этого сочиненія; мы не знаемъ, заимствовалъ-ли почтенный историкъ приводимыя имъ свѣдѣнія изъ указаннаго сочиненія Журковскаго, или изъ подлиннаго дневника встрѣтившагося ему въ рукописи; во всякомъ случаѣ, такъ какъ первоначальный источникъ не былъ приложенъ ни въ одномъ изъ двухъ названныхъ сочиненій, то мы полагаемъ, что изданіе его обогатитъ лѣтописный матеріалъ, собранный для южно-русскаго бытописанія XVII столѣтія.

---

5) Пятую статью настоящаго сборника составляетъ извлеченіе изъ лѣтописи львовскаго каноника Яна Юзефовича. Львовская лѣтопись Юзефовича написана на латинскомъ языкѣ; списокъ ея хранится въ рукописномъ отдѣленіи института Оссолинскихъ во Львовѣ подъ № 124; онъ представляетъ большой томъ in folio въ 1219 нумерованныхъ

[1]) Żywot Tomasza Zamojskiego napisał Stanisław Żurkowski, wydał Alexander Batowski z rękopismu w zbiorze Wiktora Baworoskiego. Lwów 1860.

страницъ. Списокъ этотъ переписанъ современнымъ намъ, очень четкимъ и красивымъ почеркомъ изъ копіи, составленной въ 1769 году для кармелитскаго Львовскаго монастыря, какъ это видно изъ пространнаго заглавія, занимающаго всю первую страницу въ спискѣ института Оссолинскихъ. Приводимъ это заглавіе въ полномъ его видѣ.

„Annalium urbis Leopoliensis tomus extravagans, juris publici et privati, revolutiones in regno et contingentia, praesertim in provinciis Russiae, ecclesiastica et civilia, bona et mala, prospera et adversa, casus et eventus varios variorum in variis rebus, personis et materiis enuntians, orbita temporum et fortunae rotatos, periodo autem satis rotunda antea perillustris admodum reverendi domini Joannis-Thomae Josephowicz, canonici cathedralis Leopoliensis, evolutos, nunc cura et labore admodum reverendi patris, sanctae theologiae magistri et domini, Veleriani Gruszczynski, definitoris provinciae, prioris conventus junioris Leopoliensis carmelitarum, in novum exemplar reproductos et ordinatos, cum additione indicis copiosi contentorum, ad calamum amanuensis religiosi ejusdem ordinis novitii porrectus, pro usu carmelitarum, ad eruditionem, notitiam et memoriam posterorum datus anno salutis nostrae 1769 in eodem conventu generali Leopoliensi carmelitarum A. R. O.“

Изъ замѣтокъ, разсѣянныхъ въ самой лѣтописи, можно собрать свѣдѣнія какъ о поводахъ составленія лѣтописи, такъ и о генеалогіи и біографіи ея составителя: Янъ—Ѳома Юзефовичъ родился въ 1663 году во Львовѣ въ богатомъ мѣщанскомъ семействѣ. Предки его (судя по фамильному названію) вѣроятно принадлежали къ числу армянскихъ вы-

ходцевъ, издавна поселившихся во Львовѣ. Дѣдъ Яна—Николай—былъ хранителемъ городскаго арсенала (apotecarius in re armamentaria); во время осады Львова Хмельницкимъ въ 1648 году онъ отличился храбростію и энергіею при защитѣ города, за что послѣ его смерти, послѣдовавшей въ 1651 году, магистратъ освободилъ его вдову, Катерину Фейербаховну, отъ всѣхъ городскихъ податей, даней и повинностей и приказалъ занести ея имя въ списокъ 12 почетныхъ городскихъ вдовъ. Отецъ лѣтописца, Станиславъ, велъ обширную торговлю и въ частности промышлялъ подрядами на доставку провіянта въ польскія арміи; благодаря этой дѣятельности онъ сблизился съ извѣстнымъ польскимъ военачальникомъ, Стефаномъ Чернецкимъ, который считалъ его своимъ другомъ, и, во время остановокъ во Львовѣ, всегда жилъ въ домѣ Юзефовича. Въ 1664 онъ доставилъ большой транспортъ провіянта въ польскую армію, осаждавшую козаковъ въ Ставищахъ; пріѣхавъ въ лагерь, Юзефовичъ не ограничился ролью поставщика, онъ отправился осматривать осадныя работы и какъ человѣкъ, обладавшій значительными свѣдѣніями въ артиллерійскомъ и осадномъ дѣлѣ, онъ помогалъ полякамъ въ устройствѣ батарей и столь искусно направлялъ пушки, что обратилъ на себя вниманіе осажденныхъ; козаки замѣтили опаснаго врага, отличавшагося отъ жолнеровъ богатымъ мѣщанскимъ костюмомъ и, увидѣвъ его на слѣдующій день вновь на батареѣ, направили на него выстрѣлы; однимъ изъ нихъ и сраженъ былъ Юзефовичъ. Смерть его повлекла за собою разстройство его торговыхъ дѣлъ и разореніе его семейства, тѣмъ болѣе, что польскіе военачальники сочли излишнимъ расплатиться съ

его семействомъ за доставленный въ армію провіантъ. Янъ Юзефовичъ остался послѣ смерти отца груднымъ младенцемъ и, въ виду разстройства семейныхъ дѣлъ, предназначенъ былъ матерью къ духовному званію и отданъ на воспитаніе монахамъ. Въ 1696 году онъ уже былъ священникомъ, носилъ титулъ королевскаго секретаря и, не смотря на молодой относительно возрастъ, получилъ званіе каноника Львовскаго капитула. Вскорѣ онъ сталъ въ близкія, дружелюбныя отношенія къ Львовскому архіепископу, Константину Зелинскому, который, довѣряя его учености, поручилъ ему въ 1703 году составить исторію Львовской католической архіепископіи за истекшее столѣтіе; выполняя это прученіе каноникъ и написалъ тотъ трудъ, извлеченіе изъ котораго помѣщено въ настоящемъ изданіи. О дальнѣйшей судьбѣ Юзефовича, мы знаемъ не много: Въ 1704, послѣ взятія Львова Карломъ XII, Юзефовичъ весьма дѣятельно хлопоталъ объ облегченіи участи покореннаго города и уменьшеніи требуемой съ него контрибуціи; цѣль эта была въ значительной мѣрѣ достигнута, благодаря просьбамъ и предстательству Юзефовича передъ шведскими генералами: Штейнбокомъ и Пиперомъ, а также передъ королемъ Станиславомъ Лещинскимъ; объ осадѣ Львова шведами Юзефовичъ оставилъ отдѣльныя записки, изъ которыхъ извлеченія помѣстилъ Ходынецкій въ своей исторіи Львова [1]). Затѣмъ изъ бѣглой замѣтки самаго Юзефовича мы знаемъ, что онъ жилъ еще въ 1725 году. [2]).

[1]) Chodyniecki. Historja miasta Lwowa. Lwow 1865, str. 249—261. Зубрицкій Kronika miasta Lwowa. Lwow 1844., стр. 454.

[2]) Замѣтка эта помѣщена на 43 страницѣ рукописи.

Историческій трудъ Юзефовича начинается съ 1614 г., со времени вступленія въ санъ Львовскаго архіепископа Яна Прухницкаго и продолжается до 1700 года, т. е. до назначенія на туже каѳедру Константина Зелинскаго. Весь трудъ раздѣленъ на главы, которыя названы именами Львовскихъ архіепископовъ, затѣмъ событія разсказаны по годамъ, пріемомъ лѣтописнымъ. Подъ каждымъ годомъ событія расположены въ извѣстномъ порядкѣ: прежде всего разсказаны дѣянія самаго архіепископа и всѣ событія, относящіяся къ церковному управленію и устройству; затѣмъ слѣдуютъ свѣдѣнія о политическихъ событіяхъ, при чемъ авторъ обращаетъ почти исключительно вниманіе на событія происходившія въ южной Руси. Далѣе слѣдуютъ извѣстія, относящіяся къ исторіи города Львова и, наконецъ, въ заключеніе каждаго года помѣщенъ перечень случившихся въ теченіи его общественныхъ бѣдствій и выдающихся природныхъ явленій. Въ нѣкоторыхъ годахъ въ концѣ помѣщены замѣтки о вышедшихъ новыхъ сочиненіяхъ, содержаніе которыхъ обратило на себя вниманіе лѣтописца.

Обстоятельный и изобилующій подробностями разсказъ Юзефовича основанъ на многочисленныхъ источникахъ, которые онъ по большей части цитируетъ: онъ пользовался, особенно для первой половины своей лѣтописи, сочиненіями печатанными: Коховскаго, Пясецкаго и др., но сверхъ того онъ располагалъ многочисленными рукописными источниками: мы встрѣчаемъ у него ссылки на записки и дневники, хранившіеся какъ въ монастырскихъ библіотекахъ, такъ и въ мѣщанскихъ семействахъ; нѣкоторые изъ нихъ онъ выписываетъ цѣликомъ, изъ другихъ дѣлаетъ извлеченія; затѣмъ

чаще всего онъ основываетъ свое повѣтствованіе на многочисленныхъ актахъ и документахъ, заимствованныхъ изъ архивовъ: магистратскаго, консисторскаго, капитульнаго, а также изъ архивовъ разныхъ монастырей. Наконецъ, очень многое разсказываетъ со словъ „старыхъ, вѣры достойныхъ людей, очевидцевъ“ описываемыхъ имъ событій; показанія эти автору было очень легко собрать среди львовскихъ мѣщанъ старожиловъ, въ числѣ которыхъ у него были многочисленные родственники, друзья и знакомые.

Главная и самая объемистая часть лѣтописи Юзефовича посвящена, согласно цѣли съ которою составлялось сочиненіе, описанію фактовъ, относящихся къ исторіи Львовской католической архіепископіи. Въ ней излагаются до мельчайшихъ подробностей дѣянія архіепископовъ и капитуловъ, затѣмъ перечисляются всѣ другіе факты, относящіеся къ церковному управленію и къ состоянію католической церкви: засѣданія конвентовъ различныхъ монашескихъ орденовъ, приговоры духовныхъ судовъ, постройки или исправленія церквей и т. п. Въ изложеніи этихъ событій Юзефовичъ остается далеко не объективнымъ повѣтствователемъ, онъ постоянно заявляетъ свое субъективное настроеніе, вытекающее изъ его воспитанія и общественнаго положенія и согласное съ настроеніемъ современнаго ему общества. Въ религіозныхъ вопросахъ авторъ нашъ является не только ревностнымъ католикомъ, но, не смотря на свою начитанность и развитіе, онъ высказываетъ слѣпой фанатизмъ и значительную наклонность къ мистицизму. Послѣднее качество автора проявляется въ томъ пристрастіи, съ которымъ онъ описываетъ въ концѣ каждаго года многочисленныя чудеса,

случившіяся въ Львовской епархіи. Чудеса эти описаны весьма подробно съ наивною вѣрою, даже въ такихъ случаяхъ, когда они ясно носятъ апокриѳическій характеръ и не согласны съ основными положеніями христіанства какъ съ догматической, такъ и съ нравственной стороны. Вотъ нѣсколько примѣровъ такого мистическаго увлеченія автора: Подъ 1626 годомъ помѣщено описаніе чудотворной иконы Богородицы, находившейся въ церкви Доминиканскаго монастыря во Львовѣ; икона эта греческаго стариннаго письма, съ греческими надписями, по сохранившемуся преданію находилась нѣкогда въ замковой церкви Галицкихъ князей; затѣмъ перенесенная въ Доминскій монастырь, она прославилась многочисленными чудесами, которыя тутже и перечислены; между ними мы находимъ слѣдующій странный разсказъ: однажды къ иконѣ подошла прикладываться дѣвица, не сохранившая должной чистоты нравовъ, но тѣмъ не менѣе продолжавшая носить дѣвичью прическу; раньше, чѣмъ она успѣла приложиться къ иконѣ, въ церковь влетѣлъ діаволъ въ собственномъ образѣ, схватилъ несчастную дѣвушку, разбилъ ея черепъ ударомъ о церковную стѣну, и сорвалъ косы и ленты, украшавшія ея голову не по праву; эти spolia opima привѣшены были къ иконѣ въ память случившагося чуда и находились на мѣстѣ во время составленія лѣтописи. Еще болѣе странный характеръ носитъ разсказъ, помѣщенный подъ 1632 годомъ, о чудесной карѣ, постигшей мѣщанку Дороту Голинщанку, за нарушеніе даннаго обѣта: дѣвица эта, наслѣдница очень богатыхъ родителей, осталась сиротою въ весьма раннемъ возрастѣ; на пятнадцатомъ году жизни она, по совѣту духовника, дала обѣтъ

не вступать никогда въ бракъ и отказать, послѣ своей смерти, все свое состояніе въ пользу монастырей; но, двадцать лѣтъ спустя, она поколебалась въ принятомъ рѣшеніи: прельстившись какимъ-то каменьщикомъ, она, не смотря на увѣщанія монаховъ, выхлопотала у архіепископа сложеніе съ нея обѣта на томъ основаніи, что она дала его въ несовершеннолѣтнемъ возрастѣ. Она стала готовиться къ свадьбѣ, но на нее посыпались разныя дурныя предзнаменованія и, наконецъ, въ самый день брака, когда она уже надѣла вѣнчальное платье, внезапно упала и на третій день скончалась среди продолжительныхъ судорогъ и страданій. Но на этомъ кара не кончилась: яствы, приготовленныя для свадебнаго пира, были пожертвованы въ близлежащій монастырь реформатовъ, но онѣ, какъ приготовленныя для преступной цѣли, оказались проклятыми и вкусившіе ихъ монахи поплатились тяжелыми болѣзнями. Подъ 1651 годомъ разсказанъ слѣдующій случай обращенія протестанта въ католичество: въ домѣ мѣщанъ Шимоновичей во Львовѣ стали гостить какіе то духи, которые шумомъ и воплями устрашали хозяевъ; для изгнанія ихъ призвали монаха екзорциста; присутствовавшій при экзорцизмѣ подмастерій лютеранинъ отозвался непочтительно о совершаемомъ обрядѣ; тотчасъ незримые духи опрокинули подмастерія на землю и страшно избили его палками, что и заставило его изъявить согласіе на переходъ въ католичество.

Еще тяжелѣе была кара, постигшая въ 1700 году дворянина Валихновскаго: помѣщикъ этотъ былъ раздраженъ пониженіемъ цѣнъ на хлѣбъ, вслѣдствіе чего выразился непочтительно о Провидѣніи; онъ немедленно былъ превра-

щенъ въ вепря и въ такомъ образѣ прожилъ нѣсколько лѣтъ. Вообще явленія духовъ встрѣчаемъ у Юзефовича на каждомъ почти шагу; иногда ихъ появленіе поставлено въ связь съ текущими политическими событіями: такъ подъ 1652 годомъ встрѣчаемъ разсказъ, будто въ пещерѣ у города Ладыжина поселился духъ нѣкоего Спасовича (Spasovius), который предостерегалъ поляковъ объ угрожавшемъ имъ пораженіи на Батогѣ и потомъ, въ теченіи трехъ лѣтъ, давалъ имъ различные совѣты, относящіеся къ политическимъ событіямъ того времени. Далѣе, подъ 1661 годомъ помѣщенъ разсказъ о томъ, будто Яну Собескому являлся духъ умершаго кіевскаго воеводы Станиславскаго для того, чтобы его увѣрить, что католическое ученіе о причастіи подъ однимъ видомъ есть единственное правильное ученіе объ этомъ таинствѣ. Кромѣ явленій духовъ въ лѣтописи Юзефовича встрѣчаемъ много другихъ мистическихъ извѣстій: о плакавшихъ иконахъ, о статуяхъ, покрывавшихся потомъ, о нечестивыхъ людяхъ, выдававшихъ діаволу „цырографы" на душу, уличенныхъ въ этомъ преступленіи передъ духовнымъ судомъ и сожженныхъ на кострѣ по его приговору и т. д.

Въ той части лѣтописи Юзефовича, которая посвящена дѣламъ церковнымъ, для насъ особенно интересны тѣ, немногочисленныя правда, свѣдѣнія, которыя относятся къ состоянію православной церкви во Львовѣ въ XVII столѣтіи; извѣстія эти переданы авторомъ съ весьма субъективнымъ, фанатичесчи-католическимъ освѣщеніемъ и даютъ новыя данныя къ исторіи преслѣдованія православной церкви польскимъ обществомъ XVII столѣтія: подъ 1623 и 1641 годами

записаны строгіе приговоры католическаго духовнаго суда, покаравшіе двухъ православныхъ священниковъ за то, что одинъ изъ нихъ совершалъ похороны днемъ а не ночью, другой-же повѣнчалъ католика съ православною дѣвицею. Подъ 1639 годомъ записанъ приговоръ того-же суда, по которому опредѣлено было сжечь черезъ палача вышедшее во Львовѣ сочиненіе, написанное Михаиломъ Слёзкою въ защиту православія, носившее заглавіе: „Aurora na horyzoncie Lwowskim świecąca przeoświeconemu exarsze świętego tronu apostolskiego Konstantynopolskiego". Приговоръ этотъ былъ приведенъ въ исполненіе по настоянію духовной цензуры, признавшей сочиненіе Слёзки вреднымъ для католичества. Подъ 1655 годомъ, вставлено, несмотря на нарушеніе хронологическаго порядка лѣтописи, жизнеописаніе Іосафата Кунцевича, извлеченное Юзефовичемъ изъ вновь вышедшей книги, написанной съ цѣлью возвеличенія этого фанатическаго гонителя православія [1]. Наконецъ, подъ 1700 годомъ разсказано подробно насильственное занятіе братской ставропигіальной Львовской церкви уніятскимъ епископомъ Іосифомъ Шумлянскимъ, который явился принимать ее въ сопровожденіи отряда солдатъ; послѣдніе по его приказанію вырубили церковныя двери и такимъ образомъ открыли епископу доступъ въ братскую церковь.

Въ отдѣлѣ лѣтописи, посвященномъ разсказу о политическихъ событіяхъ, Юзефовичъ обращаетъ особенное вниманіе на факты, происходившіе въ южной Руси; весь этотъ

---

[1]) Въ текстѣ приведено заглавіе книги: „Nabożny affekt do błogosławionego Josaphata. Vilnae 1705.

отдѣлъ посвященъ почти исключительно описанію козацкихъ возстаній, татарскихъ набѣговъ и упорной борьбы поляковъ съ турками за обладаніе Подоліемъ и сосѣдними съ нимъ областями. Политическія убѣжденія, симпатіи и антипатіи Юзефовича, не смотря на его мѣщанское происхожденіе, заимствованы имъ всецѣло отъ окружавшей его шляхетской среды. Онъ презрительно относится къ „сельской черни" (plebs rustica), возмущается непокорностью козаковъ, хотя и признаетъ, что польское правительство несправедливо съ ними поступало, и сожалѣетъ объ утратѣ речью-посполитою этого храбраго, ничего не стоившаго войка. Къ личности Хмельницкаго Юзефовичъ относится съ крайнею ненавистью и почти всегда прилагаетъ къ его имени бранные эпитеты: carnifex, tyrannus, vulpes, fallax и т. д.

Въ началѣ лѣтописи, до 1648 года, Юзефовичъ заимствуетъ свѣдѣнія о козакахъ по большей части изъ печатанныхъ источниковъ, но съ этого времени разсказъ его становится вполнѣ самостоятельнымъ и въ лѣтописи его появляются многочисленныя, весьма точныя и обстоятельныя подробности, заимствованныя изъ мѣстныхъ письменныхъ и изустныхъ источничовъ: записокъ Львовскихъ мѣщанъ, магистратскаго архива, разсказовъ очевидцевъ и, впослѣдствіи, изъ личныхъ воспоминаній. Въ 1648 году онъ описываетъ первыя побѣды Хмельницкаго, пользуясь сочиненіемъ Коховскаго, но послѣ разсказа о Пилявецкой битвѣ, онъ оставляетъ этотъ источникъ и переходитъ къ самостоятельному разсказу о пребываніи польскихъ региментарей во Львовѣ, объ осадѣ этого города Хмельницкимъ и т. д. основываясь на мѣстныхъ источникахъ (запискахъ мѣщанина

Кушевича, городскомъ архивѣ и разсказахъ очевидцевъ), при чемъ онъ помѣщаетъ слѣдующую оговорку: „Все это я вкратцѣ описалъ собравъ извѣстія въ актахъ магистратскихъ, въ запискахъ объ упомянутой осадѣ и въ разсказахъ вѣры достойныхъ стариковъ, потому что Коховскій записалъ далеко не все, касающееся осады Львова". Дальнѣйшій разсказъ Юзефовича сохраняетъ вполнѣ самостоятельный характеръ до конца лѣтописи; особенно подробно описана вторая осада Львова Хмельницкимъ въ 1655 году; Юзефовичъ внесъ здѣсь цѣликомъ въ свою лѣтопись дневникъ этой осады, составленный львовскимъ студентомъ, современникомъ самаго событія—Борженцкимъ.

Несомнѣнно самую живую часть лѣтописи Юзефовича представляетъ тотъ ея отдѣлъ, который авторъ посвятилъ исторіи Львовской городской общины; мѣщанское происхожденіе лѣтописца сказывается въ его горячемъ мѣстномъ городскомъ патріотизмѣ: онъ относится съ глубокимъ уваженіемъ къ городскому магистрату, съ особою любовью выставляетъ на видъ ученость, гражданское развитіе и нравственный авторитетъ представителей городской общины, указываетъ злоупотребленія по отношенію къ ней шляхтичей и съ торжествомъ разсказываетъ тѣ случаи, въ которыхъ магистратъ побѣдоносно вышелъ изъ столкновеній съ членами дворянскаго сословія: такъ подъ 1634 и 1636 годами онъ разсказываетъ подробно процессы шляхтичей Ольшовскаго и Бледовскаго, казненныхъ по приговору магистрата за убіеніе на улицахъ Львова хирурга Галятовича и мѣщанина Сурика. Изъ числа дѣлъ подобнаго рода особенно подробно разсказано и не лишено характеристическихъ подробностей дѣло

дворянина Немирича, записанное подъ 1619 годомъ. Знатный дворянинъ изъ Кіевскаго воеводства Немиричъ [1]) привлеченъ былъ къ отвѣтственности передъ смѣшаннымъ судомъ [2]) по обвиненію въ уголовномъ преступленіи и заключенъ былъ подъ стражу въ городскую тюрму. Хотя смѣшанный судъ и оправдалъ Немирича, но послѣдній считалъ себя оскорбленнымъ самимъ ходомъ дѣла и рѣшился отомстить весьма уважаемому горожанами бурмистру Варѳоломею Уберовичу, вчинавшему противъ него искъ отъ имени города. Воспользовавшись пребываніемъ бурмистра въ принадлежавшей ему загородной дачѣ въ селѣ Скниловкѣ, онъ ворвался ночью въ его домъ въ сопровожденіи 18 вооруженныхъ слугъ, похитилъ Уберовича и увезъ въ свои помѣстія въ Кіевское воеводство, намѣреваясь его судить тамъ доминіальнымъ судомъ. На разсвѣтѣ похищеніе бурмистра сдѣлалось извѣстнымъ въ городѣ и магистратъ немедленно потребовалъ у Львовскаго старосты отрядъ конницы и, вручивъ начальство надъ нимъ одному изъ своихъ членовъ, Юлію Лорентовичу, поручилъ ему освободить плѣн-

---

1) Въ исторіи города Львова Ходынецкаго и въ хроникѣ Львова Зубрицкаго Немиричъ названъ Самуиломъ; онъ подвергался отвѣтственности передъ магистратскимъ судомъ по обвиненію въ насиліи, причиненномъ женщинѣ.

2) Iudicium compositum. На основаніи привилегій Сигизмунда I, данныхъ Львову въ 1520 и 1538 годахъ и подтвержденныхъ въ 1601 году, уголовныя преступленія, совершенныя дворянами въ чертѣ города Львова, судились магистратомъ, который въ такихъ случаяхъ призывалъ въ общее засѣданіе членовъ гродскаго суда—это общее присутствіе и называлось judicium compositum.

наго бурмистра. Пять дней продолжалась погоня, пока, наконецъ, въ трехъ миляхъ за Заславлемъ Лорентовичъ успѣлъ настичь Немирича. Уберовичъ былъ освобожденъ, Немиричъ-же и его слуги арестованы, и доставлены въ ближайшій гродскій судъ (вѣроятно Кременецкій) при жалобѣ отъ имени города Львова. Городъ устроилъ торжественную встрѣчу возвратившимся согражданамъ: магистратъ отдалъ въ пожизненное владѣніе Уберовичу одинъ изъ городскихъ каменныхъ домовъ и предоставилъ его сыну городскую стипендію въ Краковской академіи, Лорентовича и его потомковъ освободилъ отъ уплаты всѣхъ городскихъ повинностей въ теченіи 20 лѣтъ и сверхъ того президентъ города въ публичномъ засѣданіи сказалъ въ честь его хвалебную рѣчь и возложилъ вѣнецъ на его голову; въ память-же этого событія у входа въ ратушу воздвигнута была колонна, на вершинѣ которой красовалось эмблематическое изображеніе Лорентовича, въ видѣ льва увѣнчаннаго лавромъ Разсказывая это событіе, Юзефовичъ замѣчаетъ съ гордостью, что Львовскій магистратъ поступилъ въ данномъ случаѣ такъ, какъ въ свое время имѣлъ обыкновеніе поступать римскій сенатъ.

Среди извѣстій, относящихся къ исторіи города Львова, значительный интересъ представляютъ свѣдѣнія Юзефовича о колоніяхъ инородческихъ, поселившихся во Львовѣ: подъ 1630 годомъ онъ разсказываетъ подробно исторію Львовской армянской колоніи, которая пользовалась многочисленными привилегіями, гарантировавшими ея торговую дѣятельность и самоуправленіе. Затѣмъ во всей лѣтописи разсѣяны свѣдѣнія объ упорной борьбѣ горожанъ львоскихъ съ поселив-

шимися въ городѣ евреями; послѣдніе, пользуясь покровительствомъ воеводъ, старостъ и другихъ административныхъ чиновниковъ и не признавая надъ собою власти магистрата, а также не неся повинностей, возложенныхъ послѣднимъ на членовъ христіанской городской общины, вступили въ весьма удачную торговую конкуренцію съ купцами и ремесленниками христіанами. Конкуренція эта вызвала упорную, несмолкавшую борьбу, доходившую иногда до весьма рѣзкихъ столкновеній; такъ въ 1644 году происходила на улицахъ Львова въ теченіи 3 дней формальная война между евреями и защищавшею ихъ старостинскою милиціею съ одной стороны и горожанами христіанами и принявшими ихъ сторону студентами съ другой; съ большимъ трудомъ удалось городскимъ властямъ прекратить кровопролитныя схватки и заставить спорившія стороны подчиниться судебному разбирательству. Разсказывая столкновенія съ евреями, Юзефовичъ раздѣляетъ вполнѣ чувства раздраженія, существовавшія у его согражданъ; онъ не стѣсняется въ выраженіяхъ и эпитетахъ и приписываетъ евреямъ всевозможныя преступленія, въ которыхъ обвиняла ихъ городская молва: похищеніе дѣтей, насилія, систематическія убійства изъ побужденій религіознаго фанатизма и т. п. Вѣроятно большинство этихъ обвиненій основано не на фактическихъ данныхъ, а на молвѣ, возникавшей на почвѣ сильнаго и продолжительнаго раздраженія; какъ кажется, фактическое основаніе имѣютъ лишь постоянные упреки евреевъ въ ростовщичествѣ; очень характерно въ лѣтописи Юзефовича то обстоятельство, что, налегая на эту непривлекательную сторону дѣятельности евреевъ, онъ, подъ 1633 годомъ, приводитъ въ доказатель-

ство ея какъ событіе, будто случившееся во Львовѣ, общеизвѣстную европейскую легенду, послужившую основою трагедіи Шекспира „Венеціанскій купецъ".

Издавая въ настоящемъ томѣ извлеченія изъ лѣтописи Юзефовича, редакція воспользовалась только тою частью его труда, которая посвящена описанію политическихъ событій, случившихся въ южной Руси въ XVII столѣтіи; при этомъ первыя 10 лѣтъ (1614—1623) не вошли въ изданіе потому, что извѣстія Юзефовича, разсказанныя за это время, не представляютъ вовсе оригинальныхъ данныхъ и списаны цѣликомъ изъ Бѣльскаго, Пясецкаго и другихъ общеизвѣстныхъ писателей.

Самая пространная часть сочиненія Юзефовича, относящаяся къ исторіи католической львовской архіепископіи, оставлена въ сторонѣ какъ матеріалъ слишкомъ объемистый, можетъ быть важный для исторіи католической церкви въ Польшѣ, но почти совершенно лишенный интереса для исторіи южной Руси. Точно также не изданы свѣдѣнія, относящіяся къ исторіи города Львова, какъ вслѣдствіе слишкомъ спеціальнаго ихъ характера, такъ и потому, что всѣ почти извѣстія этого отдѣла уже вошли въ составъ нѣсколькихъ монографій, посвященныхъ исторіи этого города, написанныхъ Зиморовичемъ, Ходынецкимъ и Зубрицкимъ [1]).

Лѣтопись Юзефовича никогда не была издана въ подлинникѣ и въ полномъ ея составѣ. Только нѣкоторая часть

---

[1]) Zimorowicz—Historya miasta Lwowa. Lwow 1835. Chodyniecki—Historja miasta Lwowa. Lwow 1828 w 1865. Dyonizy Zubrzycki—Kronika miasta Lwowa. Lwow 1844.

ея (съ 1734 по 1690) появилась въ печати во Львовѣ въ 1854 году въ польскомъ переводѣ Пивоцкаго [1]). Но изданіе это при сравненіи съ оригиналомъ оказывается весьма недостаточнымъ: переводчикъ не только переводилъ подлинникъ, но дѣлалъ въ немъ произвольныя перемѣны, онъ выбиралъ одни факты по своему усмотренію, опускалъ другіе, сокращалъ текстъ разсказа, перемѣнялъ или стушевывалъ характеръ повѣтствованія и сверхъ того, по неизвѣстной причинѣ, исключилъ изъ перевода первые 20 и послѣдніе 10 лѣтъ данной лѣтописи. Убѣдиться въ недостаткахъ перевода можно, сличивъ предлагаемый текстъ Юзефовича о событіяхъ въ южной Руси съ соотвѣтствующими отрывками перевода Пивоцкаго.

---

6) Послѣдняя лѣтопись, печатаемая въ издаваемомъ сборникѣ, есть *Витебская лѣтопись,* составленная витебскимъ мѣщаниномъ, Стефаномъ Гавриловичемъ Авѣркою. Рукопись, по которой напечатанъ текстъ этой лѣтописи, хранится въ Императорской публичной библіотекѣ, гдѣ она записана въ каталогѣ рукописнаго отдѣленія, въ отдѣлѣ польскихъ рукописей, подъ номеромъ: IV, Q, № 105.

Витебская лѣтопись представляетъ собственно не сводъ лѣтописный, а рядъ лѣтописныхъ замѣтокъ, составленныхъ разными лицами. Въ 1768 году Стефанъ Авѣрка собралъ

---

[1]) Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej, a zwłaszcza historją arcybiskupstwa Lwowskiego w tejże epoce, napisana przez X. J. Tomasza Józefowicza, przełożona przez M. Piwockiego. Lwow 1854.

эти замѣтки и переписалъ ихъ въ одну книгу рядомъ, не смѣшивая своихъ источниковъ другъ съ другомъ. Основнымъ матеріаломъ для переписчика, который онъ и помѣстилъ на первомъ мѣстѣ, послужила лѣтопись, витебскаго мѣщанина Михаила Панцернаго. Послѣдній составилъ свою лѣтопись около 1709 года такимъ образомъ, что въ началѣ онъ выбралъ свѣдѣнія, казавшіяся ему болѣе интересными, изъ русскихъ и польскихъ лѣтописей и историческихъ сочиненій и, прибавивъ къ нимъ нѣсколько мѣстныхъ витебскихъ преданій, размѣстилъ ихъ въ хронологическомъ порядкѣ; такой компилятивный характеръ носитъ лѣтопись Панцернаго до конца XVI столѣтія, но съ первыхъ годовъ XVII и до 1709 года она составлена по другимъ источникамъ и представляетъ дѣйствительно весьма подробную мѣстную витебскую лѣтопись; главное вниманіе составитель обращаетъ на тѣ событія, которыя происходили въ его родномъ городѣ, но, по временамъ, обращаетъ вниманіе и на другія сосѣднія области и города: Полоцкъ, Смоленскъ, Оршу, Дисну, Велижъ, Себежъ и т. д. Впрочемъ передаваемыя имъ извѣстія относятся исключительно къ Бѣлой Руси; авторъ упоминаетъ лишь весьма кратко и только о самыхъ важныхъ событіяхъ, случившихся за предѣлами этой области. Послѣдніе годы лѣтописи Панцерного посвящены описанію подробностей великой сѣверной войны, и, главнымъ образомъ, тѣхъ ея эпизодовъ, которые такъ или иначе вліяли на судьбу Витебска и Бѣлой Руси.

Вслѣдъ за лѣтописью Панцернаго, Стефанъ Авѣрка переписалъ рукопись своего отца Гавріила Кирилловича Авѣрки, который списалъ въ 1733 лѣтописныя замѣтки,

составленныя двумя поколѣніями его согражданъ, мѣщанъ витебскихъ Чарновскихъ; эти краткія замѣтки, относящіяся почти исключительно къ судьбѣ Витебска (1601 – 1733) Гавріилъ Авѣрка дополнилъ собственными записями такого-же характера, которыя онъ продолжалъ до 1757 года.

Переписавъ обѣ указанныя рукописи, Стефанъ Авѣрка попытался составить къ нимъ дополненіе: съ этою цѣлью онъ сдѣлалъ выборку различныхъ извѣстій изъ попадавшихся ему польскихъ историческихъ сочиненій: Матѳѣя изъ Мѣхова, Кромера, Длугоша, Бѣльскаго, Пясецкаго, Коховскаго, Кояловича и др. и въ концѣ прибавилъ нѣсколько свѣдѣній, относящихся къ исторіи витебской городской общины, которыхъ онъ не нашелъ у „другихъ писателей". Здѣсь мы находимъ свѣдѣнія: объ учрежденіи въ Витебскѣ „магдебургіи" и списокъ членовъ перваго состава витебскаго магистрата, избранныхъ въ 1597 году; затѣмъ перечень суммъ, должныхъ разными лицами городской казнѣ; хронологическій списокъ витебскихъ воеводъ съ 1516 по 1753 г., съ значительными впрочемъ пропусками въ началѣ, и, наконецъ, помѣтки о времени поступленія разныхъ лицъ на городскія должности и о днѣ смерти разныхъ именитыхъ витебскихъ гражданъ, скончавшихся въ теченіи послѣдняго столѣтія до времени составленія лѣтописи (1686—1768).

Витебская лѣтопись была издана г. Сапуновымъ въ первомъ томѣ Витебской Старины (Витебскъ 1883); въ изданіи этомъ помѣщенъ впрочемъ не подлинный текстъ лѣтописи, а русскій его переводъ, и, судя по нѣкоторымъ отступленіямъ въ именахъ собственныхъ, издатель пользовался вѣроятно спискомъ не Императорской публичной библіотеки,

а однимъ изъ двухъ другихъ указанныхъ имъ списковъ, принадлежащихъ: библіотекѣ Витебской гимназіи и библіотекѣ Полоцкой духовной семинаріи. Сличивъ текстъ изданный въ Витебской Старинѣ, съ спискомъ Императорской публичной библіотеки, мы полагаемъ, что послѣдній сдѣланъ болѣе тщательно и заключаетъ менѣе погрѣшностей въ транскрипціи собственныхъ именъ [1]).

Въ приложеніяхъ помѣщены двѣ небольшія мѣстныя лѣтописи и нѣсколько документовъ, поясняющихъ или дополняющихъ разсказъ изданныхъ лѣтописей:

1) *Добромильская лѣтопись,* какъ видно изъ ея первыхъ строкъ, ведена была священникомъ Добромильской церкви Рождества Пресвятыя Богородицы, о Симеономъ Коростенскимъ, съ 1648 по 1700 годъ. Подлинная рукопись Коростенскаго хранится въ рукописномъ отдѣленіи института Оссолинскихъ во Львовѣ, въ каталогѣ котораго она записана подъ № 2166. Вся рукопись представляетъ одинъ полулистъ сѣрой бумаги, исписанный съ двухъ сторонъ довольно нечеткою скорописью западно-русскимъ почеркомъ XVII столѣтія. Лѣтопись эта напечатана съ точнымъ сохраненіемъ фонетическихъ особенностей подлиника, можетъ

---

1) Приведемъ нѣсколько примѣровъ извращенія собственныхъ именъ въ витебскомъ спискѣ лѣтописи. На одной только 468 страницѣ Витебской Старины мы находимъ слѣдующіе погрѣшности: Гнѣзненскій архіепископъ Николай Тромба, названъ Фромба, городъ Лигница переименованъ въ Кигницу, городъ Люттихъ (Liège, Leodium) въ Лаодикею, замокъ Белзскій въ Безскій и т. д.

быть не безъинтересныхъ для исторической діалектологіи русскаго языка.

2) Лѣтопись Львовскаго Кармелитскаго монастыря напечатана по рукописи, хранящейся также въ рукописномъ отдѣленіи института Оссолинскихъ, по каталогу № 2154.— Рукопись эта состоитъ изъ шести листовъ in 4° сѣрой бумаги, она писана на латинскомъ языкѣ весьма сжатымъ почеркомъ XVII столѣтія. Общее заглавіе рукописи: „Annales Leopolienses Carmelitanae". По содержанію рукопись раздѣляется на двѣ части: первая, помѣщенная на двухъ первыхъ листахъ, есть собственно лѣтопись и къ ней прибавлено другое частное заглавіе: „Annotata circa monasterium Leopoliense fratrum Carmelitarum in platea Figulina"; другая часть рукописи, занимающая послѣдніе 4 листа, заключаетъ разсказъ о происхожденіи чудотворной иконы Кармелитскаго монастыря и перечень 43 чудесъ, совершенныхъ этою иконою.

Лѣтописная часть распадается по своему содержанію на двѣ группы извѣстій: одна посвящена исключительно исторіи монастыря; въ ней разсказано, что Кармелитская обитель во Львовѣ была основана около 1442 года Краковскимъ кастеляномъ Яномъ изъ Чижова на Галицкомъ предмѣстіи города; монастырь этотъ былъ сожженъ татарами въ 1616 году и вновь отстроенъ на усадьбѣ, пожертвованной кармелитамъ львовскимъ мѣщаниномъ Альбертомъ Макухою гончаромъ (figulus) почему и сталъ называться „in platea Figulina".—Затѣмъ перечислены слѣдующіе факты изъ исторіи монастыря: Въ 1620 году 5 монаховъ отправились, въ качествѣ полковыхъ священниковъ, въ польскій лагерь гет-

мана Жолкевскаго; во время пораженія поляковъ подъ Цецорою, одинъ изъ монаховъ палъ въ битвѣ, двое другихъ погибли въ плѣну, одинъ—Климентъ Ильницкій спасся бѣгствомъ, бросившись въ Днѣстръ и переплывъ эту рѣку, и одинъ—Михаилъ Боснякъ, крещеный турокъ, былъ впослѣдствіи выкупленъ братіею изъ плѣна. Въ 1623 году игуменъ монастыря и 15 человѣкъ братіи умерли отъ чумы. Въ 1625 начата была постройка каменныхъ монастырскихъ зданій съ помощью солдатъ тѣхъ полковъ, въ которыхъ кармелиты бывали духовниками. Въ 1648 монастырь былъ разрушенъ во время осады Львова Хмельницкимъ и потомъ вновь отстроенъ на счетъ суммы, завѣщанной кармелитамъ Львовскимъ старостою, Адамомъ Сѣнявскимъ.

Другая группа лѣтописныхъ извѣстій содержитъ разсказъ о событіяхъ въ южной Руси съ 1648—1676 годъ и главнымъ образомъ посвящена описанію осады Львова Хмельницкимъ въ 1648 году, во время которой разрушенъ былъ Кармелитскій монастырь. Эта часть рукописи и напечатана въ приложеніяхъ; она въ описаніи событій дополняетъ лѣтопись Юзефовича и прибавляетъ нѣсколько новыхъ подробностей къ разсказу послѣдняго.

3) Договоръ, заключенный королевскими комисарами съ войскомъ запорожскимъ въ 1619 году и 4) письма князя Юрія Збаражскаго къ королю Сигизмунду III поясняютъ и дополняютъ извѣстія Кіевской лѣтописи объ отношеніяхъ польскаго правительства къ козакамъ при Петрѣ Конашевичѣ Сагайдачномъ и въ годы, непосредственно слѣдовавшія за его смертью, до возстанія Жмайла въ 1625 году.—Документы эти заимствованы изъ рукописнаго сборника инсти-

тута Оссолинскихъ, въ каталогѣ рукописей котораго онъ записанъ подъ № 175. Сборникъ этотъ принадлежитъ къ числу частныхъ записныхъ книгъ, онъ содержитъ 217 листовъ in folio и писанъ нѣсколькими почерками, скорописью XVIII столѣтія.

Документы помѣщенные въ немъ, числомъ 56, переписаны изъ личнаго архива короля Станислава Августа, изъ архива Залускихъ и изъ архива, хранившагося въ г. Гейльсбергѣ въ Вармiи.

„Договоръ съ войскомъ запорожскимъ“ занесенъ на листахъ 65—67 записной книги, четыре-же письма кн. Юрiя Збаражскаго помѣщены на листахъ: 82, 86, 139 и 168—169.

Два первыя письма кн. Юрiя Збаражскаго [1]) относятся къ дѣлу о переговорахъ, которые велись королемъ Сигизмундомъ III съ гетманомъ Сагайдачнымъ при посредствѣ патрiарха Өеофана и королевскаго дворянина Обелковскаго, о которыхъ разсказано въ Кiевской лѣтописи. Очевидно переговоры эти велись весьма секретно, и король не спрашивалъ при этомъ совѣта у сенаторовъ, ибо князь Збаражскiй, бывшiй въ качествѣ Краковскаго кастеляна старшимъ сенаторомъ, ничего не зналъ о ходѣ переговоровъ и приносилъ жалобу на Обелковскаго за то, что онъ предложилъ козакамъ слишкомъ льготныя и обремѣнительныя для дворянъ условiя и требовалъ подвергнуть его за то строгому

1) Въ 1879 году во Львовѣ издана была г. Соколовскимъ въ отдѣльномъ томѣ вся переписка кн. Юрiя Збаражскаго; такъ какъ намъ не удалось встрѣтить этого изданiя, то не знаемъ, помѣщены ли въ немъ письма, нынѣ печатаемыя.

взысканію; вмѣстѣ съ тѣмъ онъ просилъ короля предписать козакамъ, уже двинувшимся въ путь къ Днѣстру, возвратиться назадъ на низовія Днѣпра, оберегать тамъ переправы отъ татарскаго набѣга и ждать дальнѣйшихъ распоряженій.

5) Письма Стефана Хмелецкаго и другого неизвѣстнаго лица, содержащія отчетъ о побѣдѣ, одержанной Хмелецкимъ совмѣстно съ козацкимъ гетманомъ Михаиломъ Дорошенкомъ надъ татарами у Бѣлой церкви 1626 году, выписаны изъ рукописной книги дворянина Самуила Собекурскаго, хранящейся въ числѣ рукописей, принадлежащихъ институту Оссолинскихъ подъ № 401. Книга эта состоитъ изъ 254 листовъ in folio и вся писана одною рукою. Собственникъ ея, Собекурскій, родился, какъ это видно изъ помѣщенныхъ имъ въ началѣ книги фамильныхъ замѣтокъ, въ 1601 году и жилъ до 1649—по крайней мѣрѣ въ этомъ году прерываются извѣстія, которыя онъ заносилъ въ свою записную книгу. Среди огромнаго количества замѣтокъ самаго разнообразнаго содержанія, въ книгу внесено нѣсколько дневниковъ, разсказовъ и документовъ, относящихся къ историческимъ событіямъ, современнымъ Собекурскому; здѣсь помѣщены: Дневникъ Хотинскаго похода 1621 года, составленный Яковомъ Собесскимъ (листъ 80—121). Письма о побѣдѣ Хмелецкаго подъ Бѣлою Церковью, нынѣ печатаемыя (л. 162—163). Дневникъ очевидца о походѣ того-же Стефана Хмелецкаго противъ татаръ въ 1629 году, кончившагося ихъ пораженіемъ у города Бурштына (л. 163—168); въ этомъ походѣ участвовало, по словамъ составителя дневника „все войско запорожское съ своимъ старшимъ, паномъ

Григоромъ Савичемъ [1])". Затѣмъ слѣдуетъ описаніе похода короля Владислава IV и осады имъ Смоленска въ 1634 году (л. 198—208) и, наконецъ, описаніе стихотворное осады Збаража Хмельницкимъ (л. 247—252).

Свѣдѣніе о побѣдѣ Хмелецкаго надъ татарами подъ Бѣлою Церковью, не смотря на участіе въ походѣ гетмана Михаила Дорошенка и казацкаго войска, вошло въ козацкія лѣтописи въ видѣ весьма общаго и извращеннаго извѣстія. Лѣтописи эти обыкновенно приписываютъ эту побѣду не Кіевскому воеводѣ Стефану Хмелецкому, а будущему гетману Богдану Хмельницкому и знаютъ о ней только одну частность, плѣненіе „двухъ Кантемировъ". Какъ видно изъ приведенныхъ документовъ, среди татаръ, попавшихъ въ плѣнъ въ этой битвѣ, было 4 султана и 6 мурзъ; между послѣдними встрѣчаемъ дѣйствительно имена двухъ сыновей славнаго татарскаго наѣздника, буджацкаго мурзы Кантемира.

6) Письма Богдана Хмельницкаго къ львовскому магистрату, писанныя во время осады Львова въ 1655 году, служатъ прямымъ дополненіемъ подробнаго разсказа Борженцкаго объ этой осадѣ, помѣщеннаго въ лѣтописи Юзефовича. Мемуаристъ ссылается на эти письма и указываетъ время ихъ полученія городскими властями; они и регулировали поведеніе горожанъ и руководили рѣшеніями городскаго совѣта. Подлиники этихъ писемъ уцѣлѣли понынѣ въ львовскомъ магистратскомъ архивѣ, откуда удалось списать

---

[1]) Лице это малороссійскіе лѣтописи называютъ обыкновенно Грицькомъ Чернымъ.

точныя, нынѣ печатаемыя, копіи, благодаря обязательному содѣйствію профессора львовскаго университета, доктора Исидора Шараневича.

7) Прямымъ послѣдствіемъ, вытекавшимъ изъ сношеній Хмельницкаго, установившихся по договору, заключенному имъ съ городомъ Львовомъ въ 1655 году, былъ охранный универсалъ, выданный имъ этому городу въ началѣ 1657 года, за нѣсколько мѣсяцевъ до кончины гетмана: изъ универсала этого видно, что львовяне выполнили въ точности обязательства, которыя они приняли на себя по договору съ Хмельницкимъ, и потому гетманъ предписываетъ козацкимъ полкамъ, отправившимся въ походъ въ западно-русскія области, охранять интересы львовскихъ горожанъ и не причинять имъ никакого безпокойства. Универсалъ этотъ переписанъ изъ рукописнаго сборника, принадлежащаго институту Оссолинскихъ и обозначеннаго въ каталогѣ его рукописей № 2346 (страницы 379—380).

8). Письма львовскаго райцы и королевскаго секретаря Доминика Вильчка къ польскому королю Яну Собесскому составляютъ послѣднюю статью, помѣщенную въ приложеніяхъ. Въ рукописномъ отдѣленіи института Оссолинскихъ есть двѣ рукописи, принадлежавшія Доминику Вильчку: Подъ № 2029 хранится рукопись, озаглавленная „Записки рода Вильчковъ“ [1]); рукопись эта заключаетъ 66 страницъ сѣрой бумаги, форматомъ въ листъ, писана различными почерками; это семейныя записки, веденныя тремя поколѣніями

---

[1]) Pamiętniki Wilczków.

Вильчковъ: дѣдомъ—лавникомъ Станиславомъ (1640—1659), отцемъ Доминикомъ, райцею, а впослѣдствіи президентомъ города Львова (1660—1708) и внукомъ, также Доминикомъ (1708—1714). Записки эти посвящены по большей части воспоминаніямъ семейнымъ; здѣсь помѣчены дни рожденія дѣтей, вступленія въ бракъ, кончины и избранія въ общественныя должности разныхъ лицъ изъ семейства Вильчковъ, здѣсь-же занесены счеты по торговымъ оборотамъ и домашніе расходы, сохранены копіи рѣчей, которые произносили въ торжественныхъ случаяхъ Вильчки во время посѣщенія города королемъ или высокопоставленными лицами и кратко отмѣчены важнѣйшія событія, относящіяся къ исторіи города Львова.

Другая рукопись, записанная въ каталогъ подъ 452 номеромъ, озаглавлена: „Переписка львовскаго гражданина Доминика Вильчка съ королемъ Іоанномъ“ [1]); она состоитъ изъ 64 номерованныхъ листовъ сѣрой бумаги, форматомъ въ листъ, вся писана однимъ почеркомъ—польскою скорописью XVII столѣтія.—Рукопись заключаетъ 84 собственноручныя черновыя письма, писанныя Вильчкомъ къ королю въ то время, когда онъ состоялъ королевскимъ секретаремъ, т. е. съ 21 Октября 1694 года по 21 Іюня 1696 года; прекращаются они въ это время вслѣдствіе кончины короля Іоанна III.—Сверхъ этихъ писемъ въ рукопись занесены: копія одного письма короля и нѣсколькихъ писемъ другихъ лицъ къ Вильчку, двѣ сеймовыя рѣчи, одно про-

---

1) Korrespondencja z królem Janem Dominika Wilczka, obywatela Lwowskiego.

шеніе львовскаго магистрата и стихи сочиненные королемъ Іоанномъ въ память его дочери на польскомъ и латинскомъ языкахъ; на послѣднихъ 10 листахъ рукописи помѣщенъ дневникъ событій, происходившихъ съ Іюня 1696 по 15 Сентября 1697 года; въ немъ описаны: кончина короля Іоанна III, дѣйствія военной конфедераціи, возникшей послѣ его смерти, и коронація короля Августа II.

Авторъ писемъ и дневниковъ, Доминикъ Вильчекъ, принадлежалъ къ древнему почетному роду Львовскихъ мѣщанъ; предки его упоминаются въ городскихъ актахъ съ 1473 года. Самъ Доминикъ велъ обширную торговлю сукнами и другими тканями, владѣлъ нѣсколькими селами въ окрестности Львова [1]) и пользовался въ городѣ значительнымъ вліяніемъ, какъ человѣкъ образованный и дѣльный; въ 1683 году онъ избранъ былъ городскимъ райцею, а въ 1704 былъ президентомъ города. [2]) Вильчекъ былъ давно извѣстенъ королю Іоанну III какъ человѣкъ умный и располагавшій широкими личными и торговыми связами въ южной Руси, вслѣдствіе чего онъ назначилъ его въ 1694 году своимъ секретаремъ во Львовѣ. Должность королевскаго секретаря въ каждой области состояла въ томъ, что лице, занимавшее ее, обязано было имѣть постоянныхъ корреспондентовъ въ важнѣйшихъ пунктахъ области, получать отъ нихъ извѣстія о всѣхъ сколько нибудь выдающихся текущихъ событіяхъ, дѣлать выборки изъ получаемыхъ извѣстій,

[1]) Зубрицкій—Хроника города Львова стр. 444.

[2]) Зубрицкій op. c. стран. 439. Ходынецкій—Исторія города Львова стран. 240.

приводить ихъ въ порядокъ и посылать объ нихъ отчетъ королю по мѣрѣ ихъ накопленія. Результатомъ такой дѣятельности Доминика Вильчка и остались тѣ 84 письма къ королю, которыя онъ занесъ въ свою записную книгу.

Письма эти весьма разнообразны по своему содержанію; они заключаютъ, подобно газетной хроникѣ нашего времени, всевозможныя текущія извѣстія политическаго и бытоваго характера; на ряду съ извѣстіями о передвиженіи войскъ, о татарскихъ набѣгахъ, о состояніи пограничныхъ крѣпостей—встрѣчаются свѣдѣнія о выдающихся процессахъ, о бракахъ и другихъ семейныхъ празденствахъ знатныхъ лицъ и т. п. Большая часть историческихъ извѣстій, содержащихся въ письмахъ Вильчка, посвящена описанію подробностей войны, которую въ то время Россія и Польша вели съ Турціею: Вильчекъ сообщаетъ извѣстія о движеніяхъ турецкихъ войскъ, защищавшихъ Каменецъ, о походахъ русскихъ войскъ на Азовъ и въ низовья Днѣпра на Асланъ-керменъ и Кази-керменъ, о набѣгахъ татаръ на Малороссію, Украину и Червоную Русь, о чумѣ, принесенной въ 1694 году войсками, ходившими опустошать Буджацкія татарскія села; о козакахъ, поселившихся на низовіяхъ Днѣстра въ окрестности Дубосаръ подъ покровительствомъ Крымскаго хана, и составлявшихъ довольно численное ополченіе подъ начальствомъ отдѣльнаго ханскаго гетмана—Стецька и т. д. Особенно подробно разсказанъ опустошительный набѣгъ татаръ на Червоную Русь въ Февралѣ 1695 года, неудачныя ихъ, попытки взять штурмомъ городъ Львовъ и отступленіе ихъ сопряженное съ большими потерями и бѣдствіями.

Изъ числа этихъ писемъ въ настоящемъ изданіи помѣщены 10,[1]) заключающія свѣдѣнія о походахъ козацкихъ полковниковъ Палія и Самуся противъ татаръ въ 1694—1695 годахъ и о набѣгахъ татаръ на Украину съ цѣлью разоренія вновь возникавшихъ по иниціативѣ этихъ полковниковъ козацкихъ поселеній на правой сторонѣ Днѣпра. Письма эти пополняютъ до нѣкоторой степени пробѣлъ лѣтописи Юзефовича, въ которой названные годы совершенно пропущены.

В. Антоновичъ.

[1]) Печатаемыя письма записаны въ рукописи на листахъ: 4 на оборотѣ, 21 на об., 24, 25, 25 на об., 26, 27 на об., 30 на об. и 38 на об.

I.

ЛѢТОПИСЕЦЪ

или описаніе краткое знатнѣйшихъ дѣйствъ и случаевъ, что въ которомъ году дѣялося въ Украини малороссійской обѣихъ сторонъ Днѣпра и кто именно когда гетманомъ былъ козацкимъ.

1. 1506 г. Первый былъ гетманъ войскъ запорожскихъ Прецславъ Лянцкорунскій, фамиліи сенаторской; сей съ козаками землю турецкую счастливо воевалъ. За сего гетмана отъ короля польскаго Жикгмунта перваго козакамъ за службу ихъ дано волность и землю выше и ниже пороговъ по обоихъ сторонъ Днѣпра во владѣніе вѣчное и привиліемъ королевскимъ утверждено.

2. — Послѣ того былъ гетманъ запорожскій Димитрій Вишневецкій.

3. — Потомъ гетманъ былъ запорожскій князь Евстафій Ружинскій.

4. 1534 г. Былъ гетманъ запорожскій козакъ Венжикъ Хмелницкій; сей побилъ великую орду подъ Заславлемъ, городомъ на Волыню.

5. 1574 г. При королѣ полскомъ Генрику Французу былъ гетманъ запорожскій Свѣрчовскій; сей съ Ивонѣею, господаремъ волоскимъ, по 14 щастливыхъ ему и себѣ надъ турками викторіяхъ, въ Волохахъ отъ турковъ убитъ со всѣмъ войскомъ.

6. 1576 г. Гетманъ Богданко билъ; сей повоевалъ Крымъ мало не ввесь. Въ сее время козаки въ лучшій порядокъ устроены при королѣ Стефану Баторѣю, который самъ козакамъ опредѣлилъ гетмана и старшину учредилъ меже ними, и далъ гетману булаву, корогву, бунчукъ и печать съ гербомъ войска запорожскаго, то есть: рицарь съ самопаломъ, на голову колпакъ перекривленій и рогъ при боку. Тотъ же король Стефанъ, опрочъ стариннаго города козацкаго Чигирина, далъ козакамъ Терехтемировъ съ монастыремъ для зимовыхъ квартеръ и платилъ всякому козаку въ годъ по червонцу и кожухъ.

Тогдажъ козаки, напавши въ Азію, на сто миль повоевали:

Трапезонъ взяли и высѣкли; Синопъ до фундаменту разорили и подъ Цареградомъ користи побрали многіе.

7. 1577 г. Гетманъ былъ козакъ славный Подкова; сей произведенъ на господарство Волоское, но потомъ ляхи, зъ наущенія волоховъ, Подковѣ помянутому голову усѣкли въ Львовѣ; тѣло же его козаки въ Каневскомъ монастыри погребли.

8. Въ томъ же 1577 году былъ гетманъ запорожскій Шахъ, при которомъ козаки, мъстячися за Подкову, великую волохомъ бѣду чинили.

9. Былъ гетманъ Скалозубъ; сей, съ войскомъ на морѣ потонулъ, разбитый отъ турокъ.

1581 г. Приняли ляхи зъ Риму календаръ новый, отъ папы Григорія присланный, а старій отметнули безумно.

1593 г. Митрополитъ Кіевскій Михаилъ Рогоза, съ прочіими епископами, соборъ учинивши въ Брестю Литовскомъ, постановили унѣю съ костеломъ Рымскимъ.

10. 1594 г. Шляхтичъ Косѣнскій, по благочестію ревнитель, учиняся гетманомъ русскимъ исъ козаками сталъ воевать ляховъ; однакъ ляхи его подъ Пяткою убили.

11. 1597 г. За туюжъ унѣю взявшися на ляховъ гетманъ козацкій Наливайко, Слуцкъ и Могилевъ спалилъ, но оного подъ Лубнями, на рѣци Солоници, ляхи поймали, а съ нимъ и двохъ полковниковъ: Лободу и Мазепу, въ Варшавѣ на мѣдяномъ волу лахи спалили.

12. 1606 г. Петръ Конашевичъ Сагайдачный гетманомъ поставленъ; сей съ козаками Кафу турецкую надъ моремъ звоевалъ и, христіянъ оттуда свободивши, съ многими користями вернулся.

1610 г. Король полскій Жикгмунтъ зъ Москвою воевалъ.

1618 г. Владиславъ королевичъ польскій до Москвы воевать ходилъ.

1620 г. При Жикгмунтѣ III. королѣ полскомъ, гетманъ коронній Жолковскій ходилъ съ козаками украинскими на Цецору противъ турковъ; егда Жолковскаго турки убыли и оному надъ

рѣкою Днѣстромъ подъ Могилевомъ мужикъ сокирою голову утялъ.

Тамъ же и Михайло Хмѣльницкій былъ козацкимъ сотникомъ, и прежде при старостѣ Чигиринскомъ писаремъ зборовъ былъ и оженился; родилъ сына Зиновія, который, тогда будучи въ возрастѣ уже совершенномъ, на войну съ отцемъ ходилъ.

13. — Между симъ были гетманы запорожскіе: Кушка, котораго турки живаго взяли, а потомъ Бородавка.

14. 1621. Сагайдачный, убивши Бородавку за то, что не поспѣшилъ на ратунокъ королевичу Владиславу подъ Хотѣнъ, паки учиненъ гетманомъ и, собравши 6000 реестровыхъ козаковъ, понеже только всѣхъ было уже, прочіе же въ мужики поверстапи, ходилъ зъ ляхами на турки подъ Хотѣнъ, и, преславно побѣдивши, оного королевича высвободили отъ осады.

Тогожъ года волоская война была съ козаками.

1622. Помянутый Петръ Сагайдачный волоховъ воевалъ, противъ турка ходилъ и по возвращеніи умре. Былъ онъ ктыторъ Кіево-Братскаго монастыря и школъ, гдѣ и погребенъ.

Тогожъ года Хмѣльницкій Зиновій выкупленъ зъ неволѣ ясиромъ татарскимъ и причтенъ въ жовнѣри королевскіе.

Около сихъ годовъ князь Острозскій Константинъ, котораго статура мраморная есть въ церкви Печерской, за обѣды русскіе супликовалъ до сената полскаго на ляховъ. Также и король шведскій а польскій королевичъ Владиславъ до трибуналу за русскимъ народомъ причинялся о облегченіи, но панове лядскіе ни въ чемъ имъ не послабѣли, но паче утѣсняли ихъ работами, податьми, побоями и всякимъ озлобленіемъ.

15. 1628 г. Козаки ради тягостей и озлобленій, не только имъ, но и церквамъ рускимъ чинимыхъ, обравши гетмана Тараса, побили множество поляковъ подъ Переяславомъ и потомъ примирилися.

1629. Зиновій Хмѣльницкій, при другихъ службахъ своихъ, двохъ Кантимировъ живо до короля привелъ, за что имѣлъ милость, бо изъ природы былъ человѣкъ рицерскій и по латынѣ изученъ.

1632 г. Обще народное отъ Россіи Малой и козаковъ челобитіе въ обѣдахъ послано на сеймъ въ Варшаву, но ничего не получено.

Тогожъ года Петръ Могила на митрополію кіевскую пріѣхалъ.

16. — Еще былъ гетманъ Семенъ Перевязка, но о дѣйствіи его не извѣстно.

1634 г. Король полскій подъ Смоленскомъ войско великороссійское и иное побилъ, иное въ неволю побралъ съ командирами: Шейномъ и Леславусомъ, гдѣ на войнѣ былъ и Зиновій Хмѣльницкій. Тогда ляхи, пошедши, облягли Беліовъ и въ пользу свою зъ государемъ россійскимъ примирились.

16. 1637. Козаки знову, не стерпя озлобленій и явныхъ убійствъ отъ поляковъ, выбрали гетманомъ Павлюка и учинили зъ ляхами войну подъ Кумейками и Мошнами, но лестно гетманъ коронній Конецъпольскій зъ козаками змырывши, потомъ Павлюку голову отрубать въ Варшавѣ постарался.

18. 1638. Видя козаки, что ляхи умыслили ихъ всѣхъ вырубить, паки постановили гетмана Остряницу, которій на устѣ Сулы надъ Старицею довольно зъ ляхами зъ окоповъ бился, а не могучи выдержать, увойшолъ; а на его мѣсто оставшіися козаки гетманомъ

19. — Путивца учинили, якого по примиренію козаки ляхамъ выдали, и оного Путивца гетмана ляхи рострѣляли; но и самихъ козаковъ по оному жъ примиренію ляхи вырубали зъ жалю великого, что козаки много ляховъ побили и добичъ великую съ нихъ побрали.

А остальные козаки заразъ себѣ обрали гетманомъ Гуню, которій по довольной акціи, съ Потоцкимъ гетманомъ учинивши примиріе, шести поляковъ за козацкихъ полковниковъ мусилъ принять и послалъ сотника Чигиринского Богдана Хмѣльницкаго до короля полскаго, ища милости, но вмѣсто оной помянутаго гетмана Гуню въ Варшавѣ убито, а Кизима, сотника Кіевскаго, съ сыномъ его на пали взбито, иныхъ же четвертовано и на гакахъ за ребра вѣшано и изъ тѣхъ поръ козакамъ всякую свободу отнято.

21. — Въ томъ же, 1638, году собралися козаки съ Полторакожухомъ, на Мерлѣ (рѣчкѣ), поуслышавши ляховъ, идучихъ на себѣ, разбѣглися; однакожъ и безъ войны ляхи отъ морозовъ гинули многіе. Тогожъ года поляки строили Кодакъ надъ порогомъ для поскромленія козаковъ.

22. 1639 г. Былъ гетманъ козацкій Булюкъ, на которомъ ляхи гетманство скончивши, наслали козакамъ свою старшину на горшее козакамъ озлобленіе.

1647 г. Между симъ Зиновій Хмѣльницкій имѣлъ землю Субботовъ, отцу его Михайлу отъ старосты Чигиринскаго даняую, на которой въ надѣи службы отческой и своей поселилъ людей, но оную Чаплѣнскій, подстаростій Чигиринскій, отнялъ и за похвалки Хмельницкаго въ тюрму вкинулъ, а сына его Тимоша кіями билъ.

Тогожъ 1647 года король Владиславъ по козацкому челобитію написалъ приватно до Барабаша: „еслѣ де жолнѣры есте, шаблю мѣете, и что де вамъ стать за себе воспящаетъ". Такое писаніе у Барабаша содержалося. Тогожъ году Хмельницкій чрезъ инстанцію жены Чаплинскаго, кумы своей, (якую посля, еще въ живыхъ будучому Чаплинскому, въ жену себѣ взялъ) зъ тюрмы выпущенъ; посля досталъ фортельно у Барабаша оное письмо королевское, и рушилъ Декабря 7 дня на Запорожье [1]).

Тотожъ года Петръ Могила, митрополитъ кіевскій, умре.

23. — Тогда, 1647 года, козакамъ гетманство привернено, да не въ пору и учинено гетманомъ, присяжныиъ ляхамъ, Барабаша [2]).

---

[1]) Въ этомъ мѣстѣ составитель лѣтописи вставилъ разсказъ „Самовидца" о причинахъ возстанія Хмельницкаго, переписавъ его безъ всякихъ измѣненій и вставокъ. См. лѣтопись Самовидца, изд. 1878 года, стр. 3—7.

[2]) Слѣдуетъ пространная выписка изъ лѣтописи Самовидца (см. стр. 7—23) заключающая описаніе походовъ Хмельницкаго 1648—1649 годовъ. Выписка сдѣлана дословно и въ ней находится только одна вставка въ описаніи Корсунской битвы. Послѣ словъ Самовидца: „гдѣ гетмановъ обоихъ—великого короннаго и полного въ неволю взято" (ст. 10), прибавленъ слѣдующій анекдотическій разсказъ:

„Сказуютъ, что, когда приведено ихъ передъ Хмельницкаго, то Хмелницкій ихъ привѣтствовалъ животомъ, на что зъ гнѣву и гордости Потоцкій сказовалъ, браначи Хмельницкаго: „a gdzie, powiada, kpie wezniesz płate tatarom, takiemu woysku wielkiemu!". То Хмельницкій отвѣтъ далъ: „Не скорбѣте де о томъ!" И заразъ велѣлъ

Року 1648 зъ начала о веснѣ Хмельницкій съ помочу орды, у Асламъ-Кгирія, хана Крымскаго, выпрошеной, Потоцкаго каштелянича Степана гетманича на Жолтой Водѣ побилъ съ комисаремъ козацкимъ лядскимъ и живыхъ отослалъ на Запорожже, гдѣ молодый каштелянич отъ ранъ умре, Барабаша-же, гетмана, постановленого отъ ляховъ козакомъ, напередъ убили козаки на Днѣпри.

Тогожъ года Хмельницкій подъ Корсунемъ самого Потоцкаго и Калѣновскаго, гетмановъ коронныхъ, войско побивши ихъ, отдалъ татарамъ.

Тогожъ года Хмельницкій примножившееся себѣ войско козацкое раздѣлилъ на полки и писалъ до короля, покорно выражаючи, что невинне на него ляхи наступаютъ, чего ради онъ принужденъ боронитися.

Тогдажъ въ городѣ Нестерварѣ Кганжа и Остапъ полковники, отъ Хмельницкаго командованы, жидовъ всѣхъ и шляхту высѣклы, а другіе ляхи отъ страха за Вислу утѣкали зъ слыху одного.

Тогдажъ князь Іеремій Вышневецкій совсѣмъ изъ Лубенъ въ Польщу рушити рачилъ съ княгинею своею и зъ сыномъ Михаиломъ, который посля былъ королемъ полскимъ.

Тогожъ року Кривоносъ, Хмельницкаго обозній енеральный, въ Бару всѣхъ ляховъ и больше 19,000 жидовъ выбилъ.

Въ томъ же 1648 году Хмельницкій подъ Пилявцами и подъ Зборовомъ ляховъ побѣдилъ и прогналъ прочъ, безчисленныхъ же богатствъ и скарбовъ собѣ ихъ досталъ въ септевріи.

просить мурзу до себе; который когда пришелъ, Хмелницкій сказалъ ему: „Отде вамъ даю въ руки сихъ двохъ гетмановъ; много де они денегъ имѣютъ, откуплятъ де себе навзвышъ.“ А до гетмановъ сказалъ: „Отъ де вы скорбѣли, чимъ буду платить? - Отдамъ—заплатите вы, скучившися въ татаръ рукахъ“. И такъ оба гетманове пошли въ неволю татарскую“.

Затѣмъ, окончивъ выписку изъ лѣтописи Самовидца послѣдними словами 1649 года, составитель лѣтописи сдѣлалъ слѣдующую приписку:

„Року 1650 на инших тетрадяхъ гисторія обширнѣе пойдетъ, а здеся паки вкратцѣ дѣйствіе объявляется, хотя уже више въ цѣлой гисторіи и упомянуто прочое о Хмелницкаго дѣйствіи, однакъ здесь иное повторяется въ краткости и опосля по Хмельницкомъ дѣйствія въ кратцѣ украинскіе и козацкіе по годамъ, такожъ и прочее, что дѣялося въ какомъ году, слѣдуетъ“:

Въ томъ же году король Владиславъ Октоврія 13 въ Мречи Литовскомъ, вийшовши зъ Вилня, умеръ зъ болезни гектики, а Янъ Казимѣръ, братъ его родній, не скоро обранъ новый король, а коронованъ въ Варшавѣ.

Въ тое время Богданъ Хмельницкій въ Збаражу гарматъ 50 досталъ (хибажъ развѣ подъ Збаражемъ съ обозу лядского, понеже Збаража не досталъ, толко въ осаженю держалъ ляховъ зъ Вишневецкимъ, утѣсняючи тяжко и голодомъ морячи, что ажъ принуждени ляхи собаки и кошки и прочее стерво исты и наветъ пацюкивъ, мишей, ижаковъ, жабъ, гадюкъ и усяку нечисть до щенту повиідати мусѣли; да и того уже не было. Такъ лѣтописцы пишутъ). Все же то съ козаками и ордами не малыми чинилъ; въ тожъ время подъ Замостямъ и Львовомъ былъ, великіе шкоды ляхамъ дѣлаючи, а Львовяне откупъ за себе дали Хмельницкому и ордамъ, но предмѣсте все спустошено. Тамъ Клима Лизогуба забыто на герцу; возвратившися же Хмельницкій на Украину въ Чигиринъ, оженился на женѣ Чаплѣнского, куми своей, подстаростого Чигиринского женѣ, отъ котораго, какъ выше помянуто, озлобленъ былъ Хмельницкій въ отнятю хутора, пасѣки и млина на урочищи Суботовѣ, претерпѣлъ еще отъ него жъ, Чапленского вязеніе за похвалки и сынъ Хмельницкого, Тимошъ, кіевій бой; а когда ожинился, былъ еще и Чапленскій въ живыхъ, мужъ Чапленской. Былъ же тогда въ Кіевѣ и Переяславѣ Хмельницкій.

Тогожъ року изъ разныхъ панствъ были у Хмельницкого посланники, и турчинъ прислалъ ему чугу, шаблю и булаву, да приказалъ баши силистрійскому и хану крымскому помощъ Хмельницкому давать. Такожъ и отъ короля польскаго, Яна Казимѣра, прислани Хмельницкому клейноти и привѣлей, на гетманство утверждаючи и вольность стародавнюю козацкую даючи.

Року 1649 ханъ Крымскій не званый самъ собою (а пишутъ лѣтописцы польскіи, что нарочно посылалъ Хмельницкій, просячи самого хана съ ордами) до Хмельницкаго на помощь пришелъ. Тогдажъ Хмельницкій съ ханомъ облягли ляховъ въ мѣстѣ въ

Збаражу и тѣснили ихъ жестоко, где ляхи, зъ голоду и нужды превеликой вельми, конское, собачее мяса и спеклую землю кусали; после, оставивши часть козаковъ и татаръ для облеженія Збаража, пойшолъ Хмельницкій съ ханомъ и зъ войскомъ коммонникомъ противко короля Яна Кизимѣра, идучого зъ войскомъ коронныиъ, его осадилъ и принудилъ къ миру. Ходилъ же самъ Хмельницкій предъ лице королевское (взявши въ свое войско въ заставу пановъ значнихъ лядскихъ) и былъ гонорованъ чрезъ два дни; но ляхи потомъ мирныхъ статей (трактатовъ) не додержали. Тогожъ 1649 года Максимъ Гладкій, полковникъ Миргородскій, отъ Хмельницкаго выправленный въ Полесе и Литву, пустошилъ, но послѣ напотомъ и самъ разбитъ зъ войскомъ отъ Литвы и заледво въ маломъ числѣ войска увойшолъ. Да тогдажъ Носачъ, Пушкаръ и Дорошенко зъ козаками и татарами Волощину разорили, Сороку взялы, Сочаву спалили (въ литописци иначе, ибо 1650 года), а господарь молдавскій засъ зъ Ясъ, столичного свого городу до мѣста Хотѣня зъеждjалъ. А тое дѣялося для того, что господарь Волоскій дочери своей не хотѣлъ отдать за Тимоша, Хмельницкаго сына, после же, утерпѣвши шкоду великую, отдалъ.

1650 года, король Казимеръ прислалъ Хмельницкому и всему войску запорожскому привилей по пунктамъ Зборовскимъ на вольности, и чтобъ было козаковъ только 40,000, но за сіе въ народѣ былъ мятежъ и смятеніе на гетмана Хмельницкаго; а потомъ онъ далъ волю всякому козаковати или-же мужиковати. Тогожъ 1650 года Хмельницкій почалъ согласоватись съ государемъ великороссійскимъ Алексіемъ Михайловичемъ и послалъ списокъ перечневій козаковъ къ Его Величеству. Тогдажъ Его Величество, Государь Алексій Михайловичъ, самодержецъ всероссійскій, послалъ своихъ пословъ до короля полскаго Казимера, претендуя Смоленска да 100,000 рублей денегъ и требуючи выдать тыхъ, которіе ляхи и ихъ казнодѣи честь Государеву въ титлѣ умаляли. Тогдажъ до Хмельницкаго отъ хана Нурядынъ салтанъ присланъ, чтобъ Хмельницкій ишелъ съ нимъ воевать на Государя, однако того Хмельницкій не учинилъ, но еще подбилъ хана знову воевать ляховъ.

1651 года король полскій указалъ всему посполитству къ посполитому рушенію готовимъ быть на войну. Тогдажъ большимъ числомъ войско свое велѣлъ реестровать. Въ то время Данила Нечая, полковника Брацлавскаго, въ Красномъ ляхи убили.

Тогдажъ Богунъ, полковникъ Винницкій подъ Винницкимъ монастыремъ, на рѣчцѣ Богу проломы подѣлавши, ляховъ потопилъ.

Да тогдажъ Іосифъ Глухъ, полковникъ Уманскій, идучи къ Винници, ляховъ безъ битвы прогналъ и обозъ ихъ разграбилъ,—ляхи же полковника Каневского Кучака въ Купчинцахъ убили.

Тагдажъ, 1651 года, король польскій Янъ Казимеръ съ посполитымъ рушенемъ, собравшися подъ Сокалемъ, рушилъ подъ мѣсто литовское Берестечко къ рѣцѣ Стиру и было тамъ войска его 300,000; въ томъ числѣ съ подданныхъ своихъ человѣка семого выведено на войну. Тогдажъ и Хмельницкій съ ханомъ, ордами и козаками притянулъ; и такъ учинили баталѣю; ляхи козаковъ и орду многолюдствомъ одолевати стали и ханъ безвременно зъ плацу зъ ордами увойшолъ утекомъ; однакъ въ то время козацкое войско не все разбито подъ Берестечкомъ, но обозъ только, покиненный съ хорими козаками (а прочіи въ ночи одной утекомъ влегцѣ, оставя и армати болшіе, пойшли) не скоро совсѣмъ отъ ляховъ взятъ, гдѣ козаковъ хорихъ ляхи, знучаючись, порубали; тамъ же сказуютъ и архіерея нѣякогось, отъ патріархи присланнаго зъ Греціи зъ мечемъ на благословленіе Хмельницкому, хорого такожъ зрубано. Хмельницкій же зъ Виговскимъ, писаремъ генеральнимъ, въ маломъ числѣ козаковъ заворочать хана прошеніемъ бѣгалъ, но але не завернулъ, хотя усилне просилъ, то вже и самъ до козаковъ не возвращался,—козаки же въ осадѣ долго боронилися, потомъ, не маючи ни откуду суккурсу, оставивъ обозъ и окопи, увойшли, многіе же и побити. Король же и Потоцкій гетманъ зъ войскомъ своимъ возвратилися въ Польщу (чудеснымъ фортелемъ, сказуютъ, оттоля козаки увойшлы, а прийшло було всѣмъ погибать, тогдажъ былъ надъ ними комендиръ, утверждаютъ прочіи, Богунъ.

Тогожъ, 1651 г. знову при Хмельницкому собралося войска 50,000, а татаръ 40,000.

Тогдажъ полскій князь Іеремія Вѣшневецкій умре.

Тогдажъ Хмельницкій стоялъ на Масловомъ ставу, а потомъ подъ Олшаною. Между симъ князь Радивилъ полковниковъ Хмельницкаго: Небабу и Антона съ Горкушею подъ Лоевимъ поразилъ и въ Кіевѣ былъ и Подольній городъ, пустій уже, ибо люде съ имѣніями въ суднахъ до Переяславля повходили, спалилъ.

Тогожъ року подъ Бѣлою Церквою козаки съ тимъ же княземъ Радивиломъ жестоко зъ ляхами коронними билися, и потомъ примирились, но не на долго.

Тогожъ года зимою ляхи, на квартерахъ въ Украинѣ стояли, великіе утиски и бѣдствія людямъ чинили, отчего было роптаніе на Хмельницкаго. Тогдажъ Хмельницкій позволилъ народу сходить въ Полтавщину и Великую Россію на житло, где и начали селити: Суми, Лебединъ, Харковъ, Ахтирку и Узюмъ и иніе слободскіе городи и сели.

1652 года по веснѣ гетманъ Хмельницкій посылалъ къ волоскому господарю Василію, знову требуючи его дочери Ирини синови своему Тимошу въ жену; но король польскій Казимеръ, по прошенію господаревому (ибо не хотѣлъ отдать дочери за Хмельниченка Тимоша), выправилъ съ гетманомъ короннимъ Калѣновскимъ войска 10,000 для препятствія оной сватьбы. Тогда Хмельницкій писалъ до Калѣновскаго, для чего воспящаютъ путь сыну его? отъ котораго бояръ весельнихъ если де что ляхамъ здѣлается, то не жалѣлъ бы после. Тогдажъ Хмельницкій брату Калѣновскаго, квартировавшему въ Нежинѣ, за обиди людскіе послалъ въ даръ коня, остригши хвостъ и гриву, и шію туго плетеною веревкою очепивши.

Когдажъ Тымошъ Хмельниченко сошелся съ ляхами на Батозѣ, тотъ-часъ зачепка и война учинилась, гдѣ козаки всѣхъ вырубали и самого гетмана Калѣновскаго голову до Хмельницкаго принесено; а сынъ Калѣновскаго, утѣкаючи, въ Бубновци, зъ мосту въ воду упавши, утонулъ. Тогожъ года повѣтре моровое по всей Украинѣ, почитать и въ Польщи, было.

Тогдажъ въ городахъ вездѣ пановъ и старостовъ лядскихъ,

ксендзовъ и жидовъ (понеже паки наѣхали были) съизнова всѣхъ выбили люди и посполитство украинское. Тогожъ года ходилъ Хмельницкій съ козаками и татарами подъ Камянецъ и татаре далеко въ Польщу загонами бѣгали, отъ чего былъ страхъ великій ляхамъ. Послѣ того Хмельницкій съ Чигирина паки виправилъ сына Тимоша въ Молдавію на веселліе, которому тамъ уже честь отдано и стрѣчено порядочно, и тамъ отдалъ господарь Волосскій Василій за Тимоша дочь свою Ирину.

Тогдажъ писалъ Хмельницкій до короля, жалуючися на гетмана Калѣновскаго, что препятствовалъ дорогу сыну его, идучему женитися, и ежели де что худое дѣлалось между ними, яко веселними людьми, просилъ за то опрощенія. Тогожъ года были королевскіе комисари у Хмельницкаго, жалуясь на Гладкого, полковника Миргородскаго, которому Хмельницкій голову отсѣкти велѣлъ, угожаючи и митикгуючи ляховъ; (къ тому и гнѣваючись, что Гладкій, зъ подъ Берестецкой нещасливой войны ишовши, гетманомъ звался) а Гуляницкій въ монастыри скрився, которіе дорекали Хмельницкому, что турецкому солтанови поддавался.

1653 года. Король полскій Янъ Казимеръ командировалъ на Украину съ войскомъ Чарнецкаго, но оного подъ Манастырищемъ Богунъ съ козаками застрелили, войско же его роспудили и обозъ взяли.

Тогожъ года господарь волоскій отъ воеводы Мултянскаго и Ракочого венкгерскаго зъ господарства изгнанъ. Тимошъ Хмельниченко, пошедши зъ войскомъ, зновъ тестя на господарствѣ посадилъ, однакъ мултянскій господарь, Радулъ, и Ракочій зъ венкграми паки изгнали его; потомъ Тимоша Хмельницкаго, съ тещею затворившагося, онижъ мултяне зъ ляхами въ Сочавѣ зъ гаковницы убили, тещу же съ тѣломъ зятевымъ живую до Хмельницкаго отпустили.

Въ томъ же 1653 году король полскій Казимеръ изнова самъ подъ Жванецъ съ войскомъ пришелъ на Хмельницкаго, где Хмельницкій съ ханомъ такъ тѣсно осадили его, что отъ голоду болшъ

11,000 войска полскаго пропало. Король, видячи гибель крайную и пропасть, поступивши хану (понеже Хмельницкій не желалъ себѣ) искупъ, свободился отъ бѣды. Тогдажъ ханъ пустилъ еще загоны въ Литву и множество пленилъ людей, самихъ же шляхетскихъ женъ и дѣвокъ на 5,000 взяли и насильствовали татаре; тамъ шляхтича Косовскаго съ свашками въ весиллю, съ дружками и музикою татаре въ неволю забрали. Въ ту пору ханъ самъ и украинскихъ людей плѣнилъ мимоходомъ, а иныхъ рубалъ.

1654 года Богданъ Хмельницкій гетманъ, посовѣтовавъ съ старшиною, послалъ къ великому царю Алексію Михайловичу, самодержцу всероссійскому, Гуляницкаго и другихъ, намѣревая поддатися съ Украиною, а потомъ присланъ бояринъ Василій Васильевичъ Бутурлинъ съ товарищи; и гетманъ Хмельницкій съ старшиною, пріихавши до Переяславя на Богоявленіе Господне, позволилися быть подъ Его Царскимъ Величествомъ (а седмого дня Януарія на день Іоанна Крестителя) присягу чинили тамъ въ Успенскому войсковому собори; и по всѣхъ городахъ всѣ охотно преклонилися.

Тогдажъ Февраля 17 дня и грамоту къ Государю написавши, послали Самуйла Богдановича, судію енеральнаго, да Тетеру, полковника Переяславскаго, поддаватись Его Величеству, съ прошеніемъ подтвержденія волностей и вновъ отвѣтной Царской показанія милости Монаршой къ народу малороссійскому; что и получили въ отвѣтной Царской зъ вѣсящою печатю грамотѣ, и съ прилогомъ статей по прошенію Хмельницкого и всего войска запорожскаго, которыми были доволни.

Тогожъ 1654 года король полскій Казимеръ и ханъ крымскій согласились на Москву и козаковъ воевать. Тогожъ года Его Царское Величество съ войсками великороссійскими и малороссійскими ходилъ подъ Смоленскъ и взялъ оной, и командиремъ былъ надъ козаками Золотаренко. Тогожъ года Государь зимою былъ въ Вязмѣ городѣ, а на Москвѣ моровое повѣтре было.

Тогдажъ Хмельницкій стоялъ подъ Хвастовомъ съ войсками

козацкими, куда прислано ему и войску жалованіе золотими копѣйками и мѣдними въ одной цѣнѣ съ серебренними, да еѵфимками (талерами) съ печатю царскою.

Тогдажъ Золотаренко съ козаками досталъ Гомлю и Нового Быхова.

Тогдажъ въ зимѣ Государь Царь Алексій Михайловичъ князя Радивила, гетмана Литовскаго, съ войскомъ его прогналъ и взялъ больше 200 городовъ, Витебскъ вырубалъ и Вильно разорилъ.

Тогожъ 1654 года Его Величество Государь Царь принялъ титлу: Великія, Малія и Бѣлія Россіи самодержца.

Тогдажъ подъ Старимъ Быховимъ Золотаренка убито, которого тѣло на погребеніи въ Корсунѣ съ церквою, отъ негожъ построенною, съ попами и зъ людьми згорѣло.

Тогожъ года король нолскій Казимеръ послалъ и къ Асламъ Кгерею, хану крымскому, 100,000 (то естъ сто тысячъ) золотыхъ, но посланніи съ тими дарами не застали уже хана Кгерія въ живихъ, а такіе денги новый ханъ Мелей-Кгерей взялъ и прийшолъ на Украину и много на Украинѣ разоренія учинилъ съ татарами и ляхами.

1655 года въ зимѣ, по Рождествѣ Христовомъ татаре съ ляхами первѣ двухъ полковниковъ: Зеленскаго Брацлавскаго и Богуна Винницкаго обляглы были въ Уманѣ, потомъ самого Хмельницкаго, съ козаками идучого, межъ Ставищами и Охматовомъ, въ полю осадивши, штурмовали силно; но козаки, оглоблями санними ляховъ и татаръ поразивши, трупами ихъ, якъ валомъ, обозъ свой окидали. Будучи же въ великой тѣснотѣ безъ дровъ, воды и сѣна, ажъ третьяго дня Хмельницкій, кругомъ оступленій пробился проломомъ чрезъ все татарское и лядское войско и съ великороссійцами и Пушкаремъ совокупился. Се то било Дрижиполщина межъ Ставищами и Охматовомъ. Тогдажъ ляхи позволили татарамъ людей, хотя не противнихъ, въ полонъ брать.

Въ томъ же 1655 году гетманъ Хмельницкій съ боляриномъ Бутурлиномъ ходили подъ Камянецъ и подъ Львовъ и подъ Замо-

сте, особенно же часть войскъ обоихъ, пошедши, достали Люблина и безчисленныхъ богатствъ набрали тамъ.

Тогдажъ были и за Вислою, и двохъ гетмановъ полскихъ зъ войскомъ ихъ розбили.

Тогдажъ въ поворотѣ на Украину много козаковъ, порознь идучихъ и спѣшачихъ до дому, малымъ числомъ отлучавшихся отъ обозу, татаре порубали, мстячися, что поддалися Государю великороссійскому.

Тогдажъ и самъ Хмельницкій, зъ войскомъ идучи на Украину, стрѣтился подлѣ Озерной съ ханомъ и татаре напали на козаковъ, гдѣ нечаянымъ случаемъ сперли были войско козацкое; после, оправившися, дали отпоръ. Потомъ обоимъ войскамъ давши отпочинокъ, былъ Хмельницкій у хана, взявши въ залогъ скилко султановъ, и съ нимъ имѣлъ разговоръ, на которомъ ханъ кричалъ за подданіе съ козацтвомъ подъ протекцію Государя великороссійскаго, а не салтана турецкаго, по обѣщанію, и хвалился на него, стращая велми; но але и Хмелницкій смѣло выговаривалъ непріязнь татаровъ и користь ихъ всяку, зъ войны козацкой имѣющуюсь, представлялъ, обличалъ умыслъ ихъ поддать козаковъ въ работу и плѣнъ паки ляхамъ или себѣ; также что и великороссіянъ хотѣли войною сплюндровать для отысканія себѣ Астраханѣ и прочее, и что ханъ Асламъ-Кгерій умершій нарочно зъ подъ Берестечка на пагубу козакамъ утекъ съ ордами.

1656 года паки гетманъ Хмельницкій съ старшиною благодарственную уже до Его Царского Величества за приняте въ оборону Украини писали грамоту и просили въ оной о милостивомъ постановленнимъ пунктамъ содержаніи.

После сего Хмельницкій гетманъ уже никуда войною не ходилъ, толко по прошенію Ракочого въ помочъ ему и шведамъ на ляховъ посылалъ Антона Ждановича, полковника Кіевскаго, а потомъ Юрася, сына своего, по прошенію короля Полскаго будто, тудажъ выправилъ, и вслѣдъ ему Юрасю зъ войскомъ стоялъ на Ташлику, поки ляхи Ракочого и шведа изгнали съ Полщи.

Въ сихъ годахъ чрезъ Мясковского и Киселя учинена козакамъ граница отъ Лиману морского на Очаковъ до устя Днѣстра и отъ устя Днѣстра до вершины Горени, Горену до Припяти и чрезъ Припять до Быхова, чрезъ Днѣпръ понадъ Сожемъ у границу Смоленскую.

1657 года Цесарь и Турокъ, вѣдая, что король Владиславъ прежде смерти сенаторомъ, хотящимъ избрать Государя россійскаго на королевство полское согласовалъ, а то для военнаго времени, разсуждая же, что сему дѣлу оккасія была Хмельницкій, опасуясь, чтобъ тіе два государства, соединившись, не были имъ досадни, грозили оба Хмельницкому жестокою войною, ежели не отступитъ отъ Государя Великороссійского; и тогда Хмельницкій, не могучи такъ силнымъ непріятелемъ противитись, не хотячижъ и присяжной вѣрности своей Государю нарушать, въ кручину и тугу впалъ и чуть ли не зъ того заболѣлъ и, по разговорѣ о прежде бывшемъ бѣдствіи отечества малороссійскаго и о многотрудномъ оного отъ ига лядского освобожденіи, поблагодарствовалъ всѣмъ за послушенство въ войнахъ и за гетманство, которое по общему всѣхъ желанію было ему вручено.

25. — Тогожъ 1657 года Зиновій Богданъ Хмельницкій болній, собравши старшину въ Чигиринѣ, вручилъ Юрасю, сыну своему младолѣтнему, гетманство, за согласіемъ войска, съ клейнотами и изъ наставленіемъ, какъ ему управлятся; и Августа 15 умеръ и погребенъ въ Суботовѣ.

Тогожъ года Антонъ Кривоносъ, обозній войсковій енералній въ Полщу ходилъ, где Ракочого, князя Семиградскаго, ляхи взяли и стратили.

Сказуютъ нѣкоторые, что нѣякій шляхтичь, Хрещоповичъ, подосланній отъ поляковъ, будто сватать дочери, отруилъ Хмельницкого.

Тогожъ года Сильвестръ Косовъ, Митрополитъ Кіевскій, преставился.

По погребеніи гетмана, старого Хмельницкого, Юрась, по

наговору старшинскому, здалъ былъ гетманство, но паки принужденъ принять и врученъ въ наставленіе Ивану Виговскому, писарю енералному войсковому, съ товарищи. Того жъ года Виговскій Пушкаря, полковника Полтавского, розбилъ.

1658 года Виговскій, осиливши лестно Юрася, удалилъ отъ гетманства чрезъ боярина Хитрого, который присланъ зъ Москвы по Пушкаревому, полковника Полтавского, на Виговского доношенію или челобитю; но онъ, Пушкаръ, ничего своимъ челобитемъ на Виговского не доказалъ, ибо бояринъ Хитрой дарами отъ Виговскаго прельщенъ, паче утвердилъ на гетманствѣ Виговского.

26. — Того жъ года Виговскій пакта утрактовалъ съ ляхами; яко бы козакамъ полезнѣе, по пунктамъ Гадяцкимъ быть; и, начавъ зломыслить, государству россійскому измѣнилъ и брата своего Виговского послалъ Кіева доставать. Тогдажъ Пушкаря, полковника Полтавскаго, вѣрного государева слугу, гонилъ, воевалъ и убилъ подъ Полтавою и городъ спалилъ съ помочу татаръ и ляховъ. Онъ же Виговскій, противного себѣ Силку въ Зѣньковѣ добувши, городъ той, также Гадячь, Веприкъ, Лютенку, Сорочинци, Миргородъ и иніе многіе числомъ далъ татарамъ на ясиръ и разграбленіе.

Тогожъ года Діонисій Балабанъ, епископъ Луцкій, на митрополита Кіевскаго освященъ въ Царѣградѣ, пріѣхалъ.

27. — Тогожъ 1658 года Государь прислалъ на Виговского князя Ромодановского въ 20,000 войска и нѣсколько вѣрныхъ козацкихъ полковъ съ командиромъ ихъ Иваномъ Безпалимъ; которій, преслѣдуя Виговского, спалилъ Лубнѣ, Перятинъ, Чорнухи и иніе городи. Тогдажъ въ Варвѣ осадили были Гуляницкого, полковника Нѣжинского, Виговскому друга, но, не доставши, зимовали: князь въ Лохвици, а гетманъ Безпалій въ Ромнѣ.

28. — Искра гетманъ не дошелъ съ Москвы къ Ромодановскому; подъ Пѣсками Лохвицкими убитъ.

1659 года по зимѣ россіяне облягли Гуляницкого въ Конотопѣ, но Виговскій, яко пошелъ съ ляхами и татарами подъ Коно-

топъ, и тамъ, нечаянно великороссіянъ напавши, вирубилъ (а князя Пожарского ханскій конюшій срубилъ, по приказу своего хана уже за Сосновкою) и осталнихъ подъ Путивлемъ поразилъ.

Тогожъ року Юрась Хмелниченко чрезъ дворянина своего челядинца, Ивана Бруховецкого, въ Сѣчи запорожской жаловался на Виговского за гетманство; и поднѣстране и забужане и иніе украинци, видячи, что гетманъ Виговскій примирился съ поляками, а государя великороссійскаго отступилъ и Малую Россію пустошилъ, отдавая людей ордѣ, паки Юрася Хмельницкого гетманомъ постановили въ Браславѣ. Тогдажъ ляха Немирича чернь на штуки розсѣкла и Верещаку и Сулиму, которіи пактовъ Гадяцкихъ въ Варшавѣ достояли. Тогдажъ Виговскій, назадъ увидѣвши всѣхъ въ сторону Государя Царя наклонившихся съ Юрасемъ Хмельниченкомъ, принужденъ ему Юрасю булаву отдать, а самъ въ Полщу увойшолъ.

Того жъ 1659 году король полскій прислалъ Юрасеви подтвержденіе на гетманство, но онъ, склоннѣйшій къ Великороссіи явився, велѣлъ ляховъ, чрезъ Виговского наведенныхъ, висылать вонъ зъ Украини, а противнихъ бить.

Тогдажъ Цюцюра, полковникъ Переяславскій, выгоняя ляховъ зъ Украини, пять корогвій въ Нѣжинѣ висѣклъ, такожъ въ Чернѣговѣ и по всѣхъ городахъ, вмѣсто гетмана будучій. Юрій же Хмельницкій съ Сѣркомъ, кошовимъ, доставши Чигирина, поклонился Государю Царю и подтвержденъ чрезъ боярина Трубецкого на гетманствѣ. Тогдажъ изнова людей зъ-за Днѣпра подъ царскую державу пущено въ новіе слободы, которіе роздѣлены на пять полковъ и въ тихъ учреждени полковники: въ Сумахъ, Ахтирцѣ Харковѣ, Узумѣ и въ Рибномъ.

1660 года Юрій Хмельницкій гетманъ съ бояриномъ, Василіемъ Васильевичемъ Шереметомъ, отъ Кодачка ходилъ въ Полщу, гдѣ сперва страхъ учинивши во всей Полщѣ, гетмана коронного поразили въ Дубно и много добичи набрали. Тогдажъ король полскій, по умертвіи непріятеля своего, короля Шведского, съ войскомъ

2*

лядскимъ и татарскимъ напавши нечаянно на Шеремета, подъ Чудновомъ и Слободищами осадили и, принудивши его къ миру, когда онъ, Шереметовъ, мирныхъ договоровъ (понеже онъ обѣщалъ и Кіевъ полякамъ отдать, но тое, какъ послано войско полское подъ Кіевъ, не такъ сдѣлалось) не могъ исполнити, живого его татарамъ въ неволю отдано. А Юрась безсилній, инимъ путемъ командированій и не совокупившійся съ войскомъ, осажденій также отъ ляховъ и татаръ, напередъ здался. (Въ латинской печатной книжици [1]) инако я читалъ, ибо тамъ пишетъ, что Юрась особъ отъ Шеремета стоялъ, жестоко сражался съ ляхами на многъ часъ и какихъ начальниковъ лядскихъ козаки, при Юрасю Хмельницкому будучи, побили, именно попечатано; и когда Шеремета взято, онъ де оборонною рукою до Кіева съ козаками пойшелъ, а которіе козаки были при Шеремету, до ляховъ въ лядскую неволю попались и татарскую, а иніи, прежде утѣкаючи зъ обозу Шереметового, до ляховъ въ лядскую неволю такожъ и въ татарскую, понеже татаре, не допускаючи до обозу лядского, хватали себѣ козаковъ, а противящихся забивали; однакъ penes autores fides sit.)

Тогда ляхи, ободрившися, заобладали были Украиною знову, по Сомко, отъ Юрася наказный гетманъ, всѣхъ ляховъ паки выгналъ зъ Украини и очистилъ Украину сегобочную, то есть: Переяславъ, Нѣжинъ, Чернѣговъ и проч.

Того года Марта 11 солнце мѣнилось.

29. — Тогожъ року Сомко гетманъ Борисполя доставалъ.

Тогожъ року Юрась съ ханомъ, ляхами и съ козаками своими согласниками приходилъ подъ Переяславъ добувати Сомка, учинившагося гетманомъ, противнымъ Юрасевѣ. Тогдажъ татаре зимою нападали на Стародубовщину за Мглинъ и въ городи Московскіе.

1662 года на веснѣ князь Ромодановскій съ Сомкомъ въ

[1]) Составитель лѣтописи, вѣроятно, читалъ книгу Зеленивицкаго, изданную въ Краковѣ 1668 года, подъ названіемъ: Memorabilis victoria de Szeremetho, exercitus moschorum duce, tum et duorum cosacorum exercitibus, armis et auspiciis serenissimi Ioannis Casimiri, Poloniarum etc. regis potentissimi, ad Cudnoviam reportata anno Domini M DLXVIII, VII Februarii. Scripta per reverendum Zieleniewicium, ecclesiae parochialis Casimiriae Inferioris praepositum, ibidemque decanum.

Ирилѣевѣ Юрасове войско, ляховъ и татаръ збили и городъ спалили.

Тогдажъ въ Козельцѣ козаки партіи Его Царского Величества Сомка цѣликомъ гетманомъ утвердили.

Тогожъ года Юрась знову зъ ляхами 20,000 войска добувалъ Сомка въ Переяславѣ, но Ромодановскій съ Сомкомъ, прогнавши его, купно избили его войско, иное же, уходячи, въ Днѣпри противъ Канева потонуло, а останокъ Каневскій полковникъ, Иванъ Лизогубъ, съ войскомъ своимъ ловили и забивали; за что его Юрась Хмельниченко по инстикгаціи ляховъ въ Чигиринѣ и Михайлу Гамалѣю еще зъ двома полковниками велѣлъ разстрѣлять.

Тогожъ года еще Юрась съ татарами подъ Бужиномъ на великороссіянъ нападалъ, но потомъ, отдавши гетманство Тетерѣ, въ чернцѣ постригся.

30. — Тогдажъ и Васюта, Нѣжинскій полковникъ, гетманомъ обозвался.

31. — Первѣй запорожци сами Бруховецкого огласили гетманомъ; а посля подъ Нѣжиномъ чорною радою при князѣ Голицынѣ избрали его мимо Сомка вѣрного Государю слугу, и мимо Васюту и другихъ, ибо князь, присланній отъ Царского Величества, дарами отъ Бруховецкаго наполненъ, Бруховецкого руку держалъ; которій съ Бруховецкимъ и описали Сомка, Васюту и прочихъ иныхъ полковниковъ Государеви. Тогдажъ по указу, присланному зъ Москвы, Бруховецкій Сомка, Васюту и иныхъ полковниковъ велѣлъ постинать головы, а на ихъ мѣсто поставилъ изъ запорожцевъ; и тогда запорожци великую бѣду людямъ чинили и грабительство за поблажкою Бруховецкого. Обезчестило себе людославне низовее войско запорожское, христіянское, не меншъ татаръ знущаяся всячески, глумили честь дѣвичую и жоночую и бѣдніе мужи и отци не смѣли перечити ихъ безчинству басурментскому; а когда которіе, хотя ласково упрошали о пощадѣ женъ или детей, то такимъ доставалось якъ отъ ненавистныхъ ляховъ къ православію; но запорожци—своя ридная кровь малороссійска

однои вѣры православной благочестивой! А сколько забили оны людей, застоючихъ честь семейную, страшно и вспомъянуть.

Тогожъ года король полскій Янъ Казимеръ въ осени, зъ войсками маршируя въ Малу Россію къ Глухову, Салтикову Дѣвицу, городъ и замокъ подъ Чернѣговомъ надъ Десною, противящійся много, послѣжъ когда за договоромъ здался, вырубалъ, иныхъ же въ неволю забралъ; Остра же, и Нѣжина, и Батурина не добули; былъ же принемъ и Тетеря, гетманъ Чигиринскій съ товарищи.

1664 року король полскій Казимеръ добувалъ Глуховъ пять недѣль, гдѣ былъ Животовскій затворился, но, извѣстився о зближеню войска россійского и козацкого зъ Бруховецкимъ гетманомъ, отступилъ отъ Глухова на Пирогувку чрезъ Десну, гдѣ и потреба была; понеже Григорій Григорьевичъ князь Ромодановскій и гетманъ Бруховецкій съ козаками тамъ приспѣшили. Король же Десну переправилъ уже, и на Деснѣ война была уже передъ весною и теплотою рѣка портилася и короля не пущено въ Новгородокъ, но онъ стоялъ въ монастырѣ; не маложъ потерявши войска вездѣ, пойшелъ черезъ Стародубъ къ Могилеву, а воевода Чарнецкій къ Чернѣгову потягнулъ и королевское войско отъ Брянска князь Куденековичъ рвалъ нападеніемъ; тамъ много войска королевского пропало.

Тогдажъ Бруховецкій городы, королю полскому не могшіе противитись да поклонившіеся, разорилъ и много старшины погубилъ.

Тогожъ 1664 года, Марта 15 дня, Чарнецкій, воевода рускій, (т. е. малороссіянинъ и по вирѣ православній) и Тетера гетманъ Чигиринскій Ивана Виговскаго, бывшого гетмана, за подозрѣніе велѣли розстрѣлять, въ чемъ выдалъ Виговскаго ханъ крымскій, показавши Чарнецкому листы, которіе Виговскій писалъ до хана, побуждаючи его на ляховъ.

Въ томъ году Сѣрко, отъ Чарнецкого осаженъ въ Бужинѣ, въ самое свѣтлое Воскресеніе выпершися зъ Бужина и много ляховъ поколовши, въ степи войшолъ.

Тогдажъ Чарнецкій Бужинъ и Суботовъ спалилъ, въ Субо-

товѣ Зиновія Богдана Хмельницкого и сына его Тимоша тѣла зъ гробовъ вибросилъ, въ пепелище велѣлъ вкинуть. Поляки барзо скорбѣли о такомъ вчинкѣ барбарскомъ Чарнецкого по той причинѣ, что на нихъ лягало пятно; гоноръ лядскій претилъ надъ мертвымъ наруганіе, хотя и ворогомъ при жизни; а Чарнецкій, будучи козакомъ и гетманомъ православія благочестивого, могъ такъ наруганіе великое учинить надъ своимъ кревнимъ. Отяжъ козаки зась чинили съ тѣлами померших ляховъ, якъ вижей помянуто, но они по ненависти къ ляхамъ, яко римского вызнаня за утиски ихъ вѣрѣ уніею чинимие и по неосвѣтѣ розума свого ожесточеніе, яко звѣри, не маючіе души песмертельной.

Да тогожъ року Чарнецкій со всѣмъ войскомъ коронннимъ былъ подъ Каневомъ и подъ Бѣлою Церквою и Стеблевъ на ясиръ отдалъ ордѣ, а Ставища не здалися; гдѣ Чарнецкого и застрелено.

Тогожъ 1664 года по Тетериному допошенію король Казимеръ Юрася Хмельницкого, шурина его Тетери, и Гуляницкого въ Малъ-Боркъ сослалъ на заточеніе, и митрополита Токальскаго въ Новый Дворъ на заточеніе.

Тогожъ году Бруховецкій ходилъ подъ Черкаси и взялъ; отъ Чигрина же Тетера съ ордою прогналъ его.

Тогожъ года въ Чигиринѣ моръ великій былъ.

Тогдажъ Сѣрко атаманъ сѣчовій съ козаками за Днѣстромъ въ Бѣлогородщинѣ села ханскіе повоевалъ; и Маховскій оного па пути розбилъ.

1665 года Бруховецкій гетманъ посылалъ Якова Лизогуба, асаулу енералного съ канцеляристомъ Быховцемъ до Анки, за позволеніемъ Государевимъ, затягая Калмыковъ, которыхъ 6.000 и припроводили къ гетману; да онъ же Бруховецкій того-жъ Якова Лизогуба, придавши войска козацкого, командировалъ подъ Бѣлую Церковъ, гдѣ Яблуновского гетмана полского разбили и много ляховъ живцемъ въ полонъ съ великою добычою къ гетману припровожено.

32. — Тогожъ года по смерти Тетериной озвался за Днѣпромъ

гетманомъ Опара, на которого вишолъ былъ съ запорожцами Суховѣй, писарь запорожскій, но того Опара прогналъ съ татарами подъ Стебловомъ. Потомъ тая жъ орда, отъ негожъ Опари затягненая, Петра Дорошенка, егожъ асаула енералного, на гетманство поставивши, Опару до короля полского Казимера отослали, гдѣ Опару и смертю казнено.

Тогожъ 1665 года гетманъ Бруховецкій издилъ съ старшиною въ Москву, откуду писаря енералного Шійкевича въ Сибирь заслано на заточеніе, и гетманъ съ милостію отпущенъ на Украину.

Тогдажъ гетманъ Чигиринскій Дорошенко началъ Украинскіе полки подъ короля полского преклонять и намовлять всякимъ образомъ.

34. — Тогдажъ Децикъ отозвался былъ гетманомъ и Полѣссе пустошилъ, но пойманій въ турмѣ Нѣжинской помре.

1666 года по Рождествѣ Христовомъ гетманъ Бруховецкій, другой разъ будучи на Москвѣ, пріехалъ оттуду уже зъ воеводами, которіе во всѣхъ знатнѣйшихъ городахъ стали жить для сборовъ отъ всего. Тогдажъ по веснѣ прислано зъ Москвы спищиковъ и переписали людей и промыслы ихніе, чимъ кто орудуетъ, и грунта ихъ, и отъ всего того наложили дабелу (дань) на посполитыхъ.

Тогожъ года въ осени Переяславци насланнаго имъ полковника Дацка убили и въ замку воеводу добували, но не добули, городъ же спалили и подъ Дорошенка, гетмана Чигиринского, поддалися, которихъ князь Щербатовъ въ Золотоноши доставалъ, но Дорошенко съ ордою отъ князя оборонилъ ихъ. Тогдажъ орда по-за Нѣжиномъ и Прилукою всѣ села забрала, понеже вси люде безъ опаски были. Съ тоеюжъ ордою Дорошенко Маховского, гейментара лядского, за обѣди лядскіе въ Браиловѣ живого взявши, отдалъ въ неволю татарамъ.

Тогожъ года была измѣна (на Москвѣ) отъ Стеньки Разина и его бояръ противъ Государя Царя. Тогожъ года чудо явилося въ селѣ Куренѣ подъ Батуриномъ месяца Мая 16 дня; тамъ въ поли гоней нивныхъ на пять, которое кровью сталося и такъ три-

вало три дни; потомъ паки кровъ въ томъ же озерѣ по близу на землю аки росою пала и седмъ дней видима была навкруги того озера, свѣжою стоячи на травѣ.

1667 года зъ Москвы отъ Его Царского Величества присланъ былъ Косоговъ на Запорожже для охраненія Сѣчи отъ орды, но запорожци, того не злюбывши, отправили его вскорѣ.

Тогожъ года Дорошенко, гетманъ заднѣпровскій, Яна Собецкого, гетмана коронного, въ Подгайцахъ облеглъ былъ и, примирився, упрошенъ отъ поляковъ и ударованъ. Тогдажъ Сѣрко съ запорожцами гостилъ въ Кримѣ, где хана прочъ прогнавши, болшъ недѣлѣ домы татарскіе палили и грабовали.

Въ томъ-же году Юрася Хмельницкого и митрополита Токальскаго съ сылки отпущено на Украину зъ Малборку, мѣста прусского, а митрополиту Кіевского зъ Ново-Дворъ.

Тогожъ года комисія о мирѣ съ поляками подъ Смоленскомъ скончилась, съ которой причины ляхи возмутили народъ украинскій, будто козаковъ имъ знову въ владѣніе отдадутъ.

Тогдажъ Дорошенко письменно доревалъ Бруховецкому, что позволилъ порабощеніе людей воеводамъ. Да тогдажъ запорожци возмущали людей къ бунтамъ.

1668 года на Богоявленіе гетманъ Бруховецкій велѣлъ воеводъ зъ городовъ вибивать и вибили всѣхъ, кромѣ Нѣжина, Чернѣгова, Переяслова и Кіева, (ибо тамъ, остерегшися, не далися). Тожъ еще здѣлалъ Бруховецкій и зъ тоей причины, что много билъ челомъ въ Москву на воеводъ за обѣди, людямъ отъ нихъ дѣющіеся, но жадной оттуду не одержалъ резолюціи. Тамъ же Бруховецкій вѣроломній посылалъ поддаватися зъ Украиною турчину и ордѣ. Тогожъ 1668 году козаки вси и заднѣпровскіе, вознегодовавшіе о Бруховецкомъ за его безумніе поступки, когда по дружбѣ зъехался купно зъ Дорошенкомъ, гетманомъ чигиринскимъ, которій его подводилъ лестно, то Дорошенко и козаки выдали Бруховецкого чернѣ, которая подъ Опушнемъ, мордуючи его, забила; Дорошенка же опубликовали и утвердили обоихъ сторонъ Днѣпра гетманомъ. Тогда

Дорошенко на князя Ромодановского подъ Котелву ходилъ воевать и подъ Путивле, оставивши наказнимъ гетманомъ въ Малой Россіи Демъяна Многогрѣшного, самъ отъехалъ до Чигирина, понеже помѣшатеьство ему стало, же зъ двора его зайшла непотѣшная вѣдомость, что жена его Дорошенка чрезъ плотъ съ молодшимъ гасае, (то есть по просторечению въ гречку зъ молодшимъ отъ него по лѣтамъ скакае) сиричъ супружескую измѣну учинила; и для того, розказавши старшенству накрѣпко войною доставати воеводъ осталнихъ по городахъ: въ Переяславлю, Нѣжинѣ и Чернѣговѣ, спѣшилъ до Чигирина; орда же, при немъ будучая, на погран311 Московскомъ взявши ясиру, повернула въ Крымъ.

Тогожъ року о Семенѣ (т. е. первого Сентябрія) князь Ромодановскій, на защищеніе прійшелъ воеводамъ, Нѣжинъ городъ зграбилъ и спалилъ.

35. — Тогожъ року Суховѣй, писарь запорожскій, постановленъ гетманомъ особливо въ Сѣче, по совѣту хана крымского, которому тогда запорожци поддалися. Въ томъ же году Суховѣй и съ татарами и съ Дорошенковымъ братомъ Григоріемъ приходили на Многогрѣшного, которій уже тогда примирился съ княземъ Ромодановскимъ; тогдажъ сына Ромодановского, князя Андрея, орда взяла въ Гайворонѣ, а самъ отецъ до Путивля уступилъ оборонною рукою, а татаре съ запорожцами повернули въ Крымъ; Григорій же, братъ Дорошенковъ, видячи же уже приходятъ до згоды знову заднепряне зъ Москвою, уступилъ зъ войсками своими къ Каневу.

36. — Многогрѣшній учиненъ цѣлимъ гетманомъ и отписавшися къ Государю, получилъ чрезъ Ромодановского потвержденіе себѣ и милость ко всей Малоросіи съ прощеніемъ измѣнъ бывшихъ; а то дѣялося въ Глуховѣ 1669 года.

Тогдажъ запрещено быть воеводамъ, кромѣ въ Кіевѣ, Чернѣговѣ, Нѣжинѣ и Переяславѣ; да и тамъ въ малороссійскіе дѣла не мѣшатися и до людей ни въ чемъ не мѣшатибъся и не интересоватися и прочіе статьи утверждено; въ то

время Дорошенко чрезъ Портянку да чрезъ Бѣлогруда, судію, поддался султану турецкому, и санджаки ему отъ султана для охраненія его присланы. Тогдажъ запорожцы съ своимъ гетманомъ Суховѣемъ и съ ордою и зъ украинскими козаками, на Дорошенка повставшими, осадили были его въ Кончѣ, но чаусъ турецкій освободилъ его.

37. — Тогожъ времени Суховѣй отдалъ свое гетманство Михаилу Ханенку, полковнику уманскому.

Тогдажъ Дорошенко посилалъ орду къ Лохвици для наклоненія къ себѣ, которые много тамъ ясиру себѣ нахватали.

Въ томъ же 1669 году Юрій Хмельницкій (оставивъ монашество) съ ханомъ, Суховѣемъ да съ татарами крымскими и запорожцами наступили были на Дорошенка и на орду Бѣлогородскую въ Стеблевѣ, но Сѣрко съ тоею ордою обратовалъ его.

Тогожъ времени Юрася Хмельницкого Бѣлогородская орда, поймавъ на пути, отослала его въ Царьградъ, где посаджено его въ Едикулѣ.

Тогдажъ Дорошенко какъ расположилъ орди на квартерахъ, такъ они, всякъ съ своей квартери людей побравши, прочъ пошли изърадецко.

1670 года Ханенко въ Сѣчи кошовымъ сталъ и соглашался съ королемъ полскимъ Михайломъ Вишневецкимъ, и въ 1671 году (король) прислалъ подъ Кальникъ клейноты войсковые гетману, тамъ-же отъ войска выбраному, Ханенку и по пунктахъ гадяцкихъ землею по рѣчку Случь владѣти позволилъ.

1672 года на Богоявленіи Дорошенко съ ордами усмѣрялъ городы на Украини; послѣ Уманци пѣхоту его зъ города выбили и, полковника ихъ Жеребила убивши, поклонилыся Ханенку.

Тогожъ года о средопостѣ старшина своя Демьяна Многогрѣшного ночью въ Батуринѣ взяли и на Москву отослали. Сей гетманъ Малую Россію всю смирилъ подъ державу Царскую и за преступство прежнихъ гетмановъ съ забвеніемъ прощенія испросилъ у Царя.

Въ томъ же году самъ турецкій салтанъ пришелъ, Каменецъ Подольскій при ханѣ и при Дорошенку взялъ Августа 18 дня. Тогдажъ турчинъ все Подолья пустошилъ и отъ короля дань взялъ и примирился съ нимъ.

38. — Тогожъ 1672 года мисяца Іюля подъ Козацкою, избранъ вольными голосами гетманъ Иванъ Самойловичъ поповичъ при князѣ Ромодановскомъ и присягалъ съ старшиною на вѣрность Царскому Величеству и наслѣдникомъ его и статѣ ему даны, утверждаючи вольности козацкіе. Тогдаже предъ настановленіемъ гетмана просили старшина Его Царского Величества объявленія себе статей комисіи Смоленской, о которой не вѣдая козаки, отъ поляковъ ложными вѣдомостями возмущены, что якобы отданы имъ паки въ работу (къ тому подписовъ Мокріевичъ и Урбановичъ канцеляриста и тые знать далы, что вскорѣ ляхамъ Украину отдадутъ) и для того отъ Царя отступили были съ Бруховецкимъ; и напотомъ объявлено грамотою, что Государь Кіева и Малой Россіи не вступитъ ляхамъ никогда же, но подъ своею милостивою обороною содержать ихъ вѣчно обѣщался по правамъ и вольностямъ козацкимъ и по глуховскихъ статямъ.

1673 года прежній кошовый Сѣрко съ запорожцами и калмыками Крымской и Бѣлогородской ордѣ починили разоренія не малые.

Въ сихъ годахъ Рославецъ, полковникъ Стародубовскій, да Семенъ Адамовъ, протопопъ Нѣжинскій, донощики были на гетмана Самойловича; когдажъ не доказали, осуждены были на смерть, но посланы въ Сибирь; съ которыми въ согласіи были Переяславскій Дмитрашко и Прилуцкій Лазарь, которыхъ за то имѣнія поотобрано, а ихъ въ турмѣ заключено было на время.

1674 года князь Ромодановскій и гетманъ Самойловичъ въ войскомъ ходили на Дорошенка, а Черкасы и Каневъ здалыся и статіи получилы.

Тогдажъ Дорошенко посылалъ на оборону Корсуня города полковъ семь съ Чигирина.

Тогдажъ Дорошенкову Лысянцы выбивши старшину и Дорошен-

кового брата гетману Самойловичу выдали и мало не вси полки украинскіе поддалыся Его Царскому Величеству.

Тогожъ года, по умертвіи короля полского Вишневецкого, Ханецко булаву и бунчукъ и войско свое Самойловичу отдалъ и жилъ въ Кіевѣ, укриваяся отъ Дорошенка.

Тогожъ року при князѣ Ромодановскомъ въ Переяславѣ старшина обосторонная Самойловича на обѣ стороны Днѣпра гетманомъ учинили и Дорошенко обѣщался туда совсѣмъ прибуты; но другіе не допустили съ сердюками. Тогдажъ Дорошенко зъ ордою, компаніею и чемерисами близшіе городы доставалъ, попалилъ и залоги Самойловичевы ордѣ отдалъ. Тогожъ року въ мѣсяцѣ Маі Дмитрашко, переяславскій полковникъ, отъ Самойловича зъ войсками подъ Смѣлую посланый, сойшовшися подъ Орловцемъ съ великою ордою и съ Андреемъ Дорошенкомъ—такъ ихъ поразилъ, что трупомъ довольно поля укрылы.

Тогожъ 1674 году князь Ромодановскій и гетманъ Самойловичъ въ Чигиринѣ Дорошенка доставалы, но, послышавъ, о вторичномъ марши турецкого цесаря, рейтировали къ Черкасамъ и далѣе чрезъ Днѣпръ.

Тогдажъ Турецкій салтанъ побралъ тамобочніи городки иные, а иные войною великою подоставалъ, якъ то: Ладыжинъ зъ Мурашкою затворившимся, а Умань, Стѣну, Баръ и прочіе съ помочу хана крымского поводомъ Дорошенка разорилъ.

Тогдажъ турчинъ зъ поддавшихся себѣ городовъ позабиралъ дѣтей и оныхъ побасурманилъ и пойшолъ въ свою землю.

1675 года заднѣпряне, пусто свой край оставляя зруйнованые отъ турчина, подъ гетмана Самойловича переходити начали.

Тогожъ года пѣхота Дорошенкова новому полскому королю Яну Сабѣскому поддалася.

1675 года князь Григорій Ромодановскій съ Самойловичемъ гетманомъ ходили до Чигрина гетмана Дорошенка доставать и, не доставши, уступили, за извѣстіемъ отъ Дорошенка, что орды великіе ему Дорошенку ишлы на помочъ.

Тогда городъ Корсунь ввесь въ Малую Россію на житло перегналы; сей городъ послѣ съ церквами спалили ляхи.

Тогожъ року Сѣрко съ запорожцами на подданство Царскому Величеству склонился, а янычари турецки, при немъ будучіе, въ Москву послалъ.

Тогожъ года Митрополитъ Кіевскій Іосифъ Нелюбовичъ-Тукалскій преставися.

1676 года князь Ромодановскій и гетманъ Самойловичъ зъ войсками и Смоленская шляхта ходылы къ Чигрину на Дорошенка, и, не проливая крови христіанской, Дорошенко сдался за присягою князя Ромодановского и гетмана Самойловича; и по договору жить въ Сосници Дорошенку позволено и маетности тамъ же наданы ему.

39. — Тогожъ року отъ короля полского Остапъ Гоголь гетманомъ учиненъ и жилъ въ Дымерѣ.

Тогожъ року Великій Государь Царь и Великій князь Алексій Михайловичъ преставился.

Тогожъ года принялъ скипетръ Великій Государь Федоръ Алексіевичъ, сынъ Алексія Михайловича.

1677 года салтанъ турецкій выпустилъ зъ заключенія непостоянного Юрія Хмельницкого на Украину, для собиранія войска и далъ ему титулъ князя русского и гетмана запорожского. Тогожъ года велено указомъ Его Царского Величества Петру Дорошенку, гетману чигиринскому, пріѣздыть въ Москву для отданія уклону; где за прибытіемъ его пожаловано волостью Дорошенка Ярополскою, дворцовою Государевою 1000 дворовъ и дворъ каменный и велено ему жить вѣчно на Москвѣ.

Тогдажъ въ мисяци Іюнѣ Юрій Хмельницкій съ сераскеръ-пашею и съ ханомъ крымскимъ, подступивши подъ Чигринъ, четыре недѣлѣ доставали (а тамъ уже великороссійская и козацкая залога была), но не достали и съ великимъ урономъ войска своего и со стыдомъ отошли. Тогдажъ князь Галицынъ зъ войсками близъ Днѣпра въ Пивахъ стоялъ.

Тогдажъ Россіяне городъ Чигринъ и крѣпость, то есть замокъ, подчинили и шанцы заровняли, въ Черкасахъ, Медведовци и инде залоги свои оставылы, въ Чигринѣ же Ржевского да Коровку, полковника кіевского, учредили.

1678 года на всеѣдной орды въ Переяславскомъ уѣздѣ шкоды чинылы. Тогожъ року гетманъ Самойловичъ для платы войску охотному аренды на горѣлки (т. е. водку) уставилъ.

Тогдажъ великороссійскіе и малороссійскіе войска знову ходили подъ Чигринъ на оборону отъ турковъ, паки съ Юріемъ Хмѣльницкимъ наступившихъ, и до приходу туда на Припятисѣ (sic) (рычцѣ) велмы былыся и подъ самымъ Чигриномъ, а барзѣй на горѣ обозъ турецкій опановали со всѣмъ; токмо на добичъ павшихъ козаковъ знову турки осилѣли и уронъ великій козацкому и великороссійскому войску здѣлавъ, зъ обозу своего козаковъ выгнали и подкопомъ городъ Чигринъ взяли турки Августа 11 дня; одолѣвши же надъ Россіянами, гнали къ Днѣпру, где князь Ромодановскій и гетманъ Самойловичъ, окопавшися сильно, турчина разили и прогнали прочь. Юрій Хмѣльницкій тогдажъ, часъ легкій, турковъ и татаръ себѣ выпросилъ, съ ними да съ нѣкоторымъ Яненкомъ Каневъ съ людьми спалилъ. Прочіе же городы страха ради турецкого поклонилися ему и въ ту пору писался онъ Юрась княземъ русскимъ и гетманомъ запорожскимъ.

40. — Яненко, озвавшійся отъ себе гетманомъ, зъ Бѣлогородскою ордою подъ Козельцомъ и подъ Носовкою села выбиралы.

Тогожъ 1679 года Хмельниченко Юрій съ крымскою ордою выходилъ и осягалъ загонами до Лукомля, до Яблунова и до Ирклѣева.

Тогдажъ за великими снѣгами много татаръ и конѣй ихъ пропало, понеже зрадыла ихъ фортуна; перво снѣги талые были, послѣ всеедной превеликіе снѣги выпали.

Тогожъ року отъ Семена гетманича Яненко бѣжалъ зъ Корсуня, а гетманичъ Корсуня, Мошна, Драбовку и иные въ Малую Россію перегналъ за Днѣпръ.

Тогожъ 1679 года войска великороссійскіе и малороссійскіе подъ Кіевомъ были для обороны отъ турковъ. Тогдажъ первый мостъ на байдакахъ подъ Кіевомъ устроенъ на Днѣпри.

Тогожъ року турки Казикерменъ и Таванъ змуровали, а россійскіе войска зъ Сѣркомъ разорять ходили.

1680 года ханъ съ ордами около Мерла и въ слободахъ на 30 миль людей плѣнилъ.

1681 году войска великороссійскіе съ княземъ Галицынымъ и Ромодановскимъ подъ Путивлемъ были, до которыхъ и гетманъ Самойловичъ ездилъ.

Тогожъ року съ понедѣлка на второкъ подъ Переяславомъ на святого Апостола 16 Новембрія земля тряслась.

Тогожъ року Декабря 15 показалася комета великая на небѣ, якъ метла, и тривала чрезъ килка недиль.

1682 году турки ограничили Подоліе за Стиръ подъ Чертковъ мѣдними столбами.

Тогожъ року преставися Государь Царь Великій князь Өеодоръ Алексіевичъ зъ великимъ жалемъ общенароднымъ; сей бо въ милости великой имѣлъ Малороссію и напѣви малороссійскіе по церквамъ повелѣлъ имѣть и одежду малороссійскую великороссіянамъ повелѣлъ-казалъ носить.

1683 году полскій король Янъ Собескій противо турковъ подъ Вѣдень (Вѣну) ходилъ за для обороны Цесаря христіанского съ козаками полковъ: Корсунского, Фастовского, Бѣлоцерковского и прочими, охотою ходившими, гдѣ побѣдивъ турковъ, прогнали прочь зъ великимъ ихъ же турковъ129 урономъ; после турки, возвратившися, дали были поражку ляхамъ,—однакъ послѣ, за прибытіемъ цесарцевъ 12 тысячей, паки турчинови носа утерли добре и гараздъ и, наганяючи въ тропы, рубалы и покололи турковъ много.

Тогожъ року преставися архимандритъ печерскій Инокентій Кгизель.

41. — 1684 году у короля Собѣскаго поставленъ гетманомъ запорожскимъ Куницкій въ Немировѣ; сей ходилъ въ Бѣло-

городщину татаръ воевать, а когда вщалася война съ татарами и потреба, видячи что сила великая татаръ, убоялся, ушелъ малолюдно, надѣяся, что они козаки пропадутъ; однакъ козаки, сильно боронячися отъ татаръ, возвратилися и за тое убили козаки его.

42. — 1685 года послѣ Куницкого Могила запорожецъ гетманомъ учиненъ; сей турковъ съ Подоля выгналъ.

Тогожъ года гетманъ Самойловичъ по указу объехалъ границу Литвы до полку Стародубовского по Сожъ рѣку, отъ Гомля до Рославля.

1686 года король Собѣскій миръ учинилъ зъ Ихъ Царскимъ Величествомъ въ Яворовѣ и присягалъ не упоминатся Украины и Смоленска вѣчно.

43. — Тогдажъ Драгоничъ нѣкоторій гетмановалъ за Днѣпромъ

Тогожъ года преосвященный епископъ Луцкій, Гедеонъ Святополкъ-Четвертенскій, пріехалъ на престолъ метрополіи Кіевской.

Тогожъ года Евфимъ Лизогубъ съ женою и дѣтьми издилъ въ гостину къ Дорошенку, тестю своему, на Москву, за позволеніемъ Государевымъ и гетманскимъ.

1687 року князь Василій Васильевичъ Галицынъ и гетманъ Самойловичъ подъ Перекопъ ходилъ съ великими силами московскаго и козацкого войска, но за безтравіемъ и бездорожіемъ вернулыся отъ Кунской.

Тогдажъ, вернувшися зъ подъ Перекопу, по доношеню старшины, въ обозѣ на Коломаку гетмана Самойловича взято Іюля 30 дня. Сей гетманъ сперва очень былъ благосклонный и благопокойный, после богатствомъ возгордовалъ и въ высокомѣріе впалъ непомѣрное и не толко на козаковъ, але и на духовный станъ нимало взгляду не имилъ: до двора его жаденъ съ палицею не йды; въ церквѣ никогда дари браты не ходилъ, але священникъ до него ношивалъ; также сыны его чинили: и ежели где колвекъ выездилъ на полеване, жебы никгды священника не побачилъ, по-

нёже то себѣ за нещастіе имѣлъ; будучи самъ поповичемъ, а зъ великою помпою издилъ: безъ кареты и за мѣсто не поѣхалъ, ани самъ, ани сынове его; а зъ дѣтства вшелякими способы вымышлялы: аренды, станціи великіи; затягивалъ людей кормленіемъ и прочіе утиски; за що Государь и Богъ отмстилъ: ибо перве безъ чести всякой зосталы яко якіе злочинци; и такъ голо самого Самоловича и сына его молодшого Якова на простой телегѣ московской повезено на Моску; сына же его старшаго Григорія, сыскавши въ скорости, когда уже Иванъ Мазепа бывшій асаулъ енеральній гетманомъ оглашенъ, по многихъ пыткахъ въ Сѣвску голову ему отрубано и погребено безъ похорону; понеже ко исповѣди и священника не дано; а жену гетманскую убого велми отослано до Седнева на мешканя; а пріятели же его вси въ безчестіи и ненависти зостали отъ людей. На томъ скончалося гетманство Ивана Самойловича Іюля 23 дня, въ суботу.

Тогожъ Іюля 25 дня въ року 1687 постановленъ гетманомъ Иванъ Мазепа, асаулъ войсковой, который тогдажъ заразъ Григорія гетманыча Самойловченка, за Днѣпромъ татаръ зъ околничимъ Неплюевымъ воюючого, сыскалъ, чтобъ, послышавши о перемѣнѣ отцевской, какого смятенія не учинилъ; и ему Григорію въ Сѣвску голову утято, а другого гетманича молодшого, Яцка, на Сибирь зослано;—былъ гетманомъ 15 лѣтъ и 1 мѣсяцъ.

Тогда чернь и мужики пановъ своихъ, а паче ариндаровъ грабовали, а иныхъ мучили, въ смерть забывалы, по городамъ и въ войску; и полковника Прилуцкого Лазаря въ войску (убылы), ажъ бунтовщиковъ усмирено разными казнями смертними.

Иванъ Мазепа роду шляхетцкого, повѣту Бѣлоцерковского, старожитной шляхты украинской и въ войску значной.

1688 году городъ Самару великороссіяне и козаки устроили.

Тогожъ году Цесарь, разбивши турка, взялъ Бѣлагородъ, сербскую столицу, и Соленикъ, а козаки Очаковскій посадъ сожгли и татаръ забрали не мало въ полонъ.

1689 года повторно на Крымъ князь Василій Васильевичъ

Галицынъ и гетманъ Мазепа зъ великороссійскими войсками и козачими многими заранѣ пошлы и, не безъ трудности дошедши Перекопа, когда начали шанцами приступать, то татаре боярину князю Галицыну искупъ поступили, а дали червонцами, въ бурдюги насыпаными, но больше ложными личманами, а заличковано добрыми; за что отъ войска и гетмана не малое было роптаніе на князя.

Тогдажъ Мазепа гетманъ съ полковниками былъ на Москвѣ у Ихъ Царскихъ Величествъ: Іоанна Алексіевича и Петра Алексіевича и милость обрѣлъ великую и многимъ грамоты съ печатьми злоцѣстыми на маетности въ вѣчное владѣніе утверждено; подъ якое время бояръ нѣкоторыхъ за измѣну и стрельцовъ казнено, а Галицына на Сибиръ сослано.

Тогожъ года преставился митрополитъ Кіевскій, князь Четвертенскій, а на его мѣсто обранъ Варлаамъ Ясинскій, архимандритъ печерскій въ митрополиты.

Тогожъ года, августа 9, пришла великая саранча; наворочала на края Литовскіи, але въ Литву не пойшла, осталась въ Полѣсю около Сожа; а которая ишла на Кіевъ, пошла въ Польшу къ Шлiонску по за Днѣпромъ на Волыню, иная на Украинѣ осталась около Нѣжина, Чернѣгова и на Сѣверѣ около Стародуба зазимовала, Московскихъ краевъ не займала по за Свинскую и Камарицкую волость; зопсовала всю ярину и жито, которое застала не пожатое;—все поила и оттого дорожнету учинила; и отъ смороду саранчи конѣ хорѣли и издыхали и всякое быдло, бо съ травою и саранчу пожиралы, же и мясо ихъ смердѣло саранчою и куры гусы, утки и индыки.

Тогожъ года преставися Святѣйшій Патріархъ московскій Іоакимъ.

1690 года войско козацкое ходило подъ Очаковъ и обѣды многіе татарамъ починило. Въ томъ року полки козацкіе до Самары поочередно по четвертямъ года для сторожи ходылы.

По гетманѣ Могилѣ заднепровскимъ гетманомъ былъ Самусь,

на Поднѣстру отъ короля поставленый, и булава съ клейнотами ему прислана.

Въ сихъ годахъ многіе были ватаги охотніи полководци, которіи, въ степахъ дикихъ ѣздя, нечаянно на татаръ нападали, а христіанъ, въ неволю взятыхъ, отбивалы и въ отчество ихъ отпроважалы, кони же и добычу татарскую себѣ взымали, а татаръ иныхъ рубали, а другихъ въ Москву и Польщу отсылали.

Изъ тѣхъ ватаговъ значнѣйшій былъ Семенъ Палѣй; сей, въ Фастовѣ ожившися за позволеніемъ королевскимъ, многое число татаръ, самъ ходя и посылая войско свое охотное на нихъ, розбивалъ и многую прислугу Польши и Россіи показывалъ; но ляхи, возненавидивши его, заслали были до Прусъ въ Малборгъ, онъ же отуда бѣжалъ, знову на татаръ воевалъ, также и ляховъ, на него гонящихъ, не однажды прогонилъ, всегда щастливо;—однакъ отъ короля самого да отъ Его Царскаго Величества имѣлъ милость и жилъ во всякомъ довольствіи какъ бы гетманъ, располагая войско свое на Полѣссю и индукту зъ пасѣкъ десятину бралъ на Украинѣ, будучи только полковникомъ фастовскимъ. Когдажъ Рустичъ, рейментарь зъ великимъ войскомъ на Палѣя пришелъ, тогда Самусь зъ войскомъ палѣевымъ, вмѣсто его, на войну не пошедшаго, подъ Бердичевомъ всѣхъ ляховъ сбилъ и обозъ взялъ;—только самъ Рустичъ утекъ чрезъ рѣчку вплынь. После же Палѣй и полковники заднѣпровскіе повиновалися гетману Мазепѣ, и Самусь, отдавши ему, Мазепѣ, гетманство свое и клейноты, полковниковалъ въ Богуславѣ; но Мазепа потомъ, обѣдивши въ дому Палѣя, на остатокъ его чрезъ свое уданне оклеветалъ передъ Царемъ и въ Сибиръ заслано.

А прежде того, 1692 года, зимою орды около Демонтова людей плѣнили, которыхъ Гамалѣя съ командированнымъ войскомъ прогналъ за Днѣпръ.

Тогдажъ козаки компанѣею подъ Очаковъ ходили и съ ясиремъ довольнымъ вернулись.

Тогожъ года между шестогодными науками въ Кіевѣ посыла-

ны были къ Государямъ Царямъ Іоанну и Петру Алексіевичамъ съ конклюзіею печатною, и возили Обидовскій да Лизогубы два: Андрій да Яковъ; по ораціи же предъ Ихъ Величествами получили милость и жалованя и велено дать грамоту ствержаючую свободно училища производить и на братскіе маетности.

Тогожъ 1692 года канцеляристъ Мазепынъ Петрикъ, побѣгши на Запорожье и въ Крымъ, приходилъ съ ордою и пустошилъ Полтавщину и городи себѣ покорялъ, называясь гетманомъ запорожскимъ. Тогдажъ Мазепа съ полками противъ орды и Петрика выходилъ и прогналъ ихъ.

1693 году сынъ ханскій съ Петрыкомъ зимою подъ Полтаву и въ слободы набѣгали.

1694 года о масляницѣ татаре въ Переяславскихъ селахъ шкоды значніе подѣлали, села попалыли, а людей въ неволю много забрали. Тогдажъ компанія и городовие козаки и Палѣй, на Очаковъ пойшовши, попустошили и на 300 живыхъ турокъ съ корогвами ихъ въ Батуринъ препроводили.

Тогожъ году Чернѣговскій полковникъ Яковъ Лизогубъ въ 20,000 козацкого войска на Буджаки за Днѣпръ ходилъ, Паланку и многіе села разоривши, зъ великою добычею и ясиромъ килькотысячнымъ и скотомъ безъ числа щасливо возвратился на Украину, которому и булава гетманская подъ Каменемъ была повѣрена и тотъ ясиръ къ Государямъ на Москву отосланъ, за якую службу жалованє пребогатое получили.

Тогдажъ запорожци подъ Перекопъ ходили и па Чорномъ морѣ вежи достали, 8 гарматъ взяли и ясиру не мало.

Тогдажъ Яковъ Лизогубъ, полковникъ Чернѣговскій, зъ войсками зимовалъ по надъ Днѣпромъ, отъ Воронкова до Переяслава располагалъ войско для обереженія отъ татаръ.

Тогожъ года татарскіе злые силы великіе, подъ Львовомъ будучи, фольварки попалили и людей многое число взяли въ неволю, понеже, послышавши о готовому козацкому войску, на Польщу уже напали.

Тогожъ року Іюня 7 дня татаре Бѣлогородскіе въ Фастовѣ Палѣя добувалы и не безъ урону своего, не добувши, ни съ чимъ отъишли.

Тогдажъ мѣстечко Брусиловъ совсѣмъ татаре сплюндровали и людей въ неволю забрали.

Тогожъ року кляшторъ Доминиканскій, въ Кіевѣ на Подолѣ будучій, Преосвященный Варлаамъ Ясинскій, Митрополитъ Кіевскій во имя верховнихъ апостолъ Петра и Павла на церковъ православную освятилъ.

1595 года Государь Царь Петръ Алексіевичъ зъ войсками ходилъ подъ Азовъ, но не взялъ, токмо каланчу; тамъ-же былъ Обыдовскій наказный гетманъ зъ козацкимъ войскомъ.

Тогдажъ Борисъ Петровичъ Шереметовъ зъ Московскими войсками, а Мазепа гетманъ со всѣми полками козацкими, собравшись подъ Переволочною, перво Якова Лизогуба, полковника Чернѣговскаго, зъ войскомъ командированнымъ на судахъ выправили Днѣпромъ; которій, переправивши пороги не безъ трудности, пришелъ въ Сѣчь, и тамъ войско запорожское заохотивши на бесурманъ, пошли прямо вси подъ городы Турецкіе и многіе съ непріятелемъ имѣли акціи до пришествія Шеремета зъ гетманомъ; который, штурмуючи килько дней и ночей, 1 дня въ Спасовку четыре турецкіе городы взяли, а именно: Казикерменъ, Имуберекъ, Шинкгерій и Асламъ до тла разорили—только Таванскій Муштаръ оставили и своими людьми снабдили; людей же съ пожитками забрали многими и послано зъ вѣдомостю до Его Царскаго Величества Іоанна Алексіевича отъ Шеремета князя Волконскаго и отъ гетмана—Евфима Лизогуба, хорунжого енеральнаго, гдѣ съ радостю прыймано милостиво, а до Его Царского Величества Петра Алексіевича посыланъ былъ бунчужный енералный Скоропадскій съ тоею-жъ вѣдомостью—подъ Азовъ и жалованъ.

1696 года ханъ съ Петрикомъ пустошилъ Полтавщину и Миргородщину, но полковники: Гадяцкій Боруховичъ, Миргородскій—Данило Апостолъ, Полтавскій—Герцыкъ съ козаками татаръ

всѣхъ разбили, съ которыхъ одни на Днѣпри, а иніе на Ворсклѣ рѣчцѣ потопилися; въ ту пору на Голтвахъ Чурку, асаула полкового Гадяцкого, поймавши, замучили и зъ живого сердце вынялы. Тогожъ времени и гетманъ самъ къ Лохвици приходилъ противу татаръ и Шереметевъ отъ Бѣлграда двинулся былъ на нихъ.

Тогдажъ Мазепа Казикерменскихъ турковъ отослалъ въ Москву, за которую службу великую милость отъ Пресвѣтлѣйшого Государя, Царя Іоанна Алексіевича и жалованье пребогатое получили, парчами, борхамами, атласами, сукнами, луданами, соболями, каретами, роструханами и деньгами.

Тогожъ 1696 року по смерти блаженныя и вѣчныя памяти Государя Царя Іоанна Алексіевича ходилъ паки подъ Азовъ Государь Царь Петръ Алексіевичъ съ множайшими войсками, куда и 15 тысячъ козаковъ съ командиромъ Яковомъ Лизогубомъ, полковникомъ Чернѣговскимъ, ходило, которому Лизогубу и булава гетманская подъ Каменемъ была повѣрена, где по многихъ штурмахъ и приступахъ военныхъ перво козаки блякаьзъ турецкій съ шестю пушками отбили и городъ взяли; о чемъ и грамота Его Царского Пресвѣтлаго Величества Царя Петра Алексіевича до Святѣйшаго Патріарха Московского Андріяна зъ Азова писана, которой копію здѣсь не непрелично сообщать и сообщается:

Грамоты копія, 1696 года Іюня 20 дня, съ Азова завоеванного писаной, которая грамота пришла на Москву Іюлія 12 дня.

„Всесвятѣйшему Киръ Андріяну, Божіею милостію архіепископу Московскому и всея Россіи и всѣхъ сѣверныхъ странъ Патріарху, во Святѣмъ Дусѣ отцу нашему и богомольцу глубокого мира и твердаго стоянія во благочестіи церкви Христовы восточныя, здравія же и благоденствія, вкупѣ и душевного спасенія отъ Господа Бога въ Тройци славимаго усердно сподобитися желаемъ.

„По прежде писанному нашему извѣщенію Вашему Святѣйшеству о цѣлости здравія нашего и о военныхъ нашихъ трудахъ довольно предложено, а нынѣ извѣщаемъ: милостію превеликаго Бога нашего, въ Троицѣ славимаго, и предстательствомъ Пресвятія

Богоматере дѣвы Маріи и молитвами всѣхъ святыхъ, тѣхъ нашихъ военныхъ трудовъ радостное облегченіе воспріяли есмы сицевымъ образомъ: Егда по повелѣнію нашему промысломъ и усердно радѣтельными трудами боярина нашего и большого полку воеводы Алексія Семеновича Шейна, великороссійскіе и малороссійскіе наши войска, въ облежаніи будущіи, около града Азова земляной валъ къ непріятельскому рву отвсюду равномѣрно привалили и изъ за того валу, ровъ заметавъ и заровнявъ отвсюду, тѣмъ же валомъ чрезъ той ровъ до непріятельского валу дошли и валы сообщили толь близко, еже возможно было съ непріятели кромѣ оружія едиными руками терзатися; уже и земля за ихъ валъ метаніемъ въ городъ сыпалася.

„И сегожъ настоящого Іюня 16 числа въ пятокъ малороссійскіе наши войска, по жребію своему въ тѣхъ трудахъ пребывающіе, (при которыхъ неотступно пребывая мужъ добродѣтели и въ военныхъ трудѣхъ искусный, гетманъ наказный Яковъ Лизогубъ) обще донского и нашего войска съ атаманомъ Флоромъ Минаевымъ и съ донскими козаки предварили непріятельскій раскатъ подкопать и на него мужески взойтить и съ непріятели (бились) довольно и тѣмъ раскатомъ овладѣли и, дождавшись ночи, зъ того раската 4 пушки стащили: а въ первое число, въ суботу, о полуночи непріятели Азовскіе стрельци, видя войскъ нашихъ крѣпкое на градъ наступленіе и промыслъ радѣтельный, и свою конечную погибель, замахали шапками и знамена преклонили и (выслали) для договору отъ себе двухъ человѣкъ знатнихъ людей и били челомъ, чтобъ ихъ даровать животомъ и отпустить съ женами и дѣтьми, а на знакъ увѣренія и твердости въ правдѣ оставили двухъ человѣкъ аманатами и отдали нѣмчина Якушку, который, изменя, изъ войскъ нашихъ ушелъ къ нимъ въ Азовъ и обезсурманился прошлаго года въ апрѣлѣ 1 числа, то есть въ день Воскресенія Христова.

Часу въ другому дня Азовскіе сидѣльцы боярину нашему и большого войска воеводѣ Алексѣю Степановичу Шейну городъ Азовъ зъ знамены и съ пушками и съ пороховою казною и со всѣмъ,

что въ немъ было припасовъ, отдали; а имъ и женамъ ихъ и дѣтемъ учинена свобода и отпущены въ низъ рѣкою Домомъ до рѣчки Кагалника на осмнадцати байдарахъ; а 20 числа, по вѣдомостямъ тѣхъ Азовскихъ сидельцевъ, коницы ихъ отвезли всѣхъ на корабли турецкіе, которые стояли противъ пашихъ морскихъ судовъ; и тѣ ихъ суды отступили въ дальность, да изъ конницы ихъ нагайцы всѣ разбѣжалися. Тако нашему Господу Творцу содѣвающему дивная по своей святой воли; за которое его святое и не изреченное милосердіе къ роду христіанскому въ радостныхъ слезахъ молебни благодарствовали; о чемъ изъявя, и Вашего Святѣйшества, и въ Дусѣ Святѣмъ отца нашего и богомольца, просимъ, дабы за такое неизреченое Божіе милосердіе соборнѣ и келѣйнѣ молебное благодареніе воздавали и о нашемъ здравіи и всего воинства молили.— Въ подлѣной такъ:

„Писанъ въ нашемъ городѣ Азовѣ, лѣта 7204, Іюля 20 дня.“

Сей грамоты копію переписалъ я зъ книги, глаголемой Хронографія, писанной Московской въ самомъ началѣ; а такая книга имѣется въ вивліотекѣ катедри Чернѣговской, гдѣ о мпогихъ и чудесныхъ состояніяхъ отъ начала мира и о козацкихъ прислугахъ и хоробростехъ вспоминаетъ.

Толькожъ Азовцевъ Государь живыхъ отпустилъ до Кагальныка, турки же, которые кораблями и татаре Ногайскіе коньми на помощь приходили до Азова, разбѣглися прочь.

Тамъ-же подъ Азовомъ по побѣдѣ дано съ казны монаршей на 15,000 рядовыхъ по два рубли на каждаго козака, а на старшину и на знатныхъ людей по 15 червонцевъ, полковникамъ по 10 червонцевъ, а Якова Лизогуба особливо жаловано и отпущено въ Украину съ великою милостію и упевненіемъ вольностей козацкихъ.

Въ томъ же году Мазепа былъ въ Рыбномъ у Государя, а до взятія Азова стоялъ онъ и Шереметевъ на Коломаку и подъѣзды противу хана чинили. Тогда одинъ подъѣздъ съ вождемъ Алякою орды взялъ.

1697 года турки подъ Тавань и Асламъ-городъ подступили, куда князь Долгорукій и гетманъ ходили Казикермена и Тавани подстроевать и укрѣпили и, войскомъ своимъ снабдивши, возвратилися въ Украину, а турки, моремъ въ Днѣпръ пришедши, многочисленнымъ войскомъ добували Тавани и Казикермена шесть недѣль и, уронивши великое число турковъ и сына башиного и татаръ, ночю ушли на море, а орды въ Крымъ разбѣжалися.

Тогожъ года Его Царское Величество, бывши въ нѣмецкихъ краяхъ, возвратился и велѣлъ гетману въ Воронежъ до себе пріѣхать.

1698 года на Украинѣ дорожнета въ хлѣбѣ великая была.

1699 года турки съ великороссіянами на 30 лѣтъ и Цесаремъ и другими на 30-же лѣтъ примирилися.

Тогожъ года Яковъ Лизогубъ, полковникъ Чернѣговскій, Августа 9 преставися и погребенъ въ монастыру Елецкомъ Чернѣговскимъ Архіепископомъ Максимовичемъ.

1700 года по Свѣтломъ Воскресеніи Евфимъ Лизогубъ въ Чернѣговѣ полковникомъ учиненъ.

Тогожъ года Сентеврія 13 солнце въ затмѣнѣ было.

Тогожъ года Искра, полковникъ Полтавскій, подъ Ругодинъ ходилъ въ легци, а за нимъ полковникъ Чернѣговскій Евфимъ Лизогубъ съ пушками, которого подъ Смоленскомъ и Обыдовскій, полковникъ Нѣжинскій, за гетмана правящій, догналъ; и за Псковъ ишли совокупно, гдѣ въ пути Борисъ Петровичъ Шереметевъ, по поражкѣ своей отъ Шведовъ подъ Нарвою, стрѣвши, командировалъ полковниковъ вышъ мененныхъ до города Печеръ Псковскихъ; откуду подъѣздами частыми шведскіе повѣты огнемъ и мечемъ пустошили и въ полонъ великое множество позабирали; а Чечеля и Хведька, полковниковъ охочихъ, и Якова Лизогуба, за полковника Черниговского правящого, съ полторою тысячею полку Чернѣговского козаковъ выборныхъ до Вдова-городка, лежачого надъ Чудскимъ озеромъ, оттуду выправилъ для обереженія границъ россійскихъ; шведы же до тогожъ городка Вдова приходили добу-

вать; толькожъ онымъ слушный отпоръ давши, прогнали шведовъ и первыхъ языковъ шведскихъ до Шеремета въ Псковъ послали, а землю шведскую огнемъ и мечемъ плюндровали по именному указу Царского Величества, отъ Шеремета присланному. Тогдажъ Обыдовскій въ Печерахъ Псковскихъ преставися и за его тѣломъ все войско въ Украину возвратилось; а Евфимъ Лизогубъ, полковникъ Чернѣговскій, оставленъ съ охочими двома полками и малою частю Чернѣговского полку козаковъ; о чемъ шведскій король увѣдомившись, прислалъ енерала своего съ девятьмя тысячами добувать Печеръ; токможъ помощію Божою войско его поражено барзо и самого енерала подъ брамою печерскою сердюкъ забилъ, зъ которого добычи не мало ему, козаку тому, Свириду Перебенди, досталось.

Тогожъ года, по Нарвской подъ Ругодиномъ московского войска отъ шведовъ поражци великой, вознесшися гордостью король шведскій, пойшолъ съ войскомъ въ Полщу, Саса зъ полского королевства згонити; а Царское Величество потомъ весь берегъ Балтицкій и городы его крѣпкіе завоевалъ.

Тогожъ года Каменецъ-Подольскій турки Августу королю полскому отдали.

1701 года полковникъ Гадяцкій, Бороховичъ, ходилъ съ запорожцами до Пскова и подъ Ригу съ княземъ Репнинымъ. Тогожъ року Мазепа съ войсками пошелъ было къ Пскову, и изъ Могилева командировалъ полковника Миргородского Данила Апостола съ 15,000 войска козацкого, который и тогдажъ подъ Юревъ Лівонскій ходилъ, гдѣ убито Пашковского, полковника компанѣйского, и погребено его въ Псковскихъ Печерахъ.

1702 года полковникъ Стародубскій, Михаилъ Миклашевскій, съ полками подъ Быховъ ходилъ и, взявши Бѣлчикевича тамъ, партизанта шведского, прислалъ въ Батуринъ и гарнизонъ или залогу свою въ Быховѣ осадилъ.

Тогдажъ Раичъ посыланъ въ Литву противъ шведа зъ запорожцами и подъ Нарву городъ, въ который перво запорожци и

вломились штурмомъ отважне. Тогожъ 1702 року полковникъ Чернѣговскій Евфимъ Лизогубъ съ полкомъ Чернѣговскимъ ходилъ подъ шведскій городъ Орѣшокъ, где съ Петромъ Матвѣевичемъ Апраксиномъ сошедшися, енерала шведского Кренѣгорта збили на рѣчцѣ Ижорѣ и до Канцовъ, городка, надъ Неву прогнали. Тогдажъ и Орѣшокъ, Шлюшинъ-бурхъ, крѣпость Шведская, взята Государемъ Царемъ Петромъ Алексіевичемъ.

1703 года Кичкаровскій, судія полковый лубенскій, съ козаками на башкирцевъ за Волгу ходилъ и стиригъ. Тогожъ года Евфимъ Лизогубъ, полковникъ Чернѣговскій, возвратяся съ подъ Орѣшка въ Чернѣговъ, преставися Мая 30 дня и погребенъ въ Елецкомъ монастырѣ архіепископомъ Іоанномъ Максимовичемъ.

Тогдажъ король шведскій Торунъ въ Литвѣ чрезъ мечь взялъ.

Въ 1704 году гетманъ Мазепа на Перепятисѣ и подъ Любаромъ въ Польщи стоялъ, понеже тогда король шведскій полского короля Августа съ королества согнавъ, а Станислава Лещинскаго протиговалъ, шляхту и костелы грабилъ и церкви и монастырѣ благочестивіе. Тамъ высыпали могилу большую на границѣ.

1705 года Мазепа гетманъ роковалъ зъ войсками въ Польщи и былъ подъ Замостемъ, въ городи Дубнѣ, Слуцку и Минску при Государѣ—Ченѣговского же полковника, Павла Полуботка, зъ его полкомъ и зъ компаніею Танского ординовалъ въ Списков княженіе, где Списного князя убили и партію его разбили.

1706 года Михайла Миклашевского, полковника Стародубскаго, шведы въ Несвѣжѣ городѣ литовской провинціи зъ его 1000 козаковъ, полку зрадецко на свѣтаню зъ кляштора тамошняго паненского напавши, зъ фузіи убили и много прочихъ и зятя его Гамалѣю, иныхъ же въ неволю побрали и капеляна Полчековского, который зъ Новгородка былъ, и Юркевича, Новгородскаго жителя; однакъ многіе, по камяницяхъ запершися, тамъ и Афанасій Покорскій и Андрей Зубрицкій съ прочими запершися, отбилися. Тогдажъ Мировича, полковника Переяславскаго, командированнаго зъ егожъ 1000 козаковъ полку въ Ляховичи, облегъ самъ король швед-

скій и многіе акціи для выпору козаковъ зъ замку отправовалъ; и послано зъ Ляховичъ въ Минскъ до Мазепы гетмана, просячи сукурсу, откуду и посланы съ Неплюевымъ, брегадеромъ, великороссійскіе, а съ Даниломъ Апостоломъ, полковникомъ Миргородскимъ, малороссіяне; токмо не допустя ихъ шведское войско, въ Клецку на долгой плотинѣ (т. е. гребли) узкой дуже—очень, а по сторонамъ багнистое вельмы болото, на которую греблю не совѣтовавъ Апостолъ идти, но перво бы увѣдомился нѣтли засадки? однакъ Неплюевъ непослухавъ; и когда сышелъ на тую греблю зъ войскомъ и вже приходилъ до конця оной гребли, то заразъ шведы и запинили переходъ, рогатками закидавши, и дали стрельбу рѣзкую въ купу и змѣшали таки вельми россійское войско, а такъ много тамъ полегло россійского войска и козаковъ, заледво самъ Неплюевъ, уронъ великій удержавши войска, увойшолъ; а Даніилъ Апостолъ, спѣшившись легко, въ болото впалъ и, копіемъ обороняяся отъ шведовъ, выскочилъ до своего чрезъ силу войска, ругаючи добре гораздъ въ глаза Неплюева, что за своимъ нерадѣніемъ много запропастилъ войска; але особливая казнь Божая была, понеже войско, идучи, многія беззаконія и пакости людемъ творили, а командиры того не смотрѣли и того не карали людей военныхъ, что всегда Богу есть мерзко и нѣтъ уже при такомъ зломъ дѣяніи войска Божой благодати.

О такомъ войскъ россійскихъ переяславцы, осаженые въ Ляховичахъ, чрезъ шведскихъ языковъ певно увѣдомившися розбитю, мусилы, голоду нестерпя и безнадеждные, здатись королеви шведскому, иныежъ поутѣкали, иныежъ побиты; а останокъ съ полковникомъ Мировичемъ за море въ неволю отослани въ Котенборкъ, гдѣ и житіе свое окончилъ полковникъ съ прочими.

1707 года Государь, будучи въ Седневѣ, Чернѣговѣ и Кіевѣ, тамъ Печерскую фортецу заложилъ и велѣлъ освятить при себѣ; тамъ же и Мазепа гетманъ былъ съ войскомъ; а освящалъ Преосвященный Яворскій съ прочими. Какъ закладана крѣпость, великое людямъ было воздыханіе и плачь, понеже двори розметалъ

сады прекрасніе вырубали и жильцамъ велѣно, где хотя жить искать. Но и самому Мазепѣ была скорбъ не малая, понеже матиръ его гетманская была игуменіею въ Вознесенскомъ панянскомъ монастыру, шчо который стоялъ былъ противко самой святой брамы Печерско-лаврскаго монастыря—такожъ былъ упразднень и знесенъ на нижній Кіевъ, на Подолъ на Житнее торжище, где церква Флора и Лавра—оная належала до тогожъ монастыра; а на мейсцу томъ устроилъ по указу арсеналъ военній 1707 году Государь.

Тогожъ року Войнаровскій за рейментаря, сестринечній небожъ Мазепинъ и Скоропадскій, асаулъ енеральній и князь Волконскій ходили зъ войскомъ по за Вислою надъ рѣчкою Вартою по границѣ Цесарской и въ кляшторѣ Ченстоховѣ были, где Яковъ Лизогубъ съ прочими товарищи бунчуковыми былъ же. Тогожъ году посла польского великого, воеводу Мазовецкого, припровадилъ въ Кіевъ Яковъ Лизогубъ, бунчуковый товарищъ.

1708 года подъ Лѣснымъ Государь Царь Петръ Алексієвичъ шведского енерала Левенговпта съ девизіею разбилъ въ осень; тамъ великое сраженіе было и крѣпко съ обоихъ сторонъ мужество показали, где когдабы самъ Государъ не былъ, трудно бы побѣдить и не скоро, бо при шведскомъ енералѣ Левенгоптѣ и фины были, которыхъ пуля не брала;—однакъ помощію Божою побѣждены зостали шведы и самъ енералъ мало ледво увойщолъ до короля шведского Карла, где ему и шпагу велѣлъ отобрать за то, что, за королемъ не шедши, самъ собою, уфаючи на войско, при себѣ какъ бы непобѣдимое, марширувалъ.

Тогожъ года гетманъ Мазепа лѣтовалъ въ Фастовѣ и Бѣлой Церквѣ, тамъ учинилъ чрезъ ксендза факцію съ Шведомъ. Іюня 15 дня подъ Бѣлою Церквою на Борщаговцѣ Мазепа Кучубея, судію енеральнаго, да Искру, полковника полтавского, велѣлъ стяти за то, что они доносили о Мазепиной измѣнѣ и будто неправда ихъ и неправая посяжка на него о измѣнѣ его явилась.

Тогда Яковъ Лизогубъ былъ посыланъ въ Польщу до гетмана коронного Сенявского и резидента россійского, при немъ будучого,

Дашкова. Тогожъ 1708 года Мазепа, змѣнивши Государю своему, присталъ къ шведскому королю, въ Малороссію пришедшему, въ селѣ Дегтяревкѣ, отъ Новогородка Сѣверского верстъ близко 20. Тогожъ года Ноемврія 1 дня Батуринъ Меншиковъ князь Александръ съ войскомъ великороссійскимъ спалилъ и вырубалъ, где были сердюки и охочекоммоніе козаки и надъ ними былъ полковникъ Чечель, который увойшелъ отъ меча хотя былъ, однакъ кумъ его, въ селѣ Обмочевкѣ, когда онъ утѣкалъ и забѣглъ верхомъ обогрѣтись, понеже ввесь обмокъ, да заснулъ на печи, то кумъ пошелъ, ознаймилъ войту и прочимъ и такъ взяли его и поймали и отдали великороссіянамъ; потомъ голову ему въ Глуховѣ утято. Також Филипу, реенту пѣвчихъ, въ Батуринѣ взятому, утято голову въ Глуховѣ и на спицахъ желѣзныхъ на глаголяхъ на площади въ самомъ городи заткнено; и еще войта Шептаковского тамъ же голова. А Фидрику, надъ пушкарями командиру, новокрещеному изъ иноземцовъ, взятому въ Батуринѣ—перво очи выбрано, послѣ въ Сумахъ, слободскомъ городѣ, голову усѣчено и на столпѣ каменномъ такожъ на шпицу желѣзную воткнено въ самомъ городѣ. Много тамъ людей пропало отъ меча, понеже збѣгъ былъ отъ всѣхъ селъ; однакъ за вытрубленіемъ не мертвить, много еще явилося у князя Меншикова, который дать велѣлъ имъ писаніе, чтобъ никто ихъ не занималъ;—многожъ въ Сеймѣ потонуло людей, утекаючи чрезъ ледъ еще не крѣпкій, много и погорѣло, крившихся по хоромахъ, въ ліохахъ, въ погребахъ, въ ямахъ, где паче подушилися, а на хоромахъ погорѣли, ибо, хотя и вытрубленіе було престать отъ кровопролитія, однакъ выходящихъ отъ сокрытія войско заюшеное, а паче рядовые солдаты, понапившіеся (понеже вездѣ изобиліе было всякого напою) кололи людей и рубали, а для того боячися прочіе въ скрытыхъ мѣстахъ сидѣли, ажъ когда огонь обойшелъ ввесь городъ, и скрытыи пострадалы; мало еднакъ отъ огня спаслося и только одна хатка, подъ самою стѣною вала отъ запада стоячая, уцѣлела неякогось старушка; церьковъ же въ замку деревянная сгорѣла, въ городѣ Тройцы Святой каменная,

верхами и работою внутрь огорѣла, а церковь Николая каменная недороблена была и уже отъ прошлого 708 года до 1742 пустый городъ и замокъ и церкви въ городѣ и на Гончаривцѣ были.

46. — Тогдажъ Иванъ Скоропадскій въ Ноемвріе месяцѣ при присутствіи Государя въ Глуховѣ избранъ въ гетмана вольными голосами. Тогдажъ оставлены аренды и покуховный сборъ установленъ, ибо при Мазепѣ аренды были вездѣ. Тогожъ року король шведскій зимовалъ перво въ Ромнѣ, потомъ въ Гадячу на 1709 рокъ. Тогдажъ предъ Рождествомъ Христовомъ донци и великоросіяне напавши на Роменъ, зграбовали. Гетманъ же Скоропадскій въ Лебединѣ зимовалъ а весновалъ въ Лукоми. Тогожъ года въ Мартѣ послѣднихъ чиселъ Костя кошовый въ Будыщи Великомъ до Шведа пришолъ кланятися отъ всѣхъ запорожцевъ по наущенію Мазепиномъ.

Тогожъ року малороссіяне вездѣ на квартерахъ и по дорогамъ тайно и явно шведовъ били, а иныхъ живыхъ къ Государю привозили, разными способами бьючи и ловлячи блудящихъ, понеже тогда снѣги великіе были и зима тяжкая морозами, отъ которыхъ премного шведовъ погинуло; а хотя мало отъ войска какіе шведы удалялись, то тотъ уже и слѣду не зискалъ, блудили и такъ ихъ люди ловили, или, подкравшись ласкосердіемъ будьто, убивали; тожъ чинили шведомъ и за фуражомъ издячимъ и отъ того много войска шведского уменьшылося. Тогдажъ шведовъ, прійшовшихъ подъ городокъ Мглинъ, сотенный полку стародубовского, много побито и зъ города прогнано;—однакожъ послѣ всѣ зъ городка выступили въ лѣсы, а король шведскій самъ пришолъ и стоялъ болше недѣли у Мглинѣ 1708 года, ишовши еще къ Полтавщинѣ.

Тогожъ 1709 года полковникъ Миргородскій Даніилъ Апостолъ, Мазепою заведеный, откинувшись отъ него тайно, увойшолъ въ сторону Государеву и милость получилъ.

1709 года Іюня 27 дня подъ Полтавою была Его Царского Величества зъ шведскимъ королемъ баталѣя главная (понеже чрезъ мало не годъ въ разныхъ мѣстахъ разною фортуною на Украинѣ

и въ слободкахъ были якъ бы партикулярные потички и по городкамъ, какъ то въ Веприку) и надъ нимъ преславная викторія здѣлалась, на которомъ мѣстѣ Яковъ Лизогубъ, енеральный бунчужный, по указу Монаршому могилу великую высыпалъ, а король шведскій и Мазепа зъ пляцу утѣкали чрезъ Днѣпръ до Бендеръ; енералы же его и войско отсталое здалось подъ Переволочною, а иние въ Днѣпри потонули, утекаючи,—больше же на пляцу полегло паче отъ гарматъ, на которые сами шведы ослѣпъ налѣзали выколовъ въ двое россіяновъ, а паролю не додержавъ иза два дни упредивъ; понеже пароль положили между собою главную дать малы енеральную баталѣю 29 дня Іюнія на день Св. Апостолъ Петра и Павла, но король шведскій вѣроломный 27 ночью еще передъ свѣтомъ, нечаянно па армію напавъ и шанецъ двое выколовъ, на главныи шанцы съ пушками многими наскочилъ, самъ безъ всякихъ пушокъ будучи, где й погибло войско его.

Тогожъ 1709 напередъ баталѣй Палѣй Семенъ зъ Сибиру зысканъ и на баталіи Полтавской непріятелю зламаному не давалъ ободритись. Тогожъ года бунчужный енеральный Яковъ Лизогубъ посыланъ въ Полтаву съ компаніею для обережности отъ непріятеля, где и роковалъ и Черняка полковникомъ устроилъ.

Тогожъ року по баталѣи и викторіи Его Царское Величество былъ въ Кіевѣ и торжествовалъ и князя Меньшикова женилъ на Арсеніевой дочери. Мазепа вскорѣ за Днѣстромъ пропалъ въ Бендерахъ городѣ турецкомъ и тамъ погребенъ; сказують отруился, въ глубокой старости будучи—далеко за девяносто лѣтъ пагубного житія своего.

Послѣ котораго Филиппъ Орликъ, его Мазепы писарь енеральный, отъ запорожцовъ учиненъ гетманомъ, который великіе розрухи за Днѣпромъ чинилъ въ народѣ, отводя лестію и силою городы и съ ордою подъ себе горначи; а навпослѣ въ шведскій край за королемъ пошелъ; а оттуду, сказують, въ Францію до Парижу пробрался зъ великимъ богачествомъ, заповидованнымъ ему Мазепою; где напотомъ выдалъ дочь свою за значного якогось

дюка, князка французкого или-же герцога; и такъ зчезла напотомъ и самая память згасла о немъ, яко измѣнника клятвопреступного.

Тогдажъ въ Лубнахъ и Прилукѣ гетманъ Скоропадскій съ генераломъ Бутурлинымъ зимовали.

1710 года моровая язва великая, перво въ Кіевѣ, потомъ въ Чернеговѣ, Седневѣ, Переяславѣ, Сосницѣ и прочихъ мѣстахъ и селахъ была; на людей и на скотѣ падежъ: на скотѣ и посляжъ отъ шведщины въ разныхъ мѣстахъ мало не по всякъ годъ падежъ проявлялся, *даже до 742 года, въ которомъ я писалъ сію гисторійку.*

Тогожъ года саранча великая чрезъ Кіевъ шла: оттуду почитай во всей Малороссіи роспирялася и на Сѣверянскихъ странахъ въ Стародубщинѣ была и шкоды великіе въ хлѣбѣ починила; а отъ икры оной родилась еще чрезъ два года и шкоды чинила такожъ.

Тогожъ 1710 года Ригу, Выборгъ, Діяментъ, Перновъ и фортецу Ревель у шведовъ взято великороссійскими войсками.

1711 года Его Царское Величество, Государь Царь Петръ Алексіевичъ зъ войскомъ былъ надъ рѣкою Прутомъ, противу турковъ; где тяжело было всему войску отъ турецкого войска, понеже почитай турковъ десять на всякого россійского воина, такая сила турецкая была и не было уже провіанту: который шолъ до войска съ казною, той татаре съ запорожцами розбили и людей мало что увойшло, а въ войску кромѣ недостатку провіанта безводіе и лошадямъ не было паши, понеже турки все тое отняли, не допуская ни до чего; и такъ съ урономъ Государь примирился.

Тогдажъ противъ князя Шеремета Бориса Петровича, зъ подъ Прута возвращающагося, въ Кіевъ посыланъ былъ отъ гетмана Скоропадского бунчужный енеральный Яковъ Лизогубъ.

Тогожъ года Государь Царевичъ Алексѣй Петровичъ понялъ себѣ въ супружество принцесу Беверенскую, сестру Цесаревой.

Тогожъ года гетманъ Скоропадскій съ полками до Самары и до Камяного Затону ходилъ и оные городы по указу разорилъ.

По приговору мирныхъ трактатовъ и Азовъ отданъ туркамъ, а Тавань городъ разоренъ.

Тогдажъ гетманъ зимовалъ зъ войсками въ Гадячемъ, а бунчучный енеральный Яковъ Лизогубъ съ компанѣями оставленъ въ Санджаровахъ съ генераломъ Бутурлинымъ Иваномъ Ивановичемъ для обереженія.

Въ томъ же году прежде подъ Прутомъ акціи ханъ крымскій Асламъ-Герей съ ордою въ слободахъ былъ, гдѣ два городки: Старые и Новые Водолаги взявши, въ неволю людей забралъ, которыхъ уже, въ Крымъ провадячихъ, будучій зъ войсками бунчужный енералный Яковъ Лизогубъ командировалъ тысячь больше трехъ душъ: отгромили и въ Полтаву препроводили, а оттуда отпустили по указу во своя домы.

1712 года перво армія великороссійская въ Малороссіи квартерами остановилась зимовать и сустентацію на себе и коней получать стали зъ городовъ и селъ малороссійскихъ.

Тогожъ года енералъ Ренъ, иноземецъ, по указу, заднѣпровскихъ людей отъ польскихъ сторонъ и границъ перегналъ на сию лѣвую сторону Днѣпра, а иные въ Кіевѣ остались жить; Бѣлую же Церковь, Чигринъ, Фастовъ, Рожевъ, Бышовъ, Гороховатку, окроме толко города Василкова, а всѣ иніе прочіе городы и села заднѣпровскіе правой стороны отдано ляхамъ.

Тогожъ года на комисію турецкую Василій Жураховичъ, асаулъ енеральный, и Яковъ Лизогубъ, бунчужный енеральный, при вицъ-губернатору Калачову, совокупясь съ турецкими комисарами, межъ Орелю и Самарою началы сыпать могилы, межуючи землю россійскую отъ турецкой; которые могылы сыпалы ажъ до Темерника, рѣчки къ Дону притяглой.

1714 году Дмитрій Горленко Прилуцкій зъ зятемъ и писаремъ Орликовскимъ Максимовичемъ, и Ломиковскимъ, и Антоповичемъ пришли волею отъ Бендеръ въ Малороссію и по указу велено имъ жити на Москвѣ свободно.

Тогожъ року Шереметъ Борисъ Петровичъ зъ войсками великороссійскими, а гетманъ Скоропадскій зъ малороссійскими лѣтовали

подъ Кіевомъ и окопъ большій около войска сдѣлали на горѣ Кіевской Кудрявцы, что надъ Гончарами и Кожемяками, где протекаетъ древнѣющая рѣчка Кіянка въ низу.

Тогожъ года Михаилъ Борисовичъ Шереметевъ зъ турецкой земли до Кіева препровоженъ мертвый (будучій аманатомъ т. е. заставою отъ государя у турка) и погребенъ въ Печерской обители.

1715 года Сулима, хорунжій енеральный съ 10,000 войска козачого посыланъ робыть каналы до озера Ладоги и на пути умрс. Ладога озеро близко великого Новогорода, геть за Петербургъ; зъ него Нева рѣка вытекаетъ; озеро очень великое длиною и шириною да и страшное, понеже рѣдко когда тихо стоитъ и въ суднахъ на оное со страхомъ смертнымъ развѣ пускаются и почитай въ отчаяніи.

Тогожъ года бунчужного енеральпого Якова Лизогуба послано въ Стародубъ для охраны козаковъ отъ Александра князя Меншикова, и правилъ тамъ чрезъ цѣлый годъ за цѣлого полковника Стародубовскаго. Сей Менщиковъ, взявши подъ свое владѣніе Почеповскую волость, отъ гетмана Скоропадскаго уступленную, великіе утиски и разные мордованя козакамъ Почепскимъ дѣлалъ, хотячи въ подданство подгорнуть себѣ; такожъ Мглинъ мѣстечко и сотню туюжъ налегалъ подъ свое владѣніе подбить, устроилъ же былъ крѣпость за городомъ Почепомъ и за рѣкою земляную и палаты каменные коштовныи и мистерныи мастеромъ нѣмецкимъ и церковь каменную до заломовъ устроивъ на кшталтъ батуринской Троицкой, и назвалъ тую крѣпость Александрополь; однакъ все тое спустѣло, когда его, Менщикова, взято въ сылку на Сибиръ, где и животъ свой окончилъ и, хотя не насытный былъ почитай не малою честію государства, однакъ халупою, сказують, въ хладномъ Березовѣ житіе окончилъ и сажень земли тѣлу своему только всего занялъ, да и то въ глубинѣ.

1716 года Его Царское Величество Государь Петръ Алексіевичъ въ своемъ лицу ходилъ въ нѣмецкіе страны для визитаціи оныхъ и куріозитета.

1717 года зъ Парижа, гдѣ у французского короля гостилъ, Его Царское Величество, возвратился въ Петербургъ и былъ въ Москвѣ, куда и гетманъ Скоропадскій съ старшиною издилъ привѣтствовать, откуду бунчужного енерального Якова Лизогуба съ княземъ Хотяновскимъ выправлено на Украину, и издили по всѣмъ полкамъ съ грамотою, публѣкуя наслѣдникомъ Цесаревича отъ Екатерины Алексіевны Петра Петровича; и всѣхъ чиновъ до присяги приводили, а гетманъ съ старшиною, вслѣдъ за Государемъ, въ С.-Петербургъ ѣздили съ Москвы.

Тогдажъ Апрѣля 22 дня съ понеделника на вторникъ свѣтлой недѣли Воскресенія Христова монастыръ Печерскій погоривъ ввесь и на церкви каменной верхи погорѣли и внутри иконостасъ и мощи святыя Іуліяніи згорѣли и ввесь скарбецъ сгоривъ, а во второй недѣлѣ при выѣздѣ зъ Кіева князя Хотяновскаго нижній городъ Кіевскій т. е. Подолъ мало не ввесь выгоривъ, а на ратуши дзекгаръ чудесный, где Архангелъ Михаилъ копіемъ во время пробитя часовъ змѣя во уста билъ столко, сколько часовъ ударяло, згоривъ; лавки всѣ погорѣли и церковъ соборная.

Тогдажъ гетманъ Скоропадскій съ Петромъ Андреевичемъ Толстымъ посваталъ свою дочь за Толстого сына. Тогдажъ Петръ Толстого сынъ на дочери гетмана ожснился въ Глуховѣ.

Тогожъ года преставися Царевичъ Петръ Петровичъ.

Тогожъ года фельтмаршалъ Борисъ Петровичъ Шереметевъ умре; сей благочестивый былъ истиный восточныя церкви сынъ, ревнитель по благочестіи, хранящій право и судъ, обиды чинить подъ жестокимъ наказаніемъ запрещающій; того ради честь ему Богъ даровалъ и мужество во бранехъ, и страхъ на непріятели, яко въ варяжескихъ странахъ (то есть въ шведскихъ), дѣтей устрашаючи, пословица произнеслась такая: „молчи, молчи!—Шереметъ возьметъ“.

1718 года Іюля 6 дня зъ Кіева выѣхалъ по указу Митрополитъ Іоасафъ Кроковскій съ конвойнымъ офицеромъ и попроваженъ въ Москву. Да тогожъ года и церковъ Сошествія Св. Духа по

выѣздѣ архіерейскомъ заразъ загорѣлась на Подолѣ и згорѣла; съ нимъ же Митрополитомъ Архимандритъ Печерскій Іоаникій Сенютовичъ попроваженъ и сей потомъ возвращенъ на архимандрію, а Митрополитъ Кроковскій въ пути, идучи до Петербурга, умре въ великомъ Новогородѣ и тамъ погребенъ въ соборѣ Архіереемъ Косовскимъ.

Августа 23 дня тогоже 1718 года былъ холодъ великій, отъ котораго ярина поздняя спортилась, а потомъ частіе другіе морозы.

Тогожъ года по указу Государевомъ посланъ былъ бунчужный енеральный Яковъ Лизогубъ съ пятьма персонами знатными, а именно въ Кіевъ для помиркованія всѣхъ тамошнихъ монастырскихъ заводовъ отъ всѣхъ монастырей, а паче Печерского и Выдубицкого, где чрезъ цѣлый годъ бавылыся.

Тогожъ года напередъ Мая 8 дня былъ морозъ великій и снѣгъ прикрилъ былъ землю, по которому порошею ловили зайцовъ и разъ по разъ три дни были морозы.

Тогожъ 1718 года Государь Царь Петръ Алексіевичъ при государственныхъ коллегіяхъ и святѣйшій правительствующій Синодъ учредилъ, а перво-престольныхъ патріарховъ оставлено въ служеніи возглашать.

Тогожъ года духовенство знатнѣйшее, т. е. архіереи, архимандриты, игумены, зъ Великой такъ и зъ Малой Россіи зъѣздылысь въ Москву для подписанія духовного регламента (или устава), который выпечатанъ въ С.-Петербургѣ, и такіе знатные духовенства персоны на томъ регламентѣ подписались.

1719 года князь Александръ Менщиковъ былъ на Украинѣ въ постъ великій, которого гетманъ Скоропадскій съ старшиною встрѣчалъ въ Шептакахъ и тамъ пріймовалъ солеинитеръ; оный же Менщиковъ гостилъ въ Гадячемъ и на многіе его вымысловъ требованія отвѣтствовалъ гетманъ письменно, а паче о Почепщинѣ, куда издилъ гетманъ съ старшиною; а послѣ въ Глуховѣ у гетмана гостилъ. Того жъ 1719 года князь Менщиковъ заѣхалъ межею до Почепа Мглинскую и Бакланскую сотнѣ, за что такожъ

и за владѣнія козаковъ Почепскихъ гетманъ имѣлъ великую ссору и билъ челомъ Государю, и велено ему Менщикову всего уступить.

1720 года гетманъ Скоропадскій многолюдно проѣзжался зъ Глухова до Нѣжина къ зятю своему Петру Толстому, полковнику Нѣжинскому.

1721 года въ Нештаттѣ городѣ состоялся миръ съ шведами много полезный Россіи.

Тогожъ года Государь Петръ Алексіевичъ данную себе отъ всего государства титулу: Петра Великаго, Отца отечествія, Императора Всероссійского, принялъ и торжествовалъ о мирѣ въ Москвѣ.

Въ томъ же году заранѣе Павелъ Полуботокъ чернѣговскій, да Андрей Марковичъ лубенскій полковникъ зъ 10,000 войска ходили до Ладоги озера—робыть каналы, гдѣ премного козаковъ вымерло и почитай половина заледво выйшла оттудова.

1722 года Скоропадскій гетманъ въ Москвѣ поздоровленія Государю миромъ и тишиною Императорскою приносилъ. Тогожъ года гетманъ съ полковниками въ Москвѣ присягу чинили на содержаніе устава воли монаршей, о чемъ и по всей Малороссіи присяга былажъ.

Тамъ же въ Москвѣ состоялся Императорского Величества Петра Великого указъ быть въ Глуховѣ Коллегіи Малороссійской, о чемъ и манихвесты печатные въ Малую Россію присланы отъ верховной апелляціи, и о зборахъ. Коллегія сія была ажъ до 1728 года: много людей значнихъ помордовано, здѣрства всякимъ образомъ вымышляно, кабалы, будьто въ нуждѣ позичалъ кто деньги, взымано, а тое дѣлано, чтобъ помочь въ дѣлѣ чінмъ; такого фортелю употребляли члены коллегійскіе, а что готовизною доили, тое не въ числѣ—выдоили добре Малоросію. Тогдажъ по жалобѣ гетманской на князя Менщикова принужденъ онъ лишніе земли отъ Почепа уступить и козаковъ сотнѣ Почепской.

Тогожъ года на канальную работу ходилъ полковникъ полтавскій Чернякъ съ 10,000 козаковъ.

Тогожъ года 1722 Его Императорское Величество былъ

въ Астраханѣ и ходилъ моремъ Каспійскимъ въ Персію, где Дербентъ городъ, доставши, своимъ гарнизономъ учредилъ и другіе провинціи горскихъ черкесовъ приклонилъ войною подъ свою державу.

Тогдажъ за море тоежъ и козаковъ 10,000 съ полковникомъ Миргородскимъ, Даніиломъ Апостоломъ, ходили при Государѣ, где при Сулакѣ и крепость Креста Святого заложена и послѣ устроена.

Тогожъ года гетманъ Иванъ Скоропадскій, повернувшися зъ Москвы, въ Глуховѣ умре Іюля 3 дня и погребенъ въ Гамалѣевскомъ дѣвичемъ монастырѣ, его коштомъ сооруженномъ. Тогожъ Іюля 20 дня, прибывши въ Глуховъ, брегадиръ Веліяминовъ устроилъ Коллегію и учреждены зборщики, которые собирали по городамъ доходы отъ всего изо всѣхъ чиновъ и зъ духовенства необходно по указу.

1723 года полковникъ чернѣговскій, Павелъ Полуботокъ, съ старшиною енеральною: судіею Чернышемъ и пысаремъ енеральнымъ Савичемъ самъ треть позваны въ Петербургъ, где опослѣ за остатние челобитя взяты подъ арестъ и пожитки ихъ описаны на Государя чрезъ бригадира Румянцева, присланого зъ Петербурга, который тогда и во всѣхъ полкахъ малороссійскихъ ѣздилъ спрошуючи, нѣтъ ли отъ старшинъ обѣдъ чернѣ? а, возвратяся, выслалъ 1724 года въ мѣсяцѣ Мартѣ и остальныхъ енеральныхъ: асаула Василія Журакоского, да бунчучного Якова Лизогуба, правящихъ тогда Малою Россіею, въ Петербургъ; тудажъ и Миргородскій полковникъ, Даныло Апостолъ повезенъ, где на особливыхъ квартерахъ зоставалы за карауломъ годъ, а три годы безъ караула, а пятый годъ на Москвѣ. Тогдажъ полковники великороссійскіе: въ Стародубѣ—Пашковъ, въ Чернѣговѣ—Михайло Самсоновичъ Богдановъ, опредѣлены.

Тогожъ 1723 года 10,000 козаковъ съ командиромъ Андреемъ Марковичемъ, полковникомъ Лубенскимъ, на Сулакъ ходили. Тогдажъ подъ осень 12,000 козаковъ и старшина и бунчуковіе

на Коломакѣ при князѣ Галицынѣ собиралися съ командиромъ Даниломъ Апостоломъ Миргородскимъ.

1724 года Его Императорское Величество Петръ первый, любезнѣйшую свою супругу, Екатерину Алексіевну, Императрицу, на Москвѣ въ соборѣ вѣнча царскою діадимою зъ великою церемоніею.

Тогожъ года, по взятіи Василія Жураховского, асаула, и Якова Лизогуба, бунчучного енеральныхъ въ Москву, отъ Румянцева правители: Левенецъ, бывшій полковникъ Полтавскій, да Мануйловичъ, сотникъ глуховскій, и Федоръ Гречаный учреждены.

Тогожъ 1724 года Полуботокъ, полковникъ Чернѣговскій, въ Петербургской крѣпости умеръ и Кирпичъ, асаулъ полковый Переяславскій и Волотковскій, канцеляристъ енеральный старшій.

Тогожъ года еще 10,000 козаковъ войска на Сулакъ ходили съ Михайломъ Милорадовичемъ Гадяцкимъ, откуду ледво третяя доля возвратилась—вымерлы.

1725 года Петръ I, Императоръ Всероссійскій, преставися Генваря 28 дня.

Тогдажъ Государиня Императрица Екатерина Алексіевна державу воспріяла и многихъ магнатовъ въ ссылку позасылано.

Тогожъ года Семенъ Савичъ, писарь, Иванъ Чернышъ, судія, Василій Жураховскій, асаулъ, Яковъ Лизогубъ, бунчучный енеральный—зъ подъ аресту уволены, а Данило Апостолъ, полковникъ Миргородскій, отпущенъ въ полкъ свой и всѣ домы отъ карауловъ уволены и роспечатаны и всѣ имъ пожитки возвращены кромѣ лошадей, червонцевъ и евфимковъ.

Тогожъ году бунчуковые товариство въ Кгилянъ командированы и съ ними 20,000 козаковъ съ Семеномъ Лизогубомъ; и въ томъ походѣ бавылысь бунчуковые до трехъ годъ и иніе и до пяти, акціи зъ горскими черкесами отправуючи; въ якомъ походѣ Антоній Андреевичъ Лизогубъ, бунчуковый товарищъ, умеръ и погребенъ въ Астрахани епископомъ Лѣницкимъ. Тогожъ года Савичъ, писарь енеральный, въ Петербургѣ, уже на волѣ, умеръ и

погребенъ въ Невскомъ монастырю епископомъ Епифаніемъ Тихорскимъ.

1626 года вмѣсто похода низового по указу съ полковъ малороссійскихъ деньгами дано въ казну отъ 5000 козаковъ, опредѣленныхъ собраніемъ, именно за всякого по три рубли.

1727 года Государиня Императрица Екатерина Алексіевна преставися.

Тогдажъ Великій князь Петръ Алексіевичъ младолетній на престолъ Россійской Имиеріи вступилъ.

Тогожъ року, по взятіи старого Толстого и прочихъ чиноначальниковъ, велено и сыну его выѣхать зъ Нѣженского полковничества въ Великую Россію, а вмѣсто его присланъ Иванъ Хрущевъ въ Нѣжинъ на полковництство.

Тогожъ, 1727 года, по указу, зъѣхавшись старшина и чернь въ Глуховъ, вольными голосами обралы гетманомъ Данила Апостола, бывшаго полковника Миргородского въ присутствіи министра Государева Наумова и дали ему также войсковіе клейноти зъ великою церемоніею.

Тогдажъ сынъ гетманскій, Павелъ Апостолъ, учиненъ на мѣсцу отцевымъ полковникомъ Миргородскимъ, да тогдажъ передомъ Андрій Марковичъ отъ полковництва Лубенскаго отлученъ; въ то время Василія Кочубея устроено полковникомъ Полтавскимъ; тогожъ времени князь Меншиковъ высокопочтенній, по обрученіи дочери своей Императорскому Величеству, взятъ подъ караулъ и посланъ въ ссылку съ прочими, о которого указовъ неслушаніи публиковано.

Тогдажъ подъ елекцію гетманскую присланы указы Императорскіе.

1628 года зимою ѣздилъ гетманъ новый, Данило Апостолъ, въ Москву, где даны ему рѣшительные статѣ и грамоты на гетманство.

1729 года присланіе: подскарбій одинъ малороссійскій Андрей Марковичъ, бывшій полковникъ Лубенскій, а другій великороссійскій Иванъ Мякитинъ для сборовъ указныхъ въ Малороссіи.

Тогожъ года и опредѣлены и присланы къ гетману въ Глуховъ старшина енеральная, изъ кандидатовъ по указу выбраные, именно: обозній Яковъ Лизогубъ, судія енеральный Михайло Забѣла, другій Андрей Кандыба, асаулъ Федоръ Лысенко, другій Иванъ Мануйловичъ, хорунжій Якимъ Горленко иначей тоже Гречаный, бунчучный Иванъ Борозна; и дали онымъ деревни на чины.

Тогожъ 1729 года по пунктамъ рѣшительнымъ опредѣлены зъ духовныхъ и мирскихъ персоны для переводу и своду книгъ правъ малороссійскихъ, которые и дѣлали ажъ до окончанія 1742 года.

1730 года Петръ вторый, Императоръ, прежде веселія своего, которое имѣло бытк съ обрученою Его Величеству дочерью князя Долгорукова, зъ оспы умеръ въ Москвѣ, где былъ и гетманъ Апостолъ съ старшиною въ то время, и на его мѣсцу правилъ обозній Яковъ Лизогубъ въ Украинѣ.

Тогдажъ Государиня Царевна Анна Ивановна, Курляндская герцогиня, на престолъ монархіи всероссійскій, упрошена отъ сенату и всѣхъ чиновъ чрезъ князя Василія Лукича Долгорукова, зъ Митавы пріѣхать изволила и воспріяла скипетръ и нѣкоторіе чиноначальники посланы въ ссылку тогдажъ по коронаціи.

Тогожъ года Февраля 4 противъ 5 въ ночь 1 часа великіе знамена на небеси были: отъ восходу до заходу кровоогненная дорога, а отъ полуночи свѣтлость великая и тое тривало до полунощи.

Тогожъ года пожалованъ въ полковника Лубенскаго гетманичъ Петръ Апостолъ.

Тогожъ года Дмитрій Горленко зъ Москвы до дому отпущенъ на Украину.

1731 года по указу Ея Императорскаго Величества Данило Апостолъ, гетманъ, ѣздилъ въ Москву, где пожалованъ кавалеріею Александра Невскаго, а до повороту его правилъ въ Глуховѣ обозній енеральный Яковъ Лизогубъ Малороссіею.

Тогожъ года 20,000 козаковъ, а мужиковъ 10,000, съ Анто-

ніемъ Танскимъ, полковникомъ Козелецкимъ или Кіевскимъ, ходили къ Берестовой робыть линіи, где и крѣпости подѣлали.

Тогожъ года подъ осень для нѣкоторой тривоги отъ татаръ ходили походомъ воинскимъ полки козацкіе къ Орелѣ, иные же, не доходя, вернулись по указу въ домы свои.

1732 года на работу той же линіи еще послано козаковъ 20,000 а посполитыхъ 10,000 съ Прилуцкимъ полковникомъ Кгалакганомъ.

1733 года король польскій Августъ второй умеръ.

Тогдажъ къ границѣ Литовской отъ Стародуба и за границу въ Литву, для удержанія курфирста саксонского Августа третьяго на королевствѣ польскомъ, а для выгнаня зъ Польщи обраного повторно на королевство польское Лѣщинского, войска великороссійскіе и козацкіе 10,000 тысячъ при командиру обозному енеральному, Якову Лизогубу, и бунчуковые товарищи 100, ходили; где Лещинского перво зъ Варшавы зъ его союзниками выгнали, потомъ зъ Кгданска отъ превеликого штурму рачилъ уступить лоткою по просту (одѣтый) въ мѣсто рыбака и, до Кролевца пруского забѣгши, тамъ спасся, а его сенаторовъ и арцибискупа примаса Гнезненского, его промоторовъ, по взятіи Кгданска забрали въ полонъ, за продерзость-же съ кгданскихъ жителей взято два миліоны ефимковъ, то есть талярей битыхъ. Обозному-же енеральному съ козаками велено зимовать въ разныхъ мѣстахъ литовскихъ: въ Брестю Литовскому, Яновѣ, Вильнѣ, Гроднѣ, где поморокъ явывся, и тамъ ляховъ, козаковъ и жидовъ много вымерло чрезъ три месяци; тамъ же бунчуковыхъ зъ десятокъ умерло, зъ которыхъ Семенъ Лизогубъ и Яковъ Полуботокъ и погребены въ Базиліанскомъ кляшторѣ за Гродномъ. По многихъ-же акціяхъ зъ поляками въ разныхъ мѣстахъ, зійшлыся подъ Сельцами: съ нашей стороны князей Вишневецкихъ, Радзивиловъ, и россійскіе войска, съ противной стороны съ Поцѣевскимъ войскомъ, которое при помощи Божіей розбивши, арматъ 14 и весь ихъ обозъ забралы и многое множество румаковъ, цукговъ, каравановъ, суконъ, серебра, рон-

довъ, оружа, бунчукъ и булавъ двѣ подъ каменемъ дорогимъ взяли; которые отъ козаковъ булавы и бунчукъ енералъ командующій, Левъ Измайловъ, отобравши, въ Петербургъ отослалъ; тамъ подъ Сельцами много паніенъ солдаты покололи, не щадя и дѣтей, у сосецъ будучихъ, паче сердячись, что имъ за ими, ляхами противными, волокита тяжкая, тожъ и козаки рядовые дѣлали.

Тогдажъ обозній енеральный, Яковъ Лизогубъ, бавился въ тыхъ литовскихъ краяхъ съ командою годовъ два и по указу Государыни зъ Барбаришокъ отпущенъ чрезъ Курляндію, Ригу и Псковъ до Петербурга, где у Ея Императорского Величества получивши милость, отпущенъ на Украину, а остальная часть команды его и третій годъ пробывала въ Польщи, Поцѣевскую и Пашковского партіи прогоняючи.

Тогдажъ, приходя подъ Брестъ Литовскій, видѣло все войско дивную комету на небѣ.

Тогожъ года полковникъ лубенскій, Петръ Апостолъ гетманичъ, надъ десятю тысячей козаковъ, а посполитыхъ 10,000 къ Орели на линѣю командиромъ ходилъ для работы лѣніи.

Тогожъ года въ Маѣ мѣсяцѣ гетманъ Даніилъ Апостолъ заболѣзновалъ на паралежъ и для того генералъ Нарышкинъ по указу правилъ малороссійскими дѣлами, толькожъ подъ именемъ гетмана.

1734 года Генваря 17 дня помянутый гетманъ и кавалеръ Даніилъ Апостолъ окончилъ животъ свой, которого тѣло при особливой церемоніи погребено въ Сорочинцахъ, въ каменной, отъ него сооруженной, церкви, архіепископомъ кіевскимъ Рафаиломъ Заборовскимъ. А за живота своего еще гетманъ Апостолъ послалъ Кгалагана, полковника прилуцкого, въ Польщу коронную съ 5000 войска козацкого для ускромленія Лещинского партизантовъ, который, бываючи зъ войскомъ по разныхъ мѣстахъ: въ Дубнѣ, Замостѣ и Львовѣ, многіе акціи съ поляками чрезъ три года отправовалъ и ляховъ команды гетмана Потоцкого прогналъ. Тамъ же былъ и Карпъ Часныкъ, полковникъ компанѣйскій, съ компанѣею и въ одной

акціи, когда разбили ляховъ и сынъ его Часнока, Петръ Часныкъ, угнался за ляхомъ Хоментовскимъ далеко, то тотъ Хоментовскій, утекая, стрелилъ на него съ пистоля, и попала пуля въ рукавъ панцырный и прошла скрозь отъ правой стороны до лѣвой грудьми; и на томъ мѣстѣ звалился съ коня и умеръ, а тымъ временемъ Хоментовскій увойшолъ.

По учиненомъ о смерти гетмана Даніила Апостола зъ Малороссіи извѣстію въ Петербургъ, была оттуда прислана милостивая Ея Императорского Величества грамота съ обѣщаніемъ постановленія нового гетмана и увевненіемъ Еяжъ Императорского Величества милостію, что имѣетъ Малую Россію содержать по статьямъ Богдана Хмельницкаго, а тымъ временемъ, покаместь тое збудется, поручено правленіе гетманства сенатору и генералу-лейтенанту Семену Ивановичу Нарышкину купно съ малороссійскою енеральною старшиною Малороссіею править, въ которомъ числѣ, яко первенствующая зъ малороссійскаго генералитету персона, войсковый енеральный обозній, Яковъ Лизогубъ, былъ опредѣленъ указомъ Ея Императорскаго Величества; но оные указы, посланые съ Петербурга до обозного въ Польщу, отъ ляховъ противной стороны Поція перенятн, однакъ, за поворотомъ зъ Польщи въ Малую Россію опредѣлено указомъ Еяжъ Императорскаго Величества быть емуже обозному въ судѣ енеральномъ.

Тогожъ года князь и генералъ аншефъ Алексій Ивановичъ Шаховскій, будучи выправленъ зъ великороссійскими войсками въ Польщу, оттоль въ скорости Ея Императорскаго Величества указомъ возвращенъ въ Малую Россію для правленія съ старшиною енеральною малороссійскимъ гетманствомъ, который за прибытіемъ своимъ въ Глуховъ, Марта 8, объявилъ всей енеральной старшинѣ, что полѣцено ему всема, до гетмана стягаючимися, дѣлами съ оною старшиною правити.

Тогожъ года за правленія своего князь Шаховскій, будто для полегкости рядовымъ козакамъ, учинилъ былъ тридцати тысячное число выборныхъ козаковъ, которые всегда бы имѣлись въ пого-

товности къ военному походу, а помоществованіе онымъ чинено бъ зъ рядовыхъ козаковъ ведлугъ описей кгрунтовыхъ; но тое выборство рядовыхъ козаковъ въ скорости отмѣнилось для того, что чрезъ оное помоществованіе почалы были рядовые козаки до крайняго приходить знищенія, и указомъ повелено всѣмъ ити въ походъ.

Тогожъ года за правленія князя Шаховского публиковано по всей Малороссіи козачихъ а паче урядничихъ сыновъ на попы не допускать и въ черпци ихъ не постригать.

Тогожъ года за правленія князя Шаховскаго публиковапо по всей Малороссіи пороховъ никому приватно не робыть и не продавать, но оный бы покупать зъ артиллеріи енеральной малороссійской.

Тогожъ года войска великороссійскіе, повернувшися зъ подъ Кгданска, просто въ Крымъ первое учинили нападеніе, куда и малороссійскіе войска были ордипованы подъ командою асаула енеральнаго, Ѳеодора Лысенка, где нагайцовъ толко зъ степовъ розогнали до Перекопу.

Тогожъ года архіепископъ Казанскій Иларіонъ Рокгалевскій присланъ въ каѳедру Чернѣговскую архіепископомъ же; былъ очень жестокъ; пріѣхалъ въ Чернѣговъ Іюля 31 дня, а Ноября 23 на 24 день въ почи паралежемъ зъ лѣвой стороны зараженъ, хотячи служеніе въ церкви св. Великомученици Екатерины имѣть; послѣ по нѣкоторому дѣлу въ келіи своей былъ за карауломъ; послѣ декградованъ зъ архіепископіи: жить бы ему въ Печерскомъ на дальнихъ пещерахъ, 1738 года; но и тамъ, нѣчто на іеромонаха Сосипатра Королка-Карповича, бывшого намѣстника катедры Чернѣговской, при немъ же, когда отъ ярости выговорилъ, а тотъ въ губернію Кіевскую донесъ, тотъ часъ обохъ за караулъ взято, повезено въ Петербургъ Октября мѣсяца; и за Москвою въ селѣ Городенцѣ архіепископъ Рокгалевскій умеръ въ Ноябрѣ 1738 г., и тамъ же погребенъ, по указу, однимъ священникомъ. Такъ онъ окончился, а у него много вещей было запечатано на дальнихъ пещерахъ и послѣ продавапо по указу.

1736 года козаки запорожскіе съ своимъ кошовымъ, Иванцемъ Малошевичемъ, поддалыся подъ Высокодержавную Ея Императорскаго Величества руку; и дано имъ жалованіе, ибо отъ измѣны Мазепы гетмана были подъ туркомъ годовъ 25 и изъ Орликомъ нападали на Украину.

Тогожъ года генералъ аншефъ и генералъ-губернаторъ Кіевскій Иванъ Вейзбахъ номеръ и погребенъ въ Полтавской церкви.

1736 года остатнихъ чиселъ Декабря князь Шаховскій отъѣхалъ до Ея Императорскаго величества Анны Іоанновны въ Петербургъ, а малороссійское правленіе полѣцилъ князю Андрею Трофимовичу Борятынскому и старшинѣ енеральной, на тотъ часъ будучой.

Тогожъ года второй седмицы поста великого всѣ войска такъ великороссійскіе, якъ малороссійскіе рушили въ крайніе городы въ походъ Крымскій.

Тогожъ году князь Шаховскій, повернувшись зъ Петербурга, въ своей маетности, Лапотковѣ, померъ.

Тогожъ года, надъ всѣми вышереченными войсками имѣючи команду, графъ и генералъ фельтмаршалъ Фонъ-Минихъ взялъ Перекопъ приступомъ, а Козловъ и Бакцисарай оставя, татаре разбѣжались изъ оныхъ городовъ, куда луча. Тогда вси пожитки тамошніе крымскіе и амуниція забраны и все жиліе ханское разорено войсками россійскими.

Тогожъ года вторый Ея Императорскаго Величества генералъ фельтмаршалъ Петръ Петровичъ Лессій Азовъ штурмомъ взялъ. Тогожъ года по смерти князя Шаховского присланъ для правленія Малороссійскаго гетманства князь Боратынскій Иванъ Федоровичъ.

Тогожъ года вице-президентъ святѣйшаго синода архіепископъ Новогородскій, Ѳеофанъ Прокоповичъ, преставися; сей премудрый родомъ былъ зъ Украины, обучался въ Римѣ и инде, былъ префектомъ и ректоромъ въ Кіевѣ; проповеди его удивительны; жестокъ былъ; въ сумнительство о вѣрѣ въ многомъ и отъ многихъ

попадалъ, ибо нѣкій образъ и подавалъ въ соблазнъ. Тогожъ года архимандритъ Кіево-Печерскій Романъ Копа преставися; сей не обученъ латыни, но крѣпко въ разговорахъ красно-глаголивъ бяше.

Тогожъ года на перемѣну князю Барятынскому для правленія малороссійскихъ дѣлъ присланъ былъ генералъ аншефъ и кавалеръ Александръ Румянцевъ.

Тогожъ года Румянцевъ паки княземъ Барятынскимъ перемѣненъ отъ правленія малороссійскихъ дѣлъ и отъѣхалъ въ Кіевъ до арміи.

1737 года ханъ татарскій съ Крымскою и Бѣлогородскою ордами и зъ вспомоществованіемъ Очаковскихъ янычаръ зимою предъ великимъ постомъ чрезъ Днѣпръ, въ одномъ мѣстѣ не ополоненій, просто урочища, такъ прозываемаго, Мисюринъ Рогъ, не далече Переволочной обрѣтающагося, перешовши, нападеніе учинилъ и села и хутори полчанъ Полтавскихъ и Миргородскихъ попалилъ и много скота и ясиру на килько тысячъ людей мужеского и женского полу въ плѣнъ забралъ и, съ однимъ ясиромъ переправившися чрезъ Днѣпръ воспять, скорымъ утекалъ ходомъ, надѣясь за собою погони войскъ великороссійскихъ и малороссійскихъ.

Тогожъ года и времени отъ кавалеріи генералъ-маіоръ Леслій въ сто семдесятъ человѣкъ драгунъ зъ города Кишинки при двохъ пушкахъ, выпавши на суккурсъ запорожскому козаку Іосифу Волку съ нѣсколько козаками, въ транжаментѣ, при Мисюриномъ Рогу устроенномъ, отъ татаръ забитъ и надъ нимъ глумленіе чинили мертвымъ, оттявши члены тѣлесные; которого тѣло въ Сорочинцахъ въ каменной церкви, отъ гетмана Даніила Апостола созданой, погребено, а сына его генерала Леслого тогдажъ въ полонъ взято и съ прочими невольниками въ Стамбулъ отправлено.

Тогожъ года князь Иванъ Өедоровичъ зъ войсками малороссійскими выступилъ былъ въ походъ военный къ Днѣпру, но послышавши, что уже орды съ ясиромъ увойшли, писалъ въ Прилуку до обозного енеральното, Якова Лизогуба, на тотъ часъ тамъ, въ Прилукахъ, въ войсковою артиллеріею стоячого, и до

ассаула енеральнoго Федора Лысенка, надъ бунчуковыми и рядовыми козаками командуючого, чтобы вспять къ Глухову возвратился.

Тогожъ года войска великороссійскіе и малороссійскіе подъ главными двома генералами фельдмаршалами: подъ однимъ графомъ Каролемъ Фонъ-Минихомъ и подъ другимъ генераломъ фельтмаршаломъ Петромъ Петровичемъ Лассимъ, на двѣ части раздѣлившися, въ походъ военний выступили: фельтмаршалъ Фонъ-Минихъ подъ Очаковъ, названый турецкимъ языкомъ Возію[1]), съ которымъ главнымъ фельцехмейстеромъ былъ свѣтлѣйшій князь Гессенгомбурскій Людовикъ и енералъ аншефъ генералъ и кавалеръ Александръ Ивановичъ Румянцевъ, зъ лейтенантовъ: Леонтіевъ, Таракановъ, и прочіе енералы; отъ малороссійского войска, на семь тысячъ городовыхъ, компанѣй, бунчуковыхъ, значковыхъ козаковъ, и надъ всѣми тыми имѣлъ команду енеральній обозній Яковъ Лизогубъ. Тогожъ года другій фельтмаршалъ Петръ Петровичъ Лассій дошолъ до Перекопу съ немалымъ числомъ войска великороссійского, подъ которого командою было и малороссійского войска 9000, падъ которыми содержалъ команду енеральный хорунжій Якимъ Горленко той же и Гречаный.

Тогожъ года 110,000 людей посполитыхъ въ погонщики провянта, а другихъ на линію выправлено зъ ихъ же скотомъ. Тогдажъ особенно тридцать тысячей посполитыхъ выслано для препровожденія судовъ разныхъ; поромовъ, баржовъ и прочихъ чрезъ пороги къ Очакову.

Тогдажъ и мажи назначены на обывателей дважды и на порубку лѣса особенно посполитые ходили, и на полонъ ліоду особенно.

Тогдажъ зъ монастырей и священниковъ выбирали коней въ подсмѣнные зъ десятой лошади, а дважды съ четвертой въ драгунсіе, чрезъ три года выбираючи, понеже въ арміи отпадали кони, коростою заразывшись и почитай мало що не по всей Украинѣ тая плюгавка паскудила коней.

[1]) Очаковъ по турецки Узу-Кале или Кара-Кермень.

Тогожъ 1737 года надъ рѣчкою Богомъ, куда Мертвоводъ впадаетъ, запорожскій кошовый, Иванецъ Малашевичъ, померъ, которого тѣло въ Сѣчу отпроважено.

Тогожъ года 1737 Іюня 29 дня пришли подъ Очаковъ такъ близко, что зъ Очакова арматные пулѣ войска досягали.

Тогдажъ, на выпоръ выехавши килька сотъ шпаговъ, арнаутовъ и босняковъ на турецкихъ аргомакахъ при добротноисправномъ оружіи, предъ самимъ фрунтомъ устроенымъ потичку съ легкими войсками россійскими учинили, но зъ своею утратою въ городъ повернулысь.

На завтришній день четвертковый, т. е. 30 Іюня зъ первого лагеру по обѣдней порѣ армія перейшла близше къ самому морю, куда тогдажъ заразъ зъ Очакова помянутые шпаги, арнауты и босняки въ большой, нежели вчерашняго дня, силѣ выпершись, на всю армію и малороссійскіе войска покусились нападеніе учинить, но и тогда зъ значною своею утратою остальные заледво до города отъ войскъ россійскихъ нерегулярныхъ увомкнули; тогдажъ на морѣ нѣсколько турецкихъ суденъ было видать и изъ двохъ великихъ катержныхъ суденъ пушечная учинилась стрѣльба на малороссійскихъ людей, наповаючихъ конѣ; но за расказомъ главнаго надъ Малороссіянами командѣра, обозного енеральнного Якова Лизогуба, когда зъ арматъ на помянутіи судна катержные учиненъ резонъ, то оные и прочіе судна заразъ удалились на море.

Тогожъ числа о первомъ часѣ ночи ординовано по указу съ команды обозного енеральнного для робленія подъ Очаковомъ шанцевъ 300 человѣкъ козаковъ.

Мѣсяца Іюля 1 числа предъ обѣднею порою учинился зъ Очакова сильный выпоръ, который ажъ зъ за полѣсадовъ отъ моря жестокій вщавши бой, зъ своею утратою въ городъ повернулись и чрезъ цѣлый день палба зъ Очакова пушечная и другая была.

Тогожъ дня перваго часа ночъю, т. е. зъ пятницы противко суботы на день положенія рызы Пресвятыя Богородицы, начато въ Очаковъ при пушечной стрельбѣ, осадивши войска по шанцахъ,

отъ моря и лиману непрестанно кидать бомбы и о самой полночи одна бомба, разтрѣснувшися въ городѣ, случила на сѣно, якое запаливши, мечеть турецкій и прочіи дахи, сирѣчь кровле на каменицахъ, огнемъ зняло; однакъ турки крѣпко боронилися и взаемне зъ пушекъ и бомбъ жестоко даючи резонъ. Месяца Іюля 2 дня на самый праздникъ положенія рызы о дванадцатомъ часѣ зъ полночи, когда брошено сильную въ Очаковъ бомбу, случила на казну пороховую и оную запалила, ониже, отчинывши ворота къ морю, где ихъ мечетъ стоитъ, выпоръ учинили и начали въ морѣ топитися; однакъ тамъ въ шанцахъ заведенные войска, мужественно съ ними бьючися, многое число на пляцу положили турковъ и тыхъ, якіе въ море поутѣкали, позабывали; тогда и самого главного ихъ командера, зятя великого вейзора, чиномъ (по ранкгу) сераскера-пашу, вышедшаго зъ моря на берегъ, гренадири взяли и до намету, въ окопѣ розбитого, тогожъ моменту при неугасаючой еще дробной стрельби войска россійского, къ генералу фельтмаршалу Каролю Фонъ-Миниху, препроводили, которого полковникомъ на той часъ Миргородскимъ Капнистомъ, по турецкому умѣючимъ, (при присутствіи тогдажъ въ наметѣ и обозного енерального Якова Лизогуба) о чомъ его допрашивано, показалъ въ допросѣ своемъ, что въ Очаковѣ кромѣ гарнизонныхъ трехъ тысячъ янычаръ зновъ зъ Бендеру доброго войска, третимъ днемъ передъ прибытіемъ великороссійскихъ и малороссійскихъ войскъ прійшовшихъ арнаутовъ, шпаговъ и босняковъ 18,000 было, всего того войска въ Очаковѣ явилъ 21,000, надъ которыми онъ сераскеръ-паша имѣлъ главную команду. Подъ часъ того атакованя Очакова два пріѣзжавшіе волонтаріуши для присмотренія акцій: одинъ князь Бевернскій, а другій, нарочно отъ польского короля курфирста Сакскаго Августа III присланъ, генералъ Фармингъ найдовалися. Якіи же богатства, пожитки здобычи въ Очаковѣ были, тые всѣ досталися солдатамъ и прочіимъ воиномъ, ибо и тамъ были городовые козаки, запорожскіе, донцы и сербы; много же богатства погорѣло. Убито турецкаго народа всякого чина большъ сорока тысячей.

Очищаючи Очаковъ рвы великіе попаполняли мертвыми, а живцемъ въ полонъ взято мужескаго и женскаго пола 4660 зъ двома особенными пашами и прочіею оныхъ старшиною.

Въ Очаковѣ такее богатство было, шчо хиба развѣ въ Цареградѣ другого такого надѣятись и такъ войско роздобулося, что червонецъ былъ по 20 копѣекъ и солдаты червонцами въ карты играли.

О сей акціи печатныя вѣдомости имѣются и Богъ дастъ въ оправу сообщатся. Тогожъ Іюля 4 дня, благодарственный молебень при стрельбѣ пушечной и дробной отправивши, на завтришній день зъ подъ Очакова рушили, ишлы по надъ рѣкою Богомъ не скорымъ маршемъ и рѣку Богъ, где Чичаклея рѣчка въ оный впадаетъ, со всѣми войсками переправили и прошли знову по надъ Богомъ до устя Днѣпрового, откуда фельтмаршалъ издилъ водою до Очакова для осмотрѣнія и укрѣпленія крѣпкого гварнизону.

Тогожъ года Августа 12 дня третьяго часа почи были на небѣ знаменія: десять столповъ вкупѣ, зъ которыхъ были иные свѣтло кровавые, а иные чернокровавіе, къ странѣ полуденной.

II.

КІЕВСКАЯ ЛѢТОПИСЬ

1241—1621.

Кройника о разныхъ речахъ—тутъ найдешъ чого потреба.

Року 1241 татаре Подоле и Русь спленедровавши, ко Судомиру и Завифосту пришли и спалили; кроль Болеславъ, реченный Пудикусъ, съ Кракова до Угоръ утекъ, а татарове, на день пасхи пришедши, Краковъ спалили и до Сленска пришли, а подъ Врославлемъ вернулися, а другие великую Полщу воевали. А такъ Гендрикъ Пиусъ у Левгници, люду нѣшто забравши, съ татарами зразился, немало ихъ погромилъ. Въ той часъ татаринъ указался исъ чарами, кгдыжъ на корогви была написана литера якаясь, а на верху голова чловечая зъ долгою бородою, которой зъ устъ дымъ шкаредный и смродливый выходилъ на нашихъ; зачимъ наши, здумѣвшись, ослабѣли, а татаре моцъ взяли и на голову нашихъ побили; а для личбы у каждого трупа одно ухо отрѣзовали, и такъ десять меховъ ушю нарѣзали.

Року 1248 все духовенство ляховъ [1]) поступили своему папежу на три лѣта пятую часть своихъ доходовъ, абы имъ посту великого уменшилъ на двѣ недѣли, бо его было девять надто на тотъ часъ.

Року 1264 быдло великое и малое здыхало у Полщи.

Року 1386 Якгайло, Виленскій князь, на королевство полское обранъ, тогожъ часу и крещенъ и названъ былъ Владиславъ.

Року 1393 Витовтъ, кнежа Литовское, Орши и Витебска на Бѣлой Руси добылъ и пустившись [2]) у Киевъ и Житомиръ и Звинигородъ, взялъ подъ княземъ Володимеромъ.

Року 1394. Баязитъ [3]), цѣсаръ турецкій, отъ Тамерляна, хана

---

[1]) Сб. Кощ.—римское.

[2]) Сб. Кощ.—оттоль пошолъ.

[3]) Въ подлинникѣ: *Боязскій*.

татарского, былъ пойманый и въ клѣтце замкненый и завжды былъ вожонъ, ажъ косткою рыбею самъ задавился, абы соромоты ушелъ.

Того-же часу Витовтъ, князь литовскій, стершись съ татары и килконадцать гухвовъ[1]) татарскихъ уворвавши, поймалъ и привелъ ихъ у Литву и около Вилни надъ рекою Вакою осадилъ, гдѣ и теперъ мешкаютъ.

Року 1430 Витовтъ умеръ.

Року 1439 былъ Флоренскій соборъ въ Венеціи.

Року 1440 вымышлено изрядное художество: книгъ друкованс.

Року 1444. Владиславъ III младъ на кролевство былъ взятъ Угорское; онъ турки колко разъ громилъ и былъ присяглъ съ турками не воеватися, але папежъ Евгеній его презъ кардинала разрѣшивъ отъ присяги и на остатокъ у Варни звытязство одержалъ, вгды неопатрно турки угонялъ, и самого тамъ забито, тамъ и поховано.

Року 1451 Царогородъ и Кгрецію турци взяли.

Року 1476 Новгородъ великій взялъ князь Московскій за Казимера короля.

Року 1486 Кнежата Сѣверскіе передались на Москву.

Року 1497 Волохове на Кузьминомъ лѣсе поляковъ буковиною много зрадливе поразили, а самъ кроль полский ледве утекъ. Тогожъ року князь Александеръ Браславль заложилъ.

Року 1507 князь Глинскій у Клецку татаръ побилъ.

Року 1508. Глинскій Заберезинского[2]) стялъ и втекъ на Москву.

Року 1509 Псковъ князь Московскій взялъ.—Князь Констентинъ на Кропивне рецѣ Москву побилъ 80 тисечей на день Рожества Пресвятые Богородицы и церковъ тамъ казалъ поставити.

Року 1512. Наши на Лопушномъ татаръ побили.

Року 1514. Жикгимонтъ кроль Польскій, не малое войско выправивши такъ зъ Литвы, якъ и зъ Полщи, до Вифлянтъ

---

[1]) Сбор. Кнцак.—*юртъ*.

[2]) Гъ подл. *Заборинского*.

послалъ и оныхъ ку собѣ зголдовалъ; и теперъ подъ послушенствомъ кроля Полского суть.—Тогожъ року великій князь Московскій Смоленскъ облегъ и 12 недель добывалъ, зъ дѣлъ стрелялъ, которыхъ мѣлъ около трехъ сотъ; и взялъ Смоленскъ. Того-же року наши побили Москву на Орши.

Року 1516. У Полщи и у великомъ князьствѣ Литовскомъ лютарня почалась, которая и теперь триваетъ. Того-же року наши подъ Опочкою побиты.

Року 1519 Татаре съ поляками зрадившеся, на голову нашихъ[1]) подъ Сокалемъ поразили, а другихъ въ Бугу потопили.

Року 1520 Августъ король Польскій родился и былъ коронованъ на кролевство року 1530 и, много речей добрыхъ постановивши, въ покою кролевство рядилъ и въ Кнышинѣ живота доконалъ року 1572 Іюля 4 дня.

Року 1526 Князь Констянтинъ изъ инншими панами литовскими побилъ татаръ за Кіевомъ на Олшаницы реце 80 тисечей.

Року 1531. Волохи у Обертиня побиты.

Року 1535 Наши Стародубъ взяли.

Року 1536 Кокошая война была, а ничого не справили нигдѣ.

Року 1542 Была саранча великая.

Року 1543 Было на небеси знаменіе: двое сонца, двое мѣсяца.

Року 1548. Кроль старый умеръ.

Року 1549 Передмирку татаре взяли.

Року 1550 Брацлавль татаре взяли.

Року 1563. Князь Московскій Полоцко взялъ.

Року 1564. Битва Ульская была; наши Москву побили.

Року 1569. За короля Августа былъ такий голодъ великий, ажъ люди зъ голоду мерли, а звлаща въ Литве и на Полесю, а на Москвѣ еще большій былъ; въ Литве солянка жита по двѣ копы и по двадцати грошей литовскихъ была. Былъ тотъ голодъ 6 лѣтъ посполъ, скончился року 1576.

---

[1]) Сб. Кощ.—*Русь*.

Року 1570 Морозъ жито поморозилъ въ самые цвѣты и былъ голодъ великій.

Року 1571 Въ лѣтѣ былъ такий морозъ три дни, же все збоже озимое и ярину побилъ; ажъ потомъ отросли потроше и отцпили. але велми плохи, такъ, же въ мацу олыцкую по шесть и по семи копъ жита молочено. На другое лѣто по томъ голодѣ былъ моръ великій на Волынѣ, на Подоли и въ Литвѣ, и мало не всюды.

Року 1572 Августъ король умеръ.

Року 1573 Гендрикъ французъ коронованъ у Краковѣ.

Року 1574 Гендрикъ зехалъ съ королевства.

Року 1575 Елекція была у Стенжици. Татаре о святой Покрове Подоле и Волынь по самый Илвовъ и Сокалъ велми звоевали, ижъ вся Полща боялась.

Року 1576 Стефанъ, воевода Седмикгродскій, на кролевство Полское взятъ и коронованъ.

Року 1577 Татаре Дубна добывали. Наши Кгданска добывали; видячи кгданщане, ижъ не оборонитись, доброволне поддались—въ кголдъ стародавный знову поступили. Острополь заложенъ.

Року 1578 Татаре Острога добывали—царь Перекопскій съ царевичи. Подкова, воевода Волошскій, доросши лѣтъ своихъ, низовыхъ козаковъ набравши, Петрыла воеводу Волошского зогналъ, а самъ на воеводствѣ осѣлъ, за што король у Львовѣ казалъ его стяти.

Року 1579 Полоцко взялъ Стефанъ король съ поляки, и зъ Литвою. Того-же року шелъ дождь все лѣто безъ престани.

Року 1580 Луки Великие наши взяли.

Року 1581 Пскова наши добывали и, не вземши, поедналисъ.

Року 1582 Папежъ рымскій свята отъ грековъ отделилъ, въ чомъ великое замешане поляковъ зъ Русью учинилъ.

Року 1585 Великая зима и весна сухая, лѣто не рожайное. Тогожъ року Белзъ погорѣлъ въ мясопустъ великій. Тогожъ року князь Василій Острожскій, воевода Кіевскій, Ярославль заложилъ.

Року 1586 Князь Александръ Констентиновичъ, сынъ воеводы Киевского, заложилъ мѣсто и замокъ Браславль.

Року 1588. Максимилиан, цесар христианский, под Краков з великим людом притягнул был, хотечи королем Полским быти; а коли от Кракова оттягнул, под Бычиною поткнулся был и три лета у везеню седел. Тогож року и часу Жикгимонта швецкого на королевство полское обрано и короновано.

Року 1589 Татаре спаские (sic) под Збаражем кошем стояли и Струса под Баворовом забили. Тогдыж князь Констянтин Василей, воевода Киевский, заложил мѣсто Переясловле на старом селищи.

Року 1591 Голод великий был на Подоли и в Руси: по шесть золотых был корец жита.

Року 1592 Козаки Переясловле спалили.

Року 1593 Князь Василей под Пяткою козаков побил и присягли ему козаки, же вѣчными часы з ним не валчить; и на знак того звитязства казал накидать три ямы великих и казал насыпати над ними три курганы великих, которые и теперъ стоят.

Року 1595 Татаре, Подгоре и Покуте звоевавши, через Бескид до Угор пошли.

Року 1595 канцлер коронный из жолнерами полскими, до Волох утягнувши, волохов под кроля полского подвернул и Веремия воеводу у них осадил.

*Року 1596 Была табурщина на козаки за Переяславлем о семой суботѣ. Пан Жолковский был гетманом полным; взял тогда Наливайка, славного козака и рицера, которого у Варшавѣ кроль казал на мѣдянуй кобылѣ возити. Тогды конец стал Наливайковой таборщины.

Року 1598 Штось было домы, костелы, вежи, церкви поперепискгало (sic) над доминаніе полское. Тогож року быдло здыхало по Подолю и у Руси.

Року 1599 и 1600 быдло на голову здыхало.

Року 1600 Поляци з Мигалем у Волосех потребу мѣли и потом, поправшисе, Мигаля прогнали и землю Мултянскую под себе подбили.

Року 1603 Ишла саранча месяца Августа 16.

Року 1604 При великомъ короли Жикгимонте, а при воеводе Киивскомъ, князи Василии Острозскомъ оказался якийсь царъ; першей былъ въ Печерскомъ монастыри черицомъ, полрока нихто его не зналъ, а пришолъ зъ Волыни, не знать откуль; потомъ пошолъ до князя Адама Вишневецкого, до Брягиня, тамже скидалъ платие чернецкое; князь Адамъ оздобилъ его по царску уборами и прославилъ его царемъ Московскимъ и удалъ его до кроля. Кроль, му додавши вѣры, пустилъ его на Москву и при немъ пустилъ воеводу Сандомирского и пана Ратомского, старосту Остриц-кого, и иныхъ пановъ много. Который ишолъ гойне, яко царъ; приставало до него панства много. Пришолъ до Киева октебрія 7 дня, былъ въ Киеви две недели, стоялъ у Олехновича бурмистра, пошолъ на Вышегородъ и шолъ до Путивля. Вышолъ съ Путивля мая третего 1605 року. Тогожъ року сѣлъ на царстве и коронованъ заразомъ, а за якимсь забуренемъ забыто его року 1606, мая 9 дня.

Року 1608 месеца Февраля 13 дня преставися благовѣрный и христолюбивый князь Василий Острожский, воевода Киевский, который пасѣялъ рускую землю книгами святыми вѣры православнои; мѣлъ и друкарню у Острозѣ и школы философскія языкомъ греческимъ, и латинскимъ, и словенскимъ. Которого тѣло положено у Острозѣ, въ церкви святого Богоявленія. Жилъ на свѣтѣ лѣтъ 82.

Року 1609. Панъ Жолковский, гетманъ великий, наехалъ на воеводство Киевское. Тогожъ року и церковъ Святои Софии отстала отъ службы; не почали священники до неи со кресты ходити и службы Божеи отправовати, прето, ижъ митрополитъ Ипатий пристalъ до костела римского и приказалъ былъ тамъ священникомъ киевскимъ за себе Бога просити; але не получилъ того, хотяжъ зажили працы и кошту до двору королевского; за шчо тежъ и онъ самъ отъ Бога былъ навѣженъ злою хоробою и зле живота доконалъ у Володимери. Позвалъ поповъ мандатомъ на трибуналъ, да самъ и справъ своихъ не попиралъ. А предъ нимъ былъ мит-

рополитъ Михайло Рогоза; той былъ началникъ тои болести[1]); найпервей прислалъ тутъ до Киева врядника своего, именемъ Янъ Хрушинский—щырый ляхъ, чого передъ тымъ николи не бывало, который хотѣлъ поповъ судити и задавалъ трудности попамъ о послушенство. Теды и того явне Богъ скаралъ: гды жена его сытила медъ къ Рожеству Пресвятои Багородици, хотѣла мѣти поповъ въ себе па обѣде ведлугъ давного звычаю и мѣла сполечность[2]) показувать костела римского исъ церковю восточною, але не допустилъ котелъ:

Пришла до него сыты гледѣти,
Але мусила въ немъ и долго сидѣти,
Ажъ и очи еи не стали гледѣти.
Бо и сама скипѣла.

Такъ и той далъ покой.

Року 1610 знову одозвався тотже Дмитръ Ивановичъ царь Московскій, скупивши войска полского, которое зобрано было на рокошъ противъ его кролевское милости теперешнего Жикгимонта третего, вторгнулъ до земли Московское подъ Новагородъ, маючи поляковъ тисячей десять, надъ которымъ войскомъ полскимъ былъ старшимъ гетманомъ панъ Меховицкій; потомъ Шуйский, царь Московскій, зо всего панства своего скупилъ люду военного напротивко царя Дмитра Ивановича тисячей 180, при которомъ войску былъ старшимъ братъ царя Шуйского; а при цару тежъ Дмитру по пану Меховицкомъ былъ гетманомъ князь Романъ Ружинскій. На тотъ часъ войска нашого: поляковъ и козаковъ запорозскихъ такъ тежъ и донцовъ всего было тисячей пятнадцать. Споткалъ се князь Ружинскій зъ братомъ царя Шуйского подъ местомъ Болховомъ и поражена естъ москва презъ поляковъ, козаковъ и донцовъ, где воевода Болховский самъ и зъ местомъ и зъ замкомъ цареви Дмитру поддалсе; царя Ивана Шуйского братъ зъ остаткомъ войска

[1]) Въ сбор. Кощ.—*ереси*.
[2]) Сбор. Кощ.—*едность*.

своего вшолъ под столицу и положилсе зъ войскомъ отъ столици полмили надъ рѣчкою Ходынкою, а царъ Дмитръ съ княземъ Ружинскимъ, притягнувши на реку Москву подъ Тушинъ зъ войскомъ, отъ столици миль полторы; тамже въ ночи князь Ружинский съ поляками зъ розныхъ сторонъ ударили на таборъ Шуйского и розгромилъ таборъ, здобычъ немалую одержалъ, хочъ троха съ столици москву посилковано, але царъ Шуйский болей таборомъ не сталъ, замкнувшисе зъ людомъ до столици и болей въ поле битвы не хтелъ чинити; зачимъ поляки подъ моцъ все царство Московское, окромъ столици и места Смоленского, все опановали и мели то въ моци своей летъ три; потомъ Шуйский, бачечи ижъ съ царства Московского отпору полякомъ дати не могъ, выправилъ Скопина, давши му килка сотъ рублей, до великого Новагорода, а оттуль до Немецъ, затегаючи немцовъ; где затегнулъ войска немецкого пехоты и езды тисячей десять. Въ томъ же часе его кролевская милость, теперешний Жикгимонтъ третий Смоленского замку добылъ и войско Скопиново знесъ; жолнеромъ тежъ, которые цару Дмитру служили, заслуженое поднялсе платити, якожъ за конфедарациею отъ жолнеровъ заслуженое жолнеромъ дошло. Царъ Дмитръ, видечи, же его войско полское отступило, въ маломъ войску зъ донцами до Калуги зъ Заруцкимъ отъ столицы одышолъ; тамже сынъ царя Касимовского, татаринъ, въ поли, мстечисе забитя отца своего, оного царя Дмитра забилъ; потомъ Заруцкий царевую Дмитрову за себе взялъ съ потомкомъ, сыномъ царя Дмитра. Потомъ Москва оного Заруцкого добыла и на косы въ яму живого вкинула, а сына царя на шолковомъ шнуре обвесили; самую тежъ царевую до монастыра Покровы Пресветои Богородицы въ месте Суздалю постригли. А съ королемъ его милостю Жикгимонтомъ третимъ примире учинили на четырнадцать летъ, поступивши князство Смоленское и Черниговское зо всими местами прилежными, въ року идучомъ, тисеча шестъ сотъ двадцатомъ. О чомъ ширей о войне Московской, которая тривала въ земли той мало не двадцать летъ, чительникъ найде у кронице полской, которая въ рихломъ часе вы-

дана будетъ. Отсылаю, а чогомъ былъ отъ летъ трохъ у той земли сведомъ, томъ коротко написалъ.

Року 1611 месеца Июля 3 дня кроль Жикгимонтъ взялъ Смоленскъ зъ недели на понеделокъ.

Року 1612, месеца апреля 19 дня, на паметь преподобного отца нашего Иоана вѣтхия лавры освещенна бысть церковь светого Спаса [1]), а светого Петра и светого Николы у манастыри Межигорскомъ при игуменѣ Афанасiи архиепископомъ [2]) зъ Кгрецѣи; и много народу было зъ мѣста Киева и зъ иныхъ мѣстъ. Тогожъ року и тогожъ месеца 23 дня на день светого великомученика Георгия той же архиепископъ осветилъ церковь светои Троици, въ ней же придѣлъ светого Кирилла [3]) при игумене отцу Василии [4]) Красовскомъ, прозываемомъ Чернобровцѣ.

Року 1613 месяца ноября 3 дня на память святыхъ мученикъ Акипиксимы и презвитера Иосифа громъ гремевъ и дождь былъ сильный и зъ великимъ страхомъ на 16 години.

О церкви Соборной мурованой, иже въ Кіевѣ стоитъ на Подолѣ, якъ поправлена на старомъ фундаментѣ [5]).

Первого початку старого нигдѣ у кройникахъ не обретохомъ, токмо сей антиминсъ на томъ-же престолѣ старомъ, сице подписаный: „Осветися алтарь Великого Бога и Спаса нашего Исуса Христа, Пресвятыя Богородицы честнаго Ея Успѣнія преосвященнымъ архиепископомъ и митрополитомъ Киевскимъ и всея Руси Мисаиломъ, при великомъ короли Казимери; и положенъ бысть здѣ въ лѣто 6901, индикта 6, марта 20 дня, на паметь преподобнаго отца нашего, Исака Лѣствичника“.

---

[1]) Сборн. Кощак.—*Преображенія Господня.*

[2]) Сборн. Кощак.—*Монемвасійскимъ зъ Кгреции, або Неофитомъ Болгарскимъ.*

[3]) Сборн. Кощак.—*Набольскаго.*

[4]) Сборн. Кощак.—*Варсонофію.*

[5]) Это отдѣльное сказаніе помѣщено въ лѣтописи съ сохраненіемъ отдѣльнаго заглавія, которое написано киноварью.

О поправе на старомъ фундаментѣ: Изъ обычнего всемогущого милосердия Спасителя нашего Бога, найпаче же нынѣ за нашихъ роковъ посети насъ благостию своею, аще и мало что отъ нашихъ исправленій; но помощъ и молитвы святыхъ древнихъ Богоносныхъ отецъ о насъ дѣствоваша ко Богу, и наше прошеніе не бысть тощно. За фортунного [1]) панованя наяснѣйшого господаря, пана нашого, великого короля Жикгимонта, а за державие [2]) воеводства Киевского велможного его милости пана Станислава Жолковского, а во отступленіи митрополитовъ Киевскихъ вдовствующи митрополии Киевской, понеже они въ то время ѣси уклонишася во купе ко западу; мыжъ, оныхъ мерзость возненавидѣвше, наслажаемся пророческихъ словесъ, глаголющихъ: „Отъ Сиона изыде законъ и слово Господне, изъ Ерусалима, а не зъ Рима"! Въ то же время въ освещенныхъ киръ патриарха Констентенополского Тимофея, а здѣ, во Богоспасаемомъ граде Киеве, всихъ обще живущихъ православныхъ христианъ, сыновъ святыя восточныя церкви, присныхъ во вѣре, найпаче же пана войта Деонисия Балыки, а по немъ наставлъшего войта, пана Федора Ходыки, а за бурмистра пана Созона, сына тогожъ войта Балыки.

Року 1613, месяца апреля 15 дня, на паметь святыхъ апостолъ: Трофима Пуда, Аристарха, за привилиемъ наяснѣйшого господаря нашого, великого короля Жикгимонта, а за благословениемъ вышмененного патриархи Тимофея, почали съ фундаменту поправлять церковъ Пресветои Пречистое [3]) Успѣнія соборную, стоячую въ рынку мѣсте Киевскомъ, внутри и зъ надворя, бо ошарпалася была велми [4]) и розвалялась: верху всего не было. Старый муръ по вышние окна збивши, весь верхъ на ново змуровали: самую баню и тые четыре бани около неи знову робили; бо преждс тыхъ малыхъ бань не было, толко было дошчками покрыто. А по-

---

[1]) Въ Сборн. Кощ.—*щастливого.*

[2]) Сборн. Кощ.—*владніемъ.*

[3]) Въ сбор. Кощ.—*Богородици.*

[4]) Въ сбор. Кощ Кгдыжъ была велми опала.

правлялъ тую церковъ майстръ зе Влохъ, Савостиянъ Брачъ. Почали месяца мая 13 дня; на Возносение Господне вынощено все исъ церкви и вси обрады церковные: почали исъ середины робити зысподу и заробили болшую баню месяца сентебря 4 дня на паметь светого мученика Вавилы; тогожъ месяца 21 дня у вовторокъ поставили и крестъ на церкви, тойже таки, што и прежде былъ, але позлотили знову; месяца октебря 1 дня домуровали и остатней бани на рогу отъ урмянское церкви. Тогожъ року декабря 5 дня на паметь преподобного отца Савы почали служити всенощное и службу Божію и служили презъ всю зиму, же нелзе было зимою робити майстромъ ажъ до недели мироносицъ; и опять вси обрады были выношены до Воскресения Христова зъ церкви, и презъ тое лѣто робили, и доробили за помочю Божиею месяца августа 14 дня, и образы постановили, и почали служити ажъ и до днесь. Обретохомъ въ кройнице, ижъ первѣй того сия божественная церковъ была изнищона и ободрана, все побрано: сребро и злато, кресты и икоиы полуплены и попалено все отъ поганого царя Перекопского[1]) Мендикгирия и отъ нечестивыхъ его агарянъ. А былъ приставомъ и дозорцою до тои работы панъ Сызонъ Балыка, упрошоный отъ всего мѣста. Да не возми нихто сихъ словъ ложю, но вѣруй, истина бо есть все; и азъ недостойный во иереохъ, Кирило Ивановичъ, на тотъ часъ будучи мнѣ уставникомъ при тои церкви, огледахъ все очима своими, написахъ достовѣрно. А сама церковъ увышки отъ земли до самого верху болшей бани 30 локоть и 3 локтя и чверть локтя.

А въ то время въ томъ же богоспасаемомъ граде Киеве быша служители священницы светыхъ церквей: Василей Матеребозский, Мина Притисский, Иоанъ Воскресенский, Никита Спасский, Климентей Наберезский, Михайло Борисоглѣбский, Климентей Рожественский, Матфей Доброниколский и дияконъ Демянъ. А вси тые вышей мененые свещенники, каждый неделю[2]) свою служили въ

[1]) Въ сбор. Кощ.—*татарского.*

[2]) Въ сборн. Кощ.—*седмицу.*

тои церкви соборнои светои Пречистое, за господаря короля Господа Бога просили и за пана воеводу Киевского и за ктиторовъ, и за всихъ православныхъ християнъ; а оны за тое отъ господаря короля и отъ пана воеводы Киевского и наместниковъ его тымъ были пожалованы тогда и въ потомные часы, жебы отъ мятежныхъ и бурливыхъ на церковъ Божию еретиковъ во вшелякомъ покою на тотчасъ мешкали, и отъ вшелякихъ подачокъ, и отъ наѣздовъ, и станций околичныхъ, и войскъ, и отъ самого пана воеводы жебы были волны.

Року 1614 месяца февраля 26 дня исъ четверга на пятницу на паметь светого отца Василия преставися той чесный отецъ игуменъ Василей Чернобровка, а погребли его марта во третий день на сырной недели и положили тѣло его честное подъ муромъ, подле правого крилоса, подъ стеною, со честию великою.

Року 1615 месяца июня 14 дня исъ середы на четвергъ у Печерскомъ монастыри у церкви зостался злодей, хотячи окрасти церковъ, а коли, у въ олтари скрывся, взялъ изъ жертвенника сребряный котелецъ и иные сосуды побралъ, и за пазуху заклалъ, и пошолъ зъ олтаря до образа Пресвятои Богородицы, хотячи оборвати килко чирвоныхъ было тамъ на образе, але нѣякая божественная невидимая сила возбрани ему, килко разъ ударило его о землю отъ образа, елико хотѣлъ, паки его било; и такъ, ушедши у въ олтаръ и оцепенѣвши, лежалъ подъ пекелкомъ, где огонь держатъ, ажъ его пономаръ на заутрей тамъ нашелъ, и такъ оный злочестивый все исповедалъ, што ся надъ нимъ чинило.

Року 1617 [1]) при великомъ короли Жикгимонте, а при пану воеводе Киевскомъ, Станиславу Жолковскомъ, стараніемъ и накладомъ [2]) пановъ мещанъ Киевскихъ: на тотъ часъ пана войта Федора Ходыки и пана бурмистра Матфея Мачохи и всего посполства места Киевского, скопали гору Уздыхалницу, которая стоитъ предъ

---

[1]) Въ Сбор. Кощ.—1616.

[2]) Въ Сбор. Кащ.—*коштомъ*.

замкомъ Киевскимъ, и еще знать; а скопано еи полшеста сажня добрыхъ у звышки и нашли тамъ печерку сажней трехъ у гору глубоко а въ ширъ сажня; и нашли въ неи горщикъ ни щимъ [1]) а большей ничого, и написано на стѣнѣ имя: „Павелъ"; знать же то колись [2]), былъ пустелникъ.

*Року 1618 месеца февраля 15 козаки запорожскіе на Зверинци официала митрополичего, а по нашему протопопу, который былъ посланъ отъ митрополита Ипатія Потѣя до Киева на протопопство, Антонія Грековича, родомъ зъ Рогатына, который присталъ до римского костела и хотѣлъ увязатися у монастыръ святого Михайла Золотоверхого, поймавши козаки тамже, противъ Выдубицкого подъ людъ подсадили воды пити.

*Року 1620 Подкало носчате отъ неприятелей нашихъ пановъ коронныхъ у землѣ Волоской, межи которыми было: найпервей панъ Жолковскій, гетманъ коронный, которого поймавши татарове, голову его оттяли и на взгарду нашимъ панамъ сынъ его власный предъ войскомъ татарскимъ на копіи носилъ; а потомъ послали до свого царя голову оную. Тамже поймали живыхъ: князя Корецкого и пана Струса и иныхъ пановъ зацныхъ не мало и поведено ихъ въ землю Турецкую.

*Тоижъ осени, октеврія 29 дня, 18 годины дня было трясеніе землѣ на еденъ часъ.

*Тогожъ року, месеца ноембрія 5 дня у Варшавѣ на сейму, у костелѣ якийсь панъ Пекарскпй ударилъ короля Жикгимонта наджакомъ у лобъ, але похибилъ трохи, подобно зъ страху, еднакъ плазомъ по щоцѣ ударилъ, ижъ кроль упалъ зъ того пуду; заразъ кролевичъ Владиславъ припалъ и оного зрайцу тужъ, въ костелѣ, шаблею поранилъ, але не дано ему забити оного.

---

[1]) Въ Сборн. Кощ.- *порожній.*

[2]) На словѣ *колисъ* прекращается лѣтописный сводъ въ рукописи А. М. Лазаревскаго; дальнѣйшій текстъ заимствованъ изъ списка, принадлежащаго рукописному отдѣленію библіотеки института Оссолинскихъ.

Въ лѣто 7128, а отъ Рождества Христова 1620, месеца марта въ 22 день приѣхалъ зъ Москвы изъ самои столицы святѣйший патріархъ Іерусалимский, именемъ Феофанъ, до Кіева и сталъ у монастырѣ Братскомъ и былъ принятый зъ великою честію отъ духовныхъ и отъ свѣцкихъ людей; на другий день приходилъ до соборнои церкви Успенія пресвятои Богородицы. Месеца Априля въ 9 день служилъ службу Божію въ церкви соборной и съ нимъ протосингелъ патріарха Константинопольскаго и священники Киевскии значное отправовали набоженство; и былъ у Киевѣ презъ часъ немалый, презъ все лѣто, а съ Киева выехалъ до Трехтемирова до монастыра козацкого, и тамъ былъ часъ не малый. Потомъ провадили его козаки до землѣ Волоскои и тамъ отдали его господару Волоскому Александру. Въ томъ же року, месеца септеврія 3 дня, отежчаючи съ Киева святѣйший патріархъ, положилъ клятву на Рудского, митрополита Киевскаго, который былъ подъ унѣю костела римского, а вмѣсто его поставилъ и посветилъ на митрополію Киевскую человѣка годнаго и честного, именемъ Іова Борецкого, у письмѣ словенскомъ, и кгрецкомъ, и латинскомъ ученого и зъ нимъ чотырохъ епископовъ на розниии мѣста: Мелетія Смотрицкаго на епископство Полоцкое, Ісаю Копинского, инока святобливого монастыря Печерского, на епископство Перемыслское, Пансія Ипполитовича па епископство Холмское и Белзское, Іосифа Курцовича на епископство Володимерское.

*Року 1621, генваря 13, 8 годины дня передъ вечеромъ указалося на небеси знаменіе: на полуденной сторонѣ три слонци и три дузѣ кривавыхъ: одна рогами на сѣверѣ, другая на полудень. Знать то войну и кровопролитіе значило.

Коротко тежъ напишу, што се деяло за веку мого.

Року прошлого 1618, месеца листопада, зъ дня на ночь тридцатого, указалосе дивное видение на небе, которое кометою албо звездою злучою зовуть; кгды такая звезда была въ року 1500 видена, стало се презъ моръ въ Немцахъ гневъ Божий неслыханый, же товаръ и люди повстриемъ были караны. Ведомо тожъ то всимъ съ писма кроничного, што року тисеча пятсотъ семдесятъ семого сталосе по такои звезде? якое крови розляние, якое было великое людей мордованіе праве въ тотъ часъ въ царствѣ Московскомъ? Одно Богъ ведаетъ якъ много войною презъ мечъ и огонь людей погинуло; не одинъ тамъ городъ, место, полс кровию сплынуло; о Полщи нижей напишу, якъ се по той комете стало; читай тежъ писмо светое, найдешъ тамъ розумомъ своимъ справы, которые заховалъ Господъ Богъ вѣрнымъ своимъ. Южъ у кроникахъ полскихъ, русскихъ читаемъ, же ледве зъ матки своее дитя на светъ отворило ворота зъ живота, „татарове едутъ“ закричало; и также правдою тогожъ року стало, же по всей Полщи землю спустошили вширъ и надолжъ и назадъ вцале вернули. Въ останку вечная мудрость нехай о насъ радитъ, а штомъ тутъ написалъ, верь ми, же не завадитъ.

Въ року 1620, мая 13 дня, светейший патриархъ Ерусалимский, киръ Феофанъ, черезъ землю Московскую до Киева прибылъ. Для певное ведомости и копию зъ листу, отъ короля его мнлости до превелебного отца патриархи Ерусалимского писаного, который на езыкъ руский переложеный такъ се въ себе маетъ: „Жикгимонтъ третій, Божию милостию кроль Полскій, великій князь Литовский, Руский, Пруский, Мазовецкій и далей. Велебный, побож-

не намъ милый! Предъ килка месецей далисмы листъ нашъ до велебности вашои, презъ который охотне жаданю велебности вашои зложилисми и для тое самое причины коморника нашого, абы велебность ваша тымъ безпечней презъ кролевства нашого панства пожаданый преездъ одержалъ; а мы напротивъ посполитого однакъ того всего хрестиянства неприятеля, жебы се зъ звитезства не надымалъ, такое войско збираемъ, которымъ бы за помочю Божю наездомъ его отпоръ учинити се могъ; якожъ и теперъ заразъ войску нашому Запорозскому напротивъ посполитого того неприятеля, яко наскорей, выходить и у вочи ему стануть роскажемы; злетили мы тежъ послови нашому, абы велможность вашу наведилъ и то именемъ нашимъ преложилъ, абы велможность ваша, ведаючи, же не толко о наше кролевство, ала о все хрестиянство иде, войску запорозскому до того причиною былъ, абы воли нашои поволнымъ и послушнымъ ставилосе; въ которои справе ширей зъ велебностю вашею послови нашому, урожоному Бартломею Обалковскому, мовити злетилисмы; которому велебность ваша веру зуполную даси и въ томъ во всемъ до воли нашей, яко назычливей, склонишъ; притомъ велебности вашей здоровъя и всякое помыслъности зычимо. Данъ зъ Варшавы, дня 10 месеца листопада, року 1620, панованя нашого полского 23, шведского 26 року. Sigismundus rex.

Кгды вже съ Киева тотъ же Феофанъ, патриархъ Ерусалимскій, рушилъ, уже праве подъ самый часъ съ панства короля его милости выезду своего, презъ тогожъ его милости пана Обалковского листъ свой до войска Запорозского, водлугъ воли и листу его кролевское милости, греческимъ языкомъ натерминованый, а на русскій языкъ преложоный и посланный, написалъ такий: „Феофанъ, зъ милосердя Божого патриарха Иерусалимскій, Божего мѣста Сиону, Сириеи, Аравиеи, Кана Галилеи, зъ оное стороны Иордана и всее Палестины. Гетманови, полковникомъ, сотникомъ, асавуломъ, атаманомъ и всему зацному и презнаменитому войску Запорозскому ласка отъ Бога вседержителя и отъ Господа нашого Исуса Христа и благословение живота дающого гроба Божия и

светого Иякова апостола, брата по плоти Господня, хрестиянского першого архиерея, и нашего смирения нехай будетъ на веки аминь

Презацный и преславный пане гетмане и преложоные войсковые все прехраброе рыцерство, сынове въ духу покорности нашей умилованые! (неразобрано одно слово) добре и росказане пренаяснейшого короля, пана вашого, до насъ не доходило, теды вы сами, погледаючи частю на повинность вашу рыцерскую; частю на кгвалтовную потребность отчизны вашое, то штобы зъ васъ ремесло ваше рицерское, которымсе однымъ зъ давнихъ вековъ вы и продкове ваши бавилисте, вытегало, теды подъ неприятеля Божого и хрестиянского, на панства пренаяснейшого короля, пана вашого, кривавый наступъ чинилибысте охотне, пренаяснейший кроль, панъ вашъ розсказуе вамъ, яко завжды вернымъ и послушнымъ подданнымъ своимъ, бо кгвалтъ отчизне вашей отъ головного хрестиянского неприятеля, которого ярма неволи турецкое есть великое; теды король его милость по васъ того потребуе, абы се готовими зо всею охотою и зо всею силою вашою на тую послугу, на которую васъ презъ посла своего, его милость пана Бартломея Обалковского, который и намъ отъ пренаяснѣйшого короля листъ отдалъ, затегаетъ, росказуетъ ставили, презъ што у пренаяснейшого короля, пана вашого, на ласку ку собе панскую значне заделаете, и мне за васъ и за все войско ваше богомолцу уставичного знать будете, и отчизне въ часъ потребы на помочи станете, и славу войска вашого значну отнесете и за тую, поднесеную презъ насъ у светои церкви вашои рускои, херархие, митрополита знову и епископовъ, на местце отъ светое апостолское Костентинопольское, албо Цари-городское столицы отпалыхъ, на тое местце благочестивыхъ и отъ насъ посвещеныхъ консенсемъ своимъ королевскимъ и привилями змоцнитъ и обваруетъ; о што пилно а пилно наяснейшого короля, пана вашого, пилными прозбами вашими старатсе маете. А мы, якъ за тое презацное кролевство, такъ за наяснейшого короля Полского и за все кролевство его, сенатъ и за васъ, славное войско Запо-

розское, Господа Бога тутъ и на всякомъ местцу владычества его и у гробу Божого, если насъ до столицы нашей Господь Богъ здорового донесетъ, просить не перестанемы. За тымъ и повторе ласка и покой Божий и благословенство смиренія нашого нехай зостане зъ милостію вашею—Аминь.

Данъ зъ монастыра Терехтимирова, року отъ сотворения света 7129, а отъ воплощения Сына Божия 1621, месеца стычня 7 дня, индикта 4".

Такимъ листомъ своимъ до войска Запорозского светый отецъ патриарха Ерусалимский на писане короля его милости ставилъ; тымъ засе полковникомъ, сотникомъ, которые завсегда при немъ были, тоежъ а не иначей частокротъ отцовско персвадовалъ, албо мовилъ. А особливе однакъ пану Петрови Кунашевичови Сагайдачному, который его за универсаломъ короля его милости позволенемъ, а за войсковымъ росказанемъ зъ выборнымъ люду рыцерского полкомъ ажъ до Волоское границы провадилъ и нашимъ сотникомъ и молодцомъ подъ тотъ часъ, кгды уже зъ ними на границы разежчалъ, до целованя руки его прибылымъ, передъ собою мелъ, широкими словы черезъ тлумача мовилъ, абы се ярма поганского, которого указовалъ быть хрестияномъ тяжко и неизносно, пилно стерегли, абы милую отчизну свою, а въ ней и самихъ себе, чуле боронили, упоминалъ и просилъ.

Въ року 1620 дня 29 паздерня тресение земли было на чверть годины зекгаровой, предъ вечеромъ годинъ две.

Въ томже року 1620, дня 9 грудня по заходе слонца страшное затмение месяца было, которое было годинъ две.

Въ томъ же року 1620 дня 4 паздерня короля его милость теперешнего, Жикгимонта третего у Варшаве, кгды входилъ до костела, неякий Пекарский шляхтичъ зъ за дверей костельныхъ короля его милость чеканомъ обухомъ въ голову вдарилъ; розрухъ барзо великий былъ въ месте; удавано, же татаринъ короля его милость забилъ. Потомъ за тотъ злый учинокъ оного Пекарского срокгою мукою страчено.

Въ томъ же року и месецу сеймъ у Варшаве зложено, на которомъ уфалено войну напротивъ султана Османа, цесаря Турецкого посполитымъ рушенемъ и поборомъ.

Въ томъ же року 1621 въ рицерскихъ справахъ досветченый его милость князь Семенъ Михайловичъ Лыко на подстароствѣ Черкаскомъ, который не былъ преконаный боемъ, але презъ чаровницу тамъ же въ Черкасехъ съ тымъ се светомъ пожегналъ, где забавы и некоторые справы рицерские виршами коротко выписую, чого самъ, при боку его будучи, почасти естемъ сведомъ:

Бо то есть дорогий обычай рицера жаловать
И смерть его своею смертию откуповать;
Такъ чинили оные валечници,
Купуючи Гектора зацного Троянчици:
Золото взаемъ ваги поступили
Тело оное мужне великимъ коштомъ чтили;
Въ кождомъ то давномъ рицерскомъ народе
Мужа до бою золотой даровали свободе
И его рицерские поступки оферовали,
Богу несмертелному за него дяковали.
Такого вожа зыскало российское племе—
Дорогой карбункулъ неошацованое цене,
Зацна кровъ мужного князя Лыка кости
Рыцеръ неошацованый жалости
Князь Семенъ Лыко, вожъ делный,
Цнотъ, уместности и скромности полный.
Кгды за его приводомъ замокъ Московскій Белгородъ добывали,
Кгды презъ штурмъ и бой добылъ места и замку, где войско здобывало.
Скарбу немало; потомъ збурилъ Рылскъ, Путивль
Съ подивенемъ всихъ, яко оный князь былъ такимъ рыцеремъ,
Кгды се тежъ на Муравскихъ шляхахъ съ татарами потыкалъ:

Такъ, яко се биютъ воды о скалы
Такъ се князя Лыки войско съ татарскимъ зошло,
Не великостю але моцю его прошло;
А самъ межный князь почалъ своимъ продковати,
Побивши татаръ, почалъ щасливе триумфовати:
Зачимъ отъ Москвы и отъ Татаръ упокоилъ Украину; тымъ
Зророве людей и местъ Украинныхъ обваровалъ своимъ.
Такую моцъ тотъ зацный мужъ въ словехъ у силе
Мевъ вдячный рицерству и отчизне миле;
Кгды се съ послугою своею где поспешилъ,
Великою учинивши корысть всихъ тешилъ,
Або военымъ способомъ векъ свой увесь травилъ,
Въ поляхъ дикихъ коло шляховъ Муравскихъ татаръ длавилъ.
Часомъ отъ зною, то отъ горачности
Опрочъ хлеба потравъ и безводной млости
Тымъ способомъ веку онъ молодого зажилъ
И рицерской дельности такъ набылъ
Самъ тежъ щасливе въ Олександрове премешкивалъ,
Потехъ своихъ зъ великою радостю заживалъ [1]).

. . . .

---

[1]) Въ этомъ мѣстѣ прерывается рукопись, принадлежащая А. М. Лазаревскому послѣдніе листы рукописи этой утеряны.—

III.

МЕЖИГОРСКАЯ ЛѢТОПИСЬ

1608—1700.

Року 1608 месеца Іюля 18 дня, при державѣ великого короля Жикгимонта, а при воеводѣ Кіевскомъ, князи Острозскомъ Василіи Константиновичу, зъ допущеня Божого кгромъ запалилъ замокъ Кіевский подъ часъ вечерни и заразъ весь згорѣвъ и людей щось погорѣло на день святыхъ мученикъ: Емеліана (Іакинѳа и Памвы).

Року 1612 Декаврія 7 дня Путивль взяли.

Року 1619 Ноемврія 14 дня трясеня землѣ было въ день, въ недѣлю, съ полудня.

Року 1624 была битва ляхомъ съ козаками, которая прозывается Круковщина, за Черкасами; въ тотъ часъ Лащъ и Черкасы спалилъ и сплюндровалъ.

Року 1626 месеца Мая отецъ Борецкий, митрополитъ Кіевский выкопалъ колодезъ противъ воротъ монастырскихъ святого Михаила Златоверхого.

Року 1627 Октоврія 7 церковъ Воскресенія Христова въ Переяславлю посвящено за православного митрополита Кіевского, Іова Борецкого.

Року 1628 зъ Шинкгирѣемъ, царемъ татарскимъ, козаки примирили и на Запорожю кочовалъ Шинкгирѣй изъ татары своими, а другихъ татаръ послалъ у Вишневечщину, на лежу, которые мели лежу у Лубняхъ, въ Пирятинѣ, въ Прилуцѣ, въ Лохвицѣ и въ Варвѣ, а по иншихъ мѣстечкахъ и селахъ всѣхъ стацѣю брали, якъ сами хотѣли и отишли знову тамже на Запороже въ року 1629.

Року 1633 Іюля 28 подъ Переяславлемъ у Капитановомъ Гаю дожчъ былъ у ночи кгвалтовный, же и птаковъ галицъ потонуло до килка сотъ.

Тогожъ року и его милость панъ гетманъ Конецполский подъ Переяславлемъ зъ войскомъ былъ.

Року 1634 отецъ митрополитъ Кіевский, Петръ Могила, за помочю Божіею опановавши столицу митрополію Кіевскую, то есть церковъ святои Софіи и оправилъ еѣ ведлугъ можности своеи и келіи поставилъ, а найлепшей, же и колодязь для воды выкопалъ; добре всему пароду выгодилъ.

Року 1636 была битва Ляхомъ съ козаками подъ Кумейками, у Сахнова Мосту и у Мошнахъ; тамже козаки не вытрвали, уступили и за Черкасы пошли до Боровицы, а панъ гетманъ за ними въ тропы. Миколай Потоцкій, гетманъ полный тамже у Боровицы взялъ Павлюка и Томиленка приводцовъ.

Въ томъ-же року розстрелянъ былъ отъ запорожцовъ гетманъ Сава Москаль и Оношковичъ писаръ.

Року 1637 знову войну поднесли козаки противъ коронѣ полской, на ймя; Яцко Остранинъ, Скиданъ, которыи подъ Говтвою битву учинили и подъ Лубнями, а князь Вышневецкий Еремѣяшъ, зъ войскомъ своимъ пришедши подъ Лубнѣ въ свои маетности, зъ ними битву учинилъ, а они изъ обозу утекли, а ксіонже Еремѣяшъ Вышневецкий погналъ за ними въ тропы и осадилъ ихъ въ мѣсцѣ тѣсномъ подъ Старцемъ, близко Днепра, нижей Жовнина; а Яцко Острянинъ, поднявши козаковъ килка сотъ, передался цару Московскому, а царъ Московский, принявши его, осадилъ тымижъ козаками слободу на рѣцѣ Донцу, котрую прозвано Чугуевъ; а которыи ся остали на Старцу, гетманъ Миколай Потоцкий, гетманъ полный всѣхъ подъ свой реиментъ взялъ и полковники ляхи надъ каждымъ полкомъ поставилъ.

Року 1640 татаре были подъ Переяславлемъ, пришли отъ Корсуня и стацію у Воронковѣ, то есть хлѣба и всякои харчи брали.

Року 1645 месеца Іюля 28 дня саранча великая ишла мимо Переяславль и очеретъ поѣла, и березя, и овесъ на нивахъ, и иншихъ шкодъ много въ полю починила.

Року 1647 месеца Іануарія 1 дня въ нощи преставися преосвященний архіепископъ, митрополитъ Кіевский, Галицкий и всея Россіи, ексарха святого апостолского ѳрону Константинопольского Петръ Могила; и проважено тѣло его съ Печерского монастыра до святой Софіи, до церкви катедралной митрополитанской Кіевской для небезпеченства отъ новыхъ іеретиковъ, то естъ отъ лжехристіянъ, мерзеныхъ унѣятовъ, жебы столечнои церкви святой Софіи не отрымали, за росказанемъ и порадою ясневельможного пана Киселя, каштеляна и воеводы Кіевского; и стояло тѣло его преосвященное у святой Софіи часъ немалый, зачимъ епископове, архимандритове и игуменове, такъ тежъ и священници благочестивии на той презацный погребъ зобралися; и былъ тотъ погребъ ажъ на 40 мученикъ, марта 9 дня у великий постъ, на другий недели святого поста во второкъ; и проважоно тѣло его изъ святой Софіи до монастыра Печерского на службу Божую зъ великимъ собором народу христіянского, и, отправивши звычайную церемонію и велце знатную надъ тѣломъ, положили въ церкви великой Успенія пресвятои Богородицы Печерской, на лѣвой сторонѣ, за лѣвымъ крилосомъ, въ склепѣ, въ землѣ.

Року 1648 повсталъ Богданъ Хмельницкий, гетманъ запорожский и всеѣ Украины козацкий войною на ляхи; совокупившись съ татарами и выгналъ ляховъ зо всеи Украины; тогожъ року мая 8 побилъ ляховъ барзо много на Жовтой водѣ: комисара взято въ Орду; тогожъ месеца 17 дня Потоцкого, гетмана полного съ Калиновскимъ подъ Корсунемъ и весь обозъ лядский Хмельницкий зъ ордою збивъ и всѣхъ ляховъ въ Орду въ неволю погнавъ, и иншихъ пановъ и воеводъ тамже звоевавъ.

Тогожъ року зобралися ляхи подъ Пилявою и тамъ ихъ Хмельницкий поразилъ.

Року 1649 князь Вишневецкий ишолъ противъ войска козацкого и козаки, поспѣшившися, князя у Збаражи облегли, и тамъ ихъ голодомъ морилы, такъ, же и шапки своѣ едали; знову послышавши козаки, ижъ кроль Янъ Казимеръ идетъ зъ великою поту-

гою, пошли противъ его, и тамъ великую битву учинили и кроля Казимера мало не взяли, ажъ на миръ сталъ кроль волати; и то было въ мѣстѣ Зборовѣ и учинили миръ зъ королемъ.

Року 1651 князь Радивилъ до Киева прийшовъ и мѣсто Кіевъ спалилъ, потымъ отъ страху козацкого и самъ мусѣвъ уступити и до Бѣлой церкви ледво умкнулъ при митрополитѣ Косовѣ.

Року 1652 моръ былъ великій по всей Малой Росии, Украинѣ, и Полщи, и Литвѣ.

Року 1654 месеца Іануарія 6 дня гетманъ Богданъ Хмелницкий зъ войскомъ запорозкимъ и вся Украина поддалася цару московскому, Алексѣю Михайловичу.

Тогожъ року Москва въ Кіевъ увошла въ великий постъ.

Тогожъ року месеца Августа 2 дня въ середу о полуднѣ слонце затмилося страшно; было всѣмъ въ барзо великомъ подивеню.

Року 1657 Богданъ Хмелницкій гетманъ умеръ въ Чигринѣ.

Року 1658 Выговского Данилка подъ Кіевомъ на горѣ Шкавицѣ Москва розбила и Кіевъ воевода Шереметъ спаливъ.

Року 1660 ляхи зъ ордою и Юрась Хмелницкий зъ козаками подъ Чудновомъ Шеремета и весь таборъ московский розбили и въ Орду погнали.

Року 1663 месеца Ноемврія 14 преставился Варнава Лебедевичъ, ігуменъ Межигорский, человѣкъ чесный и побожный, общого житія не оспаный ревнитель; былъ погребенъ Іннокентіемъ Кгиземемъ, архимандритомъ почерскимъ и всѣмъ духовенствомъ Кіевскимъ въ монастыру Межигорскомъ, въ церкви великой, Ноеврія 30.

Року 1664 кроль Янъ Казимеръ зъ ляхами и зъ ордою на Заднѣпре ходилъ, але ничого не справилъ.

Року 1665 монастыръ Межигорский згорѣвъ Іюня 25.

Року 1668 гетманъ Бруховецкий цару московскому змѣнилъ и Москву по городамъ казалъ бити.

Року 1671 гетманъ Петро Дорошенко зо всею Украиною поддался цару турецкому.

Року 1672 месеца Августа 18 дня царъ турецкий Каменецъ-подольскъ взялъ.

Року 1677 турчинъ Чигиринъ взялъ и Украину спустошилъ.

Року 1681 преставился благочестивый царъ Московский Федоръ Алексѣевичъ, зѣло милостивый благодѣтель духовному чину и всѣмъ церквамъ и монастыремъ, ядомъ смертнымъ напоенъ.

Року 1687 за указомъ царскимъ Иванъ Самойловичъ, поповичъ, ходилъ съ бояриномъ Галициномъ воевати Крыму татарского, але, ничого не справивши, вернулися, и за тое оба въ силку посланы.

Року 1690 саранча великая ишла черезъ цѣлый месецъ Августъ, болшъ нижъ на сто милъ вширъ, а взялася, якъ повѣдаютъ, отъ востока, зъ моря Хвалинскаго, а иные повѣдаютъ, же зъ лѣсовъ Сибѣрскихъ и отъ Синеи орды; и ишла ажъ до Полщи и до землѣ Венкгерскои, где уже подъ часъ осени отъ зимнихъ дожчовъ и вѣтровъ ледве ногинула и барзо много шкодила въ полю, въ недозрѣлой пашнѣ.

Року 1690 преставися на Москвѣ свѣтлѣйший патріарха московский киръ Іоакимъ; 16 лѣтъ на престолѣ сѣдѣлъ.

Року 1696 Іоанъ Мазепа, гетманъ войскъ Ихъ Царского Пресвѣтлого Величества Запорозскихъ обоихъ сторонъ Днѣпра, зъ козаками и князь и бояринъ великий Борисъ Петровичъ Шереметевъ зъ Москвою Кезикерменъ и прочи чотыри городки турецкии взяли и розорили; турковъ и татаръ, тамъ будучихъ, въ неволю побрали, а войско свое козацкое и московское тамъ, въ тыхъ городахъ посадили.

Року 1696 благочестивый царъ и великій князь Петръ Алексѣевичъ зъ войскомъ своимъ московскимъ и съ козаками Озовъ, городъ славный турецкій, взялъ; тамъ былъ гетманъ наказный козацкий Лизогубъ, который того доказалъ.

Року 1700 Октоврія 16 преставился на Москвѣ святѣйшій киръ Адріянъ, архіепископъ московскій и всѣхъ сѣверныхъ странъ патріархъ; 10 лѣтъ и 7 месецъ на престолѣ сѣдѣлъ.

IV.

ДНЕВНИКЪ

похода противъ козаковъ запорожскихъ

1625.

Diarjusz kommissji albo expedicji przeciwko wojsku Zaporoskiemu. 1625.

Stanął J. P. hetman z wojskiem J. K. M. kwarcianym 5 Iulji anni praesentis 1625 za Murachwą, nad rzeczką, między szlakiem Czarnym i Kuczmańskim, aby pogańskim inkursiom i zamysłom nieprzyjacielskim odpór dał; gdzie stało wojsko obozem in omni disciplina militari usque ad 15 Septembris, zkąd potym ruszywszy się pułkami, i różnemi miejscami Boh rzekę przeszły; ztamtąd pro die 25 ejusdem, a zwłaszcza sam J. P. hetman z pułkiem swym, odprawiwszy w Barze posła od Mechmet-Dżak baszy, od Szahin Gereja, od hospodara wołoskiego i posłańca Siedmiogrodzkiego, przed Pawołoczą w mili stanął, gdzie jegomości pierwszy paroxyzm quartanny napadł, która go aż do dziś dzień srogo trapi.

26. Rano posłowie Kijowscy Jegomości witali i respons na listy przyniesione odnieśli: Jegomość z pułkiem ciągnął przez Pawołocz, Jej Mość Panią wileńską nawiedzał, a potem w dobrej mili za miastem obozem stanął.

27. Stanął obóz w pół mili za miasteczkiem Taborówką, gdzie P. Rohoz, podstarości Białocerkiewski Jegomości z mieszczany witał.

28. Ibidem przez dzień, oczekiwając na insze pułki y ichmości P. P. komissarzów, stał.

29. Ruszył się za milę obóz i stanął nad rzeką Rastawicą, tegoż dnia pułki J. P. Potockiego, podkomorzego Kamienieckiego, do obozu przyszły.

30. Ibidem pułk pana starosty Winnickiego i pana Trzcińskiego przyszedł.

October 1. Na onymże stanowisku stał.

2. Ibidem pułk P. Halickiego przyszedł.

3. Ibidem J. P. wojewoda Ruski, kommissarz J. K. M. do obozu przyjechał.

4. Rano z pod Rastawicy obóz się ruszył, a przeprawiwszy się przez rzekę Kamienicę, mimo Białocerkiew ciągnął i w ćwierci mili za miastem stał.

5. Ibidem oczekiwając na P. P. komissarzy.

6. Ruszył się obóz i we dwu milach nad rzeką Uzeń stanął.

7. Tegoż dnia z milę obóz uszedł i za Rokitnią miasteczkiem stał.

8. Ibidem, oczekiwając na J. P. kommissarzów.

9. Rano obóz się ruszył i nad Kaharłykiem w półczwartej mili stanął.

10. Ciągnął obóz mil 3 i nad Pijowem uroczyskiem stał. Podstarości Kaniowski i mieszczanie jegomości potkali.

11. Ruszył się obóz i od Kaniowa w mili stanął. Trzech posłów od kozaków Kaniowskich do J. P. hetmana przyjechali, opowiadając, że hetman onych Żmajło jeszcze na Zaporohach jest, prosząc, przytem, aby na nich w mieście nie nastempowano; item (by) w onym radę między sobą tuto mieć mogli.

12. Ibidem kozaków 3000, nie zgodziwszy się w radzie (ieśli się P. hetmanowi mieli poddać, czyli nie?) z miasta ustompili, za którymi J. P. hetman pana Odrzywolskiego z 10 chorągwi posłał.

13. P. Odrzywolski, dogoniwszy kozaków onych nad rzeczką Moszną, gromił. Tamże koń twardousty syna X. Czetwertyńskiego do taboru kozackiego uniośł, którego przez wszystek czas expedycji za więźnia mieli. Obóz ciągnął mil 3, przeprawiwszy się pzez rzekę Roś pod Rożnińcami [1]) na tamtej stronie stał. Kawalera Judyckiego z piechotą niemiecką przy chorągwi P. Kossakowskiego i P. Bieleckiego na pomoc P. Odrzywolskiemu J. P. Hetman posłał; którego oni

---

[1]) Вѣроятно село Рожовка Черкасскаго уѣзда.

aż w nocy dogonili pod rzeką Moszną. A kozacy, zmocniwszy się, z taborem swym do Czerkas ciągnęli.

14. Szedł z pilnością P. Odrzywolski z posiłkiem i pułkiem swym aż do Czerkas, zkąd kozaków 20,000 godzina przededniem taborem wyszło do wojska kozackiego, które się już do Całów (sic) z Masłowego Stawu ściągnęli. O tym dawszy J. P. hetmanowi wiedzieć, sam przy mieście został. Obóz tego dnia mil 3, aż do rzeki Moszny przyszedł, przez ktorą przeprawiwszy się, stanął. J. P. wojewoda Kijowski, Xiąże Pannickie (sic), Xiąże Wiszniowiecki i J. P. P. kommissarze do obozu przybyli.

15. J. P. hetman z wojskiem i J. P. P. Komisarzami do Czerkas przyszedł i pod miastem obozem stanął.

16. Ibidem przez cały dzień dla rady, którą, J. P. P. komisarze, będąc wszyscy zgromadzeni, mieli.

17. Rano ruszył się obóz z Czerkas i, uszedłszy mil 2, stanął nad Dnieprem, tamże poseł kozacki J. P. hetmanowi drogę zajechał, oznajmując, że wiadomość maią o swym hetmanie, że się już z Zaporohów ruszył z armatą.

18. Ruszył się obóz i przeszedł we 2 milach miasteczko Borowicę, za którym w mili stanął.

19. Rano posłowie od kozaków do J. P. hetmana przyszli, prosząc, aby na nich z wojskiem swym nie nastempował, ale raczej czekał, ażby hetman onych pan Żmajło z Zaporoh przyszedł. Jegomość przedsię obóz ruszył, a uszedłszy mil 3, stanął nad Dnieprową odnogą.

20. Ibidem. Przez caly dzień rada J. p. p. komisarzów była. Poseł od posłów przyjechał chrześcjańskich, w Carogrodzie będących; przez państwo wołoskie do obozu przyjechał i audjencją u J. P. hetmana miał.

21. Ruszył się obóz, a dwie mile uszedłszy, stanął pod Kryłowem w mili.

22. Tamże przez dzień dla rady, która między J. P. P. komisarzami byla. Posła cudzoziemskiego J. P. hetman odprawił.

23. Tamże przez dzień; posłowie od kozaków byli, unum et idem traktując, że hetman ich z Zaporoh jeszcze nie przyszedł.

24. Obóz się ruszył i do Kryłowa ciągnął; ztamtąd w mili za miastem, a drugą milę od taboru kozackiego nad rzeczką Cybulnikiem stanął, z którego stanowiska obóz kozacki i straż onych dobrze widać było.

25. Do J. P. hetmana posłów swych (przysłali), oznajmując, że hetman Zaporoski do taboru wojska swego z armatą przyszedł i o przybyciu swym przez posła J. P. hetmanowi oznajmił.

26. Ibidem. Posyłał J. P. hetman niektórych P. P. komisarzów do kozaków z kondycjami, które by mieli pełnić, chcieli by być wiernymi poddanymi J. K. M.; co kozacy do rady swojej wzięli.

27. Ibidem. Kozacy o ciężkich kondycjach być oznajmili; radę między sobą zaczęli.

28. Ibidem. Rada między kozakami trwała do południa; ku wieczorowi 13 kozaków starszych do J. P. hetmana przyjechali, opowiadając, że zgoła mołojcy żadnego punktu z kondycji danych pełnić nie obiecują; których przez noc zatrzymano, a całemu wojsku nazajutrz gotowym być kazano.

29. Rano odprawił J. P. hetman owych 13 posłów, których par kilką słów do płaczu przywiódł: „Ponieważ miłosierdzia i łaski J. K. M. przez upokorzenie, jako wierni poddani, zażyć nie chcecie, mamy w Bogu nadzieję, że za wasze niesłuszeństwo i swą wolą wrychle szabel naszych nad szyjmi waszymi doznacie, a to rozlanie krwie, które się stanie, na dusze wasze padnie. „Przytym zaraz, i wojsku wszystkiemu z obozu tudzież za nimi wychodzić kazał, które tak uszykowane było: 3 pułki wprzód szły: wojewoda Kijowski z pułkiem swym prawe, a J. P. Halicki swym lewe skrzydło prowadzili; x. x. Zbaraskich środek trzymał. Za nimi 800 piechoty cudzoziemskiej P. kapitana Butlera i Winkrota; potym armata wojska, a tuż za nią J. P. wojewody Kijowskiego (przy jegoż piechocie niemieckiej, którą p. Fityngs rządził, nastempowała; za nimi wszystkie chorągwie piechoty węgierskiej i wybrańcow p. kapitan Nadolski prowadził; za

którymi J. P. Potocki, wojewodzic bracławski, z pułkiem J. P. hetmana szedł; za nim J. P. podkomorzy, po nim J. P. starosta Winnicki i J. P. Szkliński—w dzień pogodny szerokie pole okryli. Gdy już wojsko tak sporządzone jednę przeprawę błotną przeszło, J. P. hetman też zbroje na się wziął i z wysokich mogił ku taborowi kozackiemu i położeniu miejsca dobrze się przypatrywał. Kazał straży swej straż kozacką z miejsca spędzić, J. P. Halickiemu, z rotą daną Butlerową i z 5 chorągwi hajduków, dołem przy lesie i jeziorze, pod rogiem lewym taboru ich miejsce zbieżeć, a kawalerowi Judyckiemu z rotą pana Winkrotową i 5 chorągwi hajduków także dołem od rogu prawego toż uczynić. W tym ubieganiu zetrzenie się onych z strzelbą gęstą długo trwało i dosyć uparte było; ale gdy do nich z obu dołu z większą rezolucją skoczyli i jazda nasza kozacką jazdę z pola nazad w tabór wpędziła, mołojcy też pieszy aż pod okopem się oparli, za którymi kawaler z panem Winkrotem i Fityngsem zapędzeni, prosto już do taborów ciągnęli byli, tak iż onych sam J. P. hetman, od zaskoczenia kozackiego z taboru widząc być bliskich, zatrzymał, A J. P. wojewoda Kijowski onych chorągwią własną i armatą swą posiłkował, z których nie tylko taborowi szkodzili, ale też i wycieczki konne z dołu prawego zrażali. J. P. hetman czoło, albo środek pola od dołu jednego aż do drugiego pułkiem i armatą swą zastompił, z ktorych iż dosyć dobrze witał i mieszał, J. P. halicki w dole swym, że słabszą fortyfikacją w rogu taboru postrzegł, z panem kapitanem Butlerem, ubieżeć chciał, co kozacy postrzegłszy, większą część potęgi swej dla obrony tamtej strony zasadzili i gęstą strzelbą swą przez wszystek się czas bronili. Wieczór zatem nastompił, a piechota nieco spracowana a druga poraniona odpoczynku potrzebowała. Za czym J. P. hetman, taborowi dobrze przypatrzywszy się, piechotę i armatę swą i J. P. wojewody Kijowskiego, pod taborem będącą, zwieść kazał, potem i wszystko wojsko do obozu, postawionego tam, gdzie kozacy placową straż odprowowali, sprowadził.

30. Tamże przez dzień kosze do szturmu robiono, a każdy z osobna w kule się gotował etc. Hajduk J. P. hetmana do kozaków się przedał, który o koszach i o przyszłym szturmie oznajmił; zatym kozacy, chcąc z taboru uchodzić, na kilkunastu czółnach za Dniepr się puścili byli, lecz że tych tam fala i okrutna nawalność, tego dnia będąca, wzystkich potopiła, taborem raczej za sprawą hetmana swego Żmajły ku horodyszczu staremu nad Kurukowem jeziorem w niz Dniepra uchodzić postanowili; od których zaraz kilka chorągwi iazdy odstąpili i w różne gęste kąty udali się. A gdy ciemna noc nadeszła, wysłał J. P. hetman 40 Niemców lasem pod tabor dla dostania języka, którzy, gdy pod sam okop podeszli, a ogniów i straży nie znaleźli, postrzegli, że z okopu swego kozacy uciekli, o czym natychmiast J. P. hetmanowi znać dali.

31. W piątek, w wigilją wszystkich świętych, dobrze przededniem wysłał J. P. hetman P. podkomorzego z pułkiem jego, goniąc kozaków, których godzina na dzień w mili, już przez błoto albo jezioro na drugą stronę przeprawionych, dogonił. Ci, zostawiwszy w gęstwinie 1,500 kozaków dla bronienia przeprawy, sami taborem pół mili do drugiej wody ciągnęli, przez którą przebywszy, a 2000 komunnika zostawiwszy, szli taborem swym drugie pół mili aż do jeziora, nazwanego Kurukowo, nad którym z tej strony 2000 przy swych wozach półmięsiącem dla obrony uszykowawszy, wojsko potem swe przeprawili, zkąd w pół ćwierci mile, około szańcu albo horodyszcza starego kilku rzędami wozów tabór swòj założyli i umocnili. Skoro tedy dzień nastał, kazał J. P. hetman, aby pułki porządkiem swym z obozu wychodzili, a kawalerowi i panom kapitanom przykazał, aby z cudzoziemską ich piechotą, jako najprędzej być może, szlakiem kozackim biegli, co oni z wielką pilnością uczynili. A gdy wprzód przed jazdą do pierwszej przeprawy przyszli, a p. podkomorzego i p. Tyszkiewicza z ich pułkami, ubespieczonych nieco kozackimi traktami znaleźli, a o roskazaniu, jakie od J. P. hetmana wzięli, powiedziawszy, z wszelką ochotą i prędkością zasadzkę onę w gęstwinach znosić i odstrzelać poczęli. A, nakoniec, pozsiadawszy z koni swych,

dla dodania większej ochoty żołdakom, do wody z muszkietami wraz skoczyli i kozaków od brzegów wyparli, a prędkolotna jazda pomienionych pułkowników, w też tropy przeprawy przebywszy, śmiele na nich uderzyła, ktorych, tył podających, goniła i wszystkich pościnała, tak w trawach i jeziorach tułających się, jako prostym szlakiem aż do drugiej zasadzki uchodzących, od których, gdy taż cudzoziemska piechota często porządnym strzelaniem,—zasadzonych wyparła i swym wpadnieniem, do wody mołojców uciekać zmusiła, zajuszona już jazda koniom i dzielnym rękom nie folgując, wszystkich na głowę poraziła, tak iż, dla dania wiadomości swoim, do tej przeprawy Kurukowej, żaden nie uszedł. U tej zaś, że dwojaka defensa gęstej strzelby z tej i z owej strony była, zatrzymać się nasza jazda, a czekać posiłku cudzoziemskiej piechoty, sporo nastempującej, musiała, która szturmem przód ich z taborka za wodę wyparła i chorągwie onych ubiegła, a potem od wozów porzuconych, jako zaszła noc, z gęstwin też drugiego brzegu odstrzelała. Owo gdy tak piechota, jako i jazda głębokie jezioro wraz przebrnęła, mołojcy do taboru swego po długiej utarczce niewstydliwie uciekać zaczęli, a nasi, nastempując, bez żadnego miłosierdzia zabijać onych jeden przed drugim kwapili się, poki na inszych do taboru ich wjachali; ktory, że jeszcze z przyjazdu samego dobrze zawiedziony albo warowany nie był. Wielmożny J. P. Halicki ku temuż czasu przybył, animował spracowaną piechotę, aby, pokiby wojsko nadeszło, taborować się onym lepiej nie dopuszczała; dokąd gdy kawaler Judycki z porucznikiem pana Winkrotowym i z kilkadziesiąt muszkieterów podpadł, żeby onym taborów kończyć bronił, postrzelony w piersi, gdzie więc krzyż swój nosi, i z kilką swych towarzyszów zabitych z miejsca zwiedzion. A w tym J. P. hetman z pułkiem swym przybył, sposobne miejsce do szkodzenia nieprzyjaciołom piechocie wszystkiej i warowniejsze jezdzie (której z gęstej strzelby szkodzono) ukazał; armatę mniejszą na trzech miejscach zatoczył, oraz i z onej do taborów ich strzelać i piechocie wszystkiej nastempować kazał. W tym porządku gdy sam wszystkich do szturmu pod gęstą strzelbą wiódł, nie wprzód trzę-

sawice okrutną, w gęstej trawie tuż pod taborem będącą, postrzedz mógł, aż onę sam prawie z piechotą i jazdą, gdy już był blizko wozów, omacał; za czym od kozaków poznany i ukazowany będąc, wielkiego niebezpieczeństwa od kul, a dziwnej opatrzności Boskiej nad sobą doznał. Postrzelonych naszych w tym szturmie z różnych chorągwi do kilkudziesiąt zostało: p. Rogawskiego rotmistrza, pana Modrzyńskiego, towarzysza jego, pana Ujejskiego z pod chorągwi J. P. hetmana; z pułku J. P. podczaszego koronnego, p. Mołodeckiego, zabito, a pod J. P. Halickim i pod wielą ludzi zacnych konie zabito, a tylo troie postrzelonych zostało; za tak przed się częstym strzelaniem i śmiałem nastempowaniem naszym, wielki się uszczerbek w kozakach postrzegł, że też dosyć za swoje mając, w głos o miłosierdzie wołali; co gdy J. P. hetman usłyszał, strzelać swoim więcej zakazał; w tem piechocie się rejterować, działa z baterji zwozić kazał, a gdy wieczór nadszedł, zostawiwszy potrzebną gwardę, wojsko też samo z pola sprowadził, z której ufatygowany, a bardziej od quartanny swej nagabany, szedł do obozu (pod łozami Niedzwiedziemi albo Kurukowem ieziorem) pastanowionego. Gdzie więc ono trzecie poboiowisko kozackie było.

November 1. Odpoczęło wojsko na dzień wszystkich świętych, cierpiąc ranni srogie zimno od przymrozku i śniegu, który był spadł; a że kozacy jeszcze wczoraj po swej chłoście o miłosierdzie prosili, a posłów swych przecie (jako oni udawali) do rozgniewanego hetmana posyłać obawiali się, kazał J. P. hetman wszystkiej piechocie i już serio do szturmu kosze gotować, nie chcąc więcej onym folgować, ale raczej jako z upornemi postompić; namòwiony przecie od J. M. P. P. kommissarzów, posłał do nich p. Bieleckiego starostę, rotmistrza i p. Chmieleckiego; którzy wdzięcznie onych przyjąwszy, o miłosierdzie dla Boga prosili i posły swe do Jmpć P. hetmana nazajutrz obiecali posłać.

2. Rano 3 posłów z listem, o miłosierdzie i traktaty prosząc, do Jegomości kozacy przysłali, dla czego rada J. P. kommissarzów była, z której tę rezolucją onym I. P. hetman opowiedział, aby jutro kilku z plenipotencją przyjmować kondycje przysłali.

3. Posłowie cum plenaria potestate traktaty zawierać przyjechali, którzy, przy radzie P. komisarzów piszący, kondicje przyjmując, cały dzień w obozie byli, a ku wieczorowi do taboru swego odjachali.

4. Posłowie od kozaków próżno przyjachali, którzy na te dwa punkta: wydawać złoczyńców i tak małą liczbę swoich, 6,000 tylko, mieć, trudność czynili.

5. Quod felix, faustum, fortunatumque sit. Kozacy na wszystkie kondicje pozwolić musieli, a krom tej samej: przeszłych zbrodniów nie wydawać, ale onych karać przez ich starsze, według praw i zwyczaju wojska ich; na to Jchmość zezwolili.

6. Wysłany był od J. P. komisarzów collega ich. J. P. starosta Krasnostawski z wielą ludzi zacnych dla wysłuchania przysięgi wojska kozackiego, które kondycje sobie podane z płaczem i wielką skruchą pełnić przysięgło, a potym Pan Michał Doroszenko, hetman, wczorajszego dnia wojsku Zaporoskiemu obrany, z starszyzną swą do obozu przyjechał. Tenże Jchmościów wszystkich witał; a po tej konkluzji częstował onych J. P. hetman i do taboru jadących pożegnał. Ci o liczbie 8000 kozaków, których nasi w wigilją wszystkich świętych pogromili, przyznali; ale gdy się na ten czas do domów swoich wrócili, większą liczbę zginionych (z onymi, którzy po różnych miejscach ginęli i na Dnieprze pod Cybulnikiem tonęli), postrzegli, na swe głupstwo i upartość, która ich do takiej krwi rozlania przywiodła, narzekając i tego pozwalając, czemu przed tym kontradikowali, że nie masz wojska lepszego nad lackie.

7. Rano na pobudkę i dla wyjścia wozów znak dano. Po inszych ruszył się obóz i szedł aż do Kryłowa; ztamtąd w mili nad Dnieprem stanął. Tegoż dnia niektórzy z p. p. komisarzów pożegnali i w swą drogę odjechali.

8. Obóz się ruszył rano i w mili przed Borowicą stanął.

9. Rano przeszedł obóz przez Borowicę, a przed Czerkasami stanął we dwu milach.

10. Przez Czerkasy obóz szedł, a we 2 milach za miastem stał pod Stawkawi.

11. Rano się obóz ruszył i, za Mosznę rzekę przeprawiwszy sie, stał nad wodą.

12. Przeprawiwszy się obóz przez rzekę Roś, na której wszyscy wiele szkody podnieśli, stanął nad Konińcą [1]).

13. Tamże przez dzień koło generalne było, na którym sądzono 2 tylko kryminały i który gdzie pułk stanowisko ma mieć?—pan hetman rozrządził.

14. P. hetman z pułkiem swym pod Masłowy Staw na noc jechał, a insze pułki pod Konińcą zostawił, kazawszy onym nazajutrz ztamtąd się ruszyć do stanowisk swoich.

15. Rano się Jegomość ruszył z pułkiem swym, który pod Hoszanką [2]) zostawiwszy, do Rokitny na obiad do Xięcia Jegomości Zasławskiego jechał.

16. Po mszy, po rannym obiedzie wyjechał J. P. hetman z Rokitny; do Białey Cerkwie na noc jechał.

17. Rano, wyjechawszy p. hetman—na pokarm do Taborówki; na noc do Pawołoczy.

18. W Bieliłowce nocował.

19. Na noc do Przyłyki J. P. hetman przyjechał.

20. Na pokorm do Wiśni; a na noc do Balikowiec majętności Jegomości.

21. O południu chory na kwartanę do Baru przyjechał.

22. Z zamku nie wychodził.

23. Posla J. P. hetman od Mechmet-Dżiak baszy przyjmował, a rano P. Bogu za szczęśliwą expedycję kozacką dziękował.

---

[1]) Конончa—село Черкасскаго уѣзда.

[2]) Ольшаница, село на р. Гороховаткѣ Васильковскаго уѣзда.

V.

ЛѢТОПИСЬ

СОБЫТІЙ ВЪ ЮЖНОЙ РУСИ

Львовскаго каноника Яна Юзефовича

1624—1700.

1624.

Cosaci quoque Zaporovienses, damna innocentis Russiae ulturi, mense Septembri ex Borysthene centum myoparonibus per Pontum Euxinum Corstantinopolim usque delati, oppidum Turcarum non incelebre, Jangikie dictum, exciderunt flammisque vastaverunt. Qui postea, opimis spoliis aucti, Turcis Constantinopoli ipsa magno terrore correptis, nec per sex horas opem suis pereuntibus ferre audentibus, quinimo parata triremium classe, secure regredientes spectantibus, feliciter domum remearunt.

1625.

Interim Cosaci pro restituendo fratre ad principatum, quem Turcarum imperator exauthoraverat, a Mechmet Gereio vocati, totam Tauricam, usque ad Capham, in ultima ora sitam, peragrarunt, Tartaros partis adversae multoties fuderunt, et domum cum gloria et victoria redierunt, quod et iterum prospere fecerunt, at Mehmet Gereium ipsum (quod unam eorum plalangem dolo excindi fecerat) trucidarunt, ac servatis ordinibus, inter continuos cum Tartaris conflictus, ad propria remearunt, ita ut Turcarum imperator de violatione pactorum cum rege per legatum expostulare debuerit. Quocirca Koniecpolscius, iam tunc palatinus Sendomiriensis, militiae regni praefectus, collecto exercitu auxilisque a proceribus petitis, ad eosdem, versus Kryłow stativa agentes, triginta millia numerum complentes, castra movit. Et quia moniti arma ponere recusarunt, proelio eos aggressus, ad lacum Kurukow et silvestria loca recedere compulit, ubi, post sanguinolentas castrorum oppugnationes, caedesque mul-

torum ex parte utraque, coram regiis delegatis subjectionem jurarunt, tum quod in ditiones Turcarum amplius excurrere non audebunt, sola auctione stipendiorum contenti, jurejurando sese abstrinxerunt.

1630.

Ob stipendia non soluta miles ad seditionem propendebat; futuris prospiciens Koniecpolscius, exercitum, per cohortes divisum, in longinqua Kioviensis palatinatus stativa ad reprimendos quasi Tartarorum incursus, abduxit. Perperam tamen hoc aestimant: archimandrita Kiovensis schismaticos et cosacos sub praetextu, quod ab exercitu, ex Prussia redeunte, eorum sedes praecipua palatinatus Kioviensis opprimeretur ac in perpetuum possideretur, ad suspicionem quandam primo, deinde brevi exortam seditionem movit. Praefectum itaque suum Hryckonem, a se electum, a rege approbatum, Polonis fidelem, motus hos sedare volentem, trucidant cosaci, cohortes regias, pacifice hybernantes, in stationibus turbant, alias opprimunt, alias locum mutare compellunt. Occurit subito cum toto exercitu Polono ad arcendam in principiis seditionem dux ipse Koniecpolscius; et cosaci quoque parati od proelium magno numero obviam duci processerunt, ac, lecto sibi in antesignanum quendam Taras dictum, castra sua exercitui Polono opposuerunt, proeliaque diutius decertare ausi, donec post multos conflictus caedesque mutuas, sicut et causam belli iniquam, ita et fortunam malam habentes, in angustias redacti, veniam erratorum suppliciter petere; illa a Koniecpolio impetrata, obedientiam ac fidelitatem regi novo juramento firmare, praefecto, quem ipse Koniecpolius authoritate regia afferet, ex nunc parere, ad obsequium reipublicae redire et, quod summa rei erat, authores rebellionis coram rege in commitiis puniendos sistere debuerint.

1637.

Cosaci pro suis retinendis libertatibus serio laboraverunt, sed fortuna illis favere noluit. Nobiles Poloni, regnique proceres in pa-

latinatu Kioviensi, in quo praecipua sua domicilia cosaci ab antiquo habebant, villas, possessiones emebant, alii munificentia regis Vladislai per privilegia acquirebant, utque sibi reditus ex illis ampliores facerent (secundum fortunam imbecillo animo ferentes) cosacorum licentiam, quae proposito ipsorum obstare videbat, refrenari oportere privatis respectibus criminationibus publicis apud regem senatumque palam clamitabant. Demandavit itaque rex ac senatus generali exercituum Koniecpolio, ut propugnaculum firmum, loco ad eos coercendos opportuno erigeret. Explevit mandata regia Koniecpolius, munimentum, Kudak dictum, apud fluvium Samaram ac Borysthenem impensis reipublicae, satis idoneum et quibusvis munitionibus non impar, erigi curavit. Et quia ducentos manipulares Germanos regiae cohortis, ab initio operis cepti oppresserant, structuramque dirruerant cosaci, eo decimanos exercitus Poloni ad hiberna transire mandavit; colligebant et cosaci vires suas ac ducibus propriis (quasi regi polonisque faverent) per furorem in tumultu mactatis, dum de novis sufficiendis consultant ac simul dissentiunt, celeritate Nicolai Potocki ultra Corsunium, intra oppida Moszni et Kumejki opportune preventi, non sine clade Polonorum dispersi, ac postea ad Borovitiam obsessi, ducem suum Paulucum, tumultuarie electum, cum quatuor antesignanis captivum (conditione culpae at indemnitate vitae apud regem promissa) ad sequestrum tradiderunt.

1638.

Paulucus dux cosacorum, cujus in anno praeterito traditionem descripseram, caede sua ac sauguine annum hunc nobilitavit. Hic vero in comitiis Varsaviensibus reipublicae oblatus cum sociis, dum nemo causae cosacorum opitulare curat, forte ideo, quod regno custodiat metus, capitis supplicium accepit. Frustra idem sibi salutis, ab Adamo Kisiel, succamerario Czernihoviensi, commissario, nomine regio promissae, implorans. Omnesque immunitates cum oppido Trechtymirow, congregationi cosacorum a regibus Poloniae concessae, abrogatae sunt. Ducibusque exercitus data potestas illos expeditione

bellica, uti rebelles, tollendi, omnes decreto huic comitiorum contrarios seu resistentes ferro puniendi, et, quod praecipuum erat malorum impendentium initium, aliam normam militiae cosacorum ordinandi.

Doluere cosaci fidem sibi non servatam, ducemque suum sine crimine, pro sola electione, cui resistere non poterat, capite plexum; ac ideo majori studio sibi suorumque saluti prospiciendum esse clamitabant. Adveniebat mandatorum regis reique publicae arbitriorum executor cum exercitu Nicolaus Potocki. Sed hunc fortiter exceperunt acie cum multa clade utriusque partis. Decertarunt ad Starcza fluvium, castra vallo, fossa, curribus munita Polonis opposuerunt; per Julium, Augustum expugnare non poterant, pedites germanorum fere omnes in statione, castris suis proxima, irruptione facta, trucidarunt, tormenta receperunt, pluresque nobiles et veterani milites una illa expeditione cosacorum ceciderunt, quam toto bello Pruthenico nuper gesto; ita augit desperatio vires et ad victoriam quandoque viam pereuntibus aperit praeceps ad fortia audacia.

Offerebat quidem tractatus militiae magister Potocius, sed ad illos elici cosaci non poterant nec quemquam suorum ob caesum innocenter, prout asserebant, Paulucum, vadem deditionis mittere volebant. Flexit tamen eos sed sero Potocius multis sponsionibus: restituendas illis fore in proximis comitiis pristinas libertates pollicitus; modo duci, a rege sibi praeficiendo, parere, arbitrio regis militiam suam cum sex millium numero a republica dudum praescripto, exercere vellent. Et his quidem rationibus persuasi posuerunt arma cosaci, sed nec tunc iis fides servata, accepta etenim itineris securitate, cum ex castris, pactione inita, solutis, ad propria per manipulos, varie tamen sparsi pro more suo redibant, multi eorum a nostris, partim vindictae sanguinis Poloni totque militum amissorum, partim tumore superbiae mentis Polonos ad insolentias quasvis agitante, in via caedebantur. Privilegia, immunitates eorum malo consilio ambiguis commitiorum deliberationibus tractatae, contemptim supplicationes, a potenti pro illo tempore republica et quanti casus humana rotant parvi pendente, auditae; duces a rege nunc his, modo

ilic nec ad placitum, nec ad gentis genium dati, socordiam magis inter mandata regia praeferentes quam fortitudinem in populum illum, ad bella conficienda natum, induxerunt; ita ut nullum commodum operique praetium ex illa mutatione status cosacorum provenerit, praeter lucra privatorum, continua provinciarum discrimina, damna reipublicae ingentia, quae futura aetas brevi stupens et lugens videbit, cum, loco praesidii cosacorum vigilis et gratuiti, pro custodia Kudaci propugnaculi contra Tataros alere tenebatur tardigradum stipendiarium, qui ipsi multis tributis agrariis constitit. Haec quanto plura non calamo sed lachrymis scribere possumus, quae vidimus et passi sumus mala hac nostra aetate infelici.

Ante tamen hanc expeditionem ultimis Januarii decurentis diebus et nostra Russia annum hunc cum trepidatione inchoavit, triginta enim millia selectorum Scytharum in campos Oczakovienses prodierant, ut inde in ditiones proximas Russiae praedatum excurrerent. Dux vigilantiae singularis Stanislaus Koniecpolski, magna festinatione coacto exercitu ad Vinnicam, instructa acie munitisque castris ductilibus, Thabor vocatis, ad Ochmatow summa diligentia processit, proelium Tartaris, ad paratas Polonorum copias (quas nunquam speraverant) stupentibus, obtulit, et caesis quingentis, ad laxandas in fugam equorum habenas, compulit. Plurimi illorum ab exercitu subsequente, etiam duce Geremia Wiszniowiecki accurente, et ab excurrentibus illius terrae oppidanis villanisque in via caesi, alii vivi capti; a Petro Łaszcz in transitu filuvii Syna Woda, etiam in hyeme limosi, circiter mille, multo plures a cosacis Zaporoviensibus in campis Oczakoviensibus, in quibus cladem suam securi tristesque meditabantur, ex improviso adorti, concisi, ausus improbos sanguine eluerant, alii fusi, terroreque impellente, in Tauricam suam festinabant, sed pauci admodum redierant.

1640.

Tartari, mutatum statum miltiae cosacorum intelligentes, novi regiminis industriam et fortunam experiri voluerunt. Excurrerunt

rorum in auxilium rebellibus, quo subsidio erecti, consilia etiam proelio experiundi cum nostris agitavere. Ad hos reprimendos impetus et obturandam in capite pullulantem rebellionem, Nicolaus Potocki, castellanus Cracoviensis, omnem diligentiam adhibuit, insuper sub ipsa propalatae seditionis initia, legiones quarcianas 4000 virorum, animo, disciplina ac experientia belli prestantiorum, complentes, cum honorariis procerum alis, ad 2,000 accedentibus, opposuit. Regestrati cosaci (albo militari nomina professi ita vocabantur) acribus edictis conjungi exercitui jussi sunt.

Interim praemissus cum levioribus cohortibus, sclopigeris octingentis, Stephanus Potocius, Nisinensis praefectus, adolescens, filius generalis, contra consistentes jam cosacos et Tataros in campis ad Żołte-wody, id lacui nomen, qui ab argillaceo fundo flavescentibus aquis, herbido voragine profunda limo lubrico invadiabilis, ita ab accolis loci vocatur. Sed jam in partes rebellium traxit Chmielnicius eadem perfidia regestratos cosacos, longo et constanti obsequio reipublicae commendatos, quorum accessu facilem victoriam sperabant et exspectabant nostri; ideo jam spes ambigua futurorum fecit, ut currorum serie et subitariis operis firmarentur castra polona; mox ante curraginem signis eductis, identidem advenienti hosti acies ostentata, pugnatum acriter, signis collatis in Scythas, sed legiones Theutonicae, quas genere Russi, habitu tantum germani simulabant, ab ipso proelii incipientis aestu, primo in speciem trepidare, mox loco sensim cedere, tandem obliquo flexu, dum in cohortes polonas hostis incumbit, exilem aciem proditorie nudare ceperunt; abscedere proinde campo necessum erat, tribunis suppelias intra curraginem praestolari censentibus. Jam pulvis pyrius, continuos explosionibus exhaustus, jam commeatus deficiebat, aqua equis ab hoste intercepta, ac ideo, die undecima Maji, equi libere e castris superflui dimissi, tormenta hostis eripuit, ac, quod eo temporis nulla comparerent auxilia, dolor simul et metus cum taedio periclitantes subibat, ideo inter ductores convenerat, retro mota in militarem regressum curragine, hoc, quod in loco haerentibus imminebat periculi eluctari om-

1648.

His viribus (cosacis) regnum Poloniae cum suis provinciis nixum felix longo tempore exstabat, bella prospere cum externis hostibus sine dispendio sumptuum gerebat, conficiebat gloriose, donec felicibus rebus insolescere, in superbiam attolli, nobilitas se supra homines aestimare, reliquos pro rusticis, cosacorum gentem pro vili, plebeia, aggresti, rustica censere, criminationibus, mulctis, poenalibus excogitatis augendorum censuum suorumque emolumentorum exactionibus gravare, opprimere per arrogantiam intolerabilem occiperet.

Nihil insolentiae a kwarcianis (ut vocant) militibus omissum, nihil saevitiae intentatum ab heris, qui ubi omnem furroris sui impetum in capita privatorum exprompserant, in alios, quasi contumaciae et perduellionis reos, cohortes immitebant, a quibus quandoque integra municipia, sine delectu infantium et sequioris sexus, exscindebantur; non uxores conjugibus, non filiae venustiori forma (qua hic etiam gaudent) spectatae, parentibus in libertate erant, et divina et humana jura passim polona libido pessundabat. Crescebat in majus judaeorum audax nimium praesumptio, qui haeredibus, bonorum proventus, vulgo intratas (verius sibi) plus justo cum praejudicio municipum, avara gentis suae sagacitate, intendentes, monopolia, cauponarias, mercimonia, artificia, majori praetio apud dominos cum evidenti incolarnm injuria, redimebant; sicque modum etiam vivendi et honestae media vitae praesidio seu protectione nobilium, sive herorum suorum, freti Christianis in patria sua architectionis, illi eripuerant.

Audivi ab antiquioribus etiam nostris Polonis, rei scientiam habentibus, quod in tantum in partibus illis insolens dominatio Polonorum processerat, ut etiam super ecclesias jus isti genti tribueret. Non enim praesbiter cosacorum, (vulgo vocatur pop) sacramenta baptismi, matrimonii aliaque in ecclesia sua administrare paraphianis suis licitum habebat, ni prius a clavibus judaeo (quas semper ad judaei manus ab ostio ecclesiae suae deferre et deponere cogebatur)

constitutam a domino pensionem persolveret; haec cum quanto abusu et praejudicio sacramentorum ac fidei Christianae erant, judicet posteritas fidelium. Et ita merito malis tuis succubuisti Polonia, justas superbiae ac flagitiorum tuorum poenas recipisti; nemo violenta imperia retinuit diu, moderata durant, ut Seneca scripsit; hi sunt cosacci flagella tua, qui olim florentis regni et spes et robur erant et non temenda virium manus tum propugnabant. Ruina tibi fatalis, ubi indignante peccatis justitia Dei impugnabunt.

Non cessarunt tamen (cosaci) catholicos odio veteri novoque habere, accedentibus causis praetensionum, sive ab austero dominorum seu praefectorum suorum ingenio, sive a sui pro plebis rusticae natura adversus imperantes morigera, aut calcitrante intractabili genio ideo frequenter pacis et obsequii pertaesi, rebellionem ciebant, turbas concitabant, milites polonos, sive stativa habentes, sive limites regni contra Scythas defendentes (forte etiam injuriis lacessiti) aggrediebantur nocte, securos in domibus suis, suffocabant; cultris exscindebant somno indulgentes, et vicissim etiam pro vindicta ab exercitu polono supervenienti debitas poenas luebant, quod iterum pro injuria, non pro justitia reputabant. Et ita frequentia Ukrainae ergastula, mancipati cultores catenati, pro excessibus rei, materiam tam atroci, tam funesto bello, tot annis duraturo, praebuerunt.

Eliscebat tamen ignis suppositus cineri doloso, donec jus sceleri datum ac fomes incendiarum impiae rebellionis primus author motorque Bochdanus Chmielniczenko sive Chmielnicki accesserit. Is patre Michaele (quem alii Mazovia oriundum, alii Liszanka, municipio Ukrainensi retulere) natus, puer in gymnasio Kiioviensi seu in Jaroslaviensi collegio apud patres societatis Jesu studia puerilia didicisse putabatur. Maturior annis sensum abdere, ex usu praesentia metiri, spem in futura promittere, comitatem ferociamque prout conduceret ostendere, minas saepe simulare, nunquam ultionem ammitere pro natura habebat. Militari praessa sermone facundia animus obtegens sui vultus renidens erat. Dum a Koniecpolio generali exercituum fortalitium Kodak, placito ordinum reipublicae excitaretur, sciscita-

tus de natura loci et regulata operis situsque forma, respondisse fertur Koniecpolio: „manu facta, manu destrui"; quod re ipsa praestitit, dum majori stipatus potentia rebellionis, hocce fortalitium, tam nobile frenum cosaticae insolentiae, evertit. Ab Alexandro Koniecpolio, regni vexillifere, ob indicia conspirationis in vincula conjectus, mox ad fidejussionem Krzeczovii honesta custodia retentus, dum evasit vincula, apertam rebellionem concitavit, caeso fraude ad hospitalem natalis filiii mensam Elia Barabaszenko, duce Zaporoviensium, regno reiquepublicae Polonae fidelissimo, apud quem notarium agebat, primo quidem, quasi pro duce suo indignantibus cosacis, deinde conniventibus, postea approbantibus, ita certe honesta quaedam scelera successus facit.

In Russia nostra etiam hoc a senioribus rebellionis, invidiae et conceptae vindictae in nos fomentum adstruitur, quod diu ob rusculum sibi ereptum in judiciis sacrae regiae Majestatis cum potentiore litigavit, per comitia reipublicae et conciliabula cosacorum quaerulabatur et haeredialum illud qua prece, qua instantiis, qua etiam minis pro genio cosatico vindicare volebat, sed non poterat, quocirca uti turbator pacis, silentio carceri demandatus, ne facinus pro vindicta sumeret, morti destinatus, fuga tamen manus percussorum fefellit, et, quoniam nullibi securitatem habebat, dies noctibus jungens ad claustra Borysthenis, solita maleficorum receptacula, cucurrit, et Tochay-Begum, in campis Budziacensibus cum suis Scythis stabulantem, sibi in protectorem assumpsit. O coelites! o Superi, quantum ex tam minuta, erepti violenter unius praedioli, scintilla, incendium, quod tanto sanguinis et lachrimarum profluvio extingui non poterat et ad haec tempora latet in cinere. Sed ego redeo ad propositum. Strepente novorum motuum fama, majori quam dici potest ardore percita plebs in auspicia novi ducis et sedicionem inibat, egentissimus quisque, desertis penatibus, rastris et agris, velut ad classicum ad castra currebat, quae, magno multitudinis accursu, nimium aucta, exercitum potentem brevi in campos patentes effuderunt. Accessit et Tohay-Begus scitha cum sexdecim millibus Tarta-

rorum in auxilium rebellibus, quo subsidio erecti, consilia etiam proelio experiundi cum nostris agitavere. Ad hos reprimendos impetus et obturandam in capite pullulantem rebellionem, Nicolaus Potocki, castellanus Cracoviensis, omnem diligentiam adhibuit, insuper sub ipsa propalatae seditionis initia, legiones quarcianas 4000 virorum, animo, disciplina ac experientia belli prestantiorum, complentes, cum honorariis procerum alis, ad 2,000 accedentibus, opposuit. Regestrati cosaci (albo militari nomina professi ita vocabantur) acribus edictis conjungi exercitui jussi sunt.

Interim praemissus cum levioribus cohortibus, sclopigeris octingeutis, Stephanus Potocius, Nisinensis praefectus, adolescens, filius generalis, contra consistentes jam cosacos et Tataros in campis ad Żołte-wody, id lacui nomen, qui ab argillaceo fundo flavescentibus aquis, herbido voragine profunda limo lubrico invadiabilis, ita ab accolis loci vocatur. Sed jam in partes rebellium traxit Chmielnicius eadem perfidia regestratos cosacos, longo et constanti obsequio reipublicae commendatos, quorum accessu facilem victoriam sperabant et exspectabant nostri; ideo jam spes ambigua futurorum fecit, ut currorum serie et subitariis operis firmarentur castra polona; mox ante curraginem signis eductis, identidem advenienti hosti acies ostentata, pugnatum acriter, signis collatis in Scythas, sed legiones Theutonicae, quas genere Russi, habitu tantum germani simulabant, ab ipso proelii incipientis aestu, primo in speciem trepidare, mox loco sensim cedere, tandem obliquo flexu, dum in cohortes polonas hostis incumbit, exilem aciem proditorie nudare ceperunt; abscedere proinde campo necessum erat, tribunis suppelias intra curraginem praestolari censentibus. Jam pulvis pyrius, continuos explosionibus exhaustus, jam commeatus deficiebat, aqua equis ab hoste intercepta, ac ideo, die undecima Maji, equi libere e castris superflui dimissi, tormenta hostis eripuit, ac, quod eo temporis nulla comparerent auxilia, dolor simul et metus cum taedio periclitantes subibat, ideo inter ductores convenerat, retro mota in militarem regressum curragine, hoc, quod in loco haerentibus imminebat periculi eluctari om-

nibus brevi conamine viam sibi ad exercitum aperire facile judicantibus. Die 16 maji gemino jam milliari a Zołte-wody recesserant, cum ecce subita impressio, ne sistunt curraginem scythae, adeo impetu pertinaci, ut primarum ordinum equi jugales aut sagittarum ictibus caderent, aut mutilarentur. Duravit aliquantulum pugna, fortissime nostris resistentibus, non militum strenuitatem ductores, non milites ductorum exemplum desideravere; omnes pariter fortes laudabiliter decertabant donec densior imber, corruptis madore selopetis pyrioque, novissimum defensionis beneficium eripuisset; pugnabant tamen non jam pro vita sed pro decore mortis, nec prius hostes curragine potiti, donec Potocius, juvenis licet, sed bellator fortis et egregius, duplici vulnere (a quo sine mora vitam in mortem mutavit) sterneretur, tum ut quisque caesi aut vincti: Sapieha saucius Tohay Bego cessit, Schembergius scythis, Czarnecius ac Grodzicius, futura patriae psaesidia, in vinculis ad fortalicium Kudacense a Chmielnicio remissi. Sic ille praestantissimus virorum nucleus, trium millium numero computatus, continuo 14 dierum (ut Kochowius), 20 (ut in litteris privatis legi) conflictu, nulla succursu novella, hostili ferociae victima cecidit; adeo omnes infelici fato praeventi, ut ex tanto numero vix unus alterve cladis nuntius ad castra polona evaserit.

Jam generalis prope Czerkasios cum exercitu majori penetraverat, cum caesos cohortes, hostem adesse, de properatis itineribus contra tendere denuntiatum est; quocirca Corsunium malo consilio retrogredi placuit, exercitu ad 6000 redacto. Sed et hostis in crastinum ibidem deproperavit, et Dominica ante Pentecosten, quae fuit 25 Maji, exercitui nostro se videndum praebuit. Eductae itaque legiones, ac praetensis cornibus acies instructa, vix campum ingerant, ecce ingruens hostis necessitatem pugnae imponebat. Odrzywolscius invectum in se Tohaj Begum egregie repressit iterum atque iterum. Calinovius campidux cosacos invadentes pepulit atque hac die nihil lucratus hostis, finem proelio fecit. Corsunium tamen, omnigeno commeatu refertum, occupavit. Inter hoc regem non vivere tacite pri-

mum, ac sparsim etiam hoste suggerente rumor crebrescit, unde multiplex subibat animos nostrorum consideratio. Contigit tamen ut subjecto horreis oppidanis igne, Corsunium violenta ffamma sive imperatam ab hostis receptionem a nostris, sive fortuitam absumpserit, unde ex penuria victus involatura in castris inedia timebatur. Consultabatur itaque a nostris in acie instructa proelii aleam subire, an sub curraginis tegumento regredi conducibilius foret; plures ipseque campidux Kalinovius sentiebat, aperto campo Scythas agrediendos esse, quibus pulsis etiam ex cosacis victoriam fore certiorem. Generalis nihil tutius arbitrabatur (violentia accelerantis fati impellente) militari regressu sub curraginis munimento, quod componi opera Nicolai Bieganovii contra aliorum sensus jusserat, acrius objurgato campiduce (qui fervore militum ad pellendas scythas utendum esse, curraginem deserendam contendebat) ut sibi primicerio pareret. Mota itaque currago illa Bogusławiam versus infeliciter; sed hoc non latuit sagacem et astutum Chmielnicium, qui ex suis 6000 praeoccupandae viae praemiserat, ut eluvies aquarum cavis aggeribus discriminatas transversis fossis conciterent, lacunas alibi, praecipitia alibi in transitu viarum facerent, alibi super egestos aggeres sclopetarii vigilarent. Aderant brevi et cosaci, qui nostros circa eliberationem curraginis ex abruptis viarum occupatos, facile disperserant, currus multos interceperant, stationes postremas ita turbaverant, ut aliqui Polonorum locum desererent. Verum campidux, laborantibus ea parte cum pilano milite subsidio accurens, animos ordinesque restituit, brevi tamen desulturiorum aliquot manipulis, cum duabus pedestribus Hungarorum vexillis aperiendae viae praemissis, ab hoste fusis, eodem simul impetu a fronte et lateribus currago invasa, ubi Kalinovius gemino vulnere in capite et cubito manus enormiter sauciatus. Nondum tamen vicerat hostis, nisi equisones ac lixarum plerique, intra meditullium curraginis recepti et tamen paventes, insessis equis in fugam se praecipitarent, ac latus curraginis residuae imprudenter nudarent, animos strenue dominorum pugnantium secessione turbarent, hostium augerent. Quippe ad sublatum a cosacis clamorem summo

connisu accurebant Scythae, densa sagittarum procella nostros laedentes, ac deinde (qua disrupta curruum serie nudatum praesidio latus apparebat) patulam curraginem perfregere. Atrox hic proelium; jam pugnacissimus quisque adversa fronte in hostes ingruentes inibat, honestum martem mutuis vulneribus qnaerendo; pauci erant, qui, reperditae vitae magis quam decori memores, per occulltos tramites vitarunt fuga mortis seu servitutis discrimina; plures et potiores, post edita fortitudinis opera succubuere necessitati moriendi, aliqui vinculis ct compedibus. Inter captos generalis exercituum dux ac princeps senatus, affecta valetudine ac continuo labore lassus; campidux Kalinovius, Casanovius, Odrzyvolscius, Bałabanus et alii multi fuere; reliqui, crudeliter trucidati, aut scythicam captivitatem subire coacti, ad quam aegro Potocio generali et saucio Kalinovio campiduci devehendo currus miseriocordia barbarorum attributus est; sic visum numini longam Poloniae prosperitatem, sub ignobili victore geminata clade brevi tempore castigare et ulterius adhuc eidem castigandam relinquere.

Leopolis nostra, uti imminentibus malis propior, citius haec fulmina percussae Poloniae percepit, quam aliae regni civitates, quibus notitiam mutatae felicitatis Poloniae communicavit, se ad defensionem necessariam, etiam ex laudo cousulari ad turbam publicato (quo civibus omnibus interdicitur sub privatione honoris et confiscatione bonorum recessum a civitate) omnino paravit, supplicationibus repetitis, clero praeeunte, cum conjugibus, parvisque liberis ac concursu multitudinis villanae, veniam irarum coeli, finemque cladibus suppliciter praecabatur. Jam enim, caeso utroque exercitu, Shythae pro more suo, cosaci pro vindicta ad praedandum dilapsi, libere opima Russiae populabantur; jam Pohrebyszcze, Lipowiec, Niemirów, Borszczowka, Kalnik, Machnowka, Berdiczowo, Białopole, Pawołocz, Przyłuka, Pikow, et alia multa egregia ac opulenta municipia et villarum pomoeria in cineres redegerunt, nobiles, aeque et ignobiles crudelitate intolcrabili sublati, vinctorum 200,000 (qui felicem et populosam Russiam noverat facile credet) ad castra hostium deducta;

ideo timor et metus animos Leopoliensium magnus invaserat, ad placandam justitiam Dei etiam infideles judaeos impulerat.

Redierat interim et quidem brevi tempore Hieronymus Seniawski, ex captivitate Tartarica libertati restitutus, die 4 Junii Leopolim, votumque inter adversa fortunae factum imagini beatissimae in Caemeterio exsolvit, ac litrum 20,000 aureorum hungaricalium Tuhay Bego (a quo ob praestita beneficia honorifice tractabatur) ad oppidum Międzybożc per Scythas redeuntes enumeravit. Cosaci vero a caedibus, rapinis, incendiis cessabant. Maximus Kryvonossus, ob agitata latrocinia poena capitis damnatus, nunc illorum antesignanus grassatorum et perditissimam hominum 60,000 catervam trahens, tranato fluvio Bug, populosa et satis ampla oppida ducis Wisniovecensis: Ładyżyn, Berszada, Werchowka, Alexandryn et alia plurima celeritate insperata cepit, homines crudeliter trucidavit, sub oppido Nestervar sive Tulczyn, ab aliquot nostrorum cohortibus repulsus, sed paulo post et oppidum et arcem occupavit non tamen sine caede suorum. In hoc oppido magnam crudelitatem super praesbyteros romanae ecclesiae, super nobilitatem sexus utriusque, etiam super Judaeos (quorum 15,000 caesa dicebant) utpote angarisatores suorum cosacorum exercuit, in sanguine vivorum debacchatus est, in corporibus mortuorum, quibus sensum doloris mors pridem ademerat, rustica barbarie tyrannus apperere voluit. Illa etenim ex urnis et loculis eiecta, in frustra concisa, laevi farina conspersit et canibus in esum per vicos et vias projecit; et hinc patet, quanto odio, quanta crudelitate in vivos Polonos ferebatur et saeviit, qui etiam mortuos tanta feritate insectatus est.

Hoc tyranno auctore ardenti et voraci flamma refulsit quidquid a Pripecio et Słucza amnibus usque ad Sanum florentis orae continetur. Videre erat luctuosum et tantis spatiis terrarum continuum incendium, dum sacrae aedes, aedificia sumptuosa, operosae palatiorum structurae velut una foce urerentur. Passim indefensae arces, oppida, adversus vim subitam inparatae, hostibus patebant, nemini ad repugnandum animus, cunctis stupor et piger metus et

desperatio fataliter in malo torpentibus, deforta ultra hostilem modum regione, quidquid divini humanique juris obvium habuit, Kryvonossus totum funditus evertere destinaverat. Praeculcata religio, jurisdictio omnis eversa, sublati magistratus, infida nedum itinera, verum et latebrae fugientibus, domus, vici, campi rapinis, stupris, incendiis, caedibus foedati, trucidatis, promiscue ex solo nomine, ut quemque sors obtulit, Lachis, notissima in heros saeviendi materia subditis protrahebant, antias capitum adnixi conquirebant abditos et cunctis sine discrimine sexus et parvae aetatis, qui non praevenerant discrimen, crudeliter moriendum erat. Czetwertinius (kniazium nuncupant) in Borowice haereditario suo oppido interceptus, constuprata a barbaro in conspectu charissima et nobili forma uxore, ac statim crudeliter perempta, post matrem liberis necatis, demum ipse crudelitatis impiae scopus, a molitore proprio, ferrata pila medius praecisus, alii securibus scissi, alii per summum dedecus et contumelias tractati, alii ad limina vilis ergastuli loris adstricti, quasi ligna dolabellis et macherionibus in capita, in pectora, in viscera seu renes percussi, gementes et dolentes caedebantur. Rusticam illam tyrannidem ex aequo et justo posteris describere calamo non concessum; ego super reliquam execrandae crudelitatis scenam velum tymantis legentibus pono.

Hyeremias Wiszniowecensis, dux bello strenuus, in pace comis, solus res perditas Russiae reintegrare paratus, magnum nomen non inter suos tantum, sed etiam apud hostes habebat; solus illo tempore suo ingenio, et sumptu, et manu hostem, in ruinam Poloniae praecipitem, sustinuit. Resciverat, quod cosacorum phalanges celeriter festinabant, ut se Krywonosso jungerent; contrahit ergo quidquid cohortium polonarum in contiguo erat, ac, cum Tyszkiewicio, palatino Kijowiae, ac Ossinio, ducatus Lituaniae metatore, vix 3000 militum computans, citus in Krywonossum justo majorem miltitudinem trahentem pergit; mox classicum canitur, pugnatur a nostris virtute, ab hoste numero copioso nimis. Succumbit hostis, 3000 e plebe caesi, equites dispersi, Krywonossius, equum nactus, evasit. Sed iterum aleam

proelii pereclitari ausus, cum totis copiis Wiszniowiecio occurrit et iterum parvo exercitu sed fortitudine magna, cum ipsi Wiszniowieciiis, dimissis in Tuczynum impedimentiis, alacres nupera victoria cohortes objecisset, fusus, vix sua curragine tectus, peditatem, campumque amisit. Wiszniowiecius vero, oppugnandae curragini impar, satis habuit vicisse praevalentem numero et viribus hostem, a cujus caede reversus, Niemirow, oppidum suum haereditarium, a rebellibus occupatum, vindicavit, spolia deposita recepit et inter milites suos Dardanos, ut vulgo vocantur (qui strenue semper sese gerebant) distribuit, quod in contione ecclesiae nostrae ad augendos timentium animos publicatum erat.

Inter hos tamen horridos undique motus, Mathias Łubinski Ar. Gn., primas R. P., convocationem pro more solito indixit, in qua delectus militares in provincias decreti, exercitus 36,000 componi injuncta. Cujus regendi praefecti (regemintariorum nomine) tres (pessimo consilio) designati, videlicet: Dominicus dux in Zasław, palatinus sendomiriensis, Nicolaus Ostrorogus pocillator et Alexander Koniecpolski vexillifer regni. Additi his et consiliarii tam ex senatorio ordine (inter quos fuit et Hieremias dux Wiszniowiecius, palatinus Russiae, heros inclytus, non ad levia consilia sed ad bella conficienda natus) quam et ex equestri statu, quos enarrat Kochovius.

Commeabat lento pro more passu polonus ex districtibus palatinatuum exercitus, 36,000 numero computatus et in armilustrio splendidissimae apparuere legiones, rutilantia arma, auro nitentes phaleras, segmentata Phrygio opere ephippia, preciosas pelles, vestes versicolores, culcitas stragulatas, auro argentoque intertextas, cunctis fastu, tanquam ad nuptias non bellum pergentes, certantibus, superbe praesentabant; exquisiti mensarum apparatus, instructae dapes, compotationes frequentes, charae conversationes in castris cum mulieribus, paranymphos effeminatos non milites indigitabant; licentia ingens; in gestis, in verbis magnifica praeseferentibus effrenis procacitas, adeo, ut ad bellum euntes belli obliviscerentur; ante bellum, hoste non viso, victoriam canebant, ad quam comparandam non ferro,

sed flagris sibi opus esse, palam dictabant et de reficiendis seu conservandis post victoriam Ukrainensibus ditionibus praemature ad mensas consultabant, regia et spiritualia bona summopere divexantes. Villarum et oppidorum incolis gravissime transibant: gemitum pauperum, lacrymas inopum pro risu et jocis militaribus in heroicam magnanimitatem vertebant et vindictam Dei, punientis jam superbiam polonam, magis accelerare sibi in ruinam urgebant; et his artibus muniti in bellum praecesserant. Interim discordia praeceps animos ducum et procerum militarium (ut semper ex aemulatione et fastu inter Polonos evenit) tacite et palam distrahebat simultationibus manifestis, quod Hieremiae Visniowiecio, viro haeroico, imbellis Dominicus praelatus exitiabilis omnino aemulatio erat, sed charitate patriae, interventu amicorum abolita ad Czołhański Kamień et in concordiae signum sexto diffidentiarum mense dexteras ad invicem dedere.

Inviserat Leopolim Nicolaus Ostrorog, regni pocillator et honorifice a civitate acceptus; postquam vero polona castra ad Gliniany constiterunt, die tertia Augusti cum vexillis terrae Leopoliensis, splendido apparatu praemissis, per consules orationibus e civitate expeditus, ad eadem castra porrexit; quem secuta nobilitas palatinatuum inter applausus et acclamationes faustitatis futurae; die 24 Augusti 18 aenea tormenta magnae molis ex arsenali reipublicae, tum et magna copia globorum ac pulveris tormentarii sub Glianiany ad castra ex nostra Leopoli deducta, quo apparatu duces instructi, ulterius castra moverunt.

Sed nec cosaci, quamquam pacem se optare simulabant, quiescere volebant: Międzyrzec, Korzec, Ostrog, nemine repugnante, exciderunt, oppida famosa. Miedzyboż, tribus oppugnationibus rejectis, dum procastria igne amisit, quasi ante damnum sapere nesciret, deditionem cosacis fecit. Zasław, oppidum non incelebre, ab iisdem occupatum, sepulcra ducum in Zasław vi ablata, corpora ejecta, in partes conscissa, farina seu furfure conspersa, canibus ad vorandum projecta. Wołhynia, feracissima regio, magno sanguinis diluvio exhausta. Ołyka, ducum Radziviłłoviensium egregium oppidum et arx

bene munita, impetu capta, spoliata, excisa. Luceoria, metropolis Wołhyniae turpiter occupata. Wlodimiria subjugata. In oppido Kamionka Strumiłowa, quinque milliaribus a Leopoli distante, seditio in apertum erupit, sacerdotes, cives catholici cruciati et perempti, sacra conculcata.

Etiam Neczajus, cosacorum tribunus, prope exercitum suggressus, aliquos oppidis succensit, Constantinoviam in oculis ducum invasit impune, quam et occupaverat, praesidiumque cosacorum imposuit, quod tamen a supervenienti exercitu polono oppugnatum, ejectis cadaveribus polonorum e tumulis, nocte aufugit ad Chmielnicium, octuagiuta tamen illorum municipes interceperunt et haeredi suo, duci Dominico in Zasław, deprecantes veniam, vinctos obtulerunt. Luceoria iterum 18 Semptembris a cosacis violata, a quibus catolici crudeliter trucidati etiam cum Ruthenis civibus, ac civitas succensa cum ecclesiis catolicis et ruthenis. Satanow oppidum fraude rusticorum interceptum et jam Camenecum a 10,000 cosacorum tentatum, sed ab Halicio, viro strenuo, (qui illorum 1500 cecidit, grave tamen vulnus in latere a lancea accepit et filius ejus in faciem vulneratus est) fortiter defensum. Pinsko expoliatum etc.

Archipraesul Krosnovius ad comitia electionis regis iter arripiens, ob crudelem cosacorum et tartarorum incursionem judicia limitavit, sero reassumenda, supplicationesque indixit pro necessitatibus regni et pro avertendis hostilitatibus seu periculis Divinam majestatem omnibus et singulis exorare mandavit. Praeeuntem archiepiscopum capitulares multi et nobiles secuti ad tutiora Poloniae, gratam sibi Leopolim incertis fatis et dubiae sorti linquentes.[1] Et pater Severinus Karwat, concionator alternans ecclesiae noctrae soc. Iesu, auditores suos exterruit, dum ex ambona objurgando peccata Polonorum, palam dixit: „inter dies octo videbitis vindicis omnipotentis dexteram super vos et salutabitis fugientes magnatos vestros“. Quod re vera factum est.

Chmielnicius interim cum tota virium suarum mole contra adventantem Polonum exercitum festinatis passibus properabat; com-

plebant ipsius castra: Valachi, Moldavi, Servii, Rascii et alii desertorum accolae; confluebat natio rustica odio gentis Polonae, quasi classico ex ergastulis excita, magnumque nimis regestrum, videlicet 150,000 bellatorum conscriptum. Primum impetum tantae multitudinis sensit et non sustinuit Kodacum fortalitium, quamquam munitum bene, quod torvo oculo semper casaci, utpote suae insolentiae frenum, aspiciebant; expugnatum summa violentia et pro affectu, quem Koniecpolio (ut supra tetigi) prodiderat Chmielnicius, funditus dirutum, Alexandro Marjani gallo, praefecto, fidem integram reipublicae fideli morte consignante. Barium quoque populosam urbem cum arce munita, quamquam strenue propugnante Potocio, ineunte Augusto Chmielniczenko cepit.

Ad Pilawce oppidum, fluvio, vada fallacia faciente, munitum, congregata agmina rebellium castraque ingentia; prior insessor loci hostis locavit scrobes foveasque, in quibus celeres equi Polonorum cespitantes noxio casu sessores suos provolverent, excitavit, per virgulta et arundineta sclopetarios disposuit, qui pugnacissimos Polonorum ex destinato ferirent, ipsi adversus ictus reciprocos inter herbas et vireta securi. Supervenit brevi et exercitus Polonus ac loco iniquissimo, ad unum milliare protensus, inter puludes et valles consedit, statimque ceperunt a procursatione velitum prima pugnae praeludia. Aspirabat primis principiis fortuna polono labori: Samuel enim Łascius Czarnotam, cosacorum metatorem, dum in commorantes nostros erumpit, non sine caede repressit. Michael Jordanus, Dobczycensis praefectus, trajectum paludis multo limo lutosae eluctatus, castra cosacorum summa celeritate invasit. Osinius, erecta munitione, hostem poenitus aggerem rejecit.

Sequenti die correxere errorem suam cosaci, occupato rursus vado, quo Jordanus heri trajecerat, tum praemunitis egesto vallo castris, a tergo et fronte facti securiores; et subito sero diei clamor ac vociferatio audiri, machinae belli mugire, ac sub intempestam noctem nictitare ignes cepere, qui nostris, multa primo in diversum interpretantibus, postea indicium dedere laetitiam cosacorum ex

adventu Scytharum 40,000 cum Tohaj ac Szerim-Girej crescere ac potentiam augeri. Proinde in castris nostris proclamatum iterum adesse hostem; extemplo veterani milites in campum prosiluere, quos et alii secuti sine ordine, sine duce, sine delectu. Videre erat ordinis pessimam normam: imperabant multi, pauci exequebantur, consilia ambigua, animi discordes, duces nutantes, fortes illae voces mutatae in formidinem, omnia inordinata, confusa, spem boni successus non faciebant.

Palatinus Sandomiriensis Witowski primos impetus hostium fortissime retundebat et, cum fervidiores ex Mazoviis nullo jussu ducum sua sponte hostibus catervis se immiscuissent, ac urgentium hostium vi simul et loci uligine constricti, laborantes, succursum implorarent, ab eodem Witowio concitatis equis periculo erepti. Sed ipse Witowius cum suis jam circumveniri ab universa mole, jam acie fluctuare ceperat, ni accursu Ossolinii, Stobnicensis praefecti, ac quorundem amicorum salvaretur, ac rursus signa in Chmielnicium (omnem peditatem cosacorum fronti, Scythas lateribus nostrorum objicientem et suos his verbis: „za wiru, mołodci, za wiru"! adhortantem) vertens, mediam partem hostium in aggerem et aquas, quibus mergebantur, compulit, ac ipse circumventus, multis suorum amissis, vehementiori impetu in castra retrocedere compulsus est, ex eo magnam laudem promeri, quod equo, succisis suffraginibus insidens, impetu ruentium in aquas praecipitatus, aegre curruli ministris ope, vitae et campo reditus est. Non perfunctorium hoc certamen erat, et tamen nullum classicum in subsidium pugnantium auditum, non cornua aciei mota, nullae in succursum laborantibus cohortes a regimentariis submissae, quod sive malevolentiae eorum, sive rei militaris supinae ignorantiae atribuebatur.

Jam palam erat, quod fata polona inclinabant ultra diem crastinum extremam belli aleam diferri non posse, cum ecce pavida deliberatio nonnulos ad consilium vocavit in quo, Constantinoviam deducendis per planum ordinibus opportuniores campos habentem, militari curragine reducendum exercitum persuasum fataliterque conclu-

sum. Interim exacto die 23 Septembris (Mercurii dies erat), rumor fatalis inter tentoria exortus, senatores e castris fugisse; tanta cataplexis animos invasit, ut cuncti in primis summo silentio stuperent, deinde meditarentur, postea in tenebris fuga se notari non putantes, singuli primo, deinde plures, postea turmatim, relictis omnibus, tacite stationibus castrorum abscedunt, fugiunt turpiter et velociter; ut tamen hostem eluderent sive morarentur, canes ad currus latrantes alligaverant, candelas ex saevo curribus funiculo scintillantes, vigilias nocturnas excubare monstrantes in seorsivis hostilibus, disposuerant. Christoforus Arciszewski Ossiniusque, peditum praefecti, ubi rem perditam vident, diu inter ignaviae metum et nihil profuturam fortitudinem haesitantes, et ipsi castris exeunt, cum cohorticum hostem persequentem fortiter sustinentes et globis igneis sternentes plurimos, Leopolim usque inter continuas digladiationes pervenerunt. Non statim de fuga nostrorum hostis rescivit, donec ad diem ardentes candelae funiculi loco eidem haerentes, rem insolitam ac incertam monstrarent; agrestes vetulae, venalia victus ad castra jam vacua ferentes, de abitu nostrorum certum indicium fecerant.

Sublato clamore cosaci, sine ordine, sine armis, sine jussu prae curiositate et laetitia ad castra polona excurrunt, eaque viris vacua, spoliis amplissimis referta, multis tamen nobilibus matronis, quae securitatis causa domibus villisque suis excesserant, inhabitata, reperiunt. Proceres et nobilitas opulenta plus auri argentique secum ad mensas in castra aduxerat, quam ferri in hostes, contemptui habitos.—Diripuit procerum aeraria vilis animae, cumulutas longo labore, opes dominorum suorum maesones abjecti expilant ea satietate et luxuria, ut vel unus cyathus vini argenteo vase aut pretiosa villosa serica veste permutaretur; gemmae praeciosae, pecunia signata non numero distincta, sed modio pleno distribueretur. Tormenta bellica, ingens pulveris pyri copia, victualium congesta granaria magnusque belli apparatus victori barbaro cessere. Curruum, ut ex privatis litteris certum legi, 120,000 erant, inter quos, prout ipsi cosaci referebant, currus ferro obducti (skarbniki vulgo dicuntur) 6460

computabantur. Clavam quoque ducalem auratam, lapidibus cinctam, bono omine invenerunt. Inprimis tamen sive simul cum rapina in exstantes circa castra viros infirmos sive saucios feroci crudelitate desaeviebant, obvios captivarunt, omnesque, quasi morti relictam victimam obtruncarunt, gementes, squallidae, luctae matronae polonae nobilesque mulieres non effugere stupra in publico, nudationes, virgas, flagra, inter ludibria crudelem mortis acerbitatem; non filiis, puellis parvisque liberis virginibusque decoris, et aetas, et forma, et innocentia profuit, passim mactati omnes, preces contemptae insolenter, passim trucidati, nisi forte Scythae, pro implenda libidine aliquas mulieres per vim seu furtum a communi illa strage vindicassent.

Venerat dies 26 Septembris qua, summa mane portis pro more patentibus, tristis rumor authore incerto per civitatem sparsus de caede et fuga nostrorum. Et primo nullus credebat, quod aversebatur, donec ad meridiem cum festinatione multi, sese invicem praevenientes militares viri, veritatem incertae famae fecissent et brevi hostem Leopolim inssessurum nuntiassent. His auditis turbata est vehementer Leopolis, ita, ut cives in vallum et ad portas exnunc cum armis consistere debuerint; sequior sexus et imbellis aetas ad ecclesias cum lacrymis et precibus confugerint. Crudelis ubique luctus, ubique pavor et plurima mortis imago. Venerunt et triumviri illi, infelicis negotii ministri, et respective pocillator regni, votis et apprecationibus magnis in castra e civitate nuper eductus, nunc cum lachrymis et questu cordis silentio spectatus. Venerat et dux Hieremias Wisniowiecius, illeque solus et omni famulitio et suppelectili privatus, venerant multi post hos officiales, tribuni, ductores militum, qui omnes obliti prioris suae ferociae, jam tristes, jam modesti, pusillanimitatem suam multo sermone palliabant, ignorantium regimentariorum in exercitu regendo causam tanti mali quaerulabantur et ipsismet regimentariis ad oculos palam multa convitia improperabant.

Quam primum Leopolienses ad hospitia adventantium regimentariorum cum compassione tantae infelicitatis comparuerunt, deprecantes, ne civitatem, cives et ecclesias sine gubernatione, sine praesidio, sine consilio in summo discrimine desererent, seu indefensam relinquerent; sed illi res patriae jam conclamatas esse, consilia, auxilia nulla pereuntibus nisi a solo Deo profutura, fata reipublicae extrema, per tot saecula tardo, nunc celeri passu advenisse—tristes responderunt et subeundum satius servile per deditionem imperium, quam arripiendam defensionem, ni pereundum morte cruenta cum uxoribus charisque liberis eligerent, prono in desperationem sensu suadebant, ac se ad ferendum civitati auxilium defectum pecuniae pro retinendo in obsequio milite, tum et armorum ac belli apparatus in toto deperditi ac alias rationes obtendentes, diutius et serio impares esse dicebant, ac consules civesque metu suspensos dimiserunt.

Non ita animo cadebat Leopolis, opulenta pro illo tempore civitas, et sibi, et reipublicae laboranti succurere in tanto periculo intendens. Nervum belli ex suismet facultatibus libere providit et ducibus, pro retinendo in obsequio milite, prompto animo obtulit. Consiliumque cives inter se concorditer ineunt, et super taxationem bonorum suorum conveniunt, sponte jurant et a quolibet centenario, in bonis suis reperibili, sexagenam grossorum pro milite conferunt. Mercimonia item tractantes multos centenarios imperialium offerunt. Ecclesiae, monasteria regulariorum etiam Ruthenorum summas fundationum, argentum sacrum ad manus ducum consignant et pro moneta cudenda congerunt. Collegium Leopoliense p. p. soc. Iesu, quod argentum, 15.000 aestimatum, ad officinam nummariam libenter detulerit, in actis consulum expressum legi.—Etiam mulieres liberales ultra modum fuere, matronae tenerae, civissae Leopolienses, ut quondam Romanae illae, mundum muliebrem, aetate confectae—quas justis funeralibus tacite servabant, ultro in aerarium ducum pecunias deportarunt, atque tamen maturiori consilio, se ad tutiora et remotiora Poloniae recipientes, Leopolim linquebant; et evaserunt quidem periculum, qui tempestive excesserant, qui vero post aliquot dies, inter-

cepti celeritate Scytharum et fortunas suas et vitam simul amiserunt, quanquam contra abscessum illorum feria quarta ante festum sancti Francisci confessoris ordines civitatis protestati, laudum fecerunt longo tempore observatum. Nobiles aeque ac ignobiles semissem substantiae hilares promptis manibus deportarunt et brevi tempore notabilem summam, sublevando exercitui sufficientem, composuerunt et aerario ducum, parata pecunia ultra aliquot centena millia florenorum intulerunt. Obstupuere fracti infortunio duces ad tam promptam Leopoliensium liberalitatem ac eadem tantisper recreati et ad fortia pro patria subeunda animati, defensionem arripiunt, ac pro generali bellico consilio diem 28 Septembris, in qua vigilia sancti Michaelis archangeli inciderat, locumque in ecclesia patrum conventualium sancti Francisci designant. Acciderat, dum de summa resistendi ratione deliberant, quod nobilis matrona, vel ex eo calamo digna, Catharina Słoniowska, ad eandem ecclesiam praemeditato veniret, et oborta lachrymis, publicam calamitatem quaerulata, ducem Hieremiam Wiszniowiecium per caram patriam divosque penates obtestata, omnino compellaret, ut ipse regimen exercitus susciperet, pro ejus juvamine suppelectilem suam argenteam, non vili praetio aestimatam, ad pedes ipsius liberaliter deposuit et soluta in lachrymis recessit. Quod viso totum ille militare concilium, admiratione defixum, parvum silentium tenuit, subito cum magno quaestu et lachrymis unanimi ore expetiit, ut dux Wiszniowiecius toto exercitui et patriae, in ultimo discrimine positae, subveniret. Resistebat ille omnino, multas rationes excusationum inferebat: regimen exercitus a republica non sibi sed Ostrorogio, pocillatori regni, delatum esse, se peccarre contra sancita status et reipublicae nec posse nec debere, modeste subinferens. Et ecce incondito clamores, cruda verba, inproperia acerba, fatalem pocillatoris et aliorum administrationem et regno, tot saeculis felici, et reipublicae, in tot et tantis bellis nunquam similem jacturam passae, per ignaviam et ignorantiam rei militaris exstitisse; ideo perniciosum imperium regimenque fatale se non posse nec teneri subire, palam ad oculum assidentis pocillatoris

cum indignatione gravi cuncti clamitabant, Wiszniowiecio sese submittentes. Expetiit vocem inter tumultuantium vociferationes Tyszkiewicius, Kioviae palatinus, et lachrymis obortus, gravem ad Wiszniowiecium sermonem direxit, per sacra omnia, per amorem florentis, nunc jam pereuntis, populi Poloni nominisque eundem Wiszniowiecium obtestando, ut tot votis hominum annuere, regimen exercitus acceptare, salvare patriam, sub ictu positam, non renueret. Non potuit ultra refragari tot et tantis expostulationibus Wiszniowiecius; suscepit et invitus ultra offerentium exercitus gubernium, socium tamen laboris regni pocillatorem adsciri sibi desideravit. Contradixit per aliquot horas militaris ille consessus, multis exagerationibus praesentem pocillaterem lacessens, allaborante tamen Wiszniowiecio aegre consensit. Quae omnia, quia in vigilia sancti Michaelis, Wisniowiecii tutelaris, acta sunt, pro omine prosperi successus multi habebant, eo etiam accedente, quod cosacus, inter ipsam ducis Wiszniowiecii electionem, pro explorandis rebus nostris, Leopoli gestis, ordinatus, pro exploratore cognitus, et statim frameis in frustra concisus est. Oppidani etiam Gołogorienses, fraudis et perfidiae damnati: captivatus siquidem unus ex illis, litteras ad Chmielnicium (ut, quanto suis adesset, sibi auxilium contra tyrannidem polonorum laturus, omnia freta bello pro subsidio inventurus) datas sibi, exhibuit. Sed et mulieres aeque villanae russicae exploratrices consilii illius bellici captivatae, in civitate proditionis a Russis indicium fecerant.

Itaque decreta auspiciis Wiszniowiecii ad patriae moenia Leopolis strenua defensio, fide bona, conscientia jurata; argento, quod ecclesiae abunde et ultra in communi necessitate contulerant, praeficitur civis idoneus aurifaber Grymwald. Omnis bellicus apparatus, apud mercatores et artifices in magna copia repertus, pannum, materiae etiam preciosi serici ex officinis civium pro vestibus militum, summae nobilium in deposito manentes et omnes, quomodocunque in Leopoli repertae, pro solutione instantanea authoritate commissariali per vim ad aerarium ducis Wiszniowiecii deportabantur: Brzuchovii, 14,000, Armeni Jwasz-

ko 16,000, Grabianka 80,000, Wyszel 12,000 et multorum aliorum, quos enumerare longum esset, pro bono communi et defensione oblata. Ex hac prompta solutione militibus cives prospera sibi eventura putabant.

Sed fallaces filii hominum! tum primum patuit, quod non sit salus in principibus et praecipue Polonorum gentis. Hi enim magnifica dictis praeseferentes, securitatem seu defensionem strenuam Leopoliensibus polliciti, exhaustis opibus illorum, mercimoniis ablatis, pecunia sacra aeque ac profana asportata, civitate de imminenti periculo nihil praemonita, iterum turpiter a moenibus ipsis, feria secunda, quae fuit quinta Octobris, regressi, per medias Scytharum turmas, jam agros circumcirca occupantes, cosacos praevenientes, Zamoscium versus tetenderunt, Leopolim per abitum suum tristem et suspensam contra datam fidem deseruerunt, eluserunt turpiter, spoliarunt pecunia, armis, annona, mercibus fraudulenter; quamvis enim ex ratione belli intra pomoeria civitatis exercitus retineri non poterat, non tamen fas erat affidatam civitatem, sibi adeo beneficam, de imminente periculo non praemonitam, subito deserere inermem, imparatam, quasi victimam hostium furrori innocenter objicere. Ut tamen saltim in fuga meminisse Leopolis viderentur, Andream Cikowski, hexacontarchum, alias tribunum cum 60 dardanis palatinatus Cracoviensis, quasi pro praesidio, sive verius ludibrio cum denuntiatione recessus sui, hostium accessus, Leopolim retromiserunt. Consternati cives hoc tristi nuntio, dum auxilia humana defecerunt, ad imploranda divina animum mentemque converterunt, Cristophorum Grodzicki, virum bellatorem egregium, in gubernatorem sortiti.

Quocirca in discrimine tanto devotio 40 horarum indicta. Tres enim mitrati antistites (narrata fide dignorum, senumque refero) fluvialibus splendidis induti, in ultimo altaris majoris gradu flectentes apparruere, quos dum aliquot viri et mulieres manentes in templo conspiciunt et observant diutius a longe, ac tandem, utrum vera videant, propius audaciores explorant, visio disparuit, gradum vacuum, stuporem cum timore inquirentibus reliquit. Ab aliis itidem

audivi, etiam ad praesens viventibus, quod sub tempus ejusdem devotionis 40 horarum alio tempore persona quaedam episeopali habitu mitraque induta in eodem gradu ultimo, ante sanctissimum orans, se a tergo visibilem aliquibus exhibebat. Qui illi manes sacrati fuerint, scire nefas.

Actum erat de salute civitatis, ni superna mens, quae intus agit ad corda hominum, omni spe et auxilio destitutis, subvenisset et ad fortia agenda Leopolienses animasset. Statim enim, habita infidi nostrorum recessus notitia, explosa ad vesperem ex arce superiori majora tormenta, ut colonos villarum periculi imminentis, hostes defensionis praemeditatae, praemonerent, totam hanc noctem insomnem in vallis, meditabundi de eventu futurorum, inter suspiria ad coelum cives duxerunt; jam enim circumfulserunt undique villarum incendia, ex quibus pueri, mulieres puellaeque, in Tauricam servitutem raptae, senes et viri trucidati.

In crastino comparuere in montibus praecursoria Scytharum 60,000 agmina cum Tohay Bego et statim circa pomoeria civilia discursavere celeriter, deinde eadem, a suburbanis defensa, oppugnavere, ad quas explosa iterum tormenta majora minoresque bombardae repulere interim ulteriores violentias non sine caeda aliquorum, inter quos sororinus Tohay Begi, globo percussus, interiit; major tunc animus ad ulteriorem defensionem crevit civibus, severior hostibus' ad vindictam. Feria quarta ad matutinum gravis oppugnatio suburbanarum munitionum per Scythas exorta. Sustinuere tamen eandem cives fortiter, armis manualibus cum invadentibus certantes et globis strenue impetum retundentes; totaque haec dies feliciori marte civibus quam hostibus cucurrit. Nox nigra iterum magnis ignibus, quos advenientes cosaci circa currus suos excisaverant, refulsit; ac ita summo mane feriae quintae, quae fuit dies octava octobris, appropinquavit civitati nostrae Bogdanus Chmielniczenko, 200,000 cosacorum sub 35 tribunos computans, quae complebant 15 millia Rumeliorum turcicae militiae et legio Valachorum; confluebat in dies et horas ad castras cosacorum plebs agrestis cum armis et baculis

sine numero, quam antesignanus ille, suos servare volens, in locis periculosis magis contra munitiones civitatis locavit.

Et brevi tertio jam majori impetu stationes suburbii oppugnatae, sed tamen a suburbanis et civibus strenue defensae. Hac die Chmielniczenko urbis munimina, locumque, unde oppugnatio procedere deberet, contra civitatem cum tribunis et Tohay Bego lustravit, igneo tamen globo sub equum, quem insederat, e tormento civili cadente, ab ulteriori lustratione deterritus, sua castra repetiit. Incumbit nox, obsessis gravis atque laboriosa ac pariter temenda: totis siquidem viribus aggrestis illa plebs, ad castra cosacorum noviter admissa, Tartaris et cosacis associata, ad oppugnanda suburbia a Bogdano disposita, munitionibus civilibus incumbuit. Iam aggressores globis passim prostrati cadebant, jam passim saucii retrocesserant, his tamen pro multitudine ingenti, aliis denuo et aliis caeco impetu succedentibus, jam aegre a suburbanis, ob caesorum numero diminutis, resistebatur; jam aliquot stipeae disjectae, sublicae erutae, sudes fracti in vallis, jam manus et vires fatigatae defendentium ambiguam spem retinendae munitionis faciebant. Nox illunis omnia in formidinem majorem vertebat, clamorque hostium omnia confundebat. Et ecce gravi specie virum, pilosa veste indutum, cingulo praecinctum, luce inter tenebras noctis corruscantem, manibus in coelum elevatis, genibus in modum orantis flexis, super ecclesiam bernardinorum apparentem, in aëre aliqui conspiciunt; et subito omnes vires ad resistendum cives resumunt, hostes ad oppugnandum ammittunt et sensim recedunt. Steterat a longe et ipse Bogdanus Chmielniczenko cum Tohay Bego seu oppugnationem speculati, seu suos ad agenda fortia animantes, qui viro eo inter nebulas fulgente diutius observato attoniti et ipsi exterriti, recedere et suos milites ad castra redire imperant. Agnovit Bochdanus quoque, quod multoties publice profitebatur, esse cuipiam sancto viro Leopolim curae, ideo mitiora cogitare persuasus, hoc a se visum commissariis nostris paulo post et Chmielniczenko et Tochay Begus publice referebant, ab illisque sciscitabantur, quodnam illud portentum fuerit?

utrum a civibus in oppugnatione conspectum? Crediderant pie et certo cives, quorum aliqui eodem tempore hoc idem viderunt, venerabilem servum Dei Ioannem de Dukla, cujus corpus in ecclesia bernardinorum cum gloria et gratiis multis quiescit, in aëre apparuisse, opem et auxilium clientibus suis, in extremo discrimine positis, tulisse, cosacos ac Tartaros et aliam barbariem e caede et sanguine innocuo avertisse, ut in processu beatificationis ipsius testes deposuerunt et pater Damirski in libello „Taumaturgus Russiae" enarrat.

Iam ulterius precastriorum valla, quamquam diu edicto regis Wladislai erecta, contra impetum tantae multitudinis defendere suburbanis in parte caesis tutum non erat; ex consilio itaque illa deserunt et se cum suis omnibus intra civitatis sinum, pro majori defensione augenda, recipiunt, eamque et numero et inedia complent. Alii vero, qui intrare civitatem non poterant, intra moenia conventuum suburbanorum, utpote: carmelitarum calceatorum, bernardinorum, dominicanorum, sanctae Magdalenae sese cum domesticis conferunt, praesidio his quoque conventibus futuri. Post abscessum defendentium invadunt tacite primo, post subito domos aedicula pauperum scythae, agrestes et cosaci, cuncta scrutantur, relicta rapiunt, ac, quasi victoria potiti, debacchantur stolide, ecclesias suburbanas ac altaria violant et quia jaculatores, ut vulgo dicitur samopalnicy, fuere multi, disponuntur per fenestras coenobiorum et domorum, e quibus cives, in vallis male patentibus excubantes, globis inobservatis laedebant frequenter; saepissime gnari jaculandi notabant et ipsi pariter a nostris cadentes.

Intererat publicae saluti civium, ut hostes longius a civitate abessent, ideo ut suburbiorum coloniam, quamquam magni aestimatam, sed jam sibi detrimento et cladi manifestae futuram, ruina hostium subruerent. Cives supponunt hora 21 domibus ignem, qui subito aedes vicinas corripuit, ecclesias, monasteria, quamquam pauca pro illo tempore erant, aulas nobilium absumpsit, totamque civitatem flammivoma corona cinxit et non majus periculum ab hostibus, quam

ab flammis voracibus fuit. Sed et hic subsidium a coelo fuit, quod grande pluvium in civilia tegumenta misit, eaque servavit integra.

Recedere debuerunt et cosaci, multos tamen nostrorum ex iracundia crudeliter et exquisitis modis trucidarunt. In hospitali S. Lazari 119, ad ecclesiam S. Mariae Magdalenae ultra 70, ad ecclesiam S. Stanislai ultra 30, qui fugere non poterant. Etiam ecclesia S. Georgii, quamquam illorum ritus, ab impetu tuta esse non poterat, scalas enim fenestris applicaverunt et ex iis homines suae fidei globis explosis mactabant, deinde ruptis foribus, viros interemerunt, mulieres tartaris vendiderunt, ac his subito ablatis, Głovacki tribunus, locum illum oppugnandae civitati idoneum obsedit, Kryvonosso et alio tribuno pro globis igneis demitendis in Tarnawka decumbentibus.

Sabathi die arx superior in monte graviter a cosacis oppugnata, nec leviter defensa; evasere tamen sub ipsa moenia hostes, sub quibus subterraneos cuniculos irritos fecerunt, nisi quod eos clade percepta deserere compulsi civitati aquam potabilem (a Ruthenis Cracoviensis vici transfugis instructi) adimerint; sufficiebat tamen in puteis civilibus, e quibus Monales fontes ebuliunt, tum et monasteriorum; quamquam circa aquam ob turbam haurientis populi mulierum rixae frequenter oriebantur.

Dominica ipsa tota die exarsit acrior oppugnatio arcis superioris, tum et ipsius civitatis; ubique jam cosaci, 12 currus scalis longioribus onustos ad invadenda civilia propugnacula advexerant, jam per ordines ordinati processerant, jam multitudine campos ac montes clamoribus omnia minisque compleverant. Ubique tamen magna fortitudine resistebatur, hosti ab arce oppugnanda egregie rejecti, a vallis civilibus inusitata civibus generositate repulsi. Tanta enim audacia cives cum ipsis conflixerant, et etiam ex vallis suis ad turmas illorum macerias transsilientes (licet poena capitis prohibebantur) desilirent, cum illis manus consererent, pugnarent feliciter, obvios perimerent ac cum stupore ipsorummet hostium, corpora spoliarent et cum gloria victoriae ad valla sua redirent. Latitabant cosaci inter exusta latibula domorum, sed etiam inde a civibus in-

vadentibus cum strage suorum compellebantur recedere turpiter fugientes. Feliciter hic ad valla civitatis certatum, sed ad conventum Carmelitarum calceatorum infelicissime. Resisterat conventus iste aliquot diebus iisdem hostibus non impigre, caesis ad 40 cosacis ac tartaris, multisque aliis ex rustica plebe aggressoribus importunis, donec fraus ad ipsius ruinam adminiculum hostibus porrigeret. Dum enim acriter impugnantibus a fronte resistetur, vicinus pictor schysmaticus, amore earundem sacrorum ac ritus, aditum per sepes ligneas domosque incolarum intrandi a tergo ad conventum cosacis monstravit. Quod subito arripuere consilium et nostros, a fronte fortiter pugnantes, a tergo inopinate aggressi, tantae multitudini impares, facile dissiparunt, aliquos in fugam verterunt, plurimos, ultra 388, crudeliter mactaverunt; ultra 120 homines sub tegumen ecclesiae latentes (quod subito succederunt cosaci) combusserunt, puerorum infantium numero non cemputato. Ecclesiae ac conventus suppellex direpta tota, altaria concisa frameis, imagines sacrae scisae conculcatae pedibus inpropelantium multas blasphemias.—Religiosi loci illius vario modo ultra 14 mactati (слѣдуетъ выписка изъ кармелитской лѣтописи о убитыхъ монахахъ). Fecerunt tamen et ad conventum eundem (rejecto a suis moeniis valisque hoste) cives strenuam excursionem ac carnifices illos, in sanguine sacro aeque ac profano debacchantes, loco moverunt, sero tamen, cum jam omnia incendio ac caedibus vastata fuerant, mortuorum corpora sepulchro promptuario intulerunt, ac in civitatem recesserunt. Audivi nuper ab emerito ordinis illius patre, ac protunc hujus conventus priore, quod certam religiosi loci hujus inter se traditionem seniorum habeant, quod nocte quadam iidem occisi flectentes coram imagine beatissimae (quae ad altare S. Iosephi devote a populo colitur) manibus aëros accensos gestantes, fratribus sui ordinis, pro matutino ad ecclesiam venientibus, apparuerint, et sui piam memoriam opinionemque martyrii lucrati reliquerint.

Et quia Chmielnicius magnam leopoliensium audaciam in resistendo, pares animos in invadendo considerabat, amiticiam simu-

labat scriptis litteris ruthenice, extremam oppugnationem eamque fatalem civibus minitans, ni ducem Wiszniowiecium, vexilliferum regni et cum eo omnes fugientes e castris Pilavecensibus prodere sibi velint sine omni mora, praemonebat simul et cives Russicae fidei, ut sese in ecclesia civitatensi Graeca abscondant contra vim aggressorum, scripserat et alias litteras, requirendo similiter, ut omnes judaei, qui hujus belli causa extiterunt, sumptumque contra Zaporozcenses suppeditant, extraderentur etc. Ad utrasqne litteras modeste et generose gnbernatoris Grodzicki consilio cives responderunt. Et primo, quod dux Wiszniowecensis et alii nobiles Poloni civitatem ad praesens non inhabitent, castra cum exercitu incolant, sibi opem et auxilium, si necessitas postulaverit, laturi; quo vero ad judaeos, se in illos jus non habere, quod regi reiquepublicae competit, tum quia pro publica defensione aequaliter cum Christianis et incommoda belli et mortem subire sint parati. Tertio jam miserat litteras Chmielnicius, ut civitas, propter hanum Tartarorum, qui hoc die ad Leopolim cum suo exercitu steterat, propter Sołtanem Gałga et Tohay Begum, filiamque hani 200,000 aureorum hungaricalium pararet, ni periculum et excidium fato aliarum civitatum, quarum nomina expresserat, subire malit. Vocati itaque ad curiam ordines et status civitatis pro consilio, aderant at nobiles in civitate residentes, aderant, et duo ex capitulo omnesque religiosi ordines per suos deputatos, et unanimi sensu decreverant, ut tractatus sine retardatione iniretur cum Chmielnicio, pro quo et certae personae, ex omnibus ordinibus electae et deputatae sunt. Abiere ergo ad castra: ex consulibus Andreas Wachlowicz, e scabinis Samuel Kuszewicz, ex Armenis Christophorus Sachnowicz, ex ruthenis Paulus Ławryszewicz, e 40 viris Andreas Czechowicz, regens civitatis; quibus ex curiositate videndi assotiaverat sese multa juventus tam Polona, quam Armena. Eggressi omnes per portam, statim a tribunis duobus, vulgo assawułowie dictis, recepti et versus ecclesiam parvam S. Petri inter turbas cosacorum et Scytharum deducti. Et quia Chmilnicium, cum Tohaj Bego commoratum, in hospitio non repererunt, ad villam

Łysieniec a tribuno Ostafi missi fuerunt. Ex quo ad castra cosacorum et tartarorum deputati praedicti in Łysienice pervenerunt, statim ad Chmielnicium admissi sunt, ab eoque humaniter accepti et ad mensam poculis adusti potus (crematum dicitur) tractati honoris causa, longumque sermonem pro libertate civitatis et favore instituerunt, representando calamitatem publicam, quam per adventus Poloni et ipsius exercitus perpessi sunt. Non potuit tenere lachrymas Chmielniczenko, sed publice illachrymatus, exponebat diutius causas et injurias gentis suae, quas et ille et exereitus Zaparoscensis a milite Polono insolenti et nobilitate superba nimium sustinuit. Litrum omnino propositum exigebat tum et summam, a vexillifero regni promissam, ex quo Tartaris, ad conjunctionem armorum suorum invitatis, modum alium satisfaciendi non habebat; accedentibus deinde precibus deputatorum, sese ad arbitrium suorum referebat et eosdem deputatos pro ultimaria declaratione ad tribunum Ostafi iterum Leopolim remisit, se quoque superventurum declarans.

Venerat ad Ostafi et ipse brevi Chmilnicius cum Tohay Bego et sołtano Gałga, ac multis tribunis suis, auratas clavas, lapidibus preciosis intertextas, portantibus, qui ablegatos leopolienses per porrectionem dexterae salutabant; deinde mensis assederunt: priorem locum habebant Scythae, cosaci posteriorem. Exponebat Chmielnicius causam adventus leopoliensium Tohay Bego et Soltano Gałga, qui omnia ad ipsummet referebant Chmielnicium, quamquam Tohay Begus pro suis multis militibus peremptis et specialiter pro occiso sororino suo torvo oculo ablegatos intuebatur et inter senticosa verba excidium et mortem minabatur. Post varios discursus et tractatus eo res devenit, ut civitas honorarium aes unicuique militi unum florenum persolveret tam parata pecunia, quam mercibus reperibilibus, ad quarum recognitionem una cum deputatis venit in civitatem Petrus Głowacki tribunus cum Pyri-aga tartaro et cum aliis aliquot Scythis, qui firme duabus septimanis in civitate habitabant, donec componeretur et summa et merces juxta taxam acceptaretur. Extradebantur itaque et devehebantur ad castra aurea et argentea sacra

ex consensu cleri, profanae ex consensu et mandato secularium suppellectiles, vasa; offerebantur mercimonia juxta taxam, pro arbitrio positam, et praecipue pannus, cujus aestimator accuratus fuit ipsemet Tohay-Begus, valorem et materiam considerans, modo placabili, nunc corrugata fronte, acriter et leniter nostros aspiciens. Soluta itaque a Leopoliensibus 700,000 florenorum polonicalium (qui multo minori proetio monetae, pro illo tempore computabantur) juxta taxam mercium et pecuniae signatae summa numero militum, prout jactitabant, correspondens, non computatis potibus: hydromellis, vini, cremati, panis dulciorumque, quae hostium ira lenire solent, edulis. Ex pannicidio unius civis, Ioannis Rorayski, aestimabatur pannus florenis 40,590, qui nec successoribus soluti, ut elicitur ex decreto regio, in actis consularibus Sabbatho post festum S. Francisci proximo anno 1688 oblato.

Inter hos pacis condictae tractatus non cessabant impetitiones continuae, tam ad vallum civile, quam ad arcem superiorem; habitabatur pro illo tempore arx illa eratque ad instar fortalitii idonei ad quosvis hostium retundendos impetus sufficiens, et ad praesens multos cosacorum insultus ac tartarorum eggregie rejecerat, donec post abscessum (malo consilio) die 14 octobris burgrabii, deinde sequenti die tribuni Rybinscii cum peditibus, fraude et dolo plebis schysmaticae in manus hostium veniret; obturaverant incendiaria foramina tormentorum aliquoties schysmatici tacite, adhuc praesidio manente, quod iterum, post abitum praesidiorum fecerunt. Excetrae villanae multas technas in ruinam munitionis agebant, plebs tamen Polona ex iis, qui remanserant animosiores, per triduum lapidibus, ex sublimo projectis, turmas Tartarorum ac cosacorum, in sublime pedibus, manibus eluctantium arcebant. Etiam mulieres, cum ferventibus fritillis, sorbillis (ab antiquioribus audivi) ascendentes per scalas, deterruerant, adusserant, donec schysmatici maesones, condictamine inito (quod una sit eorum fides, eadem sacra cum cosacis, ideo ab iis securitas certa) ingressum in arcem subdole hostibus monstrarent et catolicos et se ipsos perderent, nescientes, quod quae scelere pa-

trata est et parta, scelere rumpetur fides. Et ita primus invasor (ut ex traditione accepi) pro cosaco putatus Scytha fuit, qui districto acinace obvios nostros, pro timore pallentes, obtruncabat, et ipse, securi a tergo in caput percussus, cecidit suae crudelitatis digna victima; convolantibus tamen tartaris et cosacis ad monstratum ingressum, fit caedes ingens obssessorum, cadebant pariter schysmatici ac catholici; non quemquam eadem sacra ac ritus seu diversitas sexus a morte exemit. Matres cum liberis, uxores cum maritis suis mactabantur, aliis metu stupentibus ad vulnera aliorum et in eadem ex nunc succedentibus. Miserae matres infantes suos intra reduvias rupis, quae ibi crassa exurgit, ac rudeata loca occultabant, ipsae miserabili caede periturae; sed se ipsi infantuli, nescientes tacere, fletu prodebant, et ideo cuspidibus mucronum transfigiebantur, in oculis matrum frameis proscindebantur; 1,000 capita in arce illa (praeter infantes) cecidisse, acta consularia docent, ita, ut sanguis ex monte illo abunde alvei instar deorsum fluxerit.

Tandem die 23 Octobris, numerato honorario (ut dicebat) acre, cum captivis Polonis, quorum millia multa et cosaci et scythae habebant, recessit a vallis civilibus soltanus Gałga Camenecum versus cum suis, Tochay Begus verum versus Zamoscium. 24 die Octobris et ipse Bogdanus Chmieniczenko, praetenso banno suo, castra movit itidem Zamoscium versus; prius tamen, quasi valedicendo civitati, vibrata tormenta vicies quater in eam explodi mandavit, quae tamen grandibus globis nihil civitati nocuerunt, terrorem tamen auxerunt. 28 Octobris reliquus cosacorum exercitus, itidem Zamoscium versus signa praeferebat, ut tamen nihil intactum relinquerent, aedificia suburbii, quae ignis non attigerat, die nocteque comburrebant, donec ipsemet Chmielnicius protestatus fuerit coram cosacis suis et delegatis civitatis palam, quod ausus hic incendiarius contra conventa pacta cum Leopoliensibus, non ex ipsius voluntate et mandato, sed ex sola insolentia cosacorum processerit; ideo ex assensu suorum tribunorum (assawułòw et watamanòw officiales exercitus vocabulis his, dicebatur, destinavit), non procul enim a civitate recesserat,

pro coercenda hac malitia, Zachariam Chmielniczenko, patruelem suum, pro arrhabone securitatis cum aliis militiae praefectis, ad aliquot dies civitati reliquit et postea, feria secunda, quae fuerat 26 Octobris, cum tormentis totoque exercitu ulterius Zamoscium versus tetendit.

Statim in crastino, quod fuerat dies 27 Octobris, publicas gratias in ecclesia archicathedrali civitas tota pro sui libertate exolvit. 3 die Novembris in praetorio devotionem solemnem consules innovarunt, quod locum illum, tanquam sedem consilii benedixerit altissimus; etiam die 4 Novembris in ecclesia patruum conventualium iterum gratiarum actio, cum sacrificio solenni et concione hymnoque ambrosiano instituta fuit. Coniicio ex actis, quod dum populus ex vallo contra hostes decertabat, votum hoc fecerit, cur vero in hoc et non alia ecclesia?—non exprimitur.

Praestitit se gratam civitas iis omnibus qui magnanimitate sua illam servarunt. Et inter hos speciali fortitudinis gloria enituit Nicolaus Josephoficz, apotecarius in re armamentaria, egregie cosacos reprimens et multos perimens, ita, ut post fata ipsius, conjunx vidua, Catharina Faierbachowna, ab omnibus et singulis contributionibus, exactionibus, collectis et aliisque nomine appellandis datiis, per ordines civitatis in quocunque casu instituendis, usque ad mortem laudo publico eximeretur et in numerum sed album duodecem viduarum, vigore decretorum serenissimorum regum Poloniae, inscriberetur, ut patet in actis consularibus feria secunda post festum S. Ioannis Babtistae proxima, anno 1651.

Non ita tamen libera fuerat civitas ab obsidione, ut integra pace gauderet, circumcirca enim turmae cosacorum cursitabant, tartarorum vellites errabant passim, rapiebant, trucidabant, captivabant quoscunque reperire poterant; et ita civitas ab extra lenta adhuc obsidione tenebatur inclusa. Intra vero civitatem male suada fames affligebat summopere inclusos municipes et convenas, ob acrem inediam ad edenda cruda obsonia compulsos. Videre erat sub protectis subolaminibus lapideis et templis passim jacentes ditioris nu-

per fortunae viros et mulieres, quae, amissis sive per nostros recedentes milites, sive per hostes, sive per incendium fortunis, opibus et domibus, miserrime vitam finiebant, macilento stomacho incondita fercula e corporibus felium et canium edebant, super sua calamitate lachrymis oborti, quaerulabantur palam, infirmabantur continuo, moriebantur promiscue; multaque infirmitate hominum et coeliaco morbo et lienteria quoque squallebat Leopolis, cadaveribus hinc inde sparsis foetebat adeo, ut expurgari magnum in caemeterio nostrae ecclesiae sepulchrum, corporibus repletum, ob periculum contagionis omnino debuerit, quod ut manuscripta P. P. Soc. Jesu collegii nostri Leopoliensis testatur, 7000 cadaverum habebat intra 3 menses conditorum.

Haec ex actis consulum ac descriptione praetactae obsidionis, aliqua ex antiquiorum relationibus fide dignis collecta, succinte descripsi, quia Kochovius in descriptione oppugnationis Leopolis non omnia expressit. Patet tamen legentibus quantum sanguinis, quantum fortunarum Leopolis, ab omnibus deserta, devastata expendit, quantam vim hostium sustinuit, quam proficua in illo discrimine fatali reipublicae totique regno exstitit! Quam vero et quantam pro tantis laboribus et meritis suis gratitudinem recepit, non ignorant illi, qui continuata incommoda, oppresiones, angarias, fastumque nobilitatis, omnia jura confundentis, sustinere cum detrimento sui coguntur patiunturque.

Et cum Leopolis, una cum salute totius reipublicae periclitatur, nemo pro auxilio ferendo, unusquisque magnatum ac nobilium ad imaginariam illam liberae vocis praerogativam pro novi regis electione festinabat; interim praedatoria scytharum agmina, cosacorum latrocinantium turmae, impune per populosas Russiae ditiones, etiam ultra Vistulam grassabantur et depopulabantur oppida igne et ferro, expilabant relictam arbitrio suo electorum regis familiam ac suppellectilem.

Electus quidem rex Casimirus, frater Vladislai nuper functi, in cujus venerationem Chmielnicius obsidionem Zamoscii, sibi ar-

duam, suis multis fatalem, se solvere jactitabat, ac in Decembri, explosis militari more tormentis, Kioviam per nives ac frigora securus festinavit. Hanc ingressus est cum legato regis electi Casimiri— Jacobo Smiarovio.—More victoris vehebatur equo generoso, adequitabunt tribuni vestibus praeciosis splendentes, circum lata: signa Polona, clavae, ancilia. Prodiere obviam etiam popones, studiosi scholarum, orationes panegyricas victoriae meditantes. Plebs, late effusa, insolite spectaculo gaudebat, aplaudebat, ovabat, assertorem et vindicem religionis suae advenisse clamitabat.

1649.

Cosaci, associati hano Crimensi Islan-Girejo, ultra 100,000 militarium suorum censenti, magnum exercitum oppugnandae Russiae et toti regno parem, videlicet 300,000 bellatorum denuo trahebant. Currebant etenim passim sub signa illorum validiores agrestes Rutheni; prostabant exinanita viris oppida, carebant mappalia petronibus, rura agricolis, artificia operariis, municipia, praeter sexum muliebrem, habitatoribus, vix quemquam imbellis, aut effecta aetas aut infirmitas ratioque domi suae Russiae a bello retinuit. Tantae multitudini 300,000 et ultra exertitus Polonus (novem re ipsa), ad famam duodecem millium numerum complens, sese ad oppidum Zbarazium, vulgo Zbaraź, opposuit, majori tamen audacia quam fortuna, etenim a superabundante illa colluvie circumdatus obsidionem longam fortisime sustinuit. Jam omne alimentum defecerat, equina caro, fume indurata, ex equis quos carnosiores inopia pabuli non nulli sponte mactarunt, etiam primoribus, sine aromate praestantissimum obsonium erat, peditibus ac aliis minoris nota viris canes felesque et alia, quae etiam abominatur ipsa natura pro dapibus; lora et corriaca curruum, velamina lebetibus ad ignem in aquis emollita, minutatim scissa, pro praestanti ferculo; aqua cadaveribus, tum sordibus castrorum infecta, vermibus scatebat, libenter tamen etiam a praestantisimis bibebatur; liquores, juvandae utcunque sanitati proficui, in imensum primo praetium aucti,! deinde poenitus defecerant. Ag-

grestium imbecilium turma, 6000 numero computata, sexusque promiscuus, dum ob inediam summam dimissionem e castris et oppido omnino poscunt et aegre obtinunt, vix e castris pedem efferunt, ab accurentibus Scythis mactantur semiviva cadavera; jam et pyrius pulvis deerat, libratores mutilati aut enecti fame; hostes e 70 magnis tormentis sine interstitio ad castra fulminabant, globi ad instar grandinis magni cadebant, mactabant passim, semper terrebant; proditores ad hostes, etiam urgenti inedia, transfugiebant saepe; inter praefectos militiae vetus heroicarum mentium tinea—diffidentia et simultates intercesserant et ita qui ultra humanas vires hominibus restiterant, necessitati et fato succumbebant. Nihilominus prodigio affine fuit: 12,000 Polonorum, juxta oppinionem computata, vulneribus, strage, inedia, aëris et aquarum, ultra modum exundantium, injuriis vexata, 300,000 ferocissimi exercitus iras et impetus sustinere potuisse, 20 assultus hostium generales fuere, 16 proelio equestri decertatum, contractio valli quater ad minorem circumferentiam reducta, 75 eruptiones et prosperae, et (ut martis ambigua alea est) inprosperae fuere, reliquos heroicos actus scire invisa heroicis actibus invidia, sive oblivio, sive seribentium neglectus, non permisit. Constiterat rex, coronatus recenter, suis in obsidione laborantibus opem ferens, cum exercitu ad Zborovum et statim ab occurrentibus Scythis et cosaccis, cruenta Martis praeludia cepere; primo quidem, infausta nostris alea, deinde feliciori, eo tandem fine, ut saevi belli sanguinea tempestas, pacis, quamquam non diu duraturae inter hanum Crimensem, Chmielnicium impium (qui regem supplex die 19 mensis Augusti in castris deprecatus est), sopiretur, et conditionibus praescriptis ab untrinque discederetur, obsidium ad Zbaraź solveretur; Scytha in partes suas retroabiret, fortitudinis Polonae et testis et aequus laudator, usurpato passim dicterio: «Ad Zbarazium ab uno Polono decem Scythae jugari, ad Zborovum e contra ab uno Scytha decem Polonos propelli». Ad Zborovum etenim non bene sese res Polonae habebant, et nisi a societate cosacorum retraheretur hanus cum Tartaris, magnum discrimen exercitus ille, ob pusilani-

mitatem et praecipitem vexillorum ex conflictu regressum subire cogebatur. Et quia hoc sine donariis et compensatione retenti honorarii expediri non poterat, Leopolis nostra media captandae amicitiae suppeditare adacta est, dum praeciosas merces, 30,000 taxatas, et mandato regis et voluntate senatus iterum extradere debebat.

E contra fortitudo exercitus ad Zbarazium apud suos meritam gratitudinem non invenit: quaerulabatur enim palam exercitus ille, quod longa fame ac vulneribus enecatus, nullum commeatus nec micam panis sibi submissam a rege, nec currus seu saltem vehicula parva, quae a Zborovio pro aegris corpore et seminecibus per vulnera socciis facile submitti poterant, impetravit; ideo macillenti illi milites, viventium seu emorientium simulacra, armorum fasces super humeros suos deferre pede vacillianti debebant; haeroes mutos, in tot cruentis praeliis tot palmas et laureas promeritos, aegritudine seu vulneribus lecte affixos, in oppido illo famelico sine ulla provisione linquere cum lachrymis adigebantur.

Confecto bello, Casimirus rex Glinianos primo, deinde Leopolim venit, hospes gratissimus et lauream et oleam pacis ferens, magno urbis applausu, eleganti oratione Martini Anczowski consulis medici exceptus. Hic fessam valetudinem brevi respirio solabatur.

Rex Leopoli commoratus, civitati (quae multas merces variorum, praecipue Pbillipi Duci, ad 130,000 taxatas, pro retrahendis a societate Chmielnicii Scythis, ex sequestro officii sui ex regis et senatus mandato extradiderat) diploma regium dedit, quod pro eo nemine causam dicere obligaretur, ipseque rex ac senatus in quovis foro ac judicio protectione sua suffragari, ac libertatem civitati a quavis impetitione ellargiri pollicitus. Scripto suo promissa firmavit, ut patet ex ingrossatione ad acta consularia feria 4 post dominicam Oculi, anno 1650. Nihilominus tamen contrarium in judiciis ejusdem regis latum decretum in anno 1652 et thesaurus reipublicae, ad quem directa erat solatio, damnum passis nihil solvit, nihilque egenti et suppliciter clementiam petenti civitati, ad haec tempora praestitum indulserat, et res omnes, summas, merces, tam

indigenarum, quam aligenarum, jure caduco ad fiscum regium spectantes, pro fortificationes civitatis vallorum, turrium, moeniorum reparatione, privilegio suo, dato Leopoli 8 Septembris anno, quo ingrossatum ad acta capitularia feria 2 ante festum S. Scholasticae, anno 1662; sed et hoc opportunum subsidium, surreptum avara potentia capitanei nostro tempore. Cum reparata per medicos Leopolienses sanitate, rex Leopoli iter appararet, habitum germanicum, quo a teneris utebatur, deposuit et polonum induit. Iucundum hoc erat aspectu tam Polonis, quam nostrae civitati.

1650.

Kisielus, Kiioviae palatinus, porrexit cum reinducenda in possessionem nobilitate, ex vi pactorum a rege et republica ordinatus, ad Chmielnicium, ab illo divertit Kiioviam; sequuntur ejecti exules, reinducuntur ficte in possessionem, imperatur subditis obedientia; sed brevi plebs insolens recalcitravit et quasi (ut ajebant) exosam et duram dominationem ferre non possent, caedes iterum dominorum suorum, Hołubio, viro nobili et strenuo, crudeliter interempto, inchoavit.

Linquebant domos, haereditates, opima villarum pomoeria domini naturales et, congregati in agmen, Kijoviam conservandae vitae studio venerunt. Sed nec ibi illis tuta salus. Statio in urbe non permissa, extra consistere debuerunt, nec panis nec foenum ex propriis ditionibus exportari permissum, praetium victualium supra modum (quo ad Polonos tantum) actum, ut citius inedia, penuria, defectu pecuniae impellente, e loco illo recedere compellerentur. Laboravit quidem ipse Kisielius, palatinus Kijoviae, hinc inde, mutuo pro pace servanda, sed et ille variis injuriis ac machinationibus exagitatur, Chmielnicio, quasi communium sacrorum proditor, palam et privatim exosus, primo urbe illa, sub specie mutandi aëris (acutissimis enim doloribus podagrae vexabatur) migravit, deinde Ukraina decessit.

Potocius et Kalinovius duces exercitus, quamvis Chmielnicius multa largitione de retinentibus iisdem laborabat, a tartaris, vigore Zboroviensium pactorum Poloniae carisque penatibus restituti sunt.

1651.

Rebelles cosaci publicam expeditionem contra Polonos indixerunt, bellumque recens, pactis Zboroviensibus sopitum, foedifrago ausu innovarunt, contra hos Kalinovius, e tartarica captivitate nuper redux, cum aliquot cohortibus praemissus, Neczajum tribunum cecidit, aliquot propugnacula cosacorum cum validis praesidiis summa fortitudine expugnavit, sed brevi, adveniente in subsidium suis exercitu cosacorum ac scytharum, citis passibus, multitudini hostium impar, ad interiora patriae festinavit. Camenecum interim vim et oppugnationem cosacorum tribuno Dżedżały sustinere debuit. Deinde ipsius Chmielnicii impetum per aliquot dies toleravit, sed utrasque fortiter excussit et superavit die 19 Maii, Potocio arcis praefecto, Morowik et Niewierski urbis centurionibus.

Ingruentium periculorum provisu tertiis litteris evocari tota nobilitas in defensionem regni a rege debebat ad Veterem Constantinoviam. Ad Socalum itaque rex cum exercitu, ultra 40,000 numerum complente, constiterat, ibique jubileum, a summo pontifice Innocentio X specialiter pro exercitum Polonum elargitum, devote celebravit.

Processerat rex cum exercitu ad Beresteczko, non ultra 60,000 bellatorum numerans. Et ecce hanus Crimensis, fidem et pacem juratam rumpens, cum 100,000 selectissimi equitatus, cosacis, quorum 200,000 selecti e plebe militis censa, junctus, in praecinctu stetit, pugnamque illico tanto ardore obtulit, ut in praeludio certaminis dimidio exercitus ad vesperam usque a nostris decertari debuerit. Pulsi tamen fortiter scythae, campo excesserunt, quos uno integro milliari Koniecpolius prosecutus (plurimis in trajectu paludis nocte inumbrante viam haerentibus), ad satietatem cecidit suasque injurias ultus est.

Die festo SS. Petri et Pauli ab ipso diluculo diei magnis viribus ab utraque parte certatum est, ultra quatuor horas gradu pugnantium invicem collato, rege Casimiro fessis auxilia recentia submit-

tente, fluctuantibus generosam vivacibus oculis iram et metu ingruenti vindictam ostendente, ubique accurrente, disponente et, nisi retraheretur, omnino discrimen pugnae in persona sua subituro. Adfuit tamen pro auxilio Poloni exercitus misericordia domini exercituum. Dum enim reliquum Poloni equitatus robur in hostem demittitur, Scytharum agmina turbantur et paulo post loco cedant, quos et turmae cosacorum sequuntur, polono exercitu ob noctis imminentis tenebras dolosque fugientium et aggredientium improvide Scytharum in loco victoriae immobiliter etiam nocte tota persistente.

Radiis aurorae albescente coelo, in arenam martis eductae legiones de summa jam rei certaturae. Sed hanus Crimensis differre pugnam volebat, nisi a rege, morae impatiente, per nuntium ad conferendum manum provocaretur. Itaque clangentes tubae, clamor promiscuus, mortiferi machinarum fragores, signum pugnae dederunt. Concurritur jam hinc et inde fortiter, nostri milites rem strenue agunt, resonat horrendo fragore armorum aër; machinae per opacum pulverem fummumque flammas globosque fatales ructabant; concussa tot millium secum luctantium passibus tellus, sive cadentium corporibus pulsata, pulvere caliginoso praeliantes involverat.

Turbaverant jam multitudine sua cosaci et Scytharum arquites cum Nuradino alas exercitus; jam in laeva cornu Cracovensis et Sandomiriensis legiones periclitabantur, nisi illis Hieremias Wiszniowecius, animadverso discrimine, a legione sua, jam tum pugnante, vexillia aliquot submisisset, fluctuantes stetisset et ad victoriam magnum momentum adjecisset. Rege Casimiro per alas cohortium, toto certaminis tempore discurrente, verbis, studiis, severitate vultus ad fortia gerenda animante, et pericula maxima regalis pectoris objectu acceptante.

Taudem meridiem ante usque ad vesperum sustinentes pugnam cosaci ac Tartari vacillare ac nutare ceperunt. Et primi quidem Scythae, dum interruptos a nostris suorum ordines conspiciunt, fugam velociter arripiunt, quibus abscendentibus nec cosaci morantur: alii intra curraginem sese receperunt, alii cum Scythis, comite Chmiel-

nicio suo, fugerunt. Etiam pluvia, quae ultra solitum ad finem pugnae adeo violenta ceciderat, ut equos virosque involveret aquis, proelium caedesque cosacorum, quasi praestigiis illorum, dirimente. Caesi hostium ad 6,000, nostrorum non magna sed magnorum aliquot victorum jactura fuit; maxime tamen victoriam fuga tot hostium et tantorum millium nobilitavit et fecit mirabilem, regisque casus Casimiri, sub cujus equum globus pilae termentariae procidens, pedem, quo crus talo jungitur, violentia impetus concussit, tanta ardore laborabat pro victoria rex ille magnanimus, ut incolumitatem propriam postponeret, eximi dubiis proeliorum non peteretur, ne vincendi oportunitatem amitteret.

Jam equitatus cosacorum cum Scythis, perfidiae suorumque scelerum asseclis, meritas poenas etiam in fuga, in qua madore vehementissimae pluviae (suis, ut passim putabantur, incantationibus causatae) detenti, passim cedebantur, seu captivitatem apud tartaros nostrates, murzamque illorum Coelebi (qui carpendo agmini extremo missus erat) subibant. Peditatus vero, ductore suo Dżedżały in curragine sua clausus, rem fortiter, etiam per desperationem victoriae agere volebat; intra noctem, eggesto vallo, curribus, terra infertis et superne locatis, hinc inde, loculamentis tormentorum inditis per belli stationes muniverant; alluebat utrumque latus fluvius Plesna, Styro immissus, admodum lutulentus, paludes pro moenibus erant, lutum pro vallo. Sic muniti, ad improperium victoris exercitus in adversis laetitiam fingebant: sub diluculum quovis die clamore et praecentoriarum tibiatum concentu, auribus nostrorum obstreperant, donec cantus illos tormenta interrumperent et ferales multis facerent. Deprecabantur tamen apud regem senatumque veniam suppliciter illorumque legati, quidquid elaborata simulatione comminisci poterant, non omisere: flebant, jurabant indignos se misericordia, morte dignissimos coram rege senatuque asseverabant, alli lacinias conopei regii, dum illorum legatus suppliciter peroraret, osculabantur, risumque movebant lacrymantes; sed dum ejurare patrocinium Scytharum, hostilitatem ponere, ad obsequium redire, arma ad pedes victoris

abjicere jubentur, regressum ad suos, ut imperata referrent, legati petierunt et obtinuerunt, sed non redierunt. Manifesta contumacia suadente, fortius a regio exercitu comprimi debebant, dumque se in dies operibus stringi advertunt, spem redituri subsidii ammitunt, fugam subdole meditantur. Et primo quidem equitatus, qui se a proelio nupero subduxerat, quasi ad confligendum cum nostris progressus, duce Bohuno, astute sed turpiter fugit. Peditatus, a suis inopinate desertus, in similem fugam labitur, insequitur, quamquam sero miles polonus saevit acriter, praeter eos, quos lacunae absorpserant, ad 22,000 praeventos caedit. Imminebat fugientibus trajectus paludis, profundo limo immeabilis, cujus voragine plurimi absorpti etsi lutulentam abyssum jam curribus, jam suppellectili castrensi, armis, vestibus, etiam cadaveribus suorum planare contendebant; jacebant per campos passim corpora expirantium, repleta cadeveribus palustria sylvaeque, et tamen deditionem facere recusabant, quinimo ferrum nostrorum qua verbis acerbis, qua minis laedentibus, provocabant. Accendebant in milite justissimam iracundiam reperti in castris illorum semineces poloni, manuum pedumque summitatibus detruncati, alii in morem pecudum excoriati, alii verubus ad lentem ignem assati, alii extractione viscerum exanimes, multi horrenda carnificina recenter absumpti. Ideo miserando spectaculo efferatus victor, jure talioni super victos saevire impune sibi arbitrabatur,

Repertae in castris ultra 60 tormenta, machinae diversi modi, licet plurimas in voraginem paludis obturandam praecipitarunt. Gladius, Chmielnicio a Byzantino patriarcha, quasi cum benedictione praemissus, vexilla duo, a Vladislao et Casimiro recenter in autoramentum fidei data, litterae externorum principum, etiam commentarii, quid in commitiis etiam secreto regis cubiculo actum dictumque erat, enarrantes.

Post hanc victoriam dum intolerans laboris nobilitas domuitionem a rege, qua publice per legatos, qua privatim postulat, licet quidem prosequi victoriam ex re fuerit et rex praeterlabi opportunam sedandae rebellionis occasionem summopere doleret, cessit ta-

men postulantium importunis praecibus, ipseque paulo post a Cremenecia Leopolim nostram venit, sed infirmus ultra solitum, etenim in castris laboravit: dies in continuis negotiis, disceptationibus, consiliis peragebat, noctes in lustrationibus vigiliarum, quas caballo, albicantibus maculis omnibus noto, circumire ipse in persona solitus erat, quinimo dum ad obsessam curraginem invetitum soporem, quem nec tribuni, nec imperatae sub mortis poenae stationes excutere poterant, passim solveretur miles, ille, ut equum ascendit, ita eidem usque ad diluculum tota nocte insedit. Ideo curis fractus, doloribus laboravit, quibus pertinacissima febris accessit.

Apparabat Leopolis nostra exquisitissimam triumphi pompam, cui detraxit sequior regis valetudo, ob quam ex arce Brodensi celeriter et inopinate devectus, solennem ingressum intermisit; subito vocati Leopolienses medici obstupuere, ubi incisa vena pigra praeusti sunguinis stillicidia dedit. Singulari tamen Dei beneficio et sedula medicorum Leopoliensium curatione brevi cum stupore multorum convaluit et Lublinum properavit.

Exercitus vero Polonus, 31,000 numero computatus, cum ducibus suis, juxta regis mandatum Kijoviam tetendit. Sed ad eam Lithuani priores venerunt, quam, juramento in nomen regis Casimiri obstrictam, casus sive insolentia militaris, sive, ut urbis magistratus referebat, institoris cujuspiam negligentia, duplici incendio penitus absumpsit, exercitu polono ad Pawołociam pro respirio subsistente. Et hic grave vulnus Polonia accepit ex morte Hyeremiae ducis Wiszniovecensis, terrarum Russiae palatini. Immaturae mortis causam melonum censabatur, ex quo stomachi languore, deinde febri ardentissima correptus, in oculis totius exercitus cum lachrymis et summo omnium moerore ad Pawołociam extinguitur.

Iunxit se brevi Polono Lithuanorum exercitus, illeque in partibus suis cosacorum victor, oppida rebellium summa vi capta, alia flammis succensa, alia excisa, ferro cosacos ad pacem sincere petenPam, Chmielnicium ad pacta ineunda inclinarunt, quae labore Kisielii, palatini Kijowiae, hinc inde condicta, conclusa juxta pacificationis

contenta, sed brevi denuo a cosacis rumpenda. Venerat ad castra polona et ipsemet Chmielnicius, ac in pretorio generalem cum ducibus exercitus more suo demisse salutavit, simulque veniam transactorum praecatus, facile obtinuit pactiones suas, sponte subscripsit ac juramento firmavit, ac ideo ad mensam generalis Potocii discubuit cum suis, ac suaviter donec sobrius, ebrius inepte epulatus est.

Eodem anno Nicolaus Potocki, exercituum regni generalis, brevi humanis exemptus est, cui ad summum militiae imperium campidux Kalinowski fataliter successit.

1652.

Tumultuabatur iterum plebs trans Borysthenem et ódia vetera, exulceratosque magis quietis et pacis condictae spatio animos resumebat auctore Buhajo, cum Chmielnicius, quasi respiraret, in nova facinora vires resumpturus. Iam ipsius litterae, ad hanum Crimensem missae, in Valachia interceptae (quamqum illas confictas esse a Kalinovio mentiebatur) apertam perfidiam ostenderant; jam trans Borysthenem cohortes polonae a cosacis invasae, jam et cosaci, ratione tumultus exorientis, per delegatos e polonis et cosacis puniti, jam ad motus comprimendos pars exercitus 3,000 complens cum Andrea Potoccio in Zaporože expedita; sed frustranei conatus erant, ubivis jam latissimae Ukrainae tractu arma in polonos sonabant, tympana rebelles pulsabant.

Quocirca Kalinovius ad Batoviam, haud procul Hyppani, castris in vastitatem campi deductis, quod nocumento erat (fuere 6000 equitatus, 3000 peditum) infeliciter consedit; pauco nimium eoque diviso exercitu, nec juxta consilia tribunorum in unum collecto, nec illis 3,000, quorum supra memini, ad corpus revocatis, nec debita futuri discriminis circumspectione praehabita. Suadebant veterani retrocessionem, peditatu relicto pro valli et castrorum defensione, sed Kalinovius probrum sibi loco cedere et hostium solatium reputans, spreverat consilia tuta, fortia et periculosa, viribus impar, quasi pro

gloria gentis urgente pro mortem fato praeeligens; prohibere nulla ratio periturun potest.

Eodem tractu Timotheus, filius Chmielnicii, cum Nuradino sultano, proxeneta suo primoque paranympho, in Valachiam pro nuptiis cum filia dynastae Valachiae Basilii Lupi iter apparabat. Aderant scytharum praetoriana agmina, utpote ad nuptias invitatorum selectiora. Polonus exercitus in via obstare corrivalibus illis videbatur, nec ad ancipitas Chmielnicii patris cautiones loco cedere volebat. Subito itaque eoque improviso accursu simul invasus simulque et oppugnatus erat. Et dum in campo strenue satis cum Tartaris pugnatur, ad castra, a tergo invadenda obliquo flexu, cosacos Thymotheus cum antesignano Zołotarenko circumducebat, quae sine mora, summa vi invasit. Restitit fortissime cum peditatu suo Przyjemscius, et dum rem strenue agit, militesque totis viribus ad vallum pugnant, sive ab igne incustodite habito, sive dolo hostium supposito, flamma vorax foenum (quod multum nimis in pabulum equorum erat) corripuit, exoritur atrox incendium, quo casae militares exarsere, subito densissima fumi calligo et oculos et defensionem confundebat, pugnantibus jam flamma, serpens humi, tutum recessum in castra pro subsidio negabat; instabat hostis confusis incendiario casu ordinibns, fumo ac terra caligine ad duplicatum terrorem circumfusis.— Jam et Kalinovius, dum et ducis et militis magnanimi vices adimplet, in pugna saucius, multique ad portam castrorum obtruncati Poloni; cosaci jam vallum castrorum, cortinasque munitionis, non ad numerum defensorum extentas, superarunt; itaque re perdita, Kalinovius, ne iterum se capi permitteret, mori fortiter praeeligit et se in medios hostes iniicit, ac, desperata salute pugnans, ignotus interimitur. Amisso jam duce fit caedes exercitus ingens, cum fortisimi quique, se ultro generosa audacia periculis offerent, dimicarent etiam per desperationem fortissime, ut gloriosa morte crudelitatem hostium, toties in aliis exercitam, non inulti praevenirent et heroice evitarent. Multi tamen astuto beneficio victorum aut sacietate sanguinis a caede illa erepti, verius, ut atrocius perirent, servati. Brevi enim Zołota-

renko cum Wisoczano tribuno, Nuradiuum scythasque precibus conveniunt, quinimo praetio, a capite uniuscujusque Poloni constituto, inducunt, ut omnes captivi in publico pro exhilarandis animis scytharum et cosacorum mactarentur. Atrox et illicitum, utpote in dedititios et vinctos postulatum, quamquam barbari diu aversati erant, non sanguine, sed majori pecuniae pro redemptis captivis, ut mos ipsis, inhiantes; corruptus tamen flagitiosa largitione Nuradinus, saevis petitis consensit.

Praefigitur ergo dies mortis innocentium, invitantur vicini, complent loca mappalium incolae, area campi tota horrendum visu theatrum panditur; ducuntur miseri nec resistentes, nec ignari supplicii, vincti, omnes inermes, nudata corpora ad quosvis ictus parata ferentes; turba lachrymabilis, ultra 5000 e nobilibus aeque ac castrensi famulitio numerata. Peditatus enim, cum suis ducibus in castris oppresus, fortiter et laudabiliter morte occubuit. Stetere in armis, non frameis solum sed quovis mortis instrumento accincti contra vinctos inermes lanistae, crudelissimi hominum Nohaici Scythae, a cosacis operi huic perficiendo idonee electi:—Atque sic agmen illud nobile et liberum, jus dominii retinens, a servis suis saevitiem invenit, internecionem toleravit.

Triduo deinde integro investigabantur adhuc, si qui inter manipulos scytharum seu cosacorum beneficio capientium commiserati, seu spe majoris praemii, luerent. Poloni reperti mactabantur similiter a sicariis. Praeter alios tamen debebat vitae beneficium tartaris Christophorus Grodzicki, germanicae legionis tribunus, servator nostrae civitatis, pro scytha habitus, quod illi, e tormento pulvis evaporans, vultum fuscaverat; alios, more suo pellibus hirsutis vestitos, procurata vultibus nigridine decoris a densiori hyosciami fumo, quem intra sua guttura perpetuo attrahunt, manipulis suis inseruere scythae, alios, detonsa lanugine oris, sub ementito sexu muliebri miserescentes barbari lanienae tantae exemerunt.

Post caedem hanc cum opportune possent excurrere in vacuas defensore protunc provincias Russiae nostrae scythae, tamen in Tau-

ricam maturarunt, forte contagium vicinum metuendo, jam enim, qua late patet, Poloniam pervagata pestis, Ukrainam corripuerat.

Rex Stanislaum Potocium—Podoliae ac Lanckoronium—Braclaviae palatinos Leopolim versus direxit, qui praemissis consiliis, rebusque, quantum in arcto licuit, provisis, unus ad Gliniany, alter ad Stremielcum cum paucis vexillis constitere, accedentibus a Borysthene cohortibus (quae jam insidias obsidentis ubivis itinera ripasque fluminum trajectumque Borysthenis plebis superaverunt) sese juncturi.

Ad comitia legati cosacorum venerant, cladem Batovianam in temeritatem Tymothaei, ad meditatas in Valachia nuptias pergentis et exercitum polonum in via pro offendiculo habentis, reiiciebant, addebantque patris Bogdani horum omnium ignorantiam (quamquam omnium author erat), filii increpationes, captivorum polonorum honestam et munificam dimissionem et alias technas excusationum pro more suo obtestationibus miscentes. Interim Chmielniczenko cum exercitu ad Winniciam subsistebat, Valachicarum nuptiarum successum et offensae Polonorum molimina exploraturus.—Obsederat postea Camenecum, quamquam pestis rabie evacuatum viris qui defenderent, impio pacto Turcis appromissum, expugnare tamen non potuit, quinimo multis suorum amissis, infecto pestilentia exercitu, dum catervatim in dies cadebant, et reliqui infici lue pestifera timebant, spe evacuata, turpius recessit quam accessit, oppidaque Ucrainae lue cosacorum suorum implevit, ut plures, vindice Deo, perirent, quos tam cito perdere justitiae gladius non poterat.

Remissi et legati cosacorum Varsavia, suspensa declaratione, negata enim magnis sceleribus semper fides, ne tamen desperarent cosaci regis clementiam, legatos eorum secuti sunt delegati regis ad tractandum de pace, irrito tamen conatu, jam enim inflatum Moschorum auxiliis Chmielnicium inclinare ad mitiora non poterant, ideo retrocedere debuerunt.

1653.

In junio venerat rex Casimirus Leopolim: de bello cosatico deliberabat; militibus stipendiorum aes cum consilio commissariorum

reipublicae providebat, ac Moldaviae regulum Stefanum, fusis cosacis ac Valachis, Soczavam, in qua nurus Chmielnicii, uxor Tymothaei, cum opibus et thesauris latitabat, oppugnantem, 4,000 militum, duce Kondracki, submissis juvabat.

Campidux Potocius, Podoliae palatinus, levioris armaturae cohortes in Ukrainam, aliquo cosacorum dissidio agitatam, direxit. Regimen exercitus, ad 30,000 ascendentis, Stephanus Czarnecki, castrorum metator, habebat. Et faciebat nostris primo fortuna prosperos eventus, oppidą etenim: Jahubiec, Lipowiec, Pohrebyszcza et alia multa capta ac excisa. Monastyryszcza oppidum non temnendae munitionis fortiter oppugnatum etiam sepimentis rescissis fere captum, ne in manus nostrorum veniret, casus Czarnecii impedimento fuit; dum enim inter stridentia arma volantesque globus distribuendo imperia discurrit, e tubo rotulato per utramque genam a cosaccis obsessis glande ferrea laethaliter vulneratus adeo, ut tota palati concava superficies, violentia ictus una cum sanguine concussa, exciderit, sanguisque respirium intercluderet. Hoc ducis casu inopinato consternatus miles, oppugnationem deserere, ab oppido, jam fere capto, quinimo tota Ukraina brevi excessere, quasi unius vulnere cuncti dejicerentur praecipiti, recessus Bohuno instante compulsus est.

Subsistente Leopoli rege, venit legatus Moscorum in comitatu militum 300 equitum, pro cosacis intercedendo. Primis Septembris rex Leopoli exercitus a Gliniany in Ukrainam movit. Scythae interim cosacis juncti in Lithuaniam excurrunt, multos, insperata irruptione in Tauricam deduxerunt.

Interim a nostris Polonis, junctis coligatorum Moldavorum copiis, duce Kondracki, Soczavae obsidio continuabatur, eo arctius instantibus, quo atrociori casu Tymothaei perculsa erat. Discumbebat ille cum sociis intra conopeum, ad quod utpote celsius librator hungarus machinam tormenti direxit, e qua pila ferrea, rotam currus diffingens, bino axis fragmento ad elisionem cerebri caput ac pedem Tymothaei contudit et subito exanimavit. Per sex dies et uxor et cosaci abditum cadaver mortemque Tymothaei caelabant,

dum ultra coelare non poterant, mortuum publicarunt. Uxor tamen illius et planctu et suspiriis, etiam utero praegnanti, quem ex Tymothaeo portabat, cum potioribus cosacorum stationes ingressa, ad se defendendam urbemque animabat obsessos efficaciter. In nomen tamen regis Casimiri conditionibus praescriptis, fidelitate polonis, amicitia Moldavis jurata, die 9 Octobris urbs dedita, brevi et ipso victoriae hujus authore Condracio finiente vitam cum suspicione propinati ob invidiam et aemulationem veneni.

Ad Zwanecium rex cum exercitu consistens, post subitarios cum scythis concursus et velitationes continuas, cum hano, ultro ambiente, aequis conditionibus foedus pepigit, exercitus ad propria redigere e finibus; brevi et ipso hano Isłan Gereo e vivis excedente per propinatum (ut scythae credebant) a Chmielnicio in cremato venenum.

1654.

Moschovia subito et innocenter bellum indicens, cui ut praetextus praeiret defensio religionis Russiae et patrocinium Russorum oppressorum speciosa vocabula vulgabantur, ac ideo mandato Alexii Michajłowicz, Cari protunc Moschoviae, 40,000 armatorum, ducibus Srebrny et Chowański in Lituaniam ivere. Potior et multo major exercitus in Ukvainam, Antono et Buturlin ducibus, cum 150 tormentis majoribus descendit et Kijoviam sedem belli fixit. Accurrerat ad eundem Moschorum exercitum et Chmielnicius, honorem introductionis hospitum exhibiturus. Et post salutationes mutuas, solleniter possessionem Ukrainae, quam nullo jure habebat, Moschoviae duci de manu sua obtulit; castella, munitiones, armamentaria jurisdictioni Moschorum consignavit, praesidia eorum acceptavit; vice versa et ipse dux cosacorum generalissimus, a solo magno Moschoviae Caro dependens, renuntiatus est cum magno Moschorum et cosacorum applausu et immodica plebis laetitia.

Praecessit tamen in hosticum die 24 Octobris exercitus polonus, ultra 28,000 numerum complens, et aliquot oppida per deditionem

cepit. Oppidum Bucza multo praessidio cosacorum et magis positione loci a natura munitum, Comeneco Podoliae persimile, occupavit magna fortitudine et, talionem rependens, excidit. Ad Bracław, caput provinciae, signa Polona protenta ibique multis congressibus certatum in eum finem, ut cosaci, mersis amne machinis etiam ponte aquis Hyppanis submisso, dum urbs per nostros majori parte exusta, in fugam subitante abirent. Chmielniczenko interim Czehriniae, multis facinoribus et fraudibus in nos intentus, tacite per speciem valetudinis curandae delitescebat. Construxerat nuper, quasi pro victoria divis gratificaturus, ligneum majori mole pro fastu suo delubrum Czehryniae in eoque putidum Zołotarenko (novissime ad Szkłow oppidum a praesidiariis Lithuanorum caesum) corpus funeri mandare constituerat, illudque in eum finem in pergula templi illius locari mandavit.

Mirabile dictu, difficile ereditu ipsimet cosacci enarrare solebant: exsangue illud cadaver multos noctu dieque terrebat; audiebatur frequenter gemere, proquiritari, modo sese in urna provolvere, modo ex urna attollere, seu divino permissu, seu phantasmate aliquo operante, plerisque haec omnia, favore amicitiae erga defunctum subticentibus, aliis dissimulantibus, aliis non credentibus, fictioni referentium seu illusioni cuipiam subscribentibus. Convenerant ad designatam sepulturae diem Moschorum et cosacorum focalibus braccisque suis induti potiores clerusque eorum pro tam solenni funere, quod notabili sumptu Chmielniczenko ipse, assertor (ut palam vocabant) Rossicae religionis comparaverat frequentior. Incipiunt piaculare sacrum cantu liturgico pro illo defuncto, et ecce mortuum cadaver, quasi vocibus clamorosis e somno correptum, operimentum mortuale disiicit, ex urna squallidas fcetore manus attolit, ex quibus quasi recentis sanguinis magna copia guttatim stillare conspicitur ab omnibus; corripit hic spectantes primo admiratio, deinde cum ille, ut terrorem incuteret, clomorosa voce ter ingeminaret: „Utykayte!“ subita et ingens trepidatio.—Igitur magna festinatione omnes sese ex illo pastophorio,, tam spirituales quam seculares et ipse

Chmielniczenko, praesens' suis sacris sumptibusque, proripiunt fugiuntque spectri emortui cruentas manus vocemque funestam. Etiam druidae illi, qua possunt via turmatim ruunt. Interim sacrorum causa accensae faces et male custoditi per fugam, seu tractati candelarum ignes parietes et sarcophagum corripiunt et totum illud ligneum aedificium occupant, absumuntque brevi tempore. Absumptae sunt et infelices illae, in vita adhuc foco dignae, Zołotarenko exuviae, multique cum illis, ob coarctatum multitudine exitum, igne illo interierunt et Chmielniczenko ipse, lymphato per terrorem animo, aegritudinem contraxisse credebatur. Quod ita evenisse et fama publica et consensus narrantium etiam Daniel Wychowski, cosacorum legatus, sexenio post Varsaviae praesens, oculatus protunc dictorum testis, comprobant.

1655.

Iunxerant sese exercitui nostro ex vi societatis armorum scythae, et aliqua oppida in Ukraina dedita, multa per vim capta, multa igne succensa sunt. Demowka oppidum, loco munitum, ab ipsoque naturali domino Demetrio Wiszniowiecki duce, 400 nostrorum deperditis vindicias justas sumente, expugnatum, tribunis palo infixis, perfidiae poenas luit. Humanium, haereditas domus Kalinoviae in confinio Ukrainae, aequo situ loci ac incolarum strenuitate cum scythis exercitata munitum, tentatum tantum erat et ob adventum cosacorum et moschorum pro liberatione ab obsidione violenta, interim desertum. 80,000 enim peditum Moschi, cosacis juncti, ducebant, 20000 scythae Kalmucenses praecipue equitatus. Contra hos exercitus noster ab Humanio processit instructa acie, campiduce Lanckoronio, castrorum metatore Czarnecio, praeeuntibus, ad subitariam pugnam paratus etiam tauricanis turmis tartarorum succinctus. Primis diebus Januarii mensis equestri concursu grande proelium coepit nocte obscura; e 70 tormentis fulminabant Moschi adeo regulariter, ut non ordines modo militum nostrorum, sed personas quoque jaculatorum, ad fulgores ignis observatas per tenebras noctis, perimerint. Rupta tamen

magno fortique conatu prima Moschorum acies ac fusus equitatus per illata signa nostrorum; jamque confusi et turbati, jam palantes in extremis positi, sese subdere Polonis clamitabant, vitam et misericordiam poscentes. His clamoribus auditis, pronior ad parcendum, quam ulciscendum miles polonus, palam jussus, ferrum retrahit, ac importuna commiseratione fructum consumendae victoriae amisit. Moschi etenim, reassumpto animo, ordines suorum restituunt, ac sese, intra curraginem retractis agminibus, clanculum recipiunt, postea majori fervore arma reassumunt, quinimo expectantes deditionem polonos continuis ictibus bombardarum sternunt. Tartari vero, subsidiarii nostri, sub tempus proelii campo decesserant, nec quidquam sive favore cosacorum, sive sui conservatione ad victoriam cooperati sunt, rationem obtendentes, quod noctu pugnare insoliti, ad diurna proelia et se et equos caballosque suos pararent. Caesa tamen Moscorum ibidem circiter 10,000; tormenta 30, 8 signa, divum effigie picta, a nostris intercepta. Quarta post proelium die, curragine, torquibus ferreis concatenata, muniti, fugerunt Moschi et cosaci, nostris ob intensissimum gelu atrocis hyemis et emorientes frigore pedites adversus curraginem, nudis equorum pectoribus pulsatam, nihil operantibus et solum 2000 currium avelentibus. Digressus itaque uterque exercitus; noster—quod campo depulisset moschos ac cosacos, victorem se putabat, illi, quod vivi recesserant, victoriam sibi arrogabant. Non otiabatur tamen miles noster, sed majoribus copiis ob adventum scytharum ineunte Martio cum Sołtan Gałga auctus, rebelles cosacos in multis oppidibus perdebat. Scythis multa millia plebis in servitutem abducentibus, donec laboribus continuis, proeliis, frigore, inedia rarescerent cohortes, ordines militum minuerentur, praefecti militiae sese substraherent et centuriones variis praetextibus dilaberentur.

Pars exercitus regis Casimiri edicto ex Ukraina, quod majus periculum imminebat a Suecis quam cosacis, revocata fuit, ideo cum relictis signis generalis Potocius impetum hostium aegre sustinebat et tandem sese et exercitum ad intimiora regni subduxit, ita, ut,

urgente hostium multitudine, sub oppido Gliniany die 20 Septembris consistere debuerit, sed nec ibi modicis ad resistendum vexillis tutum receptum habebat, quocirca die 20 Septembris Leopolim praetergressus, ad oppidium Grodek castra sua metatus est, quae vix 4000 bellatorum complebant, ad futura intentus, hostium gressus circumspiciens, Leopolim tamen de imminenti cosacorum Moschorumque potentia, cui impar retrocedere debebat, praemature monuit, ut se tanto magis ad defensionem pararent, quanto acriorem oppugnationem providerent, cives ab exercitu habituri etiam proximum subsidium. Nec diu moratus Chmielnicius, die 25 Septembris, cum Buturlino, Moschorum generalissimo, 60,000 bellatorum praeter gregarios, machinasque permultas ad oppugnandum de industria comparatas trahentibus, ingressus est obsidionemque urbis inchoavit.

Cujus obsidionis descriptionem adolescentis Ioannis *Bożecki*, studiosi protunc collegii Leopoliensis patrum soc. Iesu, polonice sed enucleate cuncta connotantis, actisque consularibus inserentis (quia seniores, sive occupati, sive otiosi non scripserunt) secutus, compendiose edicero:

Praesidebat tunc urbi nostrae cum gubernio Christophorus Grodzicki, artilleriae regni generalissimus; de illius mandato, ne hosti adversus ictus defendentium cataplasma seu receptaculum fierent, arsere supposito igne domorum structurae, campanis, horologiis silentium indictum, munimenta civilia vallumque peditibus insessum, civibus ad tutionem designata stativa, vulgo kwatery, arx superior praefecto Grotus livoni demandata, et subito, sicut oppugnatio ab hostibus, ita et defensio ab civibus civitatis suae caepit. Excurrerant a Grodeco 27 Septembris velites nostri ad observandos gressus hostium, quia tamen jam ad urbem nostram totis viribus hostis resederat, infectis rebus redierunt, nuntium tamen infallibilem de obsessa Leopoli et se fortiter defendente generali tulerunt. Hac nocte clanculum sub ipsa propugnacula civilia turmatim hostis excurrerat et rursus globis ardentibus, tam ab arce superiori, quam bat-

teriis civitatis propellabatur, ita, ut deserere excursiones suas debuerat invitus.

Tota 28 die Septembris transibant per montana nostra hostium phalanges, quas distrahebant in citeriorem abitum ictus tormentorum, duoque cosaci, a civibus capti, in civitatem deducti, informarunt de numero obsidentium magnaque potentia Moschorum et cosacorum.

Die 29 Septembris in tractu Stryjensi in magna copia videndum se praebuit hostis: adveniebat etenim Hrehory Sachnowicz, dux Mirhorodensis et dux Romodanowski cum altero, Grotus dicto, qui in exercitu Moschorum praecipui fuere. Cecidere hoc die aliquot ex cosacis, globis tormentorum prostrati, his tamen cadentibus non territi, caeperunt hac die adversus civitatem e cespite et terra propugnacula struere, quae toto obsidionis tempore magno labore erigebant; illorumque ad haec usque tempora quamquam depressa exstant promontoria. Civitas tamen strenue sese defendebat, operas contra se structas una cum operariis, tum globis tormentorum, tum per submissos vernaculos suos disjiciebat, redebatque irritos conatus contra se quosvis hostium, favente sibi omnibus his diebus fortuna. Eadem tamen fortuna hac die nostris, ad Grodecum castra habentibus, sinistram se praebuit: generalis Potocius stagnum illud, quod oppidum alluit, et multorum torrentium aquas, latissimo spatio diffusas, continet, pro munimento exercitui sufficere ratus, aggerem occupaverat, arcere hostes ingruentes praemeditatus, etiam experimentum pugnae, si opporiunitas daretur, facturus. Voluit primo Chmielnicius exilem nostrorum equitatum campo depellere ut tutius, a tergo discrimine amoto, aggrederetur Leopolim, ideo fortuna et successu utens, dispalatis apud adjacentia arbusta excubitoribus, oppidum incendit, vitatoque aggere, qui praesidio exercitus tenebatur, per lutulentam voraginem, aliquot tuguriis expletam, incredibili celeritate trajectum operavit, nostrosque, a fronte pugnae intentos, a tergo inopinate invasit. Sustinuere tamen ad tres horas eggregie vim hostium a fronte et tergo pugnantes, sed postquam permultos, egregie decertantes, caesos esse linquebant et loci angustiae

explicare aciem non permittebant, turbatis ordinibus, et multitudine hostium involuti, retrocedere generalis necessum habebat, etiam hostibus praedae magis intentis, quam nostrorum recessui. Pulso exercitu regressus ferox successit Cmielniczenko, acrius obsidione cinxit Leopolim, securus a tergo pro statione militari. Coenobium S. Georgii sibi eligit, ubivis suam spargendo victoriam, terrorem ac ferociam in Polonos ostentans, civibus deditionem ingeminans obsessis.

1 die Octobris quasi continuabat triumphum, ideo nihil contra civitatem attendebat; tentarunt fortunam nostri obsessi adversus equitantes turmatim Moschos et cosacos, ex quibus et aliquot ceciderunt et pecora multa arx superior iisdem ademit.

2. die Octobris ipso meridie, astu bellico praeoccupare civitatem intendebant cosaci, ideo centena vexilla, subitaneo incursu intra suburbia ex tractu Krzywoczycensi ad portas civitatis festinaverunt, sed quia paratam civitatem ad resistendum invenerunt, tribuno et vexillifero amissis multisque aliis, globis pulsi, recesserunt. Ergo fraudibus suis non patere locum intelligentes, vim apertam intentarunt, tormenta contra civitatem librarunt, e quibus hac die primo jaculati sunt.

3 die Octobris jam undique tormentis gratiebatur civitas sine nocumento tamen obsessorum. Et hac ipsa die Chmielniczenko prima vice misit praecentorias litteras suas ad civitatem, suadendo deditionem pro veteri amicitia, ni cives cum liberis et conjugibus extrema pati mallent. Distulit responsum in crastinum gubernator. Et interim, nescitur quo turbine agitati cives, nocte intempesta continue explodebant in cosacos tormenta bombardasque, ita, ut aegre tumultus ille authoritate gubernatoris sapiretur.

4 die Octobris venit tubicen Chmielnicii, responsum a civitate laturus, et retulit litteras a civibus ita calamo attemperatas, ut et modestiam et resistendi audaciam prae se ferrent, deditionem totaliter negarent.

5 die respondit ad easdem Chmielnicius, sed crudeli ex omnibus partibus tormentorum boatu. Volitabant passim per urbem saxi-

fragi iique praegrandes globi, summitates lapidearum frangebant, ipsas quatiebant, sirpeas valli discutiebant sine tamen hominum noxa, intra humilia sese recipientium. Respondebat talionem et Leo noster simili mugitu justam iram ostentans, ac ideo laesam patientiam verti in furrorem observans Chmielnicius, litteras denuo direxit, ad conferendum aliquas ad se mitti personas postulans. Deliberavit ergo gubernator cum magistratu nobilibusque, qui semper adsciscebantur in curiam, utrum respondere ad litteras, ablegatos mittere stante hostilitatis ardore expedierat? Placuit tamen ex consilio scribenti rescribere, sed ad proposita indefferenter nec denegare conferentiam per internuntios, dummodo par vadimonium, jure gentium et praxi bellorum usitata, in civitatem mitteretur. Direxit magistratus et ceremoniales litteras ad Wyhovium, supremum notarium Zaporoscensis militiae pro benevolentia antiqua (quam sub prima expeditione cosatica civitati sese declaraturum spoponderat) favorem patrocinii implorando. Abiit gerulus litterarum tubicen medius inter volitantes hinc inde glandos bombardarum tormentorumque tonitrua. Et brevi inter easdem explosiones responsum, tam a Chmielnicio quam Wyhowio attulit, ut verbo dato ducis fiderent, vadimonium non requirerent, sed sine metu ad colloquendum idoneas personas submitterent. Crevit hic anceps in consilio bellico disceptatio, utrum fidere hosti liceret virosque sine pignore ad nuda hostis verba toties fidefragi ad castra inimica submittere. Post multam tamen deliberationem placuit gubernatori Grodzicio nobilibusque, uti irent ad expiscandum hostis praemeditata ii viri, qui nupera expeditione, notitiam cum cosacis habebant familiaritatemque contraxerant, videlicet: Samuel Kuszewicz, Christoforus Sachnowicz, Paulus Lauryszewicz. Sed hi, de evidenti periculo ab amicis praemoniti, operam suam primo detrectare videbantur, dilata tamen consultatio ad crastinum.

6 die Octobris requirebantur nomine publico praenominati viri, quatenus obsequium pro communi bono, proposita etiam, quam vellent, gratitudine non renuerent. Tunc illi, facto inter se colloquio, egregie responderunt: se ideo cum pignoribus suis hoc periculoso tempore

in civitate resedisse, ut etiam mori pro patria sua non renuerent, eandemque sortem suam esse, tam intra moenia, quam extra moenia pro civitate mortem opportere, ideo non recusare laborem, nec ullam amore patriae mercedem petierunt, tamen addi sibi Ioannem Gąsiorkowicz scabinum, Ioannem Thomicki sendicum, periculorum et legationis comites, litterasque creditionales ad Chielnicium scribi. Aderat brevi tubicen ferentarius ad portam, tum et Ioannes Kowalowski, assawuła exercitus Zaporoscensis, praefectus rei familiaris Chmielnicii, qui internuntios civitatis ad castra sine noxa deducerent. Egressi itaque per portam parvam, Iezuicka dictam, deputati, pergebant vico, Sixtowski dicto, per densas phalanges primo Moschorum, deinde cosacorum, quos per modum hospitum amice salutabant et rursus ab iisdem per humanitatem resalutabautur, donec ad stationem deducentis sese Kowalovii pervenirent, in qua paululum ab itinere respirantes, invitati per Sobol, aulicum, magnanimo passu ad Chmielnicium perrexere. Sedebat ille in tentorio ad mensam, comigata in iram facie, pedibus pro more gentis in crucem versis, humanitatis tamen causa advenientibus internuntiis assurrexit, eosdem, paucis verbis se nomine civitatis compellantes, benigne suscepisse visus, litterasque recepit et, ut tantisper in militaribus sellis castris recumberent, imperiose requisivit. Assidebant protunc Chmielnicio: Iohannes Wyhowski, notarius exercitus, Paulus Tetera, poloni, latini, slavonici idiomatis peritus, Gregorius Silnicki Sachnowicz, tribunus Mirhorodensis, Samuel Bohdanowicz Zarudny, judex exercitus generalis, Thomas Nosacz, castrorum metator, Daniel Wyhowski, tribunus Pereasławiensis, tum et legatus serenissimi regis Casimiri consanguineus Wyhoviorum, legatus Hani Tartarorom Ioannes Graecus, homo versipellis experientiae, qui sub Adziak pacta inter Carum Moschoviae et portam Ottomanicam ante annos aliquos condiderat et nunc colligationis armorum inter Moschos et cosacos proxeneta fuit, fuere et alii permulti, sed hi recedere jussi, nominati tantum in conclavi manserunt.

Post recepta et praestita humanitatis officia, exponebat ipse Chmielnicius coram delegatis civilibus causas, propter quas cum exercitu

ad has partes pervenerit, incusando desolationem Ukrainae per scythas, ex instructione polonorum anno praesenti factam, tum quod duces exercitus contra cosacos non cessant etiam ad praesens meditari hostilia, licet rex ex clementia aliter procedere cum ipsis mandaverit. Deinde commendare cepit sui exercitus strenuitatem, nostri profligationem, et pro documento dictorum adduci jussit Potocium, palatinidem Bracławiensem et Bychovium ibidem captivos, quos sine mora adductos benigne aspexit. Invitavit simul et Moschorum duces, Romodanovium et Grotum, qui, ab ablegatis civitatis moderata humanitate salutati, postquam consederunt, stantesque captivos torvo oculo suspexerunt, probra in gentem polonam jacere et cladem ad Grudek fortitudine Moschorum exercitus armisque factam exprobrare, mala subsequentia improperare ceperunt Polonis. Non poterat ultra pro generositate mentis dissimulare, captivus licet, Potocius, sed voce libera palam refutavit Moschorum jactantiam, ne sibi victoriam ex Polonis arrogarent, nisi enim peditatus cosacorum supervenisset, magna clade a Polonis pulsi fuissent. Lepide et jucunde audiit Chmielnicius cum suis tribunis hoc in laudem militiae suae responsum, e contra Moschi convitiabantur captivo Potocio et cum remorsu cordis, subticentibus per risum ad omnia cosacis, brevi recesserunt. Denuo Chmielnicius cum Wyhovio coram iisdem internuntiis de attritis jam rebus regni Polonorum sermonem longum instituerunt, nuntiarunt legatis Suecorum adventum, ab illis pulsum regem, captam Cracoviam, Vilnam a Moschis ne exserto quidem ferro cum aliis fortalitiis occupatam; Lithuaniam pessum abire, turbatum scissione senatum, nobiles studiis contrariis ad invicem praeventos, omnia desperata Lachis, ipsum regem Casimirum, rebus perditis, jam regno excessisse exagerabat. Quorsum ultra cives Leopolienses spes suas tenderent? Se quidem miseratione duci et christiano sanguini parcere velle et simul, si in contumacia persistant, se illorum sanguinis reum non fore profitebatur coram Deo, divosque obtestabatur nunc suspirans, nunc hilaris, modo pro charitate proximi sibique amicae quondam gentis et urbis profunde ingemiscens. Inter haec colloquia

venit hora prandii, ad quod invitati legati civitatis, benedicente popone et eandem benedictionem successibus Moschorum dinastae impertiente, assederunt mensae cum Chmielnicio, ad quam protracto tempore litteras responsales ad magistratum receperunt et, ad sequentem diem dilata conferentia, in civitatem redierunt, gubernatorem Grodzicium, magistratum, nobilesque praesentes super gestis et sermonibus Chmielnicii informaverunt.

7 die Octobris consultius duxit gubernator, nobilitas, magistratusque mulcendum interim affabilitate hostem, donec melior spes futurorum affulgeret, quam armis imparibus irritandum; ideo iterum cum ceremonialibus litteris iidem civitatis nuntii in castra perrexerunt et ad Wyhovium primo cum manusculis panis et vini descenderunt. Quaesivit ille, utrum litteras habeant ad Basilium Wasilowicz Buturlinum, ducem Moschorum exercitus? et postquam intellexit, quod nullas haberent, suasit amice, ut ipsi nomine civitatis panem et vinum prae humanitate sua offerent. Tres itaque legati civitatis: Gąsiorkowicz, Laurysowicz, Thomicki, praemoniti a suis, ne ullum cum Moschis tractatum facerent, iverunt ad Buturlinum, reliquis legatis apud Wyhovium manentibus, ad quos brevi cum multis aliis supervenit Chmielnicius et jucunde conversatus est. E contra Buturlinus, in gestu atrox, in verbis procax, caperata fronte legatos venientes suscepit, sprevit panem nec vinum benigne aspexit, se non his bellariis indigere sed urbis et arcis in nomen Cari sui, totius Russiae dynastae supremi, deditione, soloque juramento in nomen ipsius a civibus praestito placari posse asseverans, ni urbem arcemque dedant, cladem cruentam minatus. Rediere ad suos internuntii, illosque super indigna sui apud Basilium tractatione, super prolatis crude verbis, crudioribus affectatis edocuerunt. Presentem tunc in tintorio et familiter commorantem secum Chmielnicium informavit prae antiqua confidentia, silentio linguae auriumque servato Kuszewicius de dictis Basilii, sperans se amicum illius patrocinium inventurum. Ast Chmilnicius vulpinam pellem, quam hactenus gerebat, exuens, lupum se, prout intus erat, aperuit. Ita omnino debere fieri,

prout dux Moschorum ipsis injunxerat, severo vultu palam et pathetice vociferatus est. Hoc idem et Wyhovius, tichabates nasutus, cum furore et iracundia, manu mensam quatiens, approbavit, multa infortuna regni exagerans, improperando multoties, quod nec Deum jam inter nos esse, nec fore Polonis propitium, ex pessimo regni totius statu regisque abitu certa coniiceret; ingeminabat saepe numero, quod ubi stetit victrix cosacorum framea, ibi illorum dominium terminum habiturum, intermiscebat multas minas, multa paraphrasi praesumptione impotenti spargebat in faciem legatorum terrores. Audierunt patienter et attente omnia internuntii illi et postquam finierat dicta et affectum Wyhowius, petiit Samuel Kuszewicius, suo et suorum collegarum nomine, ut sibi liceret ad proposita respondere et aliqua libere in medium proferre. Permisit Chmielnicius et simul monuit, ut seria diceret et non moraretur. Ait itaque assurgens Kuszewicius, ut erat vir facundi oris, quod ex scriptis ipsius liquet: „Magnanime dux Zaporoscensis militiae! Ubi de rebus magni momenti agitur, verbis non morabor. Ecce et vita et salus nostrum omnium, qui in conspectu tuo stamus, in manibus tuis est. Ita jam credimus, quod locus hic fatalis nobis est vitaeque sarcophagus, nec nos amplius nostris sistet penatibus, nisi gratiae tuae dux Zaporoscensis patrocinio. Certo tamen scias, quod in nomen Cari Moschoviae nec juramus nec tradimus civitatem; servamus integram fidem serenissimo Ioanni Casimiro, regi nostro et domino clementissimo, quam semel jurejurando spopondimus. Illum ipsum, quomodocunque eum exerceat fortuna, dominum agnoscimus, hunc, gratia juvante altissimi, tuo, dux Zaporoscensis! tuaeque studio militiae rediturum brevi ad propria non dubitamus. Qua poena temeritatem nostram dignam fore censeres, si nulla necessitate et violentia pressi, repudiato legitimo, adcito novo eoque illegitimo domino, in nomen ipsius juramus. Quid et ipse Moschoviae Carus (cujus nomen, uti magni monarchae, veneramur, obsequium omnino renuntiamus, nec quidquam cum Moschis agere et colloqui volumus) de fidelitate nostra statuerit? Cessa itaque dux Zaporoscensis tentare fideles regi suo dominoque naturali subditos, cessa turpem

deditionem exigere et ad probrosum perfidiae crimen sollicitare nolentes; quod si non desistis, unanimo sensu, uno verbo omnes respondemus: nos fide integra majestatem regis nostri reiquepublicae constanter stare et juramentum inviolabiliter etiam cum vitae periculo servare". Hoc idem et reliqui ablegati indistincte et palam dicebant, et dicta Kuszewicii assensu expresso firmabant, et, ne se ad tantum facinus impelleret, unanimiter petebant a Chmielnicio. Siluit ad haec sive prae stupore, sive prae justitia et acquievisse videbatur Chmielnicius dictis, sed Wyhowius multifariam multisque modis proposita Buturlini exagerabat, respondentibus ad aliqua modeste internunciis, ad aliqua prudenter subticentibus. Et dum multum temporis in concertationibus verborum consumerent, ultimarie his verbis responderunt legati per Kuszewicium: „Absit, ut ulterius tempus teramus, hoc iterum profitemur, quod, quousque serenissimus Casimirus rex noster et dominus legitimus vivit, alium regem nec agnoscimus, nec accipimus, nec fidelitatem cuipiam alteri juramus, quinimo certo scias, quod licet, nos ablegati, autoritate, potentia minisque tuis territi, despondeamus, animum regique nostro serenissimo fidem non dispondebit gubernator urbis, nec tradet civitatem, virtuti et dexteritati suae commissam, nec fidelis semper regibus suis civitas defectionem, a nobis promissam, ratam habebit, quinimo servilia pacta nostra improbabit". Rogarunt denuo, ne ulterius sollicitarentur super his, quae pro fide, conscientia, salute populi, suaque indemnitate nec facere nec dicere possent. Obstupescere ad haec Chmielnicius et Wyhowius, rogantisque jam ablegatis civilibus, ut, rebus infectis, satius in civitatem remitterent, quam super intorta propositione sollicitarentur diutius. Audiit haec libenter, quanquam ignoto nomine, praesens legatus regis Casimiri, tacite attentus ad omnia, audiit et legatus hani tartarorum, etiam circa haec praesens, apertam ex hac declaratione laetitiam ostentans. Nec non et aliis cosacorum tribunis jucundum erat haec audire. Paulus etenim Tetera, legionarius Pereasławensis, voce submissa ad Thomicium legatum civitatis latine haec verba effatus: „Sitis constantes et generosi".

Nec jam amplius hac die cum ablegatis recensitis quidquam de tradenda urbe in nomen Cari Moschorum tractarunt; sed totum tempus super variis colloquiis de clade nostrorum ad Grodek, de fortibus in hoc proelio gestis cosacorum et moschorum, de colligatione armorum suorum cum Moschis, sibi utili, Polonis perniciosa, consumpserunt; hoc firmiter prae se ferentes, quod licet Moschorum ex necessitate patrocinium, non tamen jugum acceptaverunt vel unquam sunt accepturi, qui contra Lachos, haereditarios dominos suos, pro libertate arma sumpserunt. Remisit tandem vesperascente die ablegatos in civitatem Chmielnicius, hoc verbo insinuans, ut die crastina ab omnibus ordinibus civitas ablegatos cum deditione urbis in nomen Cari Moschoviae ad castra sistat, habitura pro eo omnem gratiam et utriusque exercitus clementiam finemque malorum suorum. Scripsit et litteras Chmielnicius et Wyhowius ad magistratum consularem, laudando consilium, quod ad se ablegatos sine vadimonio mittere non recusaverint, exigendo simul deditionis conditiones. Litteras has, prout et alias omnes, etiam civitatis responsales actis consularibus connotatae sunt [1]). Vix attigere vicinia civitatis legati, undequoque in civitatem explosa tormenta, quae globis igneis magnoque fragore ad aliquot horas obsessos, sine tamen nocumento ob situm humilem civitatis, terrebant.

8 die Octobris idem tormentorum boatus globos ferreos per civitatem passim spargebat, ita, ut ex sublimioribus ad infima locorum descendere uxores civium cum liberis debuerint. Supervenit tamen tubicen cum assawuła ad portam, pro ablegatis mittendis destinatus. Sed hos gubernator Grodzicius hac die retinendos, litteras solum nomine magistratus scribendas cum ea declaratione decrevit: Ne exigat Chmielnicius turpem in favorem Moschorum civitatis deditionem. Scripsit ad Wyhovium etiam privatas litteras Kuscewicius, quod pro majestate regis Casimiri fideque ipsi servanda omnes cives et jam parvuli usum rationis habentes, mortem, quamcunque sors et

---

[1]) Письма эти нынѣ хранятся въ Львовскомъ магистратѣ—см. Приложенія.

fortuna dederit, occumbere sint parati fortesque animos ad sui defensionem omnes habeant. Eodem die in horto patrum societatis Iesu et in aliis locis baterias terrestres contra civitatem Moschi erexerunt, aliaquae oppugnandae civitatis struxerunt molimina: pulveres subterraneos e loco conventus monialium S. Clarae (Bernardynki) tum et e loco synagogae judaeorum incendere per meatos crypticos laborabant, sed loci opportunitatem propter aquarum illuviem non invenerunt; ideo ab opere cepto desistere coacti.

9 die Octobris iterum per tubicinem invitavit ad conferentiam Chmielnicius civitatem, omnem securitatem personis pollicitus, dedit et litteras secretas Wyhowius per eundem, ut civitas datae declarationi per ablegatos firmiter insisteret, nec se pertrahi in partes Moschorum permitteret, suamque operam in rem civitatis pollicitus. Non placuit gubernatori et magistratui hac die, licet secundo requirebantur, ablegatos mittere, crastina die missurum se verbo per tubicinem declaravit; forte ideo, quod tam cosacorum moschorumque tormenta, quam etiam civium Leopoliensium mutuo sibi reboabant cum parvo civitatis, notabili cosacorum respective a missilibus granatis damno, ut postea ipsi ablegati civitatis spectarunt.

10 die Octobris ad requisitionem tubicinis et assawułae expediti e civitate eidem ablegati (ad quos Ioannes Ubaldini consul superadditus cum litteris magistratus) ad castra obsidentium. Lectis coram Chmielnicio litteris, incusabat summopere Wyhowius, quod religio Rutheno-graeca summum praejudicium in hac civitate patiatur, cujus patrocinium suscepisse ducem Zaporoscensis exercitus dictitabat. Jactabat et Chmielnicius, se jam principem totius Russiae ducatus creatum esse, ideo injurias russorum, in sacris et profanis causis perpessas, ultum iri, neminique titulum et defensionem cessurum Russiae. Cum ablegati religionem rutheno-graecam aliqua praejudicia pati in civitate negassent, quinimo eandem a tot seculis in viridi observantia vigere legibusque regni praescripta securitate gaudere allegassent, ideo neminem illius injurias (cum nullas patiatur) ulcisi ex justitia debere, respondissent, facile obtrusum lesae religionis negotium sopitum est. Quaesivit ergo Chmielnicius ex ablegatis, quid

igitur sibi ab illo praestari vellit civitas? Et cum ablegati sine mora, ut exercitus cosacorum et Moschorum a civitate recederet, cum expostulatione publica respondissent, non potuit ultra celare secretum, quod in corde fovebat: „Bene, inquit, est, sed mihi et exercitui aes honorarium, quamquam non in tanta quantitate, prout ante annos septem, solvere debitis!“ Indulgere etenim se malis praesentibus civitatis ex amicitia veteri toties quoties repetierat. Reliqua ad crastinam conferentiam distulit et ablegatos, datis ad magistratum litteris, quasi verbo suo optemperans, remisit. Vix tamen ex statione Chmielnicii exiverant ablegati, undique ex batteriis in circulum locatis, horrendo modo explosa tormenta Moschorum et cosacorum in civitatem, ad quos vicissim et civitas largo pulvere explodebat sua, talionem belli rependens, subireque grande periculum ablegati, a volitantibus super capita sua hinc inde globis, vel maxime Ubaldini et Kuszewicz, quorum, insimul secum in pergendo colloquentium, medium hostilis globus circa latera pervasit.

11 die. Ex praefixione haesterna iterum ablegatos civitatis, nominatos supra, cum Wachlewicz, Alembek, Olkuski stitit ad castra Chmielnicii necessitas ad continuatam conferentiam, in hanc diem dilatam. Non cessabant tamen frequentissimae jaculationes, quae per hanc et subsequentes dies, videlicet per diem 12, 13, 14, 15, 16. 17, 18, 19 et 20 continuabantur contra civitatem, quae vice versa suis quoque tormentis fortiter respondebat usque ad hostium iracundiam ex jactura multorum militum suorum palam exprobrantium, quod Leopolienses simulate pacem petant, dum ab irritatione utriusque exercitus non cessant.

Inter haec machinarum tonitrua *die 13* Octobris dedit Chmielniczenko ablegatis has pacis conditiones civitati deferendas, una cum litteris suis et omnino adimplendas, quas fideliter descriptas recenses: 1) Ut omnes status ordinesque civitatis militesque, in praesidio manentes, jurejurando sponderent, quod post abscessum exercituum ab obsidione civitatis redeuntes a Polonia pabulatores missorum ibidem exercituum nullatenus hostiliter impetent. Vicissim omnem

securitatem tam civitati quam illius suburbiis spondebit dux Zaporoscensis militiae, tum quod exercitus ipsius Moschorumque ab omni hostilitate cessabit, ne amplius in villas, pomoeria, subarbia incendiis ac violentiis grassabitur. 2) Quoniam dux Zaporoscensis abstinere a caede et sanguine innocentium, et ideo invadere per assultum civitatem non desiderat, ideo honorarium pro eo civitas incunctanter 4,000 fl. enumerare exercitibus tenebitur. 3) Pro legionariis et aliis militiae praefectis panni coccinei, karmazyn dicti — volumina 50; panni crocei praestantissimi, alias pułgranacie—vol. 20; panni Tyrii, alias pułszkarłacie—vol. 10; holoserici vol. 5; telae Damascenae vol. 10; pro famulitio ducis equestri panni praestantioris, vulgo falendysz vol. 100, deterioris, vulgo szyptuch vol. 200; kożuchów paratos 1,000, calceorum 2000 parium. Plumbi pro militiam peditum centenaria 50. 4) Captivi tam Moschorum quam cosacorum libertati exnunc restituantur et civitate dimittantur. 5) Judaei, utpote hostes Christi et omnium christianorum, ut cum omnibus bonis suis et liberis et uxoribus tradantur in servitutem tam Moschis quam cosacis, nec protegantur a civibus. 6) Ut ad haec pacta adimplenda teneantur tam spirituales quicunque quam et saeculares omnesque cives concurrant et nobiles. 7) Ne in aliquo puncto pactorum sive per praesidiarios, nobiles, cives ex una parte, ex altera per Moschos et cosacos oriatur contraventio, liberum erit duci Zaporoscensis partem exercitus Zaporoscensis et Moschovitici relinquere ad civitatem pro coercendis impetitionibus quibusvis attentandis in Moschos et Cosacos redeuntes sive in polonos, in civitate degentes.

Stetere suspensi ad has conditiones gubernator et ordines civitatis et quia ipsis parere vix possibile intelexerant, *die 14.* Octobris ad moderandas easdem conditiones alios ablegatos: Stanislaum Krużanowski, Valerianum Alembek illis prioribus addiderint et ad castra hostium una cum litteris, a magistratu ceremonialiter scriptis ad Chmielnicium et Wyhovium, expediverunt, quibus redditis, cum solo Wyhovio de moderatione punctorum tractabant, et quidem: Quo ad 1) facile nomine civitatis et praesidiorum, in ea manentium,

consenserunt, dummodo turmae pabulatorum sine noxa civitatis et suburbiorum transirent. Ad. 2. et 3 representabant impossibilitatem ablegati ob multas calamitates hoc bello perpessas, depauperationes publicas, ipsi exercitui cosacorum optime notas, nec sibi tantum mercium extare in civitate etiam libera ob non comportationem ex aliis partibus metu continui periculi mercium materiarum et tam preciosi panni, tum propter evectionem anticipatam metu obsidionis, si quae reperiri poterant. Paratos se tamen, quamquam cum summa sui populique molestia, enumeraturos 20,000 idque non parata pecunia sed etiam mercibus, in civitate reperibilibus. Plumbum vero dixerunt se totaliter non habere in civitate et petebant, ut contenti fiant eo plumbo, quod ex tecto ecclesiae armenorum S. Crucis in suburbio via Cracoviensi dicti nuper perceperunt. Ad 4 consenserunt ea conditione, ut ii ipsi captivos tam cives quam suburbanos civitati eidem restituerent. Ad. 5. Ob multas et graves causas, a decisione reipublicae pendentes, judaeos ex civitate nullatenus se posse dimittere seu eos, ut censuales reipublicae subditos, servituti mandare posse, ob rigorem legum regni, quem merito reformidant. Ad. 6 consenserunt omnes nomine omnium, in civitate manentium. Ad. 7. Nulla timenda est duci Zaporoscensi ex parte Leopolis contraventio, ideoque nullo ipsius praesidio indigere, cum sit contenta civitas praesidio sat sufficienti contra quaevis emergentia pericula, quod presto habet a serenissimo rege, domino suo clementissimo.—Audiit attente responsa haec Wyhowius et cum illis ad Chmielnicium festinavit, a quo brevi declarationem, quod stat firmiter circa sua proposita nec ea diminuenda velit dux Zaporoscensis, dedit ablegatis, litterasque ad magistratum seriptas obtulit, eo adjecto, ut die crastina cum resolutione ultimaria ab ordinibus civitatis compareant. Et ita ablegati, re imperfecta, inter volitantia machinarum pila in civitatem redierunt; ceciderunt hac tamen die duae in civitate personae, globis hostium discerptae ex tormentis, mulier et miles ex peditibus, sed et nostri duo Moschorum inteceperunt, aliquot in subitaria incursione mactarunt.

15 die Octobris Ioannes Ubaldini consul cum ablegatis processit in castra juxta datam temporis praefixionem litteras ferens a magistratu responsales, ut Zaporoscensis militia acceptet oblatam secundum posse civium pensionem, si velit. Nihil enim civibus, quod reliquum redimerent, superesse. Litteras has ubi Wyhowius perlegerat, magna iracundia denuo in ablagatos debacchatus est, quod religionem Rutheno-graecam floccipendant catholici, illiusque cultores opprimant, indignabatur summopere et religiosis Bernardinis, quod aliquot interceptos cosacos crudellissime mactaverint, quod ad pacta ineunda nullus e clero, e nobilibus per sui postpositionem compareant. Negabant utrumque ablegati, multis rationibus falsam relationem ostendentes, sed furiosum non mitigabant ingenium, sed magis excusatione incendebant ad iram, ideo postquam silentio usi erant, facilius ad mitiora inclinarunt.

Post minas illas implacabilis Wyhowii dum ablegati nihil a propositis, hesterna die responsis, recederent, crudas litteras, pertinaciam in malo ad sui ruinam exprobrantes, pro responso receperunt cum ea insinuatione, ut crastina die cum melioribus responsis, ni omnes perire malint, ablegati ab omnibus civitatis ordinibus spiritualis ac saecularis status selectiores cum iisdem deputatis ad concluenda finaliter pacta compareant et indignanter ex castris in urbem dimissi sunt, tormentis reboantibus. Ubi relationem negotii hujus dictorumque Wyhowii fecerunt in curia ablegati, litterasque legerunt, priores civitatis in congressu, ituros se pro bono publico ad castra hostium: Arsenius Żeliborski, episcopus ritus Rutheno-graeci Leopoliensis, Jacobus Gavoat, canonicus supranumerarius, Petrus Ożga, succamerarius, Martinus Anczowski, Jacobus Dolczyński, consules et duo patres societatis Jesu collegii Leopoliensis (nomina eorum non recensent acta), sponte declararunt.

16 die. Octobris urbe egressi, primum ad ecclesiam S. Georgii cum episcopo loci illius Żeliborski descenderunt, de quorum adventu praemonitus Chmielnicius, cum quo de rebus bellicis tunc conferebat Buturlinus dux generalis Moschorum, honoris causa praemisit Wy-

howium, Lesnicium et Teteram primarios, exercitus sui officiales, a quibus episcopus Żeliborski solenniter sąlutatus, deinde a suis ad cancellariam Wyhowii, postea ad Chmielnicium deductus est. Salutavit benigne ad se vinientes Chmielnicius, permagni aestimans, quod episcopum sui ritus hospitem, eundemque patremfamilias domi suae haberet; miscebat cum succamerario aliisque varios de statu infelici regni, ordine pessimo reipublicae discordiis scissae, diffidentia senatus in regem, inimicitiis nobilium contra gentem cosacorum, de cladibus nostrorum et recenti victoria sua sub Grudek, conjunctione armorum cum Moschis et de aliis multis, quae nec dici nec scribi possunt, sermones. Ultimarie deputatus a Chmielnicio, ad tractatus perficiendos accesit cum deputatis Wyhowius. Multa ex utraque parte inferebantur usque ad vesperam, nec major circa dimissionem judaeorum difficultas erat, quae omnia, quia simul concludi non poterant, dilata in crastinum; ideo episcopus, et succamerarius, et reliqui in castris pernoctare necessum habebant. Gąsiorkowicz, Sachnowicz, Olkuski innumbrante vespero in civitatem dimissi. Eadem die venit ad Chmielnicium et legatus Gustavi regis Suecorum, negotia ipsius contra Polonos tractaturus, nomine Gamocki, natus is Leopoli ex Armena, a suecis juvenis in Prussia captus, abductus in Sueciam, dum castra sequitur, ad magnos ibidem honores pervenit. Habuit secum sermonis interpretem Polonum nobilem Piotrowski, Radziejowii domesticum.

17 die Octobris ii qui heri redierunt Leopolim cives, adscito in consortium vicecapitaneo Leopoliensi et Uniszewski rotmagistro, tum et Ioanne Attalmayer, proconsule, Martino Anczowski medico, perrexere ad castra hostium. Sed hac die, nescitur quo consilio, nihil tractavit Chmielnicius et Wyhowius de paciscendis conditionibus obsidionis solvendae; ideo nihil operati, domum rursus redierunt.

18 *die* Octobris statim ab horis matutinis vehementer in civitatem jaculari e machinis tormentorum hostis coepit. Cui etiam cives vicessim jacula ferrea mittebant e vallis, bateriis, turribusque,

praecipue archicathedralis ecclesiae. Ceciderunt duo uxores militum in vallo, in campo insignis quidam praefectus Moschorum illeque alienigena, cujus mortem ultum ibant Moschi, poscebantque dare sibi tesseram ad invadendam per assultum civitatem, hoc idem volebant et praefecti cosacorum et vel maxime Thomas Nosacz, metator cosacorum; cujus fervorem aliorumque praefectorum prudenter moderabatur Chmielnicius, ab episcopo Żeliborski ad mitiora persuasus. Ablegatos tamen civitatis summopere reprehenderat, quod pacem et misericordiam petant et ipsi ad hostilitatem mutuo exercendam provocent, quasi jus esset Moschis et cosaccis demoliri civitatem, civitati nefas seque ipsam defendere. Durabat itaque vehemens machinarum explosio hac integra die ab utrinque. Vix nox atris tonitrua haec belli umbris suis sopivit. Quocirca magistratus expostulavit a Wyhowio ut, dum pax sequestra tractatur, ab armis mutuo cessaretur, ac armisticium aliquod creberrimas in urbem Moschorum jaculationes sopiret, ne contra datam fidem pactaque foedera hinc inde pecandi occasio detur, sed impetrare sibi quietem non poterat.

19 Octobris rediit ad civitatem Christophorus Sachnowicz cum patribus societatis Jesu, litteras ferens a Chmielnicio, ut gubernator urbis Grodzicius, uti suus amicus antiquus se inviseret, absque ullo metu, denuntiabat simul, quod Cracovia regi Suecorum dedita, quod cum rege Suecorum Gustavo conjunctionem armorum fecerit, quod is Casimirum e regno expulerit victor, sibique Russiae ducatum jure belli debitum cesserit.

Die 20 Octoris. Non visum erat ex rationibus belli gubernatorem urbis ad hostem abire. Abiere tamen ad eundem ablegati, jam sui negotii finalem decisionem implorantes, qui omnes ad Wyhovium remissi, denuo, stante pertinacia Wyhovii et parum a propositis punctis, etiam ad petitionem Arsenii episcopi et nobilium praesentium recedente, pro ultimaria declaratione ad Chmielnicium ivere Martinus Anczowski et Kuszewicius. Agitabatur protunc serium aliquid solus in cubili Chmielnicius, cujus profundam medita-

tionem modeste interrumpens Anczovius et suaviter solatus est et jucundus ore praemisso calamitatum, quas passa est et ad praesens patitur Leopolis, compendio ut condolere velit tot malis innocenter pressae civitati, futurae etiam Zaporoscensi exercitui secuta concordia solatio et commoditati expetiit et atrocem animum emolivit. Iuvit loquentem Anczovium et alter socius facundi oris Kuszowicius, ipsius Chmielnicii promissa et benevolum in civitatem eandem, quem spondebat, animum (ante annos 7) revocans in memoriam. Ac dum longo tempore ambo illi cum solo duce Chmielnicio hanc materiam tractabant, victus justis rationibus, annuit tandem, ut tantum solveret civitas, quantum in suis responsis additis quibusdam honorariis proponebat. Egere gratias et laetantes Anczowius et Kuszewicius suis collegis detulerunt hanc declarationem Chmielnicii, qui omnes convenientes simul, dissimulata interim cordis laetitia, ivere ad tentorium Chmielnicii venerationem pro gratitudine deferentes et quod stare dictis parati sunt nomine civitatis declarantes. Licet pax condicta et conclusa fuerat, tota tamen hac die tormenta ad invicem non silebant, praegrandes pilae mittebantur, violentia visque contra civitatem in facie ablegatorum parabatur, forte ad intercutiendum metum. Valedixerunt deinde Chmielnicio et Wyhowio omnesque simul cum episcopo Żeliborski inter volitantia super capita pila tormentorum in civitatem, ex adventu eorum tum ex pace conclusa laetantem, feliciter grati hospites redierunt, quos honoris causa ad ipsam portam civitatis (ad praesens dictam Iezuicka) multo suorum comitatatu stipatus deducebat Wyhowius, vino hungarico tractatus et iterum ad castra, non sine honorario vini et adusti potus, regressus.

Dies 21 Octoris jam paccatior suffulsit civitati, quâ invitatus erat per litteras Chmielnicii et Wyhowii urbis gubernator Grodzicius ad amicum colloquium de communibus (ut scripsere) reipublicae commodis Polonae quasi cum iisdem tractaturus.

Die 22 Octobris venerunt ad civitatem duo officiales generales exercitus cosacorum: Paulus Tetera Pereasławensis et Hryhory Lesnicki Myrhorodensis praefecti, cum aliquot Assavulis et Watamanis.

Hi omnes, mandato gubernatoris Grodzicii intra civitatem admissi, ad mensam invitati, laute tractabantur.

Die 23 Octobris abiit ipse gubernator Grodzicius, vadimonio competenti praehabito, ad castra cosacorum, in quibus ad vesperam moratus, multa, sed quae, ipsi soli patebant, de statu reipublicae cum Chmielnicio et Wyhovio agitavit et ad civitatem incolumis rediit, nihilque hac die et nocte hostilitatis erat.

Diebus 24, 25, 26 cum praedictis officialibus cosacorum, in civitate residentibus, circa promissam exercitui cosacorum satisfactionem tractabant deputati civitatis. Enumerabatur summa 20,000 fl. tam pecunia signata, quam non signata: comportabantur merces pannusque extortus resque promercales ad eorum hospitium sub taxam et censuram.

Quae omnia *die 27* Octobris e civitate ad castra cosacorum deportata sunt dictique deputati honorariis cupediis, psythio, potulentis, uraeis et vel maxime (quae ipsis volupe est) phecla, variis coloribus mixto sacharo cum aromatibus, arte, qua excellit Leopolis, condita, in civitate donati, *die 28* octobris ad suam stationem perrexere. Hac eadem *die 28* octobris legatus regis Casimiri ad castra Chmielnicii cum certis expressis conditionibus supervenit.

Die 29 Octobris coram ablegatis civitatis, jam amicis, prolixe et confidenter referebat Chmielnicius ex litteris suorum, quantam cladem Lublini Moschi et cosaci in nostris fecerint; arroganter insultabat quomodo magistratus et tota cum suis ordinibus Lublinensis civitas in nomen magni Moschorum Cari juramentum solenne emiserit, eundem dominum et regem suum recognoscendo.

Dies 30 Octobris pacate lucit Leopoliensibus. *Dies 31* armilustrium quoddam exhibuit: stetere enim in campo disposita quasi ad congressum Moschorum et cosacorum legiones et aliquoties, tam tormentorum, quam manualium bombardarum explosiones faciebant. Putabant nostri, quod ex depraedato Lublino triumphum instauraverint, alii dicebant, quod hac die milites stipendium perceperint, ideo testabantur gratitudinem, alii quod corpus Andreae Wasilowicz Mos-

chorum satrapae, ad Leopolim in castris demortui, hac die evehebatur in Moschoviam.

1. Die Novembris ad expiscanda hostium consilia, cur, jam in toto satisfacti, loco non moverent? ivere denuo ad castra deputati supradicti cum Anczowski et Ubaldini, qui Chmielnicium vomica intus foventem, quia nimis tristem invenerunt. Non omnes tamen, nisi 5 tantum: Anczovium, Ubaldini, Kuszewicium, Sachnowicz, Dobieszowski ad se admisit et ad prandium invitavit. Alios Wyhovius et alii cosacorum praefecti apud se, ut jam amicos post pacta foedera, tractabant. Referebat coram 5 viris illis invitatis per modum quaerulantis Chmielnicius ad mensam, quam magnam hominum et pecudum stragem per inopinatam incursionem suam in Ukrainam tartari magno numero congregati fecerint, vindictas ferentes pro Lachis devictis et rege Casimiro. Formavit deinde amplum discursum eumque publicum, quomodo Crimeam etiam vincere possit, sperans se futura hyeme toto suo et Moschorum exercitu tartaros invasurum et e locis suis longe pulsurum. Et quia possionati animi, quo laeduntur primario apprehendunt, nihil de civitate invocavit, ablegatique nihil lucrati redierunt in civitatem.

Die 2. Novembris recepit gubernator Grodzicius litteras a generali Potocio de data 18 Octobris, in Słupia ad Sandomiriam scriptas, ut fortiter civitatem et arcem defenderet, suppetias cito promittens—serum post bellum auxilium.

Dio 3 Novembris ad Chmielnicium ivere ablegati civitatis, ab eoque, nimium clade suorum per tartaros in Ukraina consternato, una cum Buturlino et ipsius cancellario invitati ad prandium fuere, nihil tamen, ob solum discursum de invadenda Crimea, lucrati, statim post prandium in civitatem remissi sunt.

Die 4 Novembris iidem ablegati ivere ad castra, in quorum praesentia adveniebat Daniel Wyhowski cum exercitu suo a Lublino, multa spolia trahens. Vocavit postea ad sui praesentiam Chmielnicius ablegatos, invitavit et legatum regis Succiae et auscultantibus Leopoliensibus serio eundem monebat, ne rex Russiam intraret, quod legatus nomine regis sui non futurum spopondit.

Die 5 et 6 Novembris Moschi frustrati, quod cum illis nullum tractatum habere civitas volebat, se postponi rati, summopere indignabantur, ideo, dispositis contra turrim praetorianam tormentis, eandem quatiebant, quod et cosaci, morem Moschorum gerendo, faciebant, nihil jam ob pacta conclusa attentante civitate. Quinimo missi cives, cur pactis non starent? sciscitatum: Gąsiorkowicz, Sachnowicz et Olkuski, sub arestro detenti, nec nisi ad vesperam die sequenti rediti civitati.

Die 8. Novembris ultra spem omnium Chmielnicius castra sua a Leopoli movit, relictis Moschis. Comparuit valedicendo civitati cum numeroso equitatu Wyhowius, qui nomine Chmielnicii totiusque Zaporoscensis exercitus amico modo gubernatori Grodzicio totique civitati bona praecatus, subito viam aggressus est. Circumdederunt in coronam totam urbem copiosae et splendidae cosacorum phalanges, apparatum armorum egregium praesentantes. Ibat sub ipsa vala ac propugnacula civitatis cum praetoriana cohorte sua sub labaro, equo generoso insidens, magna fiducia Chmielnicius, quem statim secutae in ulteriorem viam turmae cosacorum milesque rorarius volonesque pannosi, allii pro loricis thoraces laneos induti. Moschus inter similes apparatus per *diem 9.* Novembris.

Die 10. Novembris etiam Buturlinus dux generalis Moschorum itidem per suos officiales valedixit gubernatori Grodzicio et magistratui consulari itidem sub vallo et cum toto exercitu suo numeroso secutus Chmielnicium.

Die 11. Novembris post interstitium 47 dierum prima clangues hactenus praeimperato silentio campanae, exacto hoste, gratiam altissimo sonuere letanter liberasque ab jugo hostili horas civibus metiri horologia ceperunt. Supplicationes publicae per ecclesias pro liberatione cum gaudio celebratae.

Dum Leopolis obsessa cum fatis suis ludabatur, Moschorum et cosacorum agmina direptionibus continuis et populationibus

cruentis, incendiis, caedibus circumsitas oras gravissime premebant. Depredata, excisa, exusta oppida villaeque Russiae ducatus. Lublinum et ingenti lytro salutem redemit et immanem feritatem pertulit, licet Jwanowicz, Moschorum ductor, quod salva omnia et integra civibus manerent, solita religione sua Lublinensibus juravit. Trucidati viri, constupratae mulieres, urbs direpta, magistratus in nomen Cari Moschoviae jurare compulsus, cuncta sanguine Polono seu igne foedata usque ad Vistulae littora et quidem sine omni resistentia ubivis saeviendi licentia impunita.

1657.

Mortuus est Bohdanus Chmielniczenko Czehriniae ultimis Junii, filium minorennem Georgium reliquit sub cura tutorum, ut regimen, etiam mortuus, super cosacos per filium extenderet, sed illi Joannem Wyhovium, aetate et consilio maturum, sibi adsciri cupiebant, cui etiam Chmielnicius moriturus, perspecto plebis amore, et filium et gubernium impense et cum suspiriis commendavit.

1659.

Ad comitia Varsaviensia deproperarunt et cosacorum legati 200 equitibus commitati: Constantinus et Daniel Wyhowski et Georgius Nemirycz, succamerarius Kioviensis, a suecis in Ukrainam transfuga, quia in Poloniam redire non poterat. Is compta oratione regi et reipublicae accessum cosacorum anno praeterito gratulatus, Ukrainae avulsae, ac inter membra corporis reipublicae receptae, obsequium nomine exercitus Zaporoscensis publice reddidit.

1660.

Cosaci Wyhovium exautorant, Georgium Chmielnicki, filium Bohdani illius, vigesimum annum aetatis complentem, in regimen sui et novam hostilitatem Poloniae substituunt, ducem suum proclamant; et quia juventam nondum excesserat aetatem, Cieciuram ipsi, insulsum, turbidum ac stolida ferocia pro Moschis contra po-

lonos obstinatum, pro tutore et adstite, prioribus moderatioribus relictis, substituunt. Hujus fraude et meditato inter furibundos dissidio, Georgius Niemirycz, succamerarius Kijoviae, enormiter trucidatus, impune vitam et animam amisit. Daniel Wyhowski, patruelis ducis Zaporoscensis exautorati, eliquato argento in os auresque infuso, demum eminenti palo enormi truculentia innocenter suffixus. Uxor Wyhowii ducis Zaporoscensis et Czehrynia, oppidum ipsius non ignobile, cum praesidio et collectis per decennium belli opibus captum. Wyhowius ipse, dux nuper, nunc desertus a suis, sine satellitio viam longinquam ire, Ukrainam exsulare coactus, Barium, impar seditioni ducique aemulo noviter electo, undique miserabilis et servilibus notis compunctus, secessit.

1663.

Georgius Chmielniczenko, Czudnoviensi proelio fractus, voto suo obtemperans, cucullum apud basilianos non procul Korsunio induerit, tragediam cum ritu facturus, nam brevi ex ascetorio eodem trahetur a Turca ad solium quasi Russiae dinasta sublimandus. Adsunt regi litterae ex Ukraina, in quibus Paulus Tetera, se in locum Georgii Chmielniczenko, subducti in cucullum, pro duce supremo cosacorum electum, denuntiat, a rege, uti naturuli domino, confirmationem ac dyploma generalis regiminis, cum reverentia majestatis et debita modestia expetiit facileqne ob spem futurae fidelitatis obtinuit.

Rex Die 15 mensis Augusti in Ukrainam Leopoli, multis proceribus comitantibus, cum exercitu Polono processit et apud Biały-kamień castra constituit. Aderant et socii armorum in campis Cecorensibus scythae, quibus cum parte exercitus vexillifer regni Joannes Sobieski per ardua iter sibi parans, associatus, ipsam prope Mosciscam victorias excursiones fecerat. Rex Casimirus multa oppida rebellium, non sine notabili sauguinis Poloni dispendio, per expugnationes, multa per humilem subjectionem, ipsumque Paulum Teteram ducem, cum primariis cosacorum ad se fideliter venientem, in potestatem

recepit. Ac exercitum bello, fame, frigore, enectum, continuis proeliis et arduis victoriis fatigatum, in respirium per hyberna locavit, ipseque Mohyloviae hyemem acerbam toleravit.

His forte sive multo antiquioribus expeditionibus cecidisse in acie cum nostris perhibetur famosus apud cosacos bellator, Sołodywy Buniak dictus, antesignanus eorum, Polonorum hostis acerrimus et incentor odiorum, spectrum quinimo cacodemon, formam humanam indutus, cujus quoniam vulgatum in Ukraina nomen, multi et magni acervi cadaveritii, vulgo *Mogiły*, per Polesiam Kiioviam versus saepius erecti, silvis pineis et quercinis cooperti, retinent.

Hoc tamen observatione dignum, quod loca illa, quae ille Buniak possiderat, lemures infesta hominibus atque sic inhabitabilia etiam ad praesens facere dicuntur. Credant referentibus qui volunt. Alii Boleslaum Chrobry, victoriosissimum in illis partibus regem Poloniae, Sołodywy Buniak intelligi volunt, sed illi haec historia non competit.

1664.

Principio hujus anni saeviebat frigoribus non suetis hyems militique polono, adstrictis gelu omnibus lacunis, velut stratis ubique pontibus, imperviam Ukrainam facile commeabilem reddebat, quinimo aperta et praeparata itinera etiam in ipsam Moschoviam pendebant. Itaque rex Casimirus ad initium anni ex stativis hybernalibus exercitum ad opera belli movit; primum fortalitium, Dziewica dictum, spoliis et gravi praesidio refertum, ad initium dominii Moschorum situm, vim ob contumaciam experiri debuit, armisque captum, 10,000 suorum amisit, reliqui clementiam regis praestolati, ferrum per deditionem evasere. Aestimabant cuncti fortitudinem regis Casimiri, qui promptus in quaevis pericula, alacer in itinere, in statione taediosus, signis ubique praevius, parum quieti corporis inter ipsa frigora nivesque gelatos adversus incommoda coeli laboresque continuos plane infractus, multis exemplo, pluribus admirationi fuit. 17 die Januarii, anniversaria regiae suae post annos 16 inaugu-

rationis, victor iterum in Ukrainam, novis motibus hostilia attentantem, rediit.

Dum rex Casimirus revocatur in patriam, Czarnecius, palatinus Russiae, cum Ioanne Sobieski, vexillifero regni destinatus, remedia severiora rebellioni adhibuere, municipia armis ceperunt et inter haec Stawiszcza, oppidum in contumacia perfidiae obduratum, praesidii reum 10,000 defensorum eorumque vel maxime exercitatorum, vallorumque aggeribus serio firmatum, justis vindiciis aggressi post multos et acerbos conflictus impressionesque, ex utraque parte sanguineas, in quibus Mars communis et victos erigebat et affligebat victores, incensis domibus, nondum tandem deditionem sed desperatam pugnam apparantibus cosacis, donec fame atroci urgerentur, ab ineunte Iunio ad 20 diem octobris continuata nec intermissa oppugnatione ceperunt, authores rebellionis traditos ad exemplum ceterorum puniverunt.

Etiam parens meus Stanislaus Iosephowicz, palatini Czarnecii jamdudum familiaris, (quem in domo sua Leopoli frequenter exceperat, humaniter tractaverat), litteris de statione ad Stawiszcza datis, pro militum commoditate cum mercibus panni ad castra evocatus, dum ad victoriam cooperari intendit, ac tormentorum explosionem jaculandi non ignarus, altera et tertia vice dirutis circumvalationibus prosperam ordinat, a cosacis specialiter observatus est; evenit, ut sequenti die immatura audacia repagula ab nostris expugnata, in iisdem vestibus propius obequitaret, ideo, ut cosacis cognitus, multis globis bombardarum impetitus insimul, uno tantum in caput supra auriculam ictus, de equo decidens, vitam simul et substantiam, quam adveherat, in manibus ministrorum amisit.

Ioanni Wyhowski palatino Kijoviensi objecta tacita in regem et rempnblicam cum mitropolitano Kijoviensi schismatico conspiratio, vere ne? an malitiose? ignotum, praevalentibus tamen labores ipsius apud cosacos pro republica impensos criminationibus, sub specie consilli Chwastowia Corsuniam quasi regiis litteris evocatum, militare judicium ex abrupto perfidiae perstringit, intra spatium

unius noctis animae et rebus familiae providere jubet, atque sic ipso diluculo ceptae sequentis diei, globis militaribus trajectus senator regni. Hic fuit tragicus primarii consiliorum Bohdani Chmielniczenko moderatoris ejusdemque in bellis cruentis comitis exitus, quanquam forte poenitentis factorum ideoque senatoria curuli honorati.

1665.

In Ukraina non desidebant motus, plebisque armatae coitiones. Machovii legio fusa a rebellibus, 200 amisit. Stawisciorum, anno praeterito mulctatorum ferro, denuo conjuratio erupit. Afficiebant haec summopere mala Stephanum Czarniecium, ad sedandam rebellionem sine ullo aetatis suae et fractae bellis valetudinis respectu invigilantem. Ergo dies noctibus jungens, summa celeritate advolat cum modico exercitu, Stawiszcze oppidum ingressus, ferociam armis cohibet, residuum, quod a priori incendio clementia victorum servaverat, flammis cremari imperat. Capistrum calcitrantibus ab obsequio cosacis imponit. Intra has curas irrequietus, etiam viribus fractus, extrema sibi imminere sensit. Agebat tunc annum aetatis 66, necessitate adactus, Dubnam se deportari jussit, et exili rure Sokołowka, in vili tugurio subsistens, febri periodico consumptus, animam Deo reddidit.

Georgius Chmielniczenko et Tokalscius, metropolita Kijoviensis, a Czarnecio, igni fomitem subtrahente ex Ukraina, abducti et Marienburgi sub honesta custodia ultra annum detenti, ad supplicationem Teterae et potiorum ex cosacis ex senatus consilio in Ukrainam honorifice remissi sunt. Et Tokalscius quidem, depositis metropolitanae dignitatis insignibus, inter coenobias brevi extremum diem obiit. Senioris exemplum secutus est Chmielniczenko, se quoque suo asceterio inclusit, tiaram cucullo—paludamentum cilicio permutavit.

1666.

Cosaci levissima fidei mutandae ingenia, frenum et legitimum poloni regis imperium excutere volentes, moschorum protectionem sibi inprosperam aspernati, patrocinium portae Ottomanicae, ductu

Dorosz tribuni, assumpserunt. Contra hos motus expeditus Sebastianus Machowski, vetus militiae sed inprosperus ductor. Venerat ille cum exercitu, 6000 militum constanti, ad oppidum Stawiszcza, tamquam praegnantem saepe inimitiarum uterum, sed supervenientibus in subsidium cosacorum scythis, hoc fortalitium deserere intactum coactus est et castra ad Brahiloviam promovit. Adfuit incunctanter Nuradinus cum 40000 scytharum, offensam simulans, quod nostripoloni provocaverint bello Moschum et scythas sibi fideles deseruerint ac donaria solita ab annis aliquot retenta negaverint, re autem ipsa a Turca, protectore cosacorum, sub hoc praetextu submissus. Aderat cum Nuradino et ipse Petrus Dorosz, 20,000 cosacorum, indignationem in Machovium (quem authorem caedis Wyhowii proclamabant) moventium, stipatus. Mox caepit pugnae praeludium, licet frigente frigoribus bruma manibus et armis gelubus acriter constrictis. Et resistit pro virili polonus exercitus, post aliquot tamen fortes conflictus eosque cruentes, Batovum regressu militari (feralem Kalinovio ipsiusque militiae ante annos 14 arenam) eluctatus, rupta curragine fusus et totaliter deletus est, ipseque Machovius effusus per aetatem consilii cum multis in Tauricam pro mancipio aerumnosus senex pro ludibrio deductus est.

1667.

In Octobri a scythis et cosacis exorta pericula terruerunt, civitatem (Leopolim), pro quibus avertendis tam saecularium, quam ecclesiasticorum mutuo adjutorio etiam ex decreto capituli circa munitiones laborabant. Contributiones magnae exortae, armamentarii melius ordinati revisio facta.

Ioannes Sobieski ivit cum pauca sed forti manu obviam 80000 scytharum, 24,000 rebellium, antesignano Petro Dorosz, cosacorum, in Volyniam Podoliamque tendentium, ac majorem multo subsequentium Turcarum exercitum trahentium. Ad Podhayce oppidum domus Potocciorum pauxillas copias Polonorum, quia vix 12000 complentes, tripartim ad intercludendum trajectum viarum diviserat,

ipse cum reliquis aciem invadentibus hostibus opposuit. Pugnavit primo strenue ad Narajovum oppidum, secundo ad dictum municipium, vallo et fossa subitanee praemunitum, Podhaycense feliciter; recedere enim campo, cum latam planitiem densis cadaveribus straverant, scythae debebant, deinde et fervorem pugnandi remiserunt. Sub haec enim gesta invaserat vacuam defensoribus Crimeam Sierko, capitali odio tartaros prosecutus, per ducem Iwaszkum, veteranum cosacorum centurionem, nulli aetati, nulli sexui Tauricano pepercit, ferrum viventibus, flammam tuguriis injecit et promiscuis caedibus in mortales deseviit, Perecopum arcem invasit ac incendit tantaque consternatione Tauricam implevit, ut residui quoque in maritima aut saltus invios profugerent, imo Hanus ipse in remotiora Colchidis suae submoveretur. Sed nescierunt victoria uti cosaci, satis enim terruisse sive vicisse rati, velociter regressum onusti spoliis maturarunt in Ukrainam, forte veriti, ne in Sołtan Gałgam, in Polonia grassantem, inciderent, sive ob vastatas tartarorum oras talionem in sua patria a scythis vindicantibus reciperent. His ad Podhayce ad scythas delatis, mussitare cuncti in cosacos, quos nunquam sibi fidos et incursionis recentis conscios suspicabantur, fremere. Primores eorum fraudis et non servatae fidei ferociter et contumeliose arguere, a discriminosa societate regressum in Tauricam apparare ceperunt. Etiam Dorossius, vir in omne nefas projectissimus, quamquam irruptionis in Poloniam scytharum author et socius, diffidens eorum amicitiae, secretis nuntiis de successu Iwaszkonis in Crimea, festinatione scytharum in reditum, asylum sibi amicabilis diffugii parando, conveniebat ducem exercitus nostri. Iam per tres hebdomadas continuabatur cum numerosissimo hoste lucta, quam, ne taediosa appareret, symphoniaci janczarorum (quorum 3000 cum 12 campestribus machinis inusitato hactenus more Turcae sułtano Gałga superaddiderunt) sub diluculum et crepusculum grandiora ex aere tympana oblongas, lituorum instar tibias, aliaque belli instrumenta quotidie inflabant et barbarum melos exagerando fastui obstrepebant. Abruperat tamen taediosam expectationem breve,

quia 4 horarum, die 16 Octobris per deputatos ab utrinque colloquium eo fine, ut scythae nomine hani sui fidelem amicitiam sponderent, aes honorarium, a polonis appromissum, reciperent, captivos omnes polonos dimitterent, specifice Machovium. Etiam Dorosz et cosaci pacis leges scythis mediantibus acceptare coacti sunt. Et hostis quidem in Tauricam, cosaci in Ukrainam, legiones in Poloniam remearunt.

1669.

Tartari partem exercitus nostri, pro excubiis in Ukraina stantem, nihil opinantem, adversi conspiratione cum cosaccis inita, disjecerunt, victoriae impetu in alias cohortes, proximis Russiae et Wolhyniae oris hybernantes subitanee invecti, eas disperserunt, ex nunc in ulteriores Russiae provincias sese effuderunt, terrorem et stragem igne, ferro longe lateque dederunt, innumeram multitudinem promiscui sexus et status hominum in servitutem abduxerunt.

1670.

Turcarum sultanus bellum intimavit, numerosissimas phalanges, plusquam 80,000 militum habentes, Podoliae immisit, qui societatis cum Doroszenko duce rebellium viribus, ferro, flammis, impetu per vicinas provincias furebant.

Hanenko ductor Zaporowiensium contra Dorosz rebellem prospere in nomen regis Michaelis pugnavit, interim tamen et ipse barathro sanguinis sui Dorosz insinceritatis notatus, placabiliter tamen ad fidele obsequium reipublicae regisque trahebatur. Piuro, voluntariorum in Ukraina ductor, res egregias fortiter pro Polonis gerebat.

1671.

Rex procurabat summopere pacificationem Ukrainae, ideo et Hanenko, bellatori egregio et sibi fideli, misit insignia, praefecturam Zaporoviensis exercitus testantia, et Dorossio rebelli, tum Moschi protectionem, tum Turcae assumenti, regiam clementiam offerebat, qua donis, qua promissis, qua missionibus legatorum, amnistiam offerendo immisit.

Non nocuit quidem anno hoc nobis Turca ob excitatos per rebellionem Mecci gubernatoris motus seditiosos. Fortalitium tamen Białacerkiew in magnis angustiis erat ob victus inopiam, qua praesidiarii praemebantur; Joannes tamen Sobieski, supremus dux exercitus in expeditione hac multa egregia fecit. Saepe enim cum hostibus feliciter conflixit, rebelles acie pepulit, oppida amplia inter Hypanim et Tyram recuperavit, limites regni ab hostilitate barbarorum securos fecit, exercitum, juxta desiderium reipublicae ab antiquo praehabitum, pro hybernis in Bracławiensibus regionibus instituit ac distribuit et ipse Leopolim nostram feliciter remeavit.

1672.

Nescio an in vindicandis per annos anteactos Ukrainae ditionibus laudare fortunam Polonam an arguere debeam ? Feralia decreta comitiorum reipublicae, acerba senatus consulta ferro praescindere cosacorum perfidiam statuerant. Hi non justitiam sed tyrannidem secum exerceri rati, quasi desperabundi, fiducia animorum suorum nihilominus freti, jam modo nec jugum ferre nec fraenum polonorum pati etiam auro clementiae intertextum volunt, quinimo Turcarum gravem omnibus gentibus christianis potentiam, in caput unius Poloniae devolvunt.

Hoc anno Mohometes III potentem nimium exercitum et supra fidem numerosum die 12 Junii Adrianopoli moverat suique adventus fama Poloniam universam attonitam fecit, Podoliam scythis praecurrentibus prostravit, Russiam, ad casum illius trepidantem, inter caedes hominum, incendia villarum, ruinas oppidorum agonisare credidit, Leopolim nostram, ultra spem, ultra fortunam, ultra vires plus aliis audentem obstupuit. Primus futurae obsidionis delator, redux a Turcis praenuntius regis Wieniawski fuit, qui et capti Cameneci statum enarravit, et de imminenti urbi huic atroci potentia fideliter praemonuit. Cives (ut in rebus trepidis fieri solet) ambigua inter se consilia partiti: multi sperare fortia, plurimi pro tutiori praesidium fugae arripere suadebant. Terrebat Leopolim

nostram vel maxime brevi nec attendibili tempore captum Camenecum, forte situ a natura ipsa mirabili specialissimum regni munimentum, quod quia Mahometes ultra spem omniumque opinionem per probrosam deditionem accepit, Podoliam universam in una civitate subjugavit, ut ergo occuparet similiter Russiam, Leopolim sui juris per violentam ac subitaneam oppugnationem facere desideravit. Approximante jam scytharum colluvie multi cives passim et sine omni mora e civitate, etiam pauperes, senes et juvenes dilabebantur, matronae in publicum effusae, circa templorum altaria discurrentes, et passim genibus nixae, supinas manus in coelum tendebant.

Hanc oppugnationem Turcicam, supra alias antecedentibus annis periculosiorem, difficilioremque, qui nosse succinte cupit, legat libellum a Bartholomeo Zimorowicz, consule Leopolinsi, ad omnia hujus belli discrimina attendentis, qui cum alio consule, Gonsiorek dicto, protunc proconsul, consilliis suis Leopolim e manibus asiatici tyranni eripuit servavitque, prout hoc suo opere (quamquam scirpis verborum repleto) testatur. Prodiit libellus iste in lucem anno 1693 a M. Joanne Moscicki Cracoviae typo oblatus, cujus titulus est: „Leopolis, Russiae metropolis, latinitati donatus“.—Ego sicut veritatis et brevitatis percupidus, ne cramben repetere videar, sequor descriptionem Jacobi Gawach canonici, intemeratae fidei presbyteri, qui gesta obsidionis illius ad informationem archipraesulis Korycinii nativo idiomate scripsit, illique Cracoviam miserat; eam, quia ad manus mea annis ab obitu ipsius plus quam 20 pervenit, illam pro veritatis stylo simplici latinitati reddo et tenorem de verbo ad verbum refero:

Rumor ad aures nostras pervenit, imperatorem ipsum ad arcem Chotimensem stetisse, ad se hanum Tartariae et Doroszenko convocasse, ut cum omni apparatu suorum exercituum sibi assisterent.

Die 24 Septembris vexilla crucibus notata (hinc patuit quod valachorum et cosacorum) per montes eluctabantur.

Die 1 Octobris władyka anterior Szumlanscius superinductus suaviter in curiam, petitumque ab eo, ut, sicut gratus et bene

notus Doroszenkoni ad eum, stativa bellica in ecclesia ruthena S. Georgii habentem, (unde cosaci pilea ignea in civitatem tum et ex monte Szembeccio vehementer jaculabantur), pergeret, persuaderetque, ne Christianos ipsemet Christianus hostiliter impeteret, quinimo ad hanum tartarorum et ipsummet Kapłan-baszam intercederet pro afflicta civitate, ne tam enorme litrum exsolveret, prout proponebatur. Detractabat hanc functionem assumere in se prima facie Szumlanscius, nimium se laesum et in causa honoris, quoniam wladikatu spoliatus est et in substancia. Tandem Szumlanscius declaravit, se discessurum ad Dorossium, dummodo ipsi securitas transitus procuraretur, quod ipsi appromissum est. Dicebatur ergo fuisse apud eundem Dorossium et condolentiam ipsius super afflicto civitatis statu audivisse, sed ego circa haec praesens non eram.

Hanenko cum 5000 cosacorum et Podlachiensi castellano ab una septimana ad Sokalium constitit.

1673.

Expeditus pro feliciori omine cum 3000 militum, ante exercitum praeambulo Nicolaus Sieniawski, regni protunc vexillifer. Is adjacentia tractui suo oppida ab hostibus insessa subito aggressus, Turcas ab iis expulit, alios profligavit, Satonoviam, Miendzyboż et alia sua haereditaria municipia, juri suo denuo asseruit.

1674.

Fama fuere hanum tartarorum persuasisse Turcis, ut omissa Leopoli, arma in Ukrainam vertissent; atque rationibus ipsius persuasi, multa fortalitia, utpote: Mohyloviam, Szarogrodiam, Barium, Scianam, Kune, Ladyżynum ceperunt; Humaniam urbem, arte et praesidio munitam, et pene viribus suis securam, et fortiter resistentem, semel et iterum assultu instituto, quamquam non sine clade suorum, cepit vezyrius; statim excidium ivit per omnia: aetate provecti succubuere immanitati ferri, teneriores mori compulsi, foeminae vincula impleverunt et stupra perpessae. Moschi quoque

pro Ukraina, sibi a cosacis tradita, certantes, juncti iisdem ingenti exercitu, quin 300,000, Borysthenem trajicerunt, Pavołociam primo 30,000 cinxerant, sed ab eodem oppido cum clade rejecti a Doroszenko, turcarum socio, deinde Czehrynum urbem, non facile hosti cuilibet cessuram, obsederant, sed per occultos recessus erumperit cum suis Doroszenko, necem et vincula praemium obsidionis retulere. Fugiebant tumultuario abscessu trans Borysthenem, qui plures gurgitibus suis abreptos hausit. Tormenta etiam abiicere metus mosehis persuasit.

Rex electus (Joannes III) etiam hyeme ex necessitate belli in Ukraina bellum gerebat. Barum oppidum, munitione et origine non incelebre, scythico praesidio exciso, tum et arcem ipsam, fortius munitam, deinde Mohyloviam, Peczary, Bratislaviam felici marte recepit, scythas in multis locis fugavit, captivos cepit, alios in hani, amicitiam ostentantis, favorem dimisit, militem in Ukraina per hyberna distribuit, Achmet-baszam cum 12000 praesidiariorum, nocte interluni per Michaelem Rzewuski aggressum Rascovia, multis caesis, expulit. Sic progressus noviter electus rex, inter acerba frigora hyemans usque ad annum subsequentem.

1675.

Exercitus cum hostibus jam ab initio hujus anni acriter dimicando, scythas inter Czehrynium et Stawisciam infestus excursus facientes, clade mulctavit, ad Zorniscios Alexander Polanovius, ad Niemiroviam dux Wisniowecensis Demetrius, alibi Stanislaus Jabłonowski, palatinus Russiae, scytharum agmina et cosacorum profligabant, nec diu ovabat grassantium hostium licentia, ferro victorioso ubivis edomita, ita ut Doroszenko jam obsequium regi et reipublicae, quamquam ficte, offeret, Rascovia crebrius lacessita sed nunquam hostibus impune. Nuradinus in Ukraina cum 4,000 scytharum fusus est. Ad Czehrynum cum Adzygereyo a Michaele Rzewuski et iterum a Nicolao Sieniawski ad Pawołociam funditus opprimitur: ipse in arena cadit ita, ut vix 60 a fuga retracti ex toto

exercitu, vincula subiverunt. Pawołocia, quam 30,000 Moschorum anno praeterito sanguine suo cruentarunt, a 3,000 nostrorum duce Radzivillio oppugnata, igne et caedibus snorum absumpta, obstinata tamen in martem, tandem ultimum exitium a subjectis in terra pulveris fomitibus pertimescens, in regis clementiam se totam abjecit, arcemque potentem duci Radzivillio tradidit.—Ioannes Sirko, haeros et bellator contra tartaros insignis, a rege Zaporowiensis militiae dictator constitutus est missis insignibus militiae quod ipsi, diu haec ambienti, pergratum erat et ad agenda fotia calcar.

Iam et hanus tartarorum ad pacis tractatus sollicitabat regem. Tandem relevando militi spatium concessum, prasidesque per Polesiam et Wołhyniam locatae, rex exeunte Aprili Zloczoviam attigit. Mirum tamen est, quod hyemem, frigoribus suevam, rex ad bellandum in Ukraina elegerit, passim enim ob defectum pabuli equi generosi cadebant, milites inedia et incommodis macerabantur, pedites et non bene tecta famulitii paupertas emoriebantur; magnumque impedimentum bello fecerant nivium crebre cadentium congeries. In aestate hyemabat noster exercitus, dum Turcae, calentiori aura favente, municipia expugnabant, nostri in autumno, hoste recedente, ad arma prosiliebant.

In Ukraina rex totus in eam curam incubuit, ut Doroszenkonem cum cosacis in suas partes petraheret: cum et ille obsequium non denegaverat, mittebat crebrius Josephum Szumlański, episcopum nostrum Leopoliensem, ruthenum, adhuc in schismate manentem, Doroszenkoni familiarem, per quem mussitator versutus meliora regi pollicebatur, tempus vero tractatibus studiose extrahebat, interum astuta mente Turcam respiciebat, quem assiduo per suos legatos sollicitabat, tandemque effecit, ut primis diebus martii hostilis potentia Ukrainam impeteret, cui forte motivum dederat factionum subdolarum exercitus Lituaniensis, deserto rege exemplo inaudito castris excedens, domum accelerans cum irreparabili damno felicioris progressus.—Non otiabantur pro suo more scythae, sed subito in vicinia Russiae effusi rapiebant omnia, vastabant, com-

burrebant villas et oppida pro sua libidine impune et sine repulsa nostrorum: pauca et dispersa praesidia multitudini eorum sufficere non poterant; oppressi celeritate eorum multi, caesique, captivati multi. Ioannes tamen Sirko, ductor Zaporoviensium, centuriis suorum septus, scythas, miseram tot hominum praedam agentes, ter cecidit, captivo agmini vincula ademit, non omnes tamen vindicavit.

Interea basza Juliae Albae pontem in Danubio stravit, per quem traduxit copias suas, ac Ibraimo, generali exercituum turcicarum, sociavit. His oppugnata primo Rascovia, deinde Mohylovia, sed a cosacis regi fidelibus fortiter et cum clade Turcarum defensa, utraque municipia, postea dum viribus majoribus Turcae ingruerent, a civibus, alio sese transferentibus, deserta; Barium, Miedzybożiam oppugnabant Turcae, Krasiłowiam tartari, sed tam hi, quam illi rejecti fortiter. Noster exercitus, adversus insultus Turcarum imparatus, defensive se habebat, quia de pace hani tartarorum audierat. — Tractatum enim interrumpit recusata eorum restitutio, quae Turcae, contempta foederum religione, per nefas occupaverant. Itaque Ibrahimus, 15 bassis cum suis copiis junctus, hano itidem cum omnibus dinastis Crimeae associatus, invasit iterum arces et oppida: Wołoszczyna (sic) municipium munitum perbelle et a cosacis fortiter defensum, dum sulfurati pulveris fomes ignea tela fundere non suffecerat, cum clade suorum notabili excidit, telis tamen, quae furor obtruserat, rem strenue prius agere municipes, quibus armati inter densa agmina prorupere priusquam sua funera ulti, quam receperunt graviores hosti, dum caderent certe vel ab ipsa morte immortales. Arcem Zbaravensem, a natura loci et ingenio munitam, per proditionem infidae plebis occupavit, cujus pars excidium, pars vincula, oppidum ignes, muri ruinam proemium flagitii habuere.

Ibrahimus in Mikulińce divertit, quod oppugnavit, in cujus oppugnatione stragem suorum notabilem passus, tandem per deditionem accepit, sed fregit, quam spoponderat, fidem: primores enim illius oppidi palis defixi, feliciores illi fuere, qui acies hostium ausu haeroico praerupere et salutem egregia fortitudine conservaverunt.

Olexinium, Poczajovia, Załoscy et alia oppida, quamquam tentata, sed non superata. Praedam hominum, Zbaravii atque alibi raptam, ad Camenecum excussit; filio hani aegrumque bassam infirmari diutius non permisit Rzevuscius; ad Złoczoviam a palatino Russiae Jabłonovio Adżi—Gerejus cum 20,000 profligatus.

Inter haec Braclavia, regio praesidio defensa, a Boluk—basza dolo poponum schismaticorum capitur. Tribunus Constantinus, regi et reipublicae fidelis indigna passus et Boluk—bassae, urbis invasori, cum liberis et affinibus impie traditus est.

Sic inter continuas et mutuas partium caedes annus hic transiit, dataque interim armis quies, inter extrema fata Ukrainae, quae inter bella et incendia in desertum triste abiit, nihil jam pagorum uspiam hominumque habens, nisi ubi praesidia polona sedem fixerunt, videlicet: Nemiroviae, Kalnicii, Pawołociae, Białocerkwiae, Kotelnae, Czarnogrody. Moschus etiam: Kijoviam, Żabotynum, Subotoviam, Czehrynum, injurioso nobis praesidio occupaverat, reliqua deserta erant regioque hominibus inhabitabilis, et ubi steterunt Pergama, excreverant nemora, surdaeque pinus pro oppidis prostabant.

1677.

Post Zurawnienses tractatus totam potentiam in Moschos cosacorum patrones Ottomanus converterat ac in conspectu magni exercitus Moschorum, videlicet: 200,000 eorum, 100,000 cosacorum, 50,000 Casanensis, Astrachanensis, Kałmucensis militiae, Czehrinum occupavit, excidit magna clade multa millia cosacorum (80,000 perempta esse dicebantur) vallaque, sublimitatem turrium aequantia, evertit.

Hoc successu ferocior vezyrius, dum circa 1 Septembris evacuatio Barii, Kalnicii, Niemirovii, Miendzybożii juxta pacta Zuravienisia, ob moram nostrorum non est subsecuta, totum exercitum in haec, nondum evacuata, fortalitia convertebat. Evacuationem itaque horum fortalitiorum extemporaneam suasit necessitas, quae interim Turcis cesserunt.

1683.

Rex ut Russiae nostrae a scythis furentibus securitatem provideret, retraxit a suscepta secum via (ad Viennam) Druszkiewiczium, castellanum Lubaczoviensium, virum et experientiae bellicae et activitatis et sinceritatis in bonum publicum probatae, eundemque ad exercitum cosacorum, noviter sub duce Kunicki subscriptum, cum charactere generalis commissarii ordinavit, qui subito, loricatis vexillis et desiltoriis stipatus, ivit ad Danubium. Prospero passu et eventu porrexerat Druszkievicius ad Kunicium; cosaci enim et Valachi (hi exercitum Kunicii complebant) cum duce Kunicki, a rege dato, nostris auxiliaribus conjuncti, a Soroka digressi, magnas et notabiles progressus faciebant, qua Tehinenses tractus ulteriore Tyrae ripa ducit prolixis itineribus, contendere mapalia scytharum, subito igne corripere, uxores prolesque eorum ferro promissivo trucidare, christianos permultos servituti eximere non dubitarunt, Białogrodum, turcarum praesidio munitum, non quidem occupaverant, sed circumcirca lignis atque cespitibus constructas domos cum acriori doloris sensu absumpere ignibus. Sic ad ostia usque Euxini ponti, nullo resistente, penetraverunt; non otiabantur in Valachia etiam vexilla polonorum. Iassy enim, sedem dynastae Valachiae, ipsumque Stefanum hospodarum in patres regias per deditionem traxerunt.

Itaque ipso divae Barbarae die apud Tiglotinum magno ardore cum supervenientibus Turcis ac tartaris conflixere, et qua constantia primo steterunt, eadem magnos impetus hostium vicerunt. Particularis illius pugnae actus ex litteris ipsius Kunicii, quos ad regem scripsit, punctum annecto, quod tale est: „Quidquid apud Tehiniam ac Białogrodum hostilium virium ex scythis, spahis ac janczaris fuit, id omne cum duobus kajmakanis seu praesidibus, sibi occurisse et postquam conserta manu pugnarunt, tandem a cosacis et valachis disjectos, Techinensis praefectus ac Białogrodensis caesi, ultra decem ex insignioribus murzis capti; Alibejus, equitum ductor, orto inter eos, qui eum captivarunt, jurgio, interemptus“. Prodigio enim affine fuit,

turcas et scythas tam numerosos cum tanta clade suorum (nam ad 4000 cadaveribus viam straverunt) campo excessisse, cum cosaci ac valachi ne unum quidem suorum in tanto conflictu amiserint.

1684.

Exercitus ille cosacorum duce Kunicki uno ictu fatalis perfidiae sive discordiae concidit victoriasque suas tragico exitu terminavit: junxerat suos cosacos zaporovienses valachorum manui copiisque fraudulentis semper Kunicius, habitoque cum proceribus Valachorum consilio, ut hano, adversus tendenti, occureret, recto Renium tetendit. Comperto hanus, quod contra ipsum processerit, recesit retro ad ripam Danubii, ibique turcis, tataris, janiczarisque ad majorem numerum collectis, bene et tormentis armatus, rediit contra Kunicium fortius pugnaturus, ac de repente ad pagum Tabacum die 30 decembris anni 1683 exercitum christianum a tergo agressus est; non renuerat pugnam etiam Kunicius, prodiit in campum cum suis fortiterque restiterat, licet 5,000 solum re ipsa habebat at 30,000 se habere bellatorum formalium (ob majorem solutionem stipendiorum) coram rege jactitabat. Sequenti tamen die, impedimentis et curribus sibi instar vallorum junctis, versus Prutum tetendit, regressum maturans, tota hac die cum hostibus cruento marte decertans. Protractae eae velitationes et certamina in quintam diem, qua Prianoviae, uno milliari a Pruto constitit. Proceres Valachi, videntes potentiam paganorum nimium sibi incumbere et qua majoribus tormentis, qua sclopetis manualibus gravius toti exercitui infestam esse, formato inter se consilio 4-ta die Januarii (juxta veterem stylum natalis Christi) mane ipso cum suo exercitu fugam arripuerunt, Prutumque trajecerunt. Quo viso Zaporovienses in tantum metum conjecti sunt, ut et ipsi, relictis curribus, frusta in reditum solicitante Kunicio, turpiter diffugerent, quos sequi et ipse Kunicius debuit Iassosque per Prutum evasit, juratam, turpi fraude violatam fidem per Walachos continuo incussans. Collegerat tamen dispersos suos circa Jassy, ex iisque iterum coadunavit suas copias, paucis, ut in

suis litteris scribebat, desideratis, cum quibus recto in Ukrainam pro respirio porrexit. Pro his a duce Iabłonovio pecunias petebat, ut corrigere ignominiae errorem posset, quaerulabatur contra Valachos, regique fidele obsequium pollicebatur. Haec ex ipsis Kunicii litteris Jassis ad Jabłonowium 9 Januarii, anno 1684 datis, excerpsi. Et abierat ille Kunicius in Ukrainam, sed Petryczenko, palatinum et principem Moldaviae omni subsidio destitutum reliquit, is debuit cedere malevolentiae fatorum in Soczavam, cui Jabłonovius, dux exercitus nostri, notabile subsidium, videlicet 45 vexilla submiserat, ducique Zaporoviensi Kunicio, ut, deleturus priorem ex accepta clade ignominiam, dicto palatino succurreret non nudum mandatum miserat, sed cum pecunia et 1300 integris panni obvolutionibus, vulgo postawy, per castellanum Lubaczoviensem, pro 15,000 cosacorum; illisque 50,000 juxta rationem officiorum ipsorum militarium pannumquè castellanus distribuerant. Non bonum tamen fidem haec munificentia invenit, perfida enim geus cosacorum et graeca fide mercari solita, promissis Carorum Moschoviae, qui illis 30 florenos per equum et vestes pollicebantur, corrupti, multibus dissidiis inter se scissi, tam pedites, quam equites, aliquot praecipuos suorum, partes Kunicii promoventium, nostrosque occiderunt et dissipati sunt: alii ad Moschos per Zaporoviam abierunt, alii, et praecipue pedites, in diversa castra ac maleficiorum suarum loca dispersi sunt, ne tamen sine scelere et parricidio, quo saepe polluuntur, secederent, ducem suum Kunicium, sub cujus regimine tam feliciter a principio pugnarunt, graviter percussum multatics, ad mortem quaesitum, tormento accatanarunt, hostibusque eum pro ludibrio relinquentes, dissipati sunt; alii tamen Mohylam pro duce Zaporoviensi elegerunt.— Sic Petryczenko, postquam majorem partem exercitus a se avulsam advertit, ulterius in Moldavia subsistere non potuit, fugere debuit Jassis, per tartaros occupatis. Semeniis aliquot centenis cosacis, qui sub Stanecki colonello militaverant, novi palatini Demetrii auspicia adorantibus, et proditores illi impii fuerunt, dictum enim colonellum Stanecki vinctum Demetrioni tradiderunt et infidelitate meruerunt

donaria, stipendia et vitam. Pro his Semenis ad Petri palatini instantiam missa fuerant 30,000 fl., quibus illos in suo contineret obsequio. Interea magno numero effusi tartari, Zbarażum et Wiszniowecum exciderunt, circa Iampolum et Lachovios homines quosdam obduxerunt, quosdam necarunt, Krasiłoviam excusserunt, przygrodkum vi ceperunt, pauci homines vix se ad arcem fugarunt a caede salvando, Lesniovium non procul a Brodis expilarunt.

Mohyła in locum Kunicii dux Zaporoviensis tumultuario modo electus, verius suffectus, Niemirovia egressus cum suis cosacis fuerat, de cujus copiis nonnisi spatiosa mendacia sparsa fuerant, quia valde exiguae erant.

1685.

Hoc anno in locum generalis Samujłowicz cosacorum, nostris polonis infensi (qui per suos milites herbas, gramina, foena omnia exurebat et sub ficto nomine scytharum ulterioris persecutionis bellicae Gallicini adinveniebat, secretasque conferentias cum hano habebat, ideoque sub custodiam Moschorum ferro manus pedesque ligatus traditus erat) alius, nomine Mazeppa, nobilis polonus ex palatinatu Wołhyniensi, nobis non adeo pro illo tempore favens, suffectus est. Hic in aetate tenera adamaverat quandam viro nobili polono maritatam mulierem, in cujus consortio forte deprehensus, toto corpore nudatus, virgis recentibus ad sanguinem bene caeditur, mox equo effreni manus pedesque ligatus male imponitur, ac in sylvas profundas, proximiores deserti, quasi in praecipitem mortem casumque incertum abigitur et quasi in exilium vitae impellitur.

Multos tamen casus felices fecit; ita et hunc, nescio quo fato vincula stricta et effreni equi praecipitia eludatus, Zaporoviam pervenit, ubi Zaporoviensium militiae associatus, tantum fortuna belli profecit, ut Cari Moschoviae favore et imperio ducem Zaporoviensium dici meruit, ac per 30 ac ultra annos et victorias Moschis ex scythis et turcis et sibi divitias et suppelectilem multam comparaverit, quas tamen perfidia sua, cum suecis victus, perdidit. Factis de his inferius (si Deus permiserit) dicam.

1690.

Impostor quidam ruthenus sacerdos venit ad regem sub specie ablegati, a Mazeppa, duce cosacorum, ingentes copias cosacorum pollicitus et aliarum civitatum ac terrarum subjectionem, si modo vicissim rex dictum ducem de protectione sua contra Moschum assecuraverit. Rex, praesago mali spiritu, diu versutum illum poponem in conspectu sui admittere noluit. Sed ille, summo importunus, Varsaviam quoque regem secutus, longe ardentiores prioribus litteras regi reddidit.—Solito enim suae prudentiae modo rex deprehendit dolos, quibus vaferrimus ille insidiator pacis utebatur. Repertum sigillum, quod falacissimus homo, videns artes suas indagari, terrae insepeliverat, patuit etiam imitatum fuisse manum et characterem ducis Mazeppa, quo sic evinceret fidem et eliceret a rege litteras, quas infallibiliter ad Carum Moschoviae detulisset, resque nostras deteriores fecisset. Acceptus ob has causas in arestum ruthenus ille sacerdos (qui Samuel vocabatur), convocatus ad judicandum illum Iosephus Szumlanski episcopus Leopoliensis ritus Rutheni (protunc adhuc schismatici) cujus judicio fraudis improbae falacissimus ille homo convictus, reus mortis adinventus, ex consilio senatus in Moschoviam pro poenis sumendis ablegatus est.

1691.

Episcopus ritus rutheni Praemysliensis, Winnicki, cum deputatis a nobilitate Varsaviam venit et facta die 23 Iunii in magna magnorum praesentia schismatis abjuratione, cum universo grege suo ad graemium sanctae Romanae ecclesiae accessit.

1700.

Post festa natalis Domini venit Leopolim, aegram salutem in salubrem reparaturus, Winnicki episcopus Graeco-unitus Praemyslensis, duxitque secum domesticum, bene sibi fidum, probatum (qui aegro corpori plasmata adhiberet, vacillantem levaret, dolentem solaretur

obsequia) chirurgum. Hic pro offiicio suo aegro corpori membrisque die 24 Februarii splenia lini, cremato calenti delibuta, applicans, incautus, sive parum potus, candelam ardentem abrumpendo filo inclinavit, ex qua subito cauteria lana illa flammam concipit, ad calentia plasmata eandem promovet; ardent in nudo corpore applicata sanitatis remedia, medios inter aestus episcopo gemente, nec ob debilitatem nexusque opem sibi ferenti, chyrurgo illo nequam clanculum fugiente; subvenerunt tarde servi et dominum jam semiustum et plane praemortuum e medio flammarum, quasi e purgatorio, cum difficultate exemerunt. Sed quia pylorum vehementer ignis afflixerat, intra 4 horas, munitum tamen sacramentis et nefario injuriam donantem, expirantem doluerunt.

Diu meditatum opus, pro quo laboraverunt saecula, Iosephus Szumlanski, episcopus ritus Graeci Leopoliensis, perfecit in acceptanda unione ecclesiae Romanae; abjuraverat ille schisma suum Varsaviae aliquoties: coram nuntio apostolico, nunc recenter in manibus cardinalis Radziejowski, regni primatis; ovile graeco-ruthenium, cui praeerat, in dominium apostolicum pontificis Romani immisit ac dimisit. Verum unionem ecclesiae charitatemque fraternam exosa synedria ad ecclesiam muratam in civitate sita (confraternitatem ex clero et populo appellant) patriarchae Constantinopolitano se immediate subjectam esse dicebat, ac ideo se rebellem praestitit, nec unionem ecclesiae Romanae acceptare, jurisdictionem Szumlanscii agnoscere noluit. Venerat dies sanctorum apostolorum Petri et Pauli cultuique sacra, quam diem Ruthena natio speciali veneratione celebrat. Ad hujus diei celebrandam solennitatem jurisdictionemque suam per celebrationem liturgiae in ecclesia civitatensi reassumendam, accinxerat sese Szumlanscius episcopus et ad hanc devotionem magni nominis hospites: Iabłonovium ducem exercitus, castelanum Cracoviensem, filios ipsius: palatinum Russiae, vexilliferum regni et alios multos a statu saeculari; ex ecclesiastico statu nostrum Constantinum Mrozovicki, archidiaconum, religionum praelatos, qui uti administratori Mrozowicio, etiam ex curiositate videndi una

cum magistratu consulari assistebant, invitaverat. Et ecce, cum magno in illo numero selectissimorum hospitum ad januam ecclesiae venit, clausam beneque obseratam reperit, aliasque similiter portas additum non permittentes; debebantque illi invitati hospites alii circa pronam et propileum stare cum rubore, alii in arceris cum murmure diutius subsistere. Offensus hac inurbana urbanorum civium resistentia episcopus petiit a Iablonowio, ut milites portam aperirent; annuit facile Iabłonovius, paruere illico satellitae, at per tegulas vicinioris lapideae subintrantes abdita, ecclesiae portas securibus (quia claves non habebant) reserarunt, iterque ad ecclesiam episcopo et hospitibus patefecerunt. Absolvit itaque, cathema juxta morem suum portans, episcopus Szumlanscius in praesentia et populi sui et tot hospitum liturgiam sacram, ac illam ecclesiam in suam jurisdictionem recepit et hac eadem die edulis et praemiis auxiliantes tractavit, sed a plebe inconditas voces multoties audire patienter ac etiam a plerisque e clero suo debebat.

ВИТЕБСКАЯ ЛѢТОПИСЬ

СОСТАВЛЕННАЯ ВИТЕБСКИМИ МѢЩАНАМИ:

Михаиломъ Панцырнымъ 896—1709.

Иваномъ Чарновскимъ 1601—1757.

Гавріиломъ Кириловичемъ Авѣркою и

Стефаномъ Гавриловичемъ Авѣркою 1578—1768.

Dzieje miasta Witebska, które się działy na świecie dawnych czasów, wypisane tu z xiengi, pisaney renko jegomości pana *Michała Pancernego*, mieszczanina Witebskiego, słowo w słowo przez Stefana Hawriłowicza Awierke, mieszczanina Witebskiego, w roku 1768, miesiąca Julla 13 dnia. Zaczynaion sie tak, pisane w xiendze Pancernego:

Roku 974. Zbiwszy Olha jaćwingów i pieczyngów y przeprawiwszy się przez rzeke Dźwine, zanocowawszy z woyskiem y upodobawszy gure, założyła zamek drewniany, nazwała od rzeki Widżby Witebskiem. Wymurowała cerkiew w wysznim zamku—Swientego Michała, a w niżnim—Zwiastowania. Dwa roki zmieszkawszy, odiechała do Kiiowa.

Roku 965. W Gnieźnie okrścił sie xionże polski, Mieczysławem nazwany na krście, y Polska wiare przyieła.

Roku 980. Gieysa, syn Toków, ojciec Swientego Stefana, xionże Wengierskie, okrścił się y wszystka Wengierska ziemia z nim.

Roku 956. Olha się okrściła w Konstantynopolu, na krście swientym nazwana Helena.

Roku 990. Włodzimierz okrścił sie z wody w Korsuniu, a na drugi rok w Kiiowie okrscono: ten Włodzimierz fundował arcybiskupstwo Połockie, bywszy wnukiem Olhy xienżny, na krście świentym nazwaney Heleny. Za błogosławieństwem Andryiana papieża Mettody y Cyryll greckie xiengi przetłumaczyli na Słowieński jenzyk i służba Boża pierwsza Słowieńskim jenzykiem była w Rzymie odprawowana roku Pańskiego 895.

Z Ruskich kronik.

Roku 896. Od stworzenia świata według ruskiego rachuie sie 6404 roku, przetłumaczyli greckie xiengi na Słowieński jenzyk.

Roku 1114. Włodzimierz umarł w Kiiowie, wnuk Olhy xienżny witebskiey.

Roku 1162. Wołhow rzeka wielka, w pańjstwie Rossyskim bendonca, przez całe pienć dni w góre szła.

Roku 1695. Galiczyn chodził pod Krim.

Roku 1697. Drugi raz chodził Galiczyn pod Krym. Tam onemu okupu dali wmiasto czerwonych złotych liczbanów kilka beczek tatarowie.

Z inszych kronik przepisano:

Roku 1171. W Połocku xienżna Jefrosinia wymurowała cerkiew Swientego Spasa y tam mniszko była. Ciało pzewiezione do Kiiowa.

Roku 1179. Król polski Bolesław zabił Świentego Stanisława, biskupa krakowskiego, w kościele.

Roku 1099. Jeruzalem odebrany y zdobyty od xionżencia Godfrida katolika, ktory, odebrawszy od turka, był krolem Ierozolimskim. A przedtym saracenowie trzymali miasto Ieruzalem przez lat 500.

Roku 1189. Tnrcy znowu odieli Jeruzalem od katolików.

Roku 1213. Za Friderika Barbarossy, cesarza rzymskiego, zakon Świentego Dominika y Świentego Franciszka się zaczoł, a od papieża Honoriusza jest potwierdzony:

Roku 1211. Była kometa wielka na niebie, trwaionc dni ośmnaście, maionc ogon roztoczony na zachod słońca, znaczyła tatar pierwsze weyście do Polski i Rusi, których przed to kometo nie bywało.

Roku 1323.. Giedymin xionże zaczoł sie fundować. Wystawił miasto Wilno oto przez taki sposób: Bo ten Giedymin, poluionc po puszczy, na tym mieyscu, gdzie Wilno stoi, zabił sztuki wielkiey strasznego żubra y w polowaniu swoym zanocował w puszczy na Łysey gorze y przez sen widział, że niby wilk nazbyt wielki, sta-

nowszy na samey górze, wyć zaczoł, y w nim widział drugich sto wilków wyioncych, z czego wielkie maionc w tym śnie dziwowisko, ocknoł się y kazał przyzwać zwyczaynego do wykładania snów wieszczka, ktoremu imie było Lezdzieyko; który, gdy stanoł przed Gedyminem xionżenciem, xionże, sen mu wypowiedziawszy, kazał wyłożyć; ktory w taki sposób zaczoł wykładać: że na tym mieyscu, gdzie widziany wilk, ma być miasto, na tym mieyscu gdzieś sen widział, wielkie od ciebie ufundowane, y znaczy wycie wilków—tych mieszczan, tu mieszkaioncych w tym mieście; y to miasto sławne ma być pierwsze y stolico Litwy bendzie y rozszerzy się sława jego y głos miasta po całym świecie. Z czego bendonc kontent xionże, wieszczka udarował y nadał mu wielk.e imiona y fortuny y, że radził Wilno wystawić, nazwał do Radziwiłłem.

Roku 1307. Stolec papieski przeniesiony iest z Rzymu do Awinionu, miasta francuzkiego przez papieża Klimunta piontego.

Roku 1376. Stolec papieski znowu jest nazad z Aweniony, miasta francuzkiego, przeniesiony do Rzymu przez papieża Grzegorza jedynastego.

Roku 1387. Litewski xionże Jagiełło jest okrszczony. Poioł krolowne polsko, złonczywszy Litwe z Polsko.

Roku 1452. Miesionca septembra turek K'nstantynopol od cesarza greckiego odebrał.

Roku 1439. Jzydor, metropolit kiiowski, jezdził na sobór do Florencyi, tam go uczynił oyciec świenty kardynałem; lecz, za przybyciem do Kiiowa, powróciwszy z Florencyi, tego kniaż Moskiewski nie lubiwszy, kazał osadzić go w Smoleńsku w wienzieniu, zkond do Polski salwował sie y uciekł.

Roku 1453. Swienty Kazimierz, królewicz Polski, syn Kazimierza, króla polskiego, w Wilnie umarł.

Roku 1453. Symon Delipnika, bernardyn, umarł.

Roku 1332. Kionże litewskie Olgierd poioł żone, xionżencia twerskiego córke, Marine alias Ullane. Dano mu w posagu od

xionżencia twerskiego Witebsk Olgierdowi. Spłodził z nio dwunastu synow. Ta Ullana wymurowała cerkiew świentego Ducha.

Roku 1445. Ciewiwke, staroste witebskiego, a Harasima, władyke, spalono na kamieniu Żydowskim za zdrade.

Roku 1345. Czerców błahoczestywych pionciu kazał powieszać Olgierd, które są teraz w kalendarzu ruskim.

Roku 1495. Emanuel król portugalski posłał do Indyi dwuch biegłych w gwiazdarskiey nauce morzem na wschod słońca: Krysztofa Kolumbusa; pierwszy raz przeto za ych rozumem w podziemne kraje droga sie nalazła.

Roku 1510. Car Iwan Wasiliewicz Smoleńsk murował lat siedm. Car ten Iwan Wasilewicz wysiekł y zawoiował Now Horod.

Roku 1523. Marcin Luter wzniecił nowo wiare, uciekszy do xionżencia Saskiego, Jana kurfirszta.

Roku 1543. Wengrowie poddali sie turkowi y podali zamki: Budżin, Peszt, Belhorod, Waip, Wyszechrad y inne.

Roku 1562. Był Szuhaley w państwie naszym, kozak woluntariusz; ten siła złego narobiwszy w Polszcze y Rusi Białey.

Roku 1563. Car Iwan Wasiliewicz wzioł Połock.

Roku 1577. Stefan Batory, woiewoda xionże Siedmiogrodzkie, obrany na krolestwo Polskie.

Roku 1601. Był głod wielki przez mrozobicie.

Roku 1602. Kozacy z Dubino wodzem Witebsk wysiekli za zdrado obywatelow witebskich.

Roku 1603. Powietrze grassowało w Witebsku y po inszych miastach.

Roku 1604. Dubine kozaka wodza y dwunastu starszych przyprowadzono zkowanych od krola, a potym na Wołotowkach Zaruczayskich trzech na pale powbijano żywcem.

Roku 1605. Pod Felin chodził dobywać mieszczanin witebski Marko Illinicz Łyttka, pienć set z sobo mieszczan człeka maionc, zaprowadziwszy ich, Felin wyioł.

Roku 1606. Mieszczaninowi witebskiemu Markowi Łyttce dan jest przywiley na szlachetstwo y Felińskim aby sie zwał. A na Baney, przedmieściu Sokalskim, dał król jegomość pieńć set grzywien na każdy rok pożałowania przez lat pieńdziesiont.

Roku 1606. Był rokosz y zamieszanina wielka.

Roku 1606. Car Dymitry wzioł samonż za siebie sendomiranke Mniszkowne panne, y gdy z nio nasi polacy na Moskwe przyiechali, tedy tey nocy Car Dymitr jest zabity, a naszych polaków z Mniszkowno z hańbą wypendzono.

Roku 1609. Król Zygmunt trzeci pod Smoleńsk podstąpił.

Roku 1610. Król Zygmunt Smoleńsk, minami prochiem wysadziwszy, wzioł y dobył.

Roku 1611. Stolice Moskiewskie polacy zawoiowali.

Roku 1614. Zamki obadwa zgorzały w Witebsku jak woiewoda Rakowski naieżdżał.

Roku 1614. Wietebczanie z Moskwo utarczke maionc w Hłozomiczech, Moskwa witebczan pobiła.

Roku 1619. Król Zygmunt z carem Moskiewskim pakta pokoiu zawarł.

Roku 1520. Król Zygmunt z turkiem zaczoł woiować. A na drugi rok pakta zawarł.

Roku 1620. Błogosławiony Jozefat, odebrawszy cerkiew w Połocku, swiento Sofię, de nowo kazał wyreperować y oprawić.

Roku 1623. Błogosławionego Jozefata w Witebsku mieszczanie witebczanie zamordowali y zabili miesionca nowembra dnia wtorego według starego kalendarza, nazaiutrz Swientych Kozmy y Damiana, świenta ruskiego.

Roku 1629. Naprzeciw świenta ofiarowania Nayswientszey panny świenta russkiego cerkiew soborna zgorzała, w którey w powietrze zebranego skarbu: złota, srebra, pereł, kleynotów do cerkwi niezliczona moc zginęła.

Roku 1632. Król polski Zygmunt trzeci w Warszawie umarł.

Roku 1633. Moskwa, napadłszy na miasto Połock, wszystek wypaliła miesionca Iuli dziewiontego dnia.

Roku 1635. Król Władysław Szeyna y Prozora odbił od Smoleńska.

Roku 1635. Mieszczanie Witebscy z Klaczkowskim Moskwy znieśli cztery tysionce; za to onym wolności wszystkie y magdeburia przywrocona, bo za zabiecie Jozefata odiento wszystko było: wolności wszystkie y magdeburia.

Roku 1636. Po zmarłym metropolicie, Józefie Rudnickim, został metropolita całey Rusi Sielawa, który, na episkopio Witebsko naiechawszy, z dzwonów z cerkwi Witebskich pobrawszy, dzwon do cerkwi soborney kazał zlać, a miasto, według dekretu kommisarzów, cerkiew soborno wystawiło.

Roku 1643. Miasto Połock wszystek cały wygorzał do szczentu y do iednego domu.

Roku 1648. Król Władysław czwarty umarł w Mereczu miesionca maia.

Roku 1654. Car Alexy Michayłowicz poczoł z królem polskim Janem Kazimierzem woiować. I wszystkie miasta w Litwie y Rusi Białey woyskim swoim osadził—sołdaty.

Roku 1657. Car Alexy Michayłowicz pod Ryge poszedł.

Roku 1661. Ducha Swientego cerkiew oprawili y wereperowali.

Roku 1665. Hetman Jana Howańskiego woysko zbił pod Witebskiem nazaiutrz zapust ruskich do Swientego Piotra y Pawła.

Roku 1667. Pokoy stanoł z Moskwo y na Iewdokie rusko oddano: Połock, Witebsk, Dzisne, Orsze y Mścisław.

Roku 1668. Król polski Jan Kazimierz zdał królewstwo polskie. Po nim obrany Michał Korybut Wiszniowiecki roku 1669.

Roku 1669. Król Michał Wiszniowiecki był koronowan na krolewstwo polskie miesionca maia trzynastego dnia.

Roku 1669 Bratctwo sie zaczeło w cerkwi katedralney Witebskiey pod tytułem Nayswientszey panny Uśpienia.

Roku 1674. Król Jan Sobieski koronowan na krolewstwo polskie miesionca marca dwunastego dnia.

Roku 1680. Miesionca septembra 16 dnia wygorzał Witebsk same miasto, cztery cerkwie, ratusz y kramy.

Roku 1677. Weliż, Newel y Siebierz oddał car Alexy Michayłowicz naszym posłom, natenczas bendoncym: xionżenciu Czartoryskiemu y hetmanowi Sapiezie. Na świenty Michał polski z tych zamków ustompili.

Roku 1682. Introdukcya była od xienży bazylianow w klasztor katedralny witebski miesionca Ianuarii 11 dnia.

Roku 1684. Imci pan podkomorzy Witebski, Adam Kisiel, przelał dwon Sielawiński, do tego zbiwszy trzy dzwony brackich swym kosztem.

Roku 1686. Woda w Dzwinie nazbyt wielka była w Witebsku wiele szkody Witeblanom narobiła y domów sto woda zalała y zniosła precz.

Roku 1686. Leonard Pociey naiechał na woiewodstwo Witebskie miesionca nowembra 12 dnia.

Roku 1689. Wybudowano cerkiew Świentey Troycy Markowsko.

Roku 1690. Miesionca Decembra 24 dnia burmistrz Dawid Feliński Łyttka umarł.

Roku 1693. Xiondz Cyprian Żochowski umarł metropolita w Supraślu w świento Symona Iudy, biskup Witebski.

Roku 1694. Kałaczyński, starszy Witebski soborny, uciekł do Kiiowa.

Roku 1694. Grad wielki był wokrong Witebska; odbił wszystkie zboża w polu miesionca Augusta 3 dnia.

Rocu 1685. Car Piotr Alexieiewicz chodził z woyskiem pod Azow. Siła ludu straciwszy, nazad powrocił przez Witebsk.

Rohu 1695. Woiewoda Leonard Pociey umarł.

Roku 1695. Było mrozobicie, a w roku 1696 była zboża drogość wielka: solanka żyta była w Witebsku po talarów dwa bitych.

Roku 1695. Andrzey Kryszpin woiewodo Witebskim został.

Roku 1695. Miesionca Maia 26 dnia po staremu śnieg wypadszy w kolano, trzy dni leżał.

Roku 1696. Jak sie nowy rok zaczoł, drogi sanney nie było, Dzwina cały rok nie zamarzała, towarow żadnych nie było, bo w przeszłym roku, 1695, mróz zboże wszystkie pobił.

Roku 1696. Załeński Metropolita w wilio błahowiszczeńsko do Witebska wiechał.

Roku 1696. Krol polski Jan trzeci umarł miesioma Juni 17 dnia.

Roku 1696. Car Piotr Alexieiewicz, poszedszy pod Azow, wał od pułtory mili podkopał, i Azow wzioł, i lud w mieście kazał wycionć miesionca Juli 17 dnia po staremu.

Roku 1697. Miesionca Juli dnia pietnastego w nocy Wielizki zamek piorun spalił.

Roku 1697. Miesionca Augusta dwudziestego dnia była burza wielka w Smoleńsku: z wału w krańcu Smoleńska wszystek dach zniosło, z cerkwi banie z krzyżami, dzwonice z dzwonami poobalało.

Roku 1697. Król August wtory koronowan miesionca Septembra pietnastego dnia w Krakowie. Miesionca Nowembra pierwszego dnia tryunf był w Witebsku.

Roku 1698. Miesionca Augusta 15 dnia w Witebsku z cerkwi Błahowieszczenia dach y dzwonica zgorzała y 35 domów w niżnim zamku.

Roku 1698. W Witebsku burza była wielka. Z domów dachy poznaszało, z Zaruczewskiey cerkwi banie ze wszystkiem zerwało.

Roku 1698. Andrzey Kryszpin na woiewodstwo Witebskie naiechał miesionca Marca 20 dnia. Nazaiutrz w ratuszu był.

Roku 1697. Car Piotr Alexieiewicz iezdził po rożnych nacyach; powrocił do Smoleńska miesionca Augusta 19 dnia.

Roku 1699. Symon Załeński metropolita umarł na Bohoiawlenie.

Roku 1699. Sylwester Łada Pieszkiewicz na metropolio naiechał.

Roku 1699. Car Piotr Alexieiewicz w swych miastach y miasteczkach burmistrzow zasadził i kazał, aby sie po niemiecku stroili; i rok od narodzenia pańskiego nie od stworzenia świata w sprawach pisali y kładli.

Roku 1699. Krol August wtury odebrał od turka Kamieniec Podolski.

Roku 1700. Miasto Witebskie y mieszczanie uprawowało sie z żydami witebskiemi. Woiewoda chciał był pan Kryszpin dwuch żydow: Icka y Meiera obiesić; ile wszystkich żydow w mieście Witebsku y na przedmieściu aż do jednego wyciońć mieszczanom kazał. Mieszczanie Witebscy nie odważyli sie dla tego, że, bendonc gołymi, wielko summe woiewodzanom winni.

Roku 1700. Miasto Dzisna fundytus aż do iednego domu wygorzało miesionca Iuli 15 dnia.

Roku 1700. Szlachta Witebska wyszła na pospolite ruszenie do Czereji miesionca Septembra 10 dnia.

Roku 1700. Szedł pzez Witebsk pułkownik z woyskiem 17000 ludu rzeko Dzwino w strugach dwudziestu.

A na Orsze szedł drugi pułkownik z woyskiem. Witeblanie w polu z cechami byli. Chleba stosów dziesienć w polu nakładszy potenżnych, im potym oddali.

Roku 1700. W Oszmianie syn hetmana Sapiechy zniosł z pola rzecz pospolito.

Roku 1700. Woda w Dzwinie na iesieni we dwoie y wiencey niż na wiośne była; wiele szkody domom mieszczańskim narobiła y poszkodziła.

Roku 1700. Xionżont Wiszniowieckich hetman Sapiecha postrzelał w Wilnie.

Roku 1700. Miesionca Nowembra 18 dnia w Olkiennikach hetmańskie Sapieżyńskie wysko zniesione od rzeczy pospolitey. Tamże po utarczce poymanego syna Sapieżyńskiego y koniuszego Woyne y innych rozsiekano.

Roku 1700. Kozacy pod Rygo szweda znieśli.

Roku 1700. Repnin od Cara przyszedł ze Pskowa w 8 tysiency pod Ryge na pomoc krolowi.

Roku 1700. Pod Derptem Cara woysko zniósł szwed za zdrado Adama Adamowicza niemca.

Roku 1701. Februari 17 dnia pułkownik krola przyiechał do Witebska y z nim 2000 raytarij na spotkanie Cara.

Roku 1701. Februari dnia 19 Car Piotr Alexieiewicz wiechał do Witebska nie bardzo z wielko gromado, lecz stroyno; stał u Zafataia burmistrza, niemal wszystkiemu ludowi dał się widzieć. Trzecim dniem odiechał z Witebska

Roku 1701. Car Piotr Alixieiewicz miesionca Marca dnia 14, powrociwszy z Birż, ziadszy wieczerze u Zafataia, odiechał do Smoleńska.

Roku 1701. Komissarz krola, drorzanin Zygmunt Rybiński przyjechał do Witebska na odebranie długów winnych w Rydze przez mieszczan Witebskich.

Roku 1701. Maia tenże komisarz Rybiński przyiechał powtornie do Witebska y z nim raytarij saxonów 1000. Stał po mieszczanach w Witebsku dni 14; wielka była przez nich szkoda miastu. Zdzierstwo y swywolstwo przez saxonów nazbyt wielkie; Wiele długów wybrał po kupcach Witebskich, Rydze winnych: gotowey summy talarów bitych sześdziesiont cztery tysionce, 10 strugów naładował pieńko czysto, 15 strugow konopiami y odiechał na strugach r. eko Dzwino w doł; wybrał po kupcach Witebskich ryzkich długow gotowey summy, pieńki y konopi; to iedno z drugim rachuionc talarów wiencey niż na sto tysiency.

Za to Witebskowi całemu król nadał przywiley uwalniaionc od wszystkich podatków, małych y wielkich y heberny. Dał na lat siedm słobody, aby nic a nic nie płacić do skarbu jego krolewskiej mości.

Roku 1701. Miesionca Maia pułkownik Kamieniecki prowadził w pionciu strugach prochu beczek 444, a przy nim piechoty Cara człeka tysionc.

Roku 1701. Miesionca Juli 8 dnia woysko rzeczypospolitey z j. w. ichmość pany Pociejami pod Donbrowno pobiło chłopstwa preciw im zebranego siedem set.

Roku 1701. Miesionca Aprila na wielkanoc rusko podczas nocnego nabożeństwa grzmoty straszne były y cerkiew swientego

Jana Bohosłowa było zapaliło, lecz ludzie, bendoncy na nabożeństwie nocnym, zgasili.

Roku 1701. Miesionca Juli 24 dnia saxonowie Kukanauz prochem wysadziwszy, armaty tak nabijali, aby rozerwało; most granatami zepsowali, sami y woysko moskiewskie przez Dzwine przeszedszy: saxonowie w Kurlandyi, a moskiewskie woyska do Druyi, a potym do Pskowa poszli; Szwedzi, przyiechawszy nazajutrz, witebskiego kupca, Xawerego Alexandrowicza, zabili y dobra jego rozebrali.

Roku 1701. Kozacy z Jurewiczem naszym pobili szweda pod Mogilowem w Hołowczynie.

Roku 1701. Miesionca Decembra 10 dnia szwedzi Dyament od Moskwy odebrali nazad.

Roku 1702. Szwed wszedł na Żmuydź, a potym do Litwy y Rusi Białey, wszendzie prowiant bioronc.

Roku 1702. Szwedzki krol, y przy nim woyska 20 tysiency, wszedł do Wilna 5 dnia Aprila.

Roku 1702. Na samo wielkanoc nasi, wpadszy do Wilna, 1,000 szwedów zabili; starszych człeka 250 zgineło, za co krol szwedzki mścił sie nad zakonnikami y mieszczany. Nasadziwszy do cieplicy goroncey, y tam trupow kazał nanosić y nakłaść ich z trupami w goroncości y smrodzie trupów pobitych y śmierdzoncych.

Roku 1702. W Krakowie krol szwedzki pałac spalił, Toruń zruynował, wszystko państwo polskie szarpionc bez wszego miłosierdzia.

Roku 1703. Pułkownik Protopopow 20,000 człeka szło z nim przez Witebsk, a drugi szedł przez Orsze y z nim człeka 70,000.

Roku 1703. Szło wozow z kulami y prochem przez Witebsk 1500.

Roku 1703. Kosciol ovców dominikanów swientego Michała (zbudowany?).

Roku 1703. Miesionca Septembra w dół prowadzono 8000 dział, rydle y bardysze.

Roku 1704. Marca dnia 26 trzy słońca widziane były rano: które po prawey stronie było, te wprzód zgineło, a co po lewey stronie, to nie prentko.

Roku 1704. Jachał pan Działyński, woiewoda Chełmiński, do cara, do Rohudziowa, a przy nim człeka z 500 czeladzi.

Roku 1704. Miesionca Maia 6 dnia cara pułkownik Fiedosiey Naumowicz y przy nim człeka 2500 prowadzili w strugu pieniondze worami naładowane y beczkami.

Roku 1704. Ienerał I. W. I. pan Bohdan Korsak y przy nim, przy Korsaku, dwa pułkownicy: Hrechory Rydwański y pan Stankiewicz prowadzili szlachte smoleńsko we trzech pułkach miesionca Iulli.

Roku 1704. Miesionca Iulli w dzień swienty Swientego Eliasza, świenta ruskiego, Iulla dwudziestego, była kometa na niebie przy zachodzie słońca. Pierwey toczyła sie jako kula, potym stawszy słupem przez godzin dwie.

Roku 1704. Car Narwe, alias Ruchodziew, dobył, nie mało woyska straciwszy. Po dobyciu kazał wszystkich wycionć.

Roku 1704. Była burza wielka w Witebsku miesionca Octobra 18 dnia: z domów dachi poznaszało y na cerkwiach krzyże połamało.

Roku 1705. Ianuari 15 dnia wjechał do Witebska Borys Piotrowicz Szermietiew, felltmarszałek, a przy nim woyska dziewińć pułków, stali po mieszczanach.

Roku 1705. Miesionca Maia 4 dnia wyszło woysko z Witebska y stało w polu dni trzy, a potym poszło do Połocka; tudzież z Porzecza prowadzono w doł strugów 22, a pasami woiennemi 50; kule tylko, działa y bardysze.

Roku 1705. Car przypłynoł do Łukiszek y czwartym dniem popłynoł do Połocka. Eodem anno, mense Iulli 11 die in ecclesia S. Sofiae ipse occidit 4 basilianos in Polocia y wsadził w Połocku komendanta. Iak to było, tak y ja przepisałem tu.

Roku 1705. Bawer jenerał odebrał od Szweda Mitaw, Bausk y Libaw, szweda tam nie mało położywszy, a potym wyszedł w pola z woyskiem y minami te miasta wysadził y zruynował, i przyszedł do Orszy.

Roku 1706. Car, zebrawszy swe woysko w Mohilowie, poszedł zwoyskiem pod Biało Cerkiew.

Roku 1706. Wienksza cześć Wilna miasta wygorzała: ratusz, Swienty Kazimierz, i co w sklepach było zamurowano, wszystko to potlało y pogineło. Człeka z piendziesiont zgineło y zgorzało żywcem; ta strona, młyny y za Spasko bramo.

Roku 1707. Gotowo summe cara, gdy prowadzono na Borysow, Sinicki woluntariusz, ono przeiowszy, Moskwe, co przy summie była, pobił, zabrawszy pieniondze, uciekł do Bychowa.

Roku 1707. Bychow car Piotr Alexieiewicz obległ, a potym Bychowlanie sie zdali y Sinickiego wydali, ktorego z bratem jego poprowadzono zkowanych na Moskwe.

Roku 1707. Miesionca Maia w Witebsku wedle rynku 45 domów zgorzało.

Roku 1707. Miesionca Iuni przyiechało 40 kozaków, wzieli po półtorey solanki żytniey monki z dymu zaprzysienżonego. Lecz y wiencey wychodziło.

Roku 1707. Wołosza hetmana I. W. Ogińskiego Hrehorego pryiechawszy do Witebska, starszyna stała w Witebsku, a chorongwi cztery woyska stali w polu. Z miasta wzieli gotowey summy 60 tysiency złotych; z archiepiskopskich dóbr 1120. I na innych krolewszczyznach brali.

Roku 1707. Przysłali z Połocka ukaz, aby dali z każdego dymu zaprzysienżonego po pułtorey solanki żytniey monki. Musieli dać y do Połocka zaprowadzili.

Roku 1707. Przysłano ukaz z Mińska, aby koni dano z taryfy lubelskiey ze trzech dymów. Miasto y mieszczanie musieli dać koni 24. Dali y odesłali do Mińska, a szlachta woiewodzanie nie dali.

Roku 1707. Do Bychowa wydali z tamtey strony Dzwiny prowiant po dwie solanki żyta, masła po dwa funty, soli po 4 funty, słoniny po pieńć funtów, owsa po dwie solanki; a z tey strony rzeki Dzwiny oddali do Siebieża wdziesiencioro jednemu przeklentemu kapitanowi, co y Witebsk wypalił. Ten prówint z woiewodstwa brali.

Roku 1707. Pan pisarz mieyski Bonicz gotowo summo w Kopysie pogodził kniazia Dołhorukiego.

Roku 1707. Wyrydarz cara przez Witebsk prowadzono miesionca Septembra dnia 19. Na Łuki prowadzono z Polski.

Roku 1708. Borys Piotrowicz Szeremietiew siedem tysiency czetwieryków wybrał zboża na mieszczanach Witebskich na woysko swe.

Roku 1708. Iuli 12 dnia wszystkie pułki wyszły w pole pod Łukiszki, a potem poszły do Czereji.

Roku 1708. Postawione były dwa mosty na rzece Dzwinie na strugach: jeden przeciw pana Mirona Hałłuzy a drugi przeciw Astachowicza. Potym te mosty sprowadzili w dół.

Roku 1708. Dziesienć strugow, choremi sołdaty naładowawszy, wprowadzili do Porzecza; miasto dało sto mołoyców na wsprowadzenie.

Roku 1708. Chorongiew szlachty Smoleńskiey przyszła do Witebska y wystawszy tygodni kilkanaście, poszli do Połocka.

Roku 1708. Przyprowadzono z Połocka 7000 tysiency kulów monki żytney y złożono w puniach p. Hałłuzy i Astachowicza.

Roku 1708. Wziento z miasta Witebska y mieszczan na lanhofta szwedzkiego talarow 6000. I tam znowu wziento z ratusza burmistrzów i innych osób dwunastu y zaprowadzono do Ostrowna; których tam okupili mieszczanie, dawszy kaniferowi szwedzkiemu 10,000 talarów bitych całkowych.

Roku 1708. Kapitan Saławow z (5000 omyłką, ale z) 500 set koni kozaków y kałmuków miesionca Septembra 28 dnia wypalił Witebsk: całe zamki y miasto, ratusz y kramy, Wzhorie, Zaruczewie y Zadunawie, cztery kościoły y cerkwi dwanaście. A za Zarzecze ugody wzioł talarów bitych 600. Zły tenże z temi kozakami wypalił przedtem Mohilew, Bychow, Donbrowno, Orsze, y Kadzin i pańskie domy, nie folguiąc nikomu.

Roku 1708. Miesionca nowembra szło z Smoleńska przez Witebsk 300 kozaków z kapitanem Merlinem, ugody wzioł z mieszczan talarów 600.

Roku 1708. Tenże kapitan Merlin, powracajonc we trzy stu koni, wzioł z miasta y mieszczan ugody talarów bitych 600.

Roku 1708. Fiodor kapitan, przyiechawszy, rozstawił poczte z Witebska do Połocka y do granicy.

. Roku 1709. (Miesionca Ianuari dziewientnastego dnia widziane były: omyłka to;—ale tak): miesionca Ianuari siodmego dnia widziane były trzy słońca na zachodzie.

Roku 1709. Miesionca Ianuari 19 dnia widziane były dwa słupy na południeń, a słońce było we szrodku.

Te całe dzieie przepisane przezemnie, Stefana Hawriłowicza Awierke, mieszczanina Witebskiego, słowo w słowo z xiengi pana Michała Pancernego, mieszczanina Witebskiego, w Witebsku, roku pańskiego 1760, miesionca Ianuari; przepisano z xiengi, jego renko pisaney. Potym teraz znów w roku 1768, miesionca Iuli dnia 13, ja, Stefan Awierko, wypisałem te xienge. A tu znow nastempuio dzieie dawne, renko pana *Gabriela Kuriłowicza Awierki*, burmistrza y wice-lantwoyta. W taki tenor.

Rzeczy dawnieysze, ktore sie działo w Witebsku y na świecie, jest przepisane z xiengi pana *Jana Czarnowskiego* y dziada jego, roku 1733, Octobra 25 dnia.

Roku pańskiego 1601. Był głód y mrozobicie wielkie.

Rokn 1602. Kozacy Witebsk wysiekli.

Roku 1603. Powietrze było wielkie.

Roku 1606. Rokosz był y zamieszanina.

Roku 1607. Car Dymitr szedł do Moskwy, do stolicy na carstwo.

Roku 1609. Krol Zygmunt pod Smoleńsk podstompił, a na drugim roku dostał.

Roku 1614. Witebsk zgorzał y w Hłozomiczach potrzebe przegrali.

Roku 1623. Władyke zabito w Witebsku 12 Nowembra, błogosławionego Iozefata.

Roku 1653. Moskwa wzieło Witebsk y inne zamki.

Roku 1661. Swientego Ducha cerkiew oprawili.

Roku 1667. Z Witebska Moskwa ustompiła miesionca Marca wtorego dnia według starego kalendarza.

Roku 1680. Miesionca Septembra 6 dnia po staremu miasto zgorzało: ratusz, kramy y kościoły.

Roku 1688. Miesionca Iunia 17 dnia woda wielka była y wszystko pozatopiła niemal.

Roku 1708. Miasto Witebsk wypalił car Piotr Alexieiewicz miesionca Septembra 17 dnia.

Roku 1733. Maia 3 po staremu w oktawe Bożego Ciała miasto Witebsk, kramy y kościoły pogorzali od wielebn ch oyców bernardynów, ktorzy robili organ y zaygrali na cały świat.

Roku 1733. Nowembra 14 moskale weszli do Witebska—Iury Nikitowicz Repnin.

Roku 1710. Morowe powietrze grassowało w Witebsku rok cały.

Roku 1757. Decembra dziewiontego dnia summe należno od miasta wielebnym xienży bernardynom wypłacili, talarów 1400, xiendzu gwardyanowi Iozefowi Michlewskiemu.

Roku 1736. Kosciół zaczeli murować xienża bernardyni Witebscy w samym rynku w mieście Witebskim.

Roku 1704. Iuli 20. Na Swienty Heliasz ruski znak był na niebie—kometa.

Roku 1752. Augusta wtorego dnia na świento porcyumkulum zamek wygorzał od kościoła xienży dominikanów: plebania, Błahowieszczenie, jezuyci y wiele domów.

Roku 1752. Augusta pierwszego dnia bydło, krowy wszystkie pozdychali w Witebsku.

Roku 1743. Cerkiew murować zaczeli xienża bazylianie. Xiondz starszy Iustyn Czeczkowski, a wikarym był Dziurdzia.

Roku 1747. Iunia 11 dnia cerkiew świentego Jana Bogosłowa zgorzała o 12.

Roku 1752. Marca 16 na świentego Andreja Kryckiego cerkiew zgorzała Woskreseńska, zaruczewska.

Roku 1757. Maia 12 dnia według ruskiego wygorzało Zaruczewie y połowa wienksza zamku: cerkwi trzy a kosciołów 2 zgorzało.

Roku 1757. Iunia 6. Od seminarium zaczoł sie pożar y reszte: zamek wszystek wygorzał y kosciół oycόw jezuytow dach zgorzał.

Po te mieysce dzieie pisane przez szlachetnie urodzonego, przez p. Gabriela Kuriłowicza Awierke, burmistrza wice-lantwóyta Witebskiego, przepisane tu przez syna jego, Stefana Hawriłowicza Awierke, w roku pańskim 1768, miesionca Iula dnia 13 według kalendarza ruskiego.

A tu znow nastempuie dzieie wypisywane z różnych czytanych xiong przez Stefana Hawriłowicza Awierke, ktore dzieie, jak w ktorey xionżce są drukowane, tak y tu wpisane w roku 1768.

Затѣмъ слѣдуетъ наборъ отдѣльныхъ свѣдѣній, выписанныхъ изъ сочиненій: Матѳея изъ Мѣхова, Кромера, Длугоша, Бѣльскаго, Пясецкаго, Коховскаго, Кояловича и т. п. съ ссылками на самыя сочиненія. Наборъ свѣдѣній совершенно случайный: приведены факты безъ органической между собою связи и даже безъ хронологическаго порядка: большая часть свѣдѣній относится къ исторіи Польши и не находится въ связи съ исторіею Витебска и его области. Вслѣдствіе указаннаго характера этой части лѣтописи, мы удерживаемъ изъ ея состава только тѣ извѣстія, которыя могутъ служить дополненіемъ мѣстной Витебской лѣтописи, а также тѣ, которыя относятся къ исторіи западной Руси вообще, но не отмѣчены ссылками на общеизвѣстныя польскія историческія сочиненія, и потому, могли быть заимствованы составителемъ изъ изустнаго преданія или изъ рукописныхъ замѣтокъ, найденныхъ имъ въ Витебскѣ.

Roku 1578. Na sejmie wypowiedziana wojna Moskwie względem odzyskania Inflant, Połocka, Smoleńska, Witebska, Kijowa i innych, przez nich przywłaszczonych, miast. Sam krol Stefan Batory z wojskiem poszedł, Połocka dobył i zamku, całe województwo odebrał, przez lat 17 w moskiewskim renku y z Witebskiem bendonce.

Roku 1638. W Wilnie 15,000 ludzi umarło z głodu, a u szlachcica jednego zboże w wenże się obrociło.

Roku 1672. Lwów oblegli turcy, ale wziowszy okupu 100,000 talarów bitych całkowych, na sam świenty Michał odstompili.

Roku 1673. Jan Sobieski, hetman, pod Chocimem na świenty Marcin, w dzień śmierci króla Michała, zniósł turkow 60,000.

Roku 1675. Tatarów 8,000 y tyleż turków, wpadszy do Polski, Mikulińce, Podhajce y Tarnopol spustoszywszy, niewolnika nabrali wiencej niż na 200,000.

Roku 1676. Jan III Sobieski, król polski, ukoronowany dnia 2 Lutego.

Roku 1686. Traktaty z Moskwo zawarte z wielko krzywdo i strato rzeczypospolitey przez Grzymułtowskiego, wojewode poznańskiego, y Ogińskiego kanclerza, bo z oderwanicm wielu prowincji, mocno krwio polsko nabytych; kiedy Kiiów, Czernichow, Smolensk, Siebierz z zupełnemi ich wojewodztwami Moskwie oddane.

Roku 1696. Dnia 7 Czerwca Jan III Sobieski, król polski, umarł na świento Trójce, w ten dzień i godzine, w któro obrany królem. Zwionzek Baranowskiego był tego roku.

Roku 1704. Szwedzi Poznań, miasto wielkopolskie, wzieli. Ciż sami wzieli Lwow.

Roku 1704. Stanisław Leszczyński, wojewoda poznański, raz królem polskim obrany, koronowany dnia 19 Czerwca. A drugi raz ta elekcja ponowiona 12 Września, roku 1733.

Roku 1709. We Lwowie 10,000 ludzi wymarło, zkond powietrze w Polszczc kilka lat grassowało.

Roku 1710. W Gdańsku 20,000, w Warmii 12,000 wymarło. W Wilnie chrześcjan wymarło 20,000, żydów 4,000. Tegoż roku y po inszych miastach Białoruskich grasowało powietrze.

Roku 1720. Pokazało się (powietrze) we Lwowie mieście.

Poty dzieje zbirane przez Stefana Hawriłowicza Awierke, mieszczanina witebskiego, w Witebsku roku 1768, miesionca Jula dnia 13.

J tu niżej postanowiłem i wypisałem te rzeczy, czego u drugich osób nie masz wpisanego: wyrażają sie tu imiona i nazwiska osób tych, ktorych pierwszy raz do nadaney miastu Witebskiemu

magdeburgii obierano do rady w roku 1597, Marca 17 dnia: woyt Alexander Korwin Suhosow, starosta wieliski, sekretarz j. k. m.

Lantwoyt Zachary Wołk, mieszczanin witebski.
Burmistrz Iwan Hawriłowicz Kłycha.
Burmistrz Wasili Szymonowicz Wieliżanin.
Burmistrz Wasili Illinicz Tanko.
Burmistrz Iwan Isakowicz Andronowski.
Rayca Konstanty Chominicz Służakowski.
Rayca Serchi Piotrowicz Zafatay,
Rayca Ławrin Chodkiewicz Hałuza.
Rayca Michayło Koles.
Rayca Fiodor Stefanowicz Spica.
Rayca Osif Hawriłowicz Kłycha.
Rayca Jakim Jurewicz Szawra.
Ławnik Kuźma Iwanowicz Komasa.
Ławnik Bohdan Iakimowicz Pekucza.
Ławnik Fiodor Szymonowicz Wertoszka.
Ławnik Bohdan Sydzkiewlcz.
Ławnik Iwan Hutor.
Ławnik Osif Nikiforowicz Szawra.
Ławnik Iwan Isakowicz Samuyłow.
Ławnik Daniło Gregorowicz Szulka.

Te osoby wybirane do rady miasta pierwszy raz nadaney, osoby z mieszczan godnych cześci, za panowania nayiaśnieyszego monarchy pana naszego miłościwego, Zygmunta trzeciego, w roku 1597, miesionca Marca 17 dnia.

Długi, które były przedtym na całe miasto Witebsk zaciongnione, tu sie wyrażaio z reiestrzyku starego, pisanego renko pana Bonicza, pisarza Witebskiego mieyskiego:

1) Bernadynom witebskim talarów bitych . . .	1750
2) Wielmożnym pannom bazyliankom witebskim .	1077
3) Jmci panu Olszewskiemu	500

4)	Imci panu Lubaszczyńskiemu	770
5)	„ panu Ramszy.	100
6)	„ panu Korzeniewskiemu.	50
7)	Rożnym panom mieszczanom i kupcom witebskim talarów bitych	1000
	Summa efficit . . .	5247

Wszystka takowa summa wyżwyrażona iest supra wyrzeczonym ichmościom zwrocona y wypłacono obligi y dokumenta zaś skassowane mają się znaidować u imci pana Jana Iholnika, burmistrza witebskiego. Ta notacya wpisuie sie tu w roku 1768.

Imiona wyrażone, kto był y kiedy woiewodo witebskim, w iedno zebrane z trudnościo:

Ianusz Kostiewicz woiewoda witebski był pod rokiem pańskim i był woiewodo w roku 1516, Augusta 7 dnia.

Iwan Bohdanowicz, woiewoda Witebski był woiewodo 1551.

Stanisław Kiszka pod rokiem 1552.

Stefan Andreiewicz Zbaraski żył pod rokiem pańskim 1561, był woiewodo.

Mikołay Pawłowicz Sapieha był woiewodo Witebskim pod rokiem 1591. Za tego woiewody łasko y magdeburia dana od krola Zygmunta trzeciego roku 1597.

Jan Zawisza był woiewodo witebskim pod rokiem 1600.

Jan Rakowski był wojewodo pod rokiem 1614.

Symon Samuel Sanguszko był woiewodo pod rokiem pańskim 1633.

Krysztof Kiszka był woiewodo pod rokiem 1641.

Stanisław Wołowicz hetman polny w. x. l. był woiewodo Witebskim pod rokiem 1665.

Jan Antoni Chrapowicki woiewoda Witebski żył pod rokiem 1683.

Leonard czy Leon Pociey żył pod rokiem 1688, był woiewodo Witebskim.

Andrzey Kryszpin żył pod rokiem 1695. Woiewoda Witebski.

Kazimierz Alexander Pociey woiewoda Witebski, żył pod rokiem 1701.

Marcyan Michał Ogiński, woiewoda Witebski, żył pod rokiem 1730

Iosef Sołłohub teraz szczenśliwie niechay żyie woiewoda Witebki od roku 1753.

Wszystkie woiewody jaśnie wielmożni panowie nasi tu zebrani; tylko żadno miaro nie doszedłem pionciu, chociaż z trudnościo.

Imiona różnych osób żywych i umarłych tu wypisane w roku 1768 miesionca Iuli.

I. w. imć pan Marcyan Michał Ogiński zmarł w roku 1750, Aprila 1 dnia.

Pani Piorowa Zofia, lantwoytowa witebska, Antoniego Piory żona, zmarła roku 1750, Lutego 5 dnia.

Pani Pocieiowa, woiewodzina Trocka, Teresa zmarła w roku 1749, Octobra 18 dnia.

Xiondz Lucyd Awerko, zakonu swiętego Bazylego wielkiego, zmarł w Lubowickim klasztorze w roku 1759, Oktobra 4 dnia.

Imć pan Gabriel Kuriłowicz Awierko, burmistrz y lant-woyt witebski, zmarł w roku 1759, Octobra 18 dnia.

Roku 1755, Februari 22 pan Hrehory Pyrski, burmistrz witebski, zmarł.

Roku 1755, Marca 7 dnia Jakub Suchar umarł.

Roku 1753, Januari 29, wiachał na woiewodstwo Witebskie j. w. j. pan Jozef Dowoyna Sołłohub.

W. jmć pan Symon Milkowicz przysiongł na lant-woystwo w roku 1750, Juli 7 dnia, umarł roku 1768.

Pan Maciey Hałłuza przysiongł burmistrzem być w roku 1750 Juli 7 dnia.

Pan Sergiusz Sippko przysiongł burmistrzem być w roku 1750, Juli 7 dnia.

Roku 1750, Marca 1, pan Józef Markow zmarł, burmistrz witebski.

Pan Dmitri Awierko zmarł roku 1686, Iuni 9 dnia.

Pan Piotr Awierko zmarł roku 1718, Maia 12 dnia.

Pan Leon Swirszczewski zmarł roku 1709.

Pan Miron Hałłuza zmarł roku 1720, Maia 4 dnia.

Pan Miron Lahoszny zmarł roku 1724, Marca 24.

Pan Awram Iaroszewicz zmarł roku 1725, Iuni 6 dnia.

Pan Kuriło Awierko zmarł rcku 1727, Octobra 30 dnia.

Pani Iewdokia Awierkowa zmarła roku 1728, Septembra 23 dnia.

Pan Awdokim Hrihorow zmarł roku 1729, Augusta 13 dnia.

X. Iustyn Litwinko zakonu św. Bazylego wielkiego zmarł roku 1732, Februarii 27 dnia.

X. Heliasz Bazylian utonoł roku 1732 we wtorek na maśnice.

X. Gabryiel Bykowski zmarł 1732 roku, bazylian.

Pan Jan Amellanik zmarł roku 1732, Novembra 1 dnia.

Pan Maciey Amellanik zmarł roku 1732, Augusta 18 dnia.

Pan Jan Bonicz zmarł roku 1733 Maia 14 dnia.

Pan Andrzey Łapa zmarł roku 1732, Augusta 5 dnia

Pan Kazimierz Muszczynka zmarł roku 1735, Iuli 25 w Połocku.

Pan Tymofiey Muszczynka zmarł roku 1735 Ianuarii 21.

Pani Chodora Łahoszna zmarła roku 1735, Iunii 24.

Pan Muszczynka Jakub zmarł roku 1757, Aprila 7 dnia.

To przepisał Stefan Hawriłowicz Awierko.

ПРИЛОЖЕНІЯ.

1. Добромильская лѣтопись.

1648—1700.

Азъ іерей Семеонъ Коростенский, на той часъ будучи намѣсникъ Добромилски при церкви Рождества Пречистои Дѣвы, на тоижъ церкви сукцесоромъ, тое списалъ, що ся за моего живота дѣяло въ которыхъ лѣтехъ. Почавши отъ року 1648 козацкая война изъ гетманомъ Хмелницкимъ—звоевали по самый Люблинъ.

Року 1649 выляня водъ было барзо велико, же села, дворы, замки ломило.

Року 1651 былъ голодъ барзо велики: жито было по злотыхъ 10, пшениця 12.

Року 1652 повѣтря было по вшистъку Полщи.

Року 1653 попустилъ былъ Господь Богъ звѣря лютого, который люди поидалъ.

Року 1655 знову козаци изъ Москвою Полще воевали, которые и церкви руйновали и свещенниковъ у церквахъ пекли.

Року 1656 Шведове по сами Перемышль звоевали.

Року 1657 по Рождествѣ Христовомъ вуйна Венgерская; с козаками по самий Краковъ звоевали.

Року 1672 Турци Каменецъ Подулски взяли; татарове по самую Вислу спустошили, людий въ неволю побрали.

Року 1674 Поляци въ Хотѣню Турковъ выбили. Въ тымъ же року голодъ барзо великий былъ: жито было по золотыхъ 14; пшениця по 15; людий барзо сила померло.

Року 1673 Цесаръ турецъкий зе вшистковъ потуговъ Украину бурилъ; Умань и иншии мѣста Украинскии мечомъ і огномъ воевалъ.

Року 1675 Абраамъ баша Збаразски замок изъ фундаменту и Подгайцѣ и инъшии мѣста спустошилъ.

Въ року 1676 Шайтанъ баша войско Полское, и круля, и гетмановъ подъ Журавномъ облегъ и тамъ до часу згоду учинили съ собою.

Року 1680 месеца декеврия дня 18 показалъ Господь Богъ комету барзо великую отъ заходу слонца, которую острологове поведаютъ быти на шестъ сотъ и сѣмъдесятъ и пятъ милъ; знову въ рукъ маленка кометка показалася.

Року 1683 вейзоръ турецки из великою потугою по сѣмъ кротъ сто тисячи войска подъ Видьно, мѣсто столечъное цѣсарское спровадилъ и до оного штурмовалъ презъ килка недель, и южъ цале достати малъ, ѕдыбы было отъ Бога найвышого и отъ Пресвятои Дѣвы обороны не было, котрая и круля полского Іоана третого на то не побудила, котрий изъ войскомъ своимъ и козацъкимъ и цѣсарскимъ вѣкъторию отримали и войско ихъ поразили и подъ Стигольномъ еще люпъшую вѣкторию отримали.

Року 1690 былъ голодъ велики: жито было по золотыхъ 16, пшениця по 20, овесъ по 8.

Року 1693 панъ Янъ Бонавинтура на Краснымъ Красѣнски, воевода Плотски, староста Варшавски, Штумски, Прагненски, Новомески, отрималъ купъномъ маетности Добромилскии Гербуртовскии.

Року 1695, месеца февраля дня 3, татарове сѣмъдесятъ тисячи подъ Ілъвувъ пришли и на тойчасъ великое кровопролитие християнской крови проляли и по иншимъ мѣстомъ.

Року 1698 ксонже Саское, на имя Авъгустъ, коронованый на крулевство польское.

Року 1699 дороѕутня была великая: пшениця была по 34, жито по 26; также было и въ року 1700. А въ року 1699 месецця сепътеврия, турци изъ Каменца уступили доброволне, а то для круля Августа, а не для панувъ Полякувъ.

Въ тимже року 1700, месецця февряла дня 12, егомосцъ отець епископъ Премиски, Іннокенти Винницки, пожегнался изъ свѣтомъ ізъ вувторка на середу, дивновъ а праве неслыхановъ пригодовъ: отъ докторскихъ лѣкарствъ, неострожне и нерострепне даныхъ, згорѣлъ въ простиралахъ, олейками напущоныхъ, объвиненый.

2. Лѣтопись Львовскаго кармелитскаго монастыря.

1648—1676.

Sed proh dolor! Anno *1648* periit decus illius Carmeli et cythara verta est in luctis! Nam illo anno Bogdanus Chmielnicki rebellium cosacorum et agrestis Ruthenae schismaticae multitudinis antesignanus, cum ducentis millibus suorum et Tochay Beg cum 60 millibus Perecopiensium tartarorum, fugato sub Pilaviis nostro exercitu, versus Leopolim suos duxerunt: et primum tartari die 5 Octobris aggeres suburbium H license occupare tentarunt, nec tunc per triduum quidquam profecerunt, defendentibus se illis strenue suburbanis, donec 9 ejusdem mensis, quae erat dies Veneris sanctis Martyribus Dyonisio, Rustico et Eleutherio sacra, ipse Chmielnicius cum sua multitudine advenerit, qui deturbatos ex suis stationibus suburbanos in fugam conjecit. Qui cum obturata curribus Haliciensi porta civitatem ingredi non potuissent, in nostra ecclesia praesidium salutis (quaerebant) et aliquanto tempore, caesis ad 40 cosacis et tartaris etiam multis, se defenderunt, donec vicinus pictor schismaticus per domos ejusdem sectae civium ex parte templi Rutheno—schismatici per ligneas saepes locum securum intrandi in monasterium illis demonstraverit. Itaque ex fratribus nostris: primo R. P. Albertum Czepelium, poenitentiarum nostrorum monialium, cum, consumptis ex pixide sacris hostiis, ante majus altrare expansis, manibus jaceret (qui obtinuerat benedictionem pro martyrio), in partes dissecarunt. 2-do patrem Serapionem Zaricium, vicarium conventus, in sacrario occlusum, effractis foribus, lanceis confoderunt et caput ipsi divise-

runt. 3-io patrem Laurentium Rogatowicz, ex infirmitate fere agonisantem, inflictis aliquot vulneribus, trucidaverunt. 4-to patrem Iosephum Gałecki aliquoties confossum ex dormitorio praecipitarunt. 5-to patrem Zachariam praesbyterum Zlovicium usque ad effusionem cerebri mactaverunt. Fratres: Clementem et Iosephum, hunc clericum, illum diaconum, sub tecto absconditos, combusserunt. Fratrem Casimirum tibicinam novicium, in ambitu se defendentem, aliquoties globis trajecerunt et occiderunt. Fratrem Paulum, senem conversum, janitorem, confoderunt et mori compulerunt. Fratrem Brocardum conversum, subsacristam, ut thesaurum ecclesiae proderet, facibus accensis et lapidibus ignitis, lateribus admotis, usque ad effusionem viscerum usserunt et funibus, circa verenda ligatis, usque ad eruptionem oculorum torserunt et morienti cor diviserunt, nec tamen ab illo quidquam scire (etsi omnium conscius erat) potuerunt. Frater Elisaeus Murawiec, conversus, ab iisdem per collum globo trajectus, in captivitatem ductus, 30 florenis per Armenum redemptus, ipso die Nato Deo sacro mortuus est ob vulnus, per globum illatum. Frater Valerianus Taczewicz, in saeculo miles, cum se per funem ex dormitorio dimitteret, a nostris, aliquem hostium existimantibus, per manus trajectus, 3 die ex hac vita discessit, sepultus quiescit in ecclesia S. Crucis intra moenia civitatis reverendorum pp. Franciscanorum. Fratres: Serapion Roiowski et Marcianus Samboriensis, clerici, inter mortuos inventi non fuerunt, cum tamen tunc temporis perierint, creditur a tartaris captos fuisse (sic et frater Andreas Novitius conversus, protunc itidem captus, in finibus Valachiae ex manibus illorum aufugit et in Tartaria, in itinere aerumnis assumtis decessisse. Frater Daniel Italus, conversus, cum, ob linguae polonicae ignorantiam a Ruthenis pro fatuo reputatus esset, levi pretio redemptus fuit. Frater Blasius, clericus novitius, in gradibus lapidibus obrutus, expiravit.

Ubi etiam eodem tempore in monasterio diversi saeculares, viri ac foeminae, senes ac pueri 388 mactati et ad 120 sub tecto combusti fuerunt. Multi in captivitatem ducti.

Ecclesiae etiam monasterii tecta et officinae ligneae ab igne eodem perierunt, supellectilia omnia ablata, peristromata, icones, capsulae multae, organa combusta, altaria deformata, testamenta, ex jure extracta etiam destructa fuerunt.

Eandem depopulationem sustinuerunt et alia duo nostra ad Leopolim monasteria, videlicet: S. Martini sub arce in montibus et S. Agnetis monialium; feliciora in hoc, quod, licet lignea, ab igne tamen intacta remanserunt; et hoc est, quia in priori ipse Tohajbej per aliquot dies, in altero quidam tribunus cosacorum hospitia sua habuerunt. Eandem depopulationem eodem tempore expectaverunt alia nostra in Russia Nigra monasteria: Nam Tremboveliensis conventus totus, una cum antiqua lignea ecclesia, devastatus et spoliatus fuit; Bolsczoviensis similiter spoliatus, ita, ut nec tumbis illustrissimorum palatinorum Kazanoviorum: Martini Podoliae, Dominici Braclaviae parcitum fuerit, ecclesia autem ne combureret, intercesione unius popi effectum est.

Verum duo ex fratribus nostris fugientibus occisi sunt: Fratrem Augustinum Gładysz, nobili genere ortum, dum quidam cosacorum globo bombardae traicere vellet, dicitur trajecisse socium, et dum framea feriret, ferum, e manubrio excidens, astantem, intacto fratre, occidit, quousque tertia vice in limine positum caput abscidit, cujus corpus Iesupoli (quo dictus frater confugierat) apud R. P. P. Dominicanos tumulatum est. Frater Franciscus, conventus braxator, dum fugeret, ab iisdem in itinere trajectus et occisus fuit.

Ad idem tempus monasterium Husacoviense et Rozdoliense a Ruthenis rusticis totatiter spoliata fuere, ita, ut in priori nec fenestras, nec portas, nec campanas reliquerint. Reverendum priorem, ob tumultum eorum Rozdolia cum thesauro confugientem Leopolim, non longe a quodam molendino, alias młynki Kaczyskie, crudeliter mactarunt. Solum monasterium S. Annae ad Felsztinum per aliquot dies a cosacis et tartaris, in Żurnow et villa Głembokie hospitantibus, (remanserat?). Pater Ioannes Irzykowicz, organius illius ecclesiae, in oppido Salensi (vulgo Starosoły) curaret, a cosacis,

runt. 3-io patrem Laurentium Rogatowicz, ex infirmitate fere agonisantem, inflictis aliquot vulneribus, trucidaverunt. 4-to patrem Iosephum Gałecki aliquoties confossum ex dormitorio praecipitarunt. 5-to patrem Zachariam praesbyterum Zlovicium usque ad effusionem cerebri mactaverunt. Fratres: Clementem et Iosephum, hunc clericum, illum diaconum, sub tecto absconditos, combusserunt. Fratrem Casimirum tibicinam novicium, in ambitu se defendentem, aliquoties globis trajecerunt et occiderunt. Fratrem Paulum, senem conversum, janitorem, confoderunt et mori compulerunt. Fratrem Brocardum conversum, subsacristam, ut thesaurum ecclesiae proderet, facibus accensis et lapidibus ignitis, lateribus admotis, usque ad effusionem viscerum usserunt et funibus, circa verenda ligatis, usque ad eruptionem oculorum torserunt et morienti cor diviserunt, nec tamen ab illo quidquam scire (etsi omnium conscius erat) potuerunt. Frater Elisaeus Murawiec, conversus, ab iisdem per collum globo trajectus, in captivitatem ductus, 30 florenis per Armenum redemptus, ipso die Nato Deo sacro mortuus est ob vulnus, per globum illatum. Frater Valerianus Taczewicz, in saeculo miles, cum se per funem ex dormitorio dimitteret, a nostris, aliquem hostium existimantibus, per manus trajectus, 3 die ex hac vita discessit, sepultus quiescit in ecclesia S. Crucis intra moenia civitatis reverendorum pp. Franciscanorum. Fratres: Serapion Roiowski et Marcianus Samboriensis, clerici, inter mortuos inventi non fuerunt, cum tamen tunc temporis perierint, creditur a tartaris captos fuisse (sic et frater Andreas Novitius conversus, protunc itidem captus, in finibus Valachiae ex manibus illorum aufugit et in Tartaria, in itinere aerumnis assumtis decessisse. Frater Daniel Italus, conversus, cum, ob linguae polonicae ignorantiam a Ruthenis pro fatuo reputatus esset, levi pretio redemptus fuit. Frater Blasius, clericus novitius, in gradibus lapidibus obrutus, expiravit.

Ubi etiam eodem tempore in monasterio diversi saeculares, viri ac foeminae, senes ac pueri 388 mactati et ad 120 sub tecto combusti fuerunt. Multi in captivitatem ducti.

Ecclesiae etiam monasterii tecta et officinae ligneae ab igne eodem perierunt, supellectilia omnia ablata, peristromata, icones, capsulae multae, organa combusta, altaria deformata, testamenta, ex jure extracta etiam destructa fuerunt.

Eandem depopulationem sustinuerunt et alia duo nostra ad Leopolim monasteria, videlicet: S. Martini sub arce in montibus et S. Agnetis monialium; feliciora in hoc, quod, licet lignea, ab igne tamen intacta remanserunt; et hoc est, quia in priori ipse Tohajbej per aliquot dies, in altero quidam tribunus cosacorum hospitia sua habuerunt. Eandem depopulationem eodem tempore expectaverunt alia nostra in Russia Nigra monasteria: Nam Tremboveliensis conventus totus, una cum antiqua lignea ecclesia, devastatus et spoliatus fuit; Bolsczoviensis similiter spoliatus, ita, ut nec tumbis illustrissimorum palatinorum Kazanoviorum: Martini Podoliae, Dominici Braclaviae parcitum fuerit, ecclesia autem ne combureret, intercesione unius popi effectum est.

Verum duo ex fratribus nostris fugientibus occisi sunt: Fratrem Augustinum Gładysz, nobili genere ortum, dum quidam cosacorum globo bombardae traicere vellet, dicitur trajecisse socium, et dum framea feriret, ferum, e manubrio excidens, astantem, intacto fratre, occidit, quousque tertia vice in limine positum caput abscidit, cujus corpus Iesupoli (quo dictus frater confugierat) apud R. P. P. Dominicanos tumulatum est. Frater Franciscus, conventus braxator, dum fugeret, ab iisdem in itinere trajectus et occisus fuit.

Ad idem tempus monasterium Husacoviense et Rozdoliense a Ruthenis rusticis totatiter spoliata fuere, ita, ut in priori nec fenestras, nec portas, nec campanas reliquerint. Reverendum priorem, ob tumultum eorum Rozdolia cum thesauro confugientem Leopolim, non longe a quodam molendino, alias młynki Kaczyskie, crudeliter mactarunt. Solum monasterium S. Annae ad Felsztinum per aliquot dies a cosacis et tartaris, in Żurnow et villa Głembokie hospitantibus, (remanserat?). Pater Ioannes Irzykowicz, organius illius ecclesiae, in oppido Salensi (vulgo Starosoły) curaret, a cosacis,

legatos Racocii, principis Transilvaniae, ducentibus, cum illic reverteretur, trajectus et trucidatus est.

Peiora prioribus evenerunt, cum anno Domini 1655 scelestissimus ille homo, insatiabile sanguinis christiani Chaos, concitatis ac in patriam commotis fidefragis Moschis, in partes Podoliae, Russiae, jamjam ultimum exitium machinando, Leopolim obsederat; eo tempore conventus uterque ultimas jacturas sensit: nam conventus S. Martini igne combustus, ecclesia violata, altaria eversa, depopulata, campanae acceptae, organa distructa—haec passus. Conventus autem major in platea Figulina quantam ruinam passus, quis enumerare praesumat? Omnem enim malitiam suam saevissima barbarorum crudelitas exercuit. Omnia suppellectilia, quid dico suppellectilia, etiam tecta tam ecclesiae, quam conventus combusta; fenestrae, fores, altaria secta, imagines omnes sublatae; ferra omnia, dico omnia, evulsa; in aperto campanae jamjam demissae et jam in Ukrainam destinatae mitti, nisi per reverendum patrem (etiam post fata nonnisi laude commemorandum) Stephanum Topolski, protunc magistrum noviciorum, recuperatae; qui tantae audaciae fuit ductus zelo, ut non horruerit etiam ipsum adire Bogdanum Chmielnicki ducem, petendo, ut restituantur campanae ecclesiae; cujus petitione, aut potius zelo commotus, talem aspiciendo expugnationem et damnum, restituit. Sed eaedem campanae iterum sunt acceptae a cosacis anno Domini 1672, cum adhuc majus malum et periculum invasit Leopolim, et tunc temporis multa damna conventus est perpessus.

Iterum eaedem calamitates oppresserant rempublicam nam rebellus Doroszenko Petrus subdidit Ukrainam patrocinio Turcarum et exinde induxit Poloniae bellum, nam anno supranominato, 1672, ipse Turcicus caesar cum multis apparatibus ad bellum copiosissimo exercitu egressus contra Polonos, ad Batow exercitus equituum levioris pugnae sustulerunt. Camenecum acceperunt inexpugnabilem fortecam et alias multas civitates in Podolia. Ipse remansit ad Usiatyn expugnatam, combustam, devastatam civitatem et misit Kapłan Basza Leopolim. Deo maximo protegente evasit ipsa Leo-

polis, sed in oppignorationem dederunt de medio sui cives 8, qui fuere: Andreas Szymonowicz, doctor medicinae, Ioannes Studnicki, subsellii assessor, (ob aetatem ingravescentem suam) filium suum adhuc in praetexta dignum toga juvenem, loco sui substituit; Andreas Dobricius cum Edwardo Nencke polonis ex tribunis; Gabriel Nicolai Bernatowicz et Ioannes Juskiewicius Armeni; Stephanus Lauryszewicz cum Petro Affendyk Rutheni, hos omnes dederunt turcis in oppignorationem, promittendo illis dari, recuperando cives suos, 80,000 taleros, qui hucusque ad annum 1676 detenti, aliqui illorum mortui sunt priusquam recuperati; tamen rediti sunt aliqui anno 1679.

Sequenti anno 1673 polonicus exercitus cum illustrissimo et magnifico Ioanne Sobieski, duce, et aliis ducibus, tam polonicis quam lituanicis, Ussein-Baszam expugnavit ad Chocimum et multa spolia retulit exercitus.

Turcicus exercitus propter rebellionem cosacorum conversus in Ukrainam et ibi multa damna fecit, nam plures civitates funditus sustulit, praecipue Uman. In septembri reversus Camenecum in domos suas. Noster exercitus iterum ivit in Ukrainam et accepit arcem, ad Bar positam in Podolia, cum turcis in praesidio relictis, processit ultra et propter hyemem ibi remoratus; variis in locis fuere frequentissimae infestationes a tartaris, qui ibidem in certa civitate commorarunt. Dorosz in Czechryn.

Non desistit turca in malitia, sed misit Ibrahimum Baszam in Podoliam, item reliquas civitates expugnavit et in Pokucie, Wiszniowiec, Podhayce, Mikulince, Zawałow, Zbaraż festinat; omnes arces devastatas circiter 40. Sola arx Trembovliana remansit. Noster vero conventus in pulverem vectus, ecclesia enim combussa, sed quia erat ex muro, ideo relictus murus, certis sublatis.

A turcis Pokucie in nihilum versum. Halicz, aliasque civitates: Podole, Iesupol, Woyniłow, praecipue conventum Bolszoviensem nostrum combusserunt; muri tamen ecclesiae remanserunt. Et sub Zurawno combusserunt totum (sic). Cum damno Polonorum exercitus cum rege subtiliter evaserunt (1676).

3. Договоръ, заключенный королевскими комисарами съ войскомъ Запорожскимъ 1619 года, октября 8.

Tranzakcja z kozakami Zaporoskiemi, w roku 1619 uczyniona.

Tomasz Zamojski z Zamościa, Kijowski—Knyszyński; Jan Daniłowicz, Ruski—Buski, Korsunski—wojewodowie; Stanisław Żołkiewski, kanclerz i hetman wielki koronny—Barski, Jaworowski, Kamionacki; Stanisław Koniecpolski, hetman polny koronny—Wieluński, Żarnowicki; Walenty Alexander Kalinowski—Kamieniecki, Bracławski; Tomasz Szkleński — Żegwulski—starostowie; Tyburcy Złotnicki, rotmistrz jego krolewskiej mości; Jan Bielecki—komissarze od jego królewskiej mości, pana naszego miłościwego, deputowani i naznaczeni na uczynienie umowy i postanowienia skutecznego z panami mołojcy wojska Zaporoskiego o sposobie życia i służby ich, jakoby się mieli zachować na służbie króla jegomości i rzeczypospolitej.

Oznajmujemy, iż podług rozkazania jego królewskiej mości, pana naszego miłościwego, i poruczenia nam danego, zniosłszy się z pany mołojcy wojska Zaporozskiego o czasie zjechania się naszego i zroczywszy tu sobie miejsce na Rastawicy, gdzie natenczas wojsko jego królewskiej mości poniż Pawołoczy, a wojsko Zaporoskie za Białą Cerkwią na rzece Uzieniu stoi, za przysłaniem do nas od wojska Zaporoskiego panów: Jana Kostrzewskiego, Odyńca, Jacyny, Radzbora Borowskiego z innych dwudziestu kilku towarzyszów, którym dana jest od wojska Zaporoskiego do umowienia się i do stanowienia z nami zupełna moc i władza. Zatym tedy dnia dzisiej-

szego, to jest 8 octobris rokn 1619 takowe się postanowienie stało i umowa:

Najprzód iż takowa jest wola i rozkazanie jego królewskiej mości pana naszego miłościwego, żeby panowie mołojcy zaporożcy, zwyczajem przodków swych, na miejscach za progami w dawaniu przestróg i bronieniu nieprzyjacielowi przepraw rzeczypospolitej służyli, a ludziom wszelakiego stanu w państwach jego krolewskiej mości nikomu ciężkości i przykrości nie czynili, paktów i przymierza z postronnemi sąsiady, a osobliwie z cesarzem tureckim nie wzruszali; żeby tam, na zwykłych miejscach swych, mieli o czem żyć, pozwoliliśmy im dorocznie żołdu gotowemi pieniędzmi 40,000 złotych. Teraz, względem tych 40,000 złotych, za ten przeszły rok oddane im są w 10,000 złotych—700 postawow karazjej, a ostatek pieniędzmi gotowemi 30,000 złotych wezmą; a potym na każdy rok już nie sukny, ale w pieniędzach gotowych ma ich dochodzić zupełna summa 40,000 złotych, które pieniądze mają być dawane; a oni też, biorąc ten żołd dorocznie od jego królewskiej mości, pana naszego miłościwego, i rzeczypospolitej, obiecują rycerskiemi słowy i obowiązują się, że schadzek z Dniepru na Czarne Morze i najazdów wszelakich na państwa cesarza tureckiego czynić nie mają i nie będą, czego i prysięgami powinni potwierdzić ci, którzy ten żołd jego królowskiej mości i rzeczypospolitej brać będą. A nie tylko sami z Dniepru na Czarne Morze nie chodzić, ale i inszym, jeśliby się którzy swawolni nalezli, bronić tego wszelkim sposobem będą, i tych, co się nad zakaz tego teraz ważyli, pakarać mają. Czołny też morskie, jako już jedne są popsowane, tak i insze popsować mają, odcinając okazję swawolnym, żeby się na nich na morze nic wykradali, oprócz tych czołnów, co dla przewozów i przepraw na Dnieprze ich potrzebują, które jednak mąją być pod dobrą strażą, żeby ich swawolnicy na morze nie zażywali.

A iż o to idzie, żeby w państwach jego królewskiej mości, tak w jego królewskiej mości dobrach, jako i w duchownych i świeckich przykrości i ucisku ludziom od nich nie było,

bez czego nie mogło by być, gdyby w tak wielkiej liczbie i w tak wielkim orszaku być mieli, mają się tedy przebrać, według postanowienia, na Olszanicy uczynionego, i nie ma być ich więcej nad (пробѣлъ въ подлинникѣ). De którego przepisu i my z ramienia jego królewskiej mości deputowaliśmy z pośród siebie niektórych osób i innych panów rotmistrzów: imć pana Tomasza Szkleńskiego, starostę Żegwolskiego, imć pana Tyburcego Złotnickiego, imć pana Hieronyma Wrzeszcza, imć pana Michała Chołoniewskiego, Walerjana Szlawskiego, żeby przy tym przepisie byli i onego dojrzeli. A ci, którzy będą wypisani, mają być podlegli władzy starostów, dzierżawców, ich namiesników, i innych panów, pod kim kto żywie, do sądu wojskowego się nie odzywając, i panowie mołojcy brać się za nich nie mają, to osobliwie warując, żeby panowie mołojcy zaporoscy w dobrach ziemskich, duchownych, świeckich dziedzicznych— albo zgoła nie mieszkali, albo, jeżeli tam mieli domy i mieszkania swe, żeby panom dziedzicznym, pod któremi by majętności swe mieli, pasłuszeństwo oddawali, z poddaństwa się ich nie wyłamywali i do inszych juryzdykcji się nie odzywali, a najdalej do 12 niedziel, ktoby nie chciał pod kim mieszkać i poddanym panu być, ma się wyprowadzić z jego majętności i mieszkać tam, gdzie czyja wola. A i ci, ktorzy z miastach jego krolewskiej mości ukrainnych przemieszkiwać będą, mają panom starostom swoim abo ich podstarościm wszelaką oddawać uczciwość. Gdyby się trafiło, jako na Ukrainie, przeciwko nieprzyjacielowi krzyża swiętego, przy panach starostach, abo ich namiesnikach, jako się godzi ludziom rycerskim, czynić, w tym się panowie mołojcy zaporowscy, jako i na Olszanicy deklarowali; że starszego z pośrodka siebie mieć mają, który zawżdy ma być przysięgły ze wszystkim towarzystwem tak, jako się na Olszance postanowiło i wyżej wspomniało, i z ramienia jego królewskiej mości i hetmana koronnego ma być na kształt, jako bywał Oryszowski, przez któregoby się jego królewska mość i pan hetman koronny o służbie jego królewskiej mości i rzeczypospolitej z niemi zrozumiewał, żeby temu, co się postanowiło, i postanowieniu około rządu dosyć się

działo. Tenże powinien dojrzeć, iżby to, co się postanowiło o popsowaniu czołnów do skutku przyszło.

A to terazniejsze postanowienie i umowa, że we wszystkim będzie mocnie i nienaruszenie trzymana, ich mość panowie komisarze jego królewskiej mości i rzeczypospolitej obiecują i upewniają. A pan Piotr Konaszewicz, który na ten czas jest starszym przełożonym nad wojskiem zaporoskim, z starszymi asawuły i półkowniki i z inszem rycerstwem wojska Zaporoskiego, przysięgą to postanowienie utwierdzić mają, że mu we wszystkim, co na nich należy, dosyć czynić będą. Które postanowienie, aby wszystkim wiadome było, do xiąg grodzkich kijowskich wwiedliśmy.

Działo się w obozie, 8 dnia Oktobra, na Rastawicy, poniżej Pawołoczy 1619.

4. Четыре письма къ королю Сигизмунду III краковскаго кастелляна, князя Юрія Янушевича Збаражскаго о состояніи козацкаго войска и объ отношеніяхъ къ нему речипосполитой 1621—1625 г.

1) List xięcia Zbaraskiego, kasztelana Krakowskiego, do króla 3 Iulij 1621.

Najjaśniejszy królu, panie mój miłościwy! Pisałem trochę przedtym o tym do waszej królewskiej mości, pana mego miłościwego, że kozaków Zaporożskich hetman posłał uniwersał do wszystkich dóbr waszej królewskiej mości ukrainnych, jak i wszystkich szlacheckich, gdzie ja też mam z bratem moim szmat majętności swej, rozkazując sobie dawać konie pod armatę, prochy, ołów; i do każdego miasteczka regestr posłali, jako wiele czego zkąd potrzebują? Wczoraj mi przyniesiono respons właśnie od niego, gdzie pisze, iż nie może to być inaczej, gdyż wyszli na służbę waszej królewskiej mości. W liście, prawda, tego nie dokłada, ale oretenus powiedział to sługom moim i wszyscy insi starszy kozacy, że pan Obełkowski, który od waszej królewskiej mości do nich jeździł, tą kondycją ich z Zaporoża wywiodł, że im pozwolił, tak w dobrach waszej królewskiej mości, jako i szlacheckich wszystko to, com wzwyż mianował, brać pro libitu. Co, jeśliby tak było, to rzecz godna wielkiej kaźni, gdyż nie mogła by już nas większa niewola potkać, jako kiedy w majętnościach naszych miano nam rozkazywać takie krzywdy czynić. Kiedy się ci ludzie nie kusili zimie albo z wiosny zaraz o Białogród i tym non praestiterunt operam swojej waszej królewskiej mości i rzeczypospolitej, teraźniejsze ich wywie-

dzenie na włość ni nacz się inszego nie przyda, tylko na ostatnie spustoszenie tych tam krajów, które już ledwo tchną. Pisałem do waszej królewskiej mości niedawno, prosząc, abyś im wasza krolewska mość nad Dniepr się wrócić kazał i tam żeby tatarom przeprawy bronili; i teraz toż waszej królewskiej mości radzę i o toż proszę; a, skoro im da znać pan hetman, aby szli turka infestować na morze, bo inaczej doświadczysz tego wasza królewska mość, że tatarowie Dniepr przejdą, a nie będziemy wiedzieli o nich, jeśli już do tych czasów nie przeszli. Proszę też uniżenie waszej krolewskiej mości, byś wasza królewska mość rozkazał się wywiedzieć u tego pana Obełkowskiego, qua potestate to uczynił, że temi kondycjami to swawoleństwo z Zaporoża wywiódł? — Ieśli tak jest? — żeby był karany. Posłałem ja do hetmana Zaporoskiego, aby mi dał in scriptis tę atestacją; będę li ją miał—nie zaniecham, gdyby go nie skarano, criminaliter przeciwko niemu postompić i opowiedzieć tam, gdzie będzie należało; gdyż i tak krzywd od żołnierzy i od tego innego hultajstwa, które się włóczy, aż nazbyt mam, że prawie mi wszystko popustoszono; jeśli jeszcze i tę severitatem od tego swawoleństwa ostatniego cierpić mam, śmierci by mi się to równało.

---

2) List xięcia Zbarażskiego, kasztelana Krakowskiego, do króla jegomości. 1621, Iulii 9.

Najjaśniejszy królu, panie a panie mój miłościwy! Miałem wczoraj list waszej królewskiej mości pana mego miłościwego, w którym odpisano mi na list mój, gdziem był waszej królewskiej mości oznajmił o krzywdach, które czynią na Ukrainie, uskarżając się oraz i na pana Obełkowskiego, na któregoż sami powiadali, że ich ea conditione wywiodł z Zaporoża, jakom waszej królewskiej mości wypisał. Teraz tym pisaniem swoim skarżyć się raczysz na nieposłuszeństwo kozackie, o którym i pan Obełkowski miałby na nie protestacją uczynić w Kijowie. Zaprawdę validum remedium na

tak uczciwe ludzie! Rozumiem, że jeśli jeszcze wasza królewska mość nie raczysz mieć wiadomości,—wkrótce będzie: co postanowili na tym synodzie Kijowskim, który był w świątki między wszystkim prawie duchowieństwem i ludźmi religji greckiej, których praesidium są kozacy? Także i w tej ostatniej radzie, którą potym synodzie mieli mieć u Suchej Dombrowy — i mniemam, że wyleci coś ztamtąd.

---

3) List xięcia Zbarażskiego, kasztelana Krakowskiego, do króla jegomości pisany 1623 roku.

Najjaśniejszy królu, panie mój miłościwy! Rozumiem, że wzdy kto dał znać waszej krolewskiej mości z tych, co im to należy, że kozaków kilkanaście czołnów na morze chodziło. Jam pierwej (pisał) do waszej królewskiej mości przez kozaka, który z listem waszej królewskiej mości, właśnie pod odjazd do Prus waszej królewskiej mości do mnie przyjeżdżał, że 22 czółnów chodziło; lecz choć ich chodziło 13 tylko, zrobili tak wiele, jakoby ich i wiencey było, i co wezyr, nam przyjazny, za to ucierpiał? Nie wątpię, że brat mój z listem, do siebie pisanym od niego, także i z tą wiadomścią, którą od agenta cesarza jegomości, który w Konstantynopolu mieszka, posłał do waszej królewskiej mości. Wszakoż jeszczeby to jakoż tako uszło, bo ten wezyr nieborak populum, bardzo fremebundum, z niebezpieczeństwem żywota jego tym uspokoił trochę, że powiedział, iż, za Dżurdży-Meszet baszynemi zdradami, tatarowie kilka razow w Polskę wpadali, zatem kozacy też wpadli. Tenże, jako i ustnie z bratem moim mówił, już to referował waszej królewskiej mości, jako teraz sollicite do brata mego pisał, przysięgi i fidem datam utrinque przypominając; co się z nami będzie działo, jeśli fidem non servabimus—w tym liście obaczyć wasza królewska mość będziesz raczył. Lecz oto graviora daleko nastompiły mala: tenże Doroszenko, jakom piewej waszej królewskiej mości pisał, nim się z Zaporoża

wrócił, nic tam nie sprawiwszy, wpadł do ordy i bydła tatarów i stada pobrał; teraz zaś, quod est maximum i prawie treść wszystkiego, dopieruczko dano mi znać z Ukrainy, że znowu 30 czołnów kozaków poszło na morze i, jednę zostawiwszy zdobycz, po drugą poszli. Drudzy zasię kozacy, to jest wojsko ich wszystko, okrutnie tumultuantur: na włość wniść chcą, powiadając, że religionem oppressam mają, i Doroszenka zrzucić, a Olifiera znowu za hetmana chcą mieć. Tatarów pełniusieńko w Wołoszech: przyszła i ztamtąd wiadomość, że kupcom polskim hospodar ustompić ztamtąd kazał. Z Ukrainy wszędzie straże zbiegły, bo tatarów pełne pole jest. Odrzywolski, który to dla języka chodził, ledwo sam uszedł i kilkadziesiąt człowieka zgubił.

---

4) List xięcia Zbarażskiego, kasztelana Krakowskiego, do króla jegomości pisany, 22 septembra 1625 roku.

Najjaśniejszy królu, panie, a panie mój miłościwy! Dawno ja byłem tej sentencji i nigdym się nie dał nikomu z tego zbić, mając też swoje non contemnendae rationes, że, jako pokój z turki ni na czem nie stał jeno na dobrem uskromieniu kozaków, tak nie komissjami, ktoremi oni coraz bardziej intumescebant i falsam sobie majestatem czynili, iż z niemi, jako cum extera aliqua gente, przez ludzie przednie w Polsce conditionibus non imperio traktowano, potrzeba było dawno przystompić: ukazywały to i experymenta, nad które in rebus mortalium nie masz nic pewniejszego, ale w tym nieszczęście rzeczypospolitej tak sprawowało, że leviora consilia przemagały. Prawda to, że tego roku nie bardzo się im szczęściło na morzu, jednak przecie za tym wtórym razem, kiedy za Oczakowem byli, nabili pierwej turków nie mało i czajek ich popsowali, dział nabrali, a lubo potem, temerarie do zamku Oczakowskiego szturmując, zgubili kilkanaście set człowieka swoich, przecie jednak wszystko to turcy w dawną kobiałkę nienawiści swej kładą, po-

nieważ kozacy ich ustawicznie irritują. I z pod Oczakowa odszedłszy, choć też nie szczęściło się im, bo ich i tempestas morska rozrzuciła, i od armaty tureckiej kilkadziesiąt czółnów urwano było, przecie Kilijskie miasto spalili, a turcy, mając te rationes nie ladajakie po sobie, iż paktom ze dwu miar dobrze uczynili dosyć: że i Budziak znieśli i Kantymira z nim pospołu, i tatarowie przez ten rok, a to u nas chwała Bogu, nie byli, będą nam to obiicere, że przy nas violatio pacis, nie przy nich została. Wiem, że imć pana wojewody Sandomirskiego dobre studium do tego, żeby ich jako armis wczosać mógł, ale iż oni czują o tem dobrze, zda mi się, że mię moja konjunktura w tem nie chybi, iż się umkną złemu razowi teraz, albo tylko co swego towarzystwa, nomine wszystkiego wojska, poszlą, flagitiosam submissionem swoję w rzeczy pokazując, żeby jeno eludere mogli, zatem i kommissja ex sua natura nie wiem co będzie miała czynić, bo jeśli kondycje dawać?—nie ma takich na świecie, ktorych nie przyjmą, fingendo tempus, wszystko; i imć pan wojewoda Sandomirski, jeśli nie będzie mógł na zimę żołnierza zatrzymać i zimować z nim na Ukrainie, żeby tam kozaki pod ten czas per partes dobrze wcierać mógł, próżna to i praca i zaciąg terazniejszy i w zimie pełna Ukraina kozaków będzie; opanują miasta, ktore będą chcieli, i osadzą, i zmocnią się, jako res ich requisit, i boje się, że i Szahin-Gireja dosięgą, który mym zdaniem nie może ich deserere żadną miarą, nie propter foedus, które z niemi ma, bo ta fides z obu stron u takich ludzi nie wiele może, ale propter necessitatem propriam, ktorą ma trzymać się z nimi in foedere, gdyż mając infensissimos turkow, i nie mogąc im ufać, żadnego pewniejszego i prędszego subsidium nie może mieć, jedno z nich, i straszny być turkom. Wiem to, że i teraz, kiedy ich tempestas morska była rozrzuciła, cokolwiek czółnow appulerat pod jedno miasteczko jego, ktore nad morzem siedzi, i żywność im dawano i czołny naprawiano z rozkazania jego. A to ad istum statum respublica przyszła, że ci servi jej naleźli sobie takiego foederatum

principem, ktory ich necessario będzie musiał bronić. Ja sobie to niebespieczeństwo bardziej ważę, niżli Gustawa, niźli wszystkie insze, a ztad najbardziej, iż się oni pewnie imć panu wojewodzie Sendomirskiemu nie postawią i non tentabunt periculum, ale zwloką tak, jakem napisał. A jeśli żołnierza nie będzie czym zatrzymać utrumque malum saevissimum będzie: i konfederacja i kozacy na Ukrainie w zimie. Na to oboje sejmu potrzeba.

5. Письма: Стефана Хмелецкаго, хорунжего Брацлавскаго, къ королю и неизвѣстнаго лица къ гетману, содержащія отчетъ о побѣдѣ, одержанной надъ татарами у Бѣлой Церкви Хмелецкимъ и козацкимъ гетманомъ, Михаиломъ Дорошенкомъ. 1626 г. Окт. 9.

1) Błogosławieństwo wielkie ukazał Pan Bóg nad wojskiem jego królewskiej mości, dawszy zwycięstwo nad pogaństwem die 9 Octobris, w piątek. Pogromiony sułtan i ze wszystką ordą, która była z nim na koszu pod Białą Cerkwią na Katonyskiem polu. A isz zagony był w ziemie puścił, osadziwszy wszystkie brody na Rosi rzyce ludźmi, i tych, za pomocą Bożą byliśmy w błotach, wodach pogrążyli i z państw jego królewskiej mości rozegnaliśmy. W niedzielę przeszłą Buchar-sołtan z synami Kantemirowymi szedł z Kijowskiej ziemi zagonem; z nim pod Rokitną szczęśliwą mieliśmy rozprawę, rozgoszczonego zastawszy: rzadki i szczęśliwy ordyniec, który umknął. Moc starła Boska to pogaństwo i wszechmoczność Najwyższego sprawowała mocną rękę mężną rycerstwa jego królewskiej mości. Więźnie i chorągwie nieprzyjacielskie z imć panem hetmanem posyłam. Tosz i kozacy Zaporozcy uczynili, którzy wielką życzliwość z starszym swoim Doroszenkiem i męstwo swoje oświadczyli jego królewskiej mości i rzeczypospolitej na tym placu. Posyłam regestr owych sułtanów i murzów, ktorzy to byli z przedniejszych: Muradyn-sołtan, Sefegierej-sołtan, Stangirej-sołtan, Buchar-sołtan. Murzowie zaś przedniejsi: Mardach murza nochajski, murzie powinny Kantemirowi; Iurez murza, syn Kantemirów; Tuchtymir murza, syn Kantemirów; Narth-murza, syn Baterbejow; Alkiezery murza, drugi

syn Baterbejów; Welizach murza, syn Aliza murzy. Puściło się to było pogaństwo mimo Antonow ku Konstantynowi i już się przeprawiło było przez Roś, ale, posłyszawszy o wojsku, znowu za Roś— i dopiro zagony od Białey Cerkwi puścili, trzeciego dnia wskazawszy się im wracać. Więźniowie powiadają 40,000 komunnika i tak tysz wiele kazandziów, to jest motłochu. Stefan Chmielecki, chorąży Bracławski.

---

2) Pan podstarości Barsky, odjeżdżając wczora do Kamiencza, użył mnie, abym więźniów wyprawił do waszmości pana; dla wielu consideracjey chiałem posłać, ale pan podstarości nie kazał ustem pować woli jego mości pana chorążego Bracławskiego; zaczem, siedem tu rannych zostawiwszy, którzy pewnieby w drodze pozdychali, 18 wiezie do wasz mość pana pan Witkowski, porucznik pana Mieleszkow z panem Terleckim, roty jego mości pana chorążym: wszyscy są chłopi choży i jako na tej osobnej karcie imiona i confessata ich wypisuję. Relatią tego towarzystwa nie chcę bawić, bo twierdzą, iż imć pan chorąży dostatecznie opisał waszmość panu, to jednak, com widział, to piszę, że żaden tuteczny bojarzyn (których 6 zginęło) bez bachmata nie przyszedł, a byli, co dwoch i trzech prowadzili. Wyrozumiałem i to, że w pierwszym potkaniu w piątek z koszowym wojskiem przeszkodził naszym on długi wał, przez ktory tabor przechodzącz, na przykre miejsce trafiwszy, zabawić się musiał; i w sprawie pogotowiu czekali, ale jednak za pierwszym starciem zaraz tył podali, i naszi ich wiencej niżeli mile fortunnie aż do mroku, 4 godziny przed wieczorem począwszy, gromili. Potym zaś na rozświcie, połmile za Rokitną zagon Bucharsułtana, który był za Chwastowem nad błotem rozgromiony, w ktorym jassiru stu kilkudziesiąt; w koszu nie było wiencej, bo wszendzie ludzie ostrzeżeni byli, a pan Bajbuza na Czarskiem i Kamiennym brodzie szczęśliwie znosił, także (jak to towarzystwo twierdzi) P. Rokoszowy 40 i kilku tatarów z błot... chłopi żywo przywiedli. Furor zajuszonych żołnierzów więźniów nie żywił, jest

ich jednak nie mało między kozakami, ale tylko 20 królowi jego mości posyłają, są i u ludzi jego mości pana wojewody Kijowskiego, pan chorąży zostawił ich też sobie. Te zaś particularia powiadają: iż Doroszenko, hetman Zaporoski, podkawszy się, przed wojskiem dwoch tatarow rochatyną zabił, a jednego tak dobrze, że rochatyny wyrwać nie mógł. Twierdzą o tym śmisznym przypadku, który onemu niedźwiedziowi, co w Krakowie kozaka był napadł, podobien: że przed Zaporożcami w potkaniu porwał się puhacz i tatarzyna jednego, kolana się mu uchwyciwszy, zerwał z konia, który został zabity. Dziś ci więźniowie będą na noc w Derażni. Kozacy Wołyniem swoich posyłają: 10 chorągwi tatarskich, jeden strzyżony znak z ogonów końskich,—wiedzą to towarzystwo. Datt z Baru, die 20 Octobris 1626.

P. S. tych więźniów z chorongwiami tatarskiemi na sejmie Toruńskim oddawano publicznie w rynku przed ratuszem, in anno 1626.

6. Двѣнадцать писемъ, отправленныхъ Богданомъ Хмельницкимъ къ магистрату города Львова во время осады этого города русскими и козацкими войсками въ 1655 году.

1) Odemnie, Bohdana Chmielnickiego, hetmana wojsk jego Carskiej mości Zaporożskich, wam: majestratowi miasta Lwowa i wszelkiej kondycji ludziom, na ten czas tam zostającym, życząc zdrowia dalszego, to nasze posyłamy pisanie. Samemu Bogu to jest jawno, że my rozlania krwie chrześcjańskiej nigdy nie życzyliśmy i potem transakcje wszytkie (śic); jeżeliśmy wojska nasze tu ruszyli, czyniliśmy to wszystko za daniem przyczyny z strony wojsk koronnych; jakoż i roków przeszłych, za Wiszniowieckim idąc, tu przyciągnąwszy, wam naszą pokazaliśmy łaskę; a teraz, gdy nam pan Najwyższy zdarzył wojsko koronne rozgromić do szczętu pod Grodkiem, czyniąc dosyć Chrześciańskiej powinności (lubo waszego upokorzenia się nie widzimy) żądamy, jeżeli sobie przy zdrowiu zostawać życzycie, już żadnej z niskąd nie mając otuchy i posiłków sobie, nie idąc ni za czyją radą, abyście nam zaraz nieodwłoczną dali rezolucją, nie wątpiąc namniej, że, za upokorzeniem się, naszej osobliwej uznacie łaski. A jeżeli inaczej — nieupokorzającemu się według sprzeciwieństwa nieomylnie się nagrodzi. A wy tymczasem dajcie respons—Bohdan Chmielnicki.—Z obozu dnia 3 Octobris 1655.

---

2) Z obozu dnia 4 octobris 1655. Moi łaskawi panowie maistratowi miasta Lwowa! Z listu waszego wyrozumieliśmy, że wy, czyli spodziewając się jakoby jakiego z strony ratunku, ktory wam nigdy

nie będzie, do upokorzenia się nam nie chcecie skłonić i nie myślicie; i wiedząc dobrze, że my, nie życząc krwi rozlania i przed czasy osobliwą wam naszą znaczną pokazali łaskę. Jeżeli tedy daley przy swoim uporze zostawać będziecie chcieli, alboli politowania naszego nad sobą uznać sobie życzycie, ludzi jakich jutro rano wysyłajcie bez odwłoki. Próżna wasza o posiłku nadzieja, bo, za łaską Bożą, już nasze wojsko po zniesieniu koronnego—wgłąb daleko (poszło) i my tu zabawić myślimy, gdy się upokorzyć nie zechcecie. Wszak wiecie, że nie zakryta wam była nasza clementia, gdyście o one przeszłych lat nas prosili i teraz onej uznacie, na ktorą się spuścić zechcecie. A my od was jutro rano czekamy deklaratiej. Bohdan Chmielnicki hetman w. J. C. M. w. Z.

---

3) Z obozu 5 octobris 1655. Moi łaskawi panowie maistratowi miasta Lwowa! Jawnie widzimy lekkomyślność waszą z znacznym uporem zmieszaną, że wy, nad funkcją powagi naszej, widząc przeciwko sobie znaczną przez list nasz łaskę, lekce sobie one poważając i nie garnąc się z swoim upokorzeniem do onej, jeszcze do nas, że jakichś potrzebujecie obsides za swoich ludzi, ktorych chcecie wyprawować. Wszak pamiętno to wam być może, że i przed temi laty, gdyście osobliwej clementiey uznali naszey, za jednym przyrzeczeniem słowa naszego, nie ullo obside, otrzymaliście onę. Jeżeli tedy chcecie politowania nad sobą, i nie życzycie przy upornych i innym niewinnym ludziom zguby, (tak jako i niektorzi za wzorem miasta pomstę od Boga już odnieśli, a inni przez pokorę i teraz zdrowo zostają) już nie pokładając ni w kim nadzieje, nam dajcie deklaratją bez zabawy przez swoich, porzuciwszy ten upor i nie czekając obsides. Upewniamy, gdy waszą obaczymy pokorę, przy całości zdrowia zachowani będziecie. A jeżeli inaczej—jawno Bogu, a nie naszą winą, bo już nad funkcją powagi naszej czynimy, że was upominamy. Atoli, życząc wam dalszego zdrowia, na ostatnią czekamy deklaratią. Bohdan Chmielnicki.

---

4) Z obozu 6 octobris 1655. Moi łaskawi panowie maistratowi miasta Lwowa! Wdzięcznie to od was przyjmujemy, że wy przyrzeczonemu listownie słowu naszemu w upewnieniu łaski naszej daliście miejsce u siebie i tych ludzi do nas z pirwszym upokorzeniem się przysłali. Za to in eo passu ofiarujemy waszmościom naszą oświadczyć benewolencją; a żeśmy naszą deklaratią waszmościom do jutra odłożyli, potrzeba, abyście waszmość dla onej znowu jutro jako najraniej swoichże jakich ludzi wyprawili, a my tymczasem tejże nocy ze wszystką starszyzną wojsk naszych pomyślimy, ażeby z najlepszym waszym było i naszą upewniamy waszmościom łaskę, o której i ustnie wasi opowiedzą, którzy tu z nami ustnie mowili. A my wam teraz nasze ofiarujemy chęci. Waszmóściom życzliwy we wszem Bohdan Chmielnicki.

---

5) Z obozu 7 oktobris 1655. Moi łaskawi panowie maistratowi miasta Lwowa! Jeszcze milej dzisiay waszą przyjęliśmy pokorę, ponieważ do naszej stosując się wolej, swoich wysłaliście ludzi, za czym ustną daliśmy, co należy, w początku deklaratią, a na dalszą jeszcze jutrzejszegoż dnia tylko rano znowu waszmość wysyłajcie, wyrozumiawszy rzecz z swoichże, a my waszmościów upewniamy, że się nie zawiedziecie na naszej łasce, którą i teraz przy chęci naszej waszmościom ofiarujemy, waszmościom we wszem życzliwy Bohdan Chmielnicki.

---

6) W taborze 9 octobris 1655. Moi łaskawi panowie magistratowi miasta Lwowa! Dziwujemy się wielce temu, że waszmość, zacząwszy traktować z nami o przyjaźni, znowuście zaniechali i jusz do nas nie wysyłacie. Jeżeli sobie tedy życzycie przyjaźni naszej, posyłaycież do nas ludzi znacznych, my onym wszelką łaskę i przyjaźń naszą opowiemy i znowu jak pierwej zdrowych wcale odeszlemy, gdyż my, rzekszy słowo, statecznie przy nim stoimy, a naprzód zaraz wysyłajcie, dając nam znać, kiedy zechcecie: czy dzisia,

czyli jutro z nami traktować, żebyśmy wiedzieli. Przytem panu Bogu waszmościow polecamy. Waszmościom we wszem życzliwy przyjaciel Bohdan Chmielnicki.

---

7) W Taborze 9 octobris 1655. Moi łaskawi panowie magistratowi miasta Lwowa! Pisanie jakież takież od waszmościów doszło nas, z ktorego o żądaniu waszmościów dostatecznie wyrozumieliśmy, a cokolwiek już obiecaliśmy i, kogo weźniemy na sumienie nasze, słowa dotrzymamy i zdrowo zachowamy i waszmość bynaymniej nie wątpcie, ale i owszem cale, cośmy przyobiecali, o tym trzymajcie, a jutro bez odwłoki jako najraniej ze wszystkim do nas swoich posłańców wysyłajcie, ktorym pokazawszy naszą łaskę, jako pierwej i przyjaźń wszelką, niebawem zdrowo do swoich odpuścimy. Przytem panu Bogu waszmościów polecam. B. Chmielnicki.

---

8) Dat. 10 octobris 1655. Moi łaskawi panowie magistratowi miasta Lwowa! Dla traktatów i podania rzeczy pewnych mieliśmy byli kilka osob od waszmość panów wysłanych zatrzymać do jutra, ale żeśmy się obowiązali sumieniem naszem, i żebyście panowie reputaciej o słowie naszem nie mieli, zdrowo nazad onych osob wszystkich odpuściliśmy. Jutro da pan Bóg wszelkiego stanu ludziej do nas dla traktatów waszmość wysyłajcie, pewną już i nieodmienną rezolutią onym damy i wszystko, co nam potrzeba, deklarować będziemy. Przy tem panu Bogu waszmość panów polecając, przyjaźń naszą deklarujemy. Bohdan Cmielnicki.

---

9) W Taborze, 13 octobris 1655. Moi łaskawi panowie magistratowi miasta Lwowa! Posłańcow waszmościów od dnia wczorajszego do dzisiejszego dla deklaratiej naszej i punktów poddania zatrzymaliśmy, a teraz, już totaliter postanowiwszy wolę naszą, posłańcom waszmościow opowiedzieliśmy i kondycie i puncta firmaria na pismie onym do waszmościów podawszy, zdrowo nazad odpusz-

czamy. Na którą deklaratią i puncta, na pismie podane, prędkiego od waszmościów oczekiwamy responsu. Przytem panu Bogu Waszmościów polecamy. Bohdan Cmielnicki.

---

10) W Taborze 14 Octobris 1655. Moi łaskawi panowie magistratowi i obywatele miasta Lwowa! Wysłani od waszmość panów mieszczanie deklaracją naszę i kondycje, na któreśmy się zasadzili, ultimarie otrzymali, które od nas waszmościom referować będą, z którą deklaracią naszą i podanemi kondycjami panów mieszczan do waszmość panów odprawiliśmy. Iutro da pan Bóg znowu z responsem na te punkta i kondycje panów mieszczan przysyłajcie i czego jeszcze waszmość będziecie u nas prosić, my gotowi na proźby waszmościów uczynić. Przytem panu Bogu waszmościów polecamy.— Bohdan Chmielnicki.

---

11) Dan z Taboru 19 Octobris, 1655. Bohdan Chmielnicki, hetman wojska Zaporoskiego, wam Lwowianom. W łasce Boga Najwyższego mnie, was objąwszy, w wielkim jest podziwieniu: lubo na króla Kazimierza się oglądacie, ale o tem nic (nie wiecie), że znaszed sobie drogę król jegomość Szwedzki, że już Kraków opanował, a ze mną braterstwo wziął; z którym wziąwszy pewne kontrakty, na czym król jegomość Szwedzki ma dysponować, o tych my się rzeczach porachowali, aby był wilk syty i kozy całe. Względem jednak chrześciaństwa naszego, życzę tego, jako tak rozumiem, że król Szwedzki, car jegomość Moskiewski, przez kilka lat wziąwszy z nami kozakami pewną ligę, wszyscy teraz na Polskę nastąpili. Iednak my z tymi trzema narodami już się podzielili: król jegomość Szwedzki, co mu pan Bóg podał do dyspozycjej jego, niech trzyma, a co nam pan Bóg pomógł Ukrainy swej ruskiej zajachać, przy tem stoję. U jego mości pana Grodzickiego życzę tego, aby jegomość pan Grodzicki, niczego się nie warując, chciał ze mną, jako z dawnym przyjacielem oczywiście się obaczyć, gdzie o większych rzeczach,

oczewiście z jegomością obaczywszy, pewniejszą relatią z sobą uczynimy. — Z czego niech będzie Pan Bóg pochwalon, a ludzie ubodzy aby się weselili. Przytem daj panie Boże waszmościom dobrą noc. Waszmościom wszego dobra życzliwy, wyszrzeczony hetman ręką swą.

---

12) W Taborze 22 Octobris 1655. Moi łaskawi magistratowi miasta Lwowa! Według onegdayszego rzeczonego słowa naszego, jakośmy postanowili z waszmościami, dzisia posyłamy kilka osób naszych dla odebrania tego honorarium postanowionego, ktore jak najrychlej aby odprawione były. A skoro nasi, tam wysłani, do waszmościów przyjdą, waszmoście z między siebie kilkanaście osób do nas wysyłajcie, bo tego rzecz jest potrzebna. Przy tem panu Bogu waszmościów polecamy. Bohdan Chmielnicki.

7. Охранный универсалъ, выданный городу Львову Богданомъ Хмельницкимъ 1657 марта 9.

Богданъ Хмельницкій Гетманъ зъ войскомъ его Царского пресвѣтлого Величества Запорожскимъ. Ознаймуемъ симъ писаніемъ нашимъ каждому, кому о томъ вѣдати належитъ, а меновите: пану Антонови, наказному нашому, и при нимъ будучимъ полковникомъ, ассауломъ, сотникомъ, атаманомъ и залогамъ, по мистамъ будучимъ, всѣмъ старшимъ и черни войска нашего Запорозского и всему нашому товариству. Ижъ якосьмы черезъ першое постановленіе року прошлого мисто Львовъ зо всими обывателями взяли въ свою оборону, обѣчуючи ихъ, поки бы вѣрне ся и водлугъ слова ку намъ пречоного заховывали, одъ всякихъ якъ своего, такъ и чужого войска наѣздовъ заступати; такъ и теперъ сурово приказуемъ, абы ся жаденъ, такъ зъ пѣшихъ, яко и комонныхъ не важылъ ся набѣгати, або произдомъ якимъ колвекъ способомъ, ани въ домахъ шарпати, але овшемъ, абы ся зъ людьми миста Львова якъ зъ власными нашими обходили, до всякого гандля и купецтва не чинячи перешкоды. Иначей гдыбы хто мѣлъ зъ ними поступовати надъ выразное наше росказаніе и тое бы до насъ доношено, сурове таковый каждый безъ фольги и отпусту караный будетъ водлугъ заслуги и учинку своего, бы тежъ и на горли. Данъ въ Чигринѣ дня 9 марта, року 1657. Богданъ Хмельницкій рука власна.

8. Десять писемъ королевскаго секретаря, львовскаго мѣщанина, Доминика Вильчка къ королю Іоанну III Собескому, содержащія свѣдѣнія о происшествіяхъ въ южной Руси. 1694—1695.

1) Najjaśniejszy miłościwy krolu panie, panie i dobrodzieju mój miłościwy! Że nieprzyjaciel tego roku za pomocą Bożą multiplicatis cladibus depressus, świadczą to relatie jegomości pana kasztellana Krakowskiego, od kozaków przywiezione, którzy retulerunt, że Paley pułkownik, wpadłszy między Tehynią i Białymgrodem, wszystkie hańskie wsi ogniem i mieczem spustoszył i wielką zdobycz, osobliwie mnóstwo stad końskich, uprowadził. Samuś także pułkownik z kozakami, pod Soroką zostającemi, chodził na wsi Stecia, hetmana hańskiego, i, zrujnowawszy, tę znaczną korzyść odniósł— samych owiec wielkich Wołoskich sześć tysięcy uprowadziwszy. Z Wołoch donoszą imci panu kasztelanowi, że ten sołtan, od naszych przy wziętej zaharze [1]) profligatus, przybrawszy świeżej ordy, szedł gonić Paleja, ale tey pogoni przypłacić może. O tych janczarach, którzy przy zaharjej do Kamieńca pro augendo praesidio ordynowani byli, tc pewno, że prawie radzi tej okazjej, gdzie kto mógł pouchodzili. We Lwowie die 4 Novembris, anno 1694.

---

2) Najjaśniejszy miłościwy królu, panie mój i dobrodzeju mój miłosciwy! Od Kamieńca i od Wołoch cicho teraz, niemasz żadnych wiadomości, gdy o żadnych chwała panu Bogu, nie słychać incursjach; to tylko confirmatur, iż tatarowie na Budziaku znowu gotują zaharę, którą

[1]) *Загарами* назывались транспорты провіанта, которые турки препровождали въ свои крѣпости или арміи.

przy pogodniejszym czasie mają do Kamieńca na koniach przeprowadzić. Z Białej Cerkwi de data ultima Octobris imć pan major Ebresch, na ten czas komendant Białocerkiewski, pisze: iż gdy pułkownik Paley mimo Białocerkiew do Chwastowa powracał, posłał do niego officerów dla wiadomości o jego gościnie; czynił tedy relacią, iż z kozakami zadnieprskimi siedm wsi hańskich zburzył i pałankę jedną, w której kozacy zadnieprscy wzieli 25 dział spiżowych i wszystkie hańskie bogate namioty, ktore miał od cesarza tureckiego. Bardzo Paley narzeka na kozaków, że go nie chcieli słuchać i daley prosequi successus—toby cały Budżiak mogli znieść; i rozyachał się tedy z niemi nieukontentowany. We Lwowie die 18 Novembris. Anno 1694.

3) Najjaśniejszy miłościwy królu, panie i dobrodzieju mój miłościwy! Jako przeszłej poczty żadnej ani z pod Kamieńca, od pogranicza Podolskiego, ani z innych stron nie było ponowy, bo dla złej drogi wszystko ucichło, tak też i tą pocztą nie było, jeno że aëria cieplejsza w tych dniach górę wzięła, day Panie Boże i dalej, bo tym ludziom najgorzej, co ich nieprzyjaciel popalił [1]), że się nie mają gdzie przytulić i bydłu co jeść dać. O wolney wyprawie Moskiewskiej i wojsk zadnieprskich confirmatur cum hoc adjuncto, że Paley na trzy pułki nakazny list od stolicy otrzymał, to jest: Bracławski, Czernihowski i Peresławski, i z niemi żeby po nad Dniepr ku Krymowi zmierzał. Co daj Boże, żeby się nie odmieniło. We Lwowie die 20 Aprilis, anno 1695.

4) [2]) Item przy dokończeniu listu tego, teraz tej godziny przychodzi z Kamieńca Wołoszyn, który uszedł od pana swego już w Niedoborze, idąc ku Niemirowu, i powiada, że dzisiejszej nocy sołtan poszedł z pod Kamieńca recto na Niemirów, chcąc Palejowi diwersią uczynić, ponieważ Paley miał iść na Budżiak; z tych tedy wiado-

[1]) 10—15 февраля Орда осаждала Львовъ и разорила всѣ окрестности.

[2]) Въ рукописи начало этого письма не сохранилось.

mości od imć pana Brandta evidenter patet, że orda z sołtanem w nocy w piątek poszła od Kamieńca do Niemirowa. Choćby ich tu więcej w naszych krajach i noga nie postała; jeszcze lato, jak lato, ale zima pan Bóg wie co nam przyniesie. Zachoway Boże nie tak, jak tego roku było. We Lwowie, die 16 Iunii. 1695.

---

5) Najjaśniejszy miłościwy królu, panie i dobrodzieju mój miłościwy! Po wiadomościach różnych, które miał impć pan Krakowski, patet, że orda ta, ktora w Kamieńcu zaharę złożyła, z Kazi-Gerej-Sołtanem prosto w Ukrainę, mimo Berdyczów wtargnęła. Dowodną tego czyni relatią umyślny z Białocerkwi, który 14 die currentis z miejsca ruszywszy się, ledwie co do Kotelni wciągnął; patrzał oczyma swojemi, jako ta orda mimo tamto miejsce przeszła prosto pod Chwastow; cale ten nieprzyjaciel na rezydencią Paleja ciągnął, wszędzie paląc włości i ludzi ścinając. Taż orda zaskoczyła tabory wielkie na półtora tysiąca wozów, z za Dniepra zboża prowadzące w nasze kraje, i kilkaset wozów, z solą w Ukrainę powracających; wszystkich wycięli i co nie mogli zabrać i skarmić, z wozami spalili. Romanoskę słobodę Paleja spalili i wycięli. Pod Kotelnią taborek kupiecki na kilkanaście wozów zrabowali—ludzie salwowali się do zameczku. Orda ta zawsze szła w kupie, i nie wiedziano o nich. Za tym posłańcem do Połonnego wiadomość była, jakoby taż orda, pod Chwastów zaszedłszy, gdy się tam kilkaset ludzi naszych na czatę zasadziło, mieli ich uwieść i wyciąć orda i dwoje armat im odebrać, czego za pewne nie twierdzi. Paley, o ordzie nie wiedząc, był w Chwastowie, połki trzy zadnieprskie, ktore z nim na Budziak iść mieli, jeszcze się z nim nie złączyli, ale jusz na tey stronie Dniepru staneły były. Co tam daley ta orda zrobiła i gdzie się obrociła da się słyszeć, ale już dość nam wielkiej szkody narobiła. O wojskach moskiewskich są u imci pana Krakowskiego wiadomości, jakoby już mieli odebrać Ozow i dalej na Krym awansować; ależ i oni mieli szkodę ponieść w ludziach, że im od przedniej straży

orda miała wyciąć kilka tysięcy. Mazepa, hetman zadnieprski, z Szeremetem że ciągnął ku Perekopowi, tak twierdzą. Pisano przedtym z Wołoch o Paleju i z innych miejsc, że w Budżiaku grasuje, a teraz pokazuje się, iż jeszcze nic nie robił, bo go nieprzyjaciel uprzedził. We Lwowie, die 29 Iunii, anno 1695.

---

6) Najjaśniejszy miłościwy krolu panie, panie i dobrodzieju mój miłościwy! Doskonała z Białey Cerkwi i z Międzyboża o obrotach nieprzyjacielskich przyszła relacja, że 17 praeterlapsi przyszedli pod Chwastów; zaraz tedy tłumem tatarowie: jedni zsiadszy z koni, drudzy konno, złomawszy płoty i kobylice powywracawszy, prosto wpadli w przedmieścia; przeciwko którym wyszedł był Palej za groblę ku Korninu, chcąc im dać resistencją od przedmieyść, osobliwie od słobody Nowej, za groblą osadzoney; i armatek z sobą wyprowadził troje, ludzi miał kilkaset pieszych i konnych także przy sobie; lecz jak się wzburzyli tatarzy na kozaków z szablami tylko, tak mu się nie dali oprzeć, że aż ich w sam środek miasta starego wpędzili; na placu siła kozaków legła i pospolstwa nie mało naginęło,. nie tylko od szabel, ale i od ognia, gdyż zewsząd wraz zapalili; tylko w samym środku miasto zostało całe; w bramie dzidami uciekających kozaków kłuli i armatki wyprowadzone zabrali. Paley zaledwie uszedł do miasta z rąk prawie nieprzyjacielskich, bo mu już tatar łuk z krom wyrwał. Opaliwszy zaś funditus około i przenocowawszy między Chastowem i Trylisami, mimo Białą Cerkiew poszli ku Bohusławiu, gdzie przeszedszy Roś, i języka w Trypolu dostawszy, informującego, że wojska zadnieprskiego trzy pułki, przeprawiwszy się na te strone Dniepru, idzie na Bohusław ku Czerkasom, zaraz tedy sołtan za niemi, dniem i nocą nie przestawawszy, poszedł: kozaków, z Czarnogrodki idących do Chwastowa, jedną sotnię wołochów, a drugą kozaków samych tak znieśli tatarowie, że ledwie cladis nuntius uszedł. Począwszy od Kotelni wszystkie włości ogniem i mieczem spustoszyli. Korosteszów miasteczko podpalili, inne mia-

steczka: Pawołocz, Berdyczów, Brusiłów, Trypol wycięli i popalili; język, pod Kotelnią wzięty, 4,000 ordy rachował z sołtanem będącey; tego wszytkiego codzienne konfirmacje przychodzą do imć pana Krakowskiego z Białej Cerkwi, i teraz świeżo dwaj posłańcy byli jeden za drugim. Nawet kupcy, ktorzy 24 Iunii z Kiiowa wyjechawszy, onegd¨j tu stanęli, toż referunt. Iako się jednak z pułkami zadnieprskiemi orda potkała, i jeśli tam dotarli? nic na to nie umieją powiedzieć. O Paleju tylko powiadają, iż miał w kilkadziesiąt koni bokiem przebiedz i Dnieprem na dół puścić się, aby się do tych pułków przebrał W Kijowie za pewne głoszono, że Moskwa Ozow odebrali i z tataraмi experyment mieli, gdzie siła Moskwy miało poledz. Hetman zadnieprski Mazepa z kniaziem Szeremetem poszedł ku Perekopowi, ale kozacy do wojny nie bardzo ochotni.

Z Międzyboża piszą in postscripto do imć pana wojewody Bełzkiego, do Brzeżan, że tam przyszedł do nich niewolnik z za Dniepra, którego wzięto pod Korostyszowem; i ten powiada, że wiele ludzi gościnnych ścięto, i te pułki, co szli do Paleja, wycieli i nie dali się skupić z niemi Palejowi. W koło Chwastowa popalili, tylko horodek został. Orda wszystka poszła za Dniestr. We Lwowie die 7 Iulii 1695.

---

7) Najmiłościwszy krolu panie, panie i dobrodzieju moj miłościwy! Od pogranicza niemasz żadnej ponowy, co się tam dzieje? Do szańców Świętej Trójcy poszły niektóre partie polskich chorągwi, ad augendas tamtego garnizonu vires, i żeby Kamieniecką jazdę comprimere in audacia i nie dopuszczać im wypadać. O sułtanie, który z Ordami w Ukrainie grassował ta pewność jest, iż orda bydłami i inną zdobyczą bardzo obciążona, nazad się do domu od niego urwała, że mało co wojska zostało przy nim; lubo się tedy zapuścił był przeciwko pułkom Zadnieprskim, pod Bohusławiem stojącym, cofnął się jednak nazad, nie nacierając na nich, postrzegszy, iż w dobrym porządku zostawali; wrócili się tedy nazad aż za

Dniepr; i stanął na straży pod Tehinią, na granicy Budziackiej. Od Cecory staneła także straż wielka tatarska. O Moskwie głoszą, że Ozow odebrali, ale nulla certitudo. Szeremet z Mazepą, hetmanem zadniepskim, dobywali zameczki zadniprskie nad Dnieprem i mieli pomykać się dalej ku Perekopowi. We Lwowie die 13 Iulii, 1695.

---

8) Najjaśniejszy miłościwy królu panie, panie mój miłościwy! Nasź umyślny w piątek trzy niedziele będzie jak z wojsk moskiewskich i kozackich wyjechał z pod Saxahaniej; to miejsce mil dziewięć od Zaporoża. W marszu wojska moskiewskie i kozackie milę od siebie stawają. Szeremet posyłał do kozaków Zaporoskich, nakazując im wszelką gotowość do przedsięwziętej imprezy; reposuerunt na to: „że nie z ochoty, ale z przymusu to czynić musiemy“ Między pomienionym wojskiem moskiewskim i kozackim wielkie diffidentie; sami sobie nie dufaią; aby im zetrzeć się nie przyszło z sobą, w czym wielkie jest podobieństwo. Z rozkazu Szeremeta Mazepa wszystką armatę poodbierał z pułków kozackich, i onej zawsze stawać przed swojemi namiotami każe, przy której moskiewskich serdziuchów i kompańczyków 500 ordynowano; ci przy niej dniują i nocują. Bunty niewypowiedziane między kozactwem: palam mówią, że rzecz niepotrzebna wojować z tatarami; w których buntach, poskramiając ich zawziętości, na każdym noclegu dwie szubienice stawiają: jedna na buntujących, druga na podwożących gorzałkę, chcąc ich trzyźwością animare ad melius operandum; i te wojska żadnego jeszcze nie mieli z tatarami experymentu. We Lwowie die 24 Augusti, anno 1695.

---

9) Najjaśniejszy miłościwy królu panie, panie i dobrodzieju mój miłościwy! Confirmatur to, co się przeszłą pocztą posłało, że kozacy, w służbie waszej krolewskiej mości pozostający, pod Samusiem nakaznym, pułkownikiem Palejem i innymi pułkownikami, zebrawszy się do kupy, kilkanaście set ludzi, chodzili pod Dubosary na Stecia, hetmana hańskiego, aby go złapać, ale wcześnie uszedł; oni zaś pomienione miasto i zamek z gruntu spalili, ludzi do naj-

mniejszego dziecięcia wycięli, zdobyczy nabrali było na 2,000 wozów i bydła kilkanaście sztuk tysięcy; dzień cały ostrożnie trzymali się, ale potym, we złym rządzie idąc i trunkami zapiwszy się, gdy Stecio beja Tehińskiego z kilkuset tatary zwabił i swoich ludzi drugie tyle zgromadził, zastąpiwszy na przeprawie naraził kozaków, nad dwieście trupem położył, zdobyczy część wielką odebrał, pzecie kilkaset wozów i bydła ze 2000 zatrzymali. Mszcząc się tedy tej swojej klęski, wołochów, w niewoli u siebie będących, zegnali do kupy i wycięli i wsi wszystkie, nieprzyjacielowi należące, do szczętu znieśli. We Lwowie 14 Septembris 1695.

---

10) Najjaśniejszy miłościwy królu, panie i dobrodzieju mój miłościwy! Z Soroki imć pan pułkownik Rappen donosi, iż człowiek jego, ktory był z wojskami zadnieprskiemi, retulit, że Moskwa Kazikermen i Asłan horodki wziąwszy, precz znieśli obydwa te zamki, a na kempie Tawanie dwa zameczki odebrane osadzlli. Z Soroki dwieście kozaków pieszych, a pietnaście konnych chodzili na zdobycz ku wsiom hańskim, o ktorych dwaj wołochowie, zdradziwszy, dali znać hetmanowi Steciowi; powracających tedy naprzód sam Stecio dognał u jednej rzeki we czterysta koni, dzień cały atakował ich, ale, straciwszy swoich 50 zabitych prócz rannych i sam Stecio, odniósłszy ranę śmiertelną, wracał się nazad. Potem nadciągnęło od Techiniej turków 300 i steciowych ludzi sto, dognali tedy tychże kozaków mrokiem u Rewty rzeki, którzy nocą na grobli, jako mogli, okopali się; od rana tedy do południa dobywał ich ten tłum wielkim impetem, ale ich przecie nie mógł przekonać. Bej sam komendę mający, i nad sto turków trupem padło, oprócz nierównie więcej rannych; z tych zaś kozaków odważnych poległo 21, rannych najduje się 112, po których posyłano z Soroki, zgromadzając ich. Miał także języka imć pan pułkownik Rappen, że Iusup Pasza, który stał pod Techinią, miał iść na zimowanie do Baby, a na wiosnę ma przyść pod Sorokę dobywać jej. We Lwowie, die 9 Novembris 1695.

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕНЪ ЛИЧНЫХЪ.

А.

В.

Г.

Е.

Ж.

З.

И.

I.

К.

Л.

М.

Н.

О.

Р.

С.

Т.

Ш.

Щ.

Э.

Ю.

Я.

Ѳ.

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕНЪ ГЕОГРАФИЧЕСКИХЪ.

А.

Б.

З.

И.

І.

К.

M.

Н.

О.

П.

Р.

Т.

Х.

Ц.

Ч.

Цѣна 1 руб. 50 коп.